

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BİLİM TARİHİ VE FELSEFESİ ANABİLİM DALI

**14.Yüzyıl Elkimya Âlimlerinden İzzüddîn Alî B. Aydemir
B. Âli El-Cildekî'nin El-Misbâh Fî Esrârî 'ilmi'l-Miftâh
Eserinde Yer Alan Metaller, Değerli Taşlar ve İlaçlar
Bölümlerinin Tercüme ve İncelemesi**

Yüksek Lisans Tezi

Yasemin Akkaya

Haziran 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BİLİM TARİHİ VE FELSEFESİ ANABİLİM DALI

**14.Yüzyıl Elkimya Âlimlerinden İzzüddîn Alî B. Aydemir
B. Âli El-Cildekî'nin El-Misbâh Fî Esrâri İlmi'l-Miftâh
Eserinde Yer Alan Metaller, Değerli Taşlar ve İlaçlar
Bölümlerinin Tercüme ve İncelemesi**

Yüksek Lisans Tezi

Yasemin Akkaya

Danışman

Doç. Dr. Şule Taşkiran Çankaya

Haziran 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Yasemin AKKAYA tarafından hazırlanan İzzüddîn Alî B. Aydemir B. Âli El-Cildekî'nin el-Misbâh fî esrârî 'ilmi'l-Miftâh eserinde yer alan metaller, değerli taşlar ve ilaçlar bölümlerinin tercüme ve incelenmesi" başlıklı bu yüksek lisans tezi, Bilim Tarihi ve Felsefesi Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Üyeler:

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Tez Savunma Tarihi: 06/ 06/ 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin ..... yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun ..... kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Danışmanın Unvanı Adı Soyadı

Etik İlkelere Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Öğrencinin Adı Soyadı

ÖZET

14.YÜZYIL ELKİMYA ÂLİMLERİNDEN İZZÜDDİN ALÎ B. AYDEMİR B. ÂLÎ EL-CİLDEKÎ'NİN EL-MİSBÂH FÎ ESRÂRÎ 'İLMÎ'L-MİFTÂH ESERİNDE YER ALAN METALLER, DEĞERLİ TAŞLAR VE İLAÇLAR BÖLÜMLERİNİN TERCÜME VE İNCELEMESİ

AKKAYA YASEMİN

Yüksek Lisans Tezi

Bilim Tarihi ve Felsefesi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Şule Taşkiran Çankaya

Haziran 2024

İslâm elkimyasında önemli bir yere sahip olan Aydemir Cildekî (ö.1343?) uzun yıllar bu ilâhî sanatı öğrenmek için Irak, Suriye, Yemen, Anadolu, Hicaz ve Mısır'a gitmiş ve en son Mısır'a yerleşmiştir. Elkimya ve simya ile ilgili eline geçen veya duyduğu bütün kaynakları en ince ayrıntısına kadar kaleme almıştır. Sonuçta oldukça kapsamlı bir külliyat oluşmuştur. Bu çalışmadaki amacımız Cildekî'nin bu kapsamlı külliyatından olan el-Misbah fî esrârî 'ilmi'l-miftâh adlı eserin ilgili bölümlerini literatüre kazandırmaktır. Aynı zamanda Cildekî'nin elkimyasına dair bilinmeyen özelliklere de ulaşmayı hedeflemekteyiz. Böylece Cildekî'nin elkimya tasavvurunu ve elkimyaya sağladığı önemli katkılarını öğrenme fırsatı bulabileceğiz. Cildekî'nin bu eseri incelenirken üç nüsha kaynak olarak belirlenmiştir. Çevirilerin büyük bir çoğunluğu İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 6078 numaralı nüsha kullanılarak yapılmıştır. Cildekî de tıpkı bu ilme gönül verenler gibi ehli olmayanlara bu ilâhî sanatın bilgilerinin geçmesini önlemek için birtakım sembollere ve mecazi anlatımlara başvurmuştur. Bu semboller ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Cildekî özellikle Câbir'in dört doğa-dört nitelik, cıva-kükürt, 'ilmi'l-mîzân, transmutasyon gibi teorilerini benimsemiş ve eserlerinde hem pratik hem de teorik olarak açıklamalarda bulunmuştur. Cildekî'nin velud bir alim oluşu çalıştığı konuların çeşitliliğinde de -tıp, ilaç yapımı, zooloji, astroloji, mekanik, değerli taşlar ve kozmoloji ile ilişkisi, metaller, botanik,

transmutasyon vb. kendisini gösterir. Bu çalışma sonucunda Cildekî'nin eserinde altın, gümüş, bakır, kurşun, demir, cıva ve sülfür gibi elkimyada kullanılan temel metallerin kullanımları ve dönüşümleri; yakut, lapis lazuli, firuze gibi değerli taşların özellikleri; fesleğen, mersin bitkisi, safran, baldıran otu, el kabali, balilaj gibi şifalı bitkilerin tedavi edici özellikleri ve bu ilaçların hazırlanma biçimleri incelenmiş ve literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydemir Cildekî, elkimya, metaller, değerli taşlar, doğal ilaçlar

ABSTRACT

Jildakî (d.1343?) spent more than seventeen years of his life traveling. In his works, he states that he traveled to Iraq, Syria, Anatolia, and Egypt. He tirelessly wrote down all the sources he came across or heard about chemistry and alchemy. As a result, an enormous corpus was created. Our aim in this study is to bring the relevant sections of the work called *al-Misbah fî esrâri 'ilmi'l-miftâh*, which is one of Jildakî's magnificent works, to the literature. Thus, Jildakî's vision of alchemy and his important contributions to alchemy will be brought to light from the dusty shelves of history. Most of the translations were made using the manuscript number 6078 of the Istanbul University Rare Works Library. Just like those who are devoted to this science, Cildekî also resorted to some symbols and metaphorical expressions to prevent the knowledge of this divine art from being passed on to those who are not proficient. These symbols are examined under a separate heading. Jildakî especially adopted Jabir's theories such as Four elements, Mercury-Sulphur, *'ilmi'l-mîzân*, transmutation and made both practical and theoretical explanations in his works. As a result of this study, the uses and transformations of basic metals used in alchemy such as gold, silver, copper, lead, iron, mercury and sulfur in Jildakî's work; properties of precious stones such as ruby, lapis lazuli, turquoise; The therapeutic properties of medicinal plants such as basil, myrtle, saffron, hemlock, el kabali, balilaj and the preparation methods of these drugs have been introduced into the literature.

Keywords: Aydemir Cildekî, chemistry, metals, precious stones, natural medicines

ÖNSÖZ

14. yüzyılda yaşamış Türk asıllı olduğu bilinen¹ Holmyard'ın tabiriyle İslâm elkimyası için muazzam bir ansiklopedik bilgi birikimine sahip olan, elkimya üstadlarının sonuncusu olarak ünlenmiş Aydemir Cildekî'nin el-Misbâh fî esrârî 'ilmi'l-miftâh eseri önce el yazmasından dijital ortama aktarılmış, ardından çalışmada incelenen bölümler tercüme edilerek incelenmiştir. Genel olarak nüshaların okunması zamanın ve dilin farklılığından ötürü oldukça zordur. Bir de bunun üzerine antik medeniyetlerden kalan simyanın sırlanması yani ehli olmayanların anlamaması için özellikle bazı ifadelerin formülleştirilmesi (simyanın sembolik dili) geleneği elkimyada da karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada da yer yer kasıtlı olarak müellifin farklı bir alfabe kullanarak bazı kelimeleri saklamaya çalıştığı fark edilmiştir. Şifreleme için kullandığı alfabeyi Şeyh'inin(el-İrakî) kullandığı alfabe olarak belirtmiştir. Diğer taraftan alıntılama yaptığı beyitlerdeki gizlenen manalarda işi çok daha çetrefilli bir hale getirmiştir. Buna rağmen büyük üstat olarak bahsettiği Aristoteles'ten, Câbir b. Hayyan'dan, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye ve Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî'den geniş aktarmalar içerdiği için gerçekten üzerinde çalışılmayı hakkeden ve hatta kanaatimce geç kalındığını düşündüğüm bilge elkimya üstadı Cildekî'yi bana önerdiği ve bu çalışmada bana rehberlik ettiği için tez danışmanım Doç. Dr. Şule Taşkiran Çankaya'a, Bilim Tarihi Bölüm Başkanımız Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'na ve bu çalışma boyunca büyük bir fedakarlıkla benden sabrını ve zamanını esirgemeyen eşim Özkan Akkaya'ya teşekkür ederim.

---

¹ Nicholas Harris, "In Search of 'Izz al-Dīn Aydemir al-Ğildakī, Mamlūk Alchemist", Arabica , Cildekî'yi Memluk topraklarına İranlı bir göçmen olarak tanımlayan Henry Corbin'in konumunu yeniden gözden geçirmemizi gerektiğini belirtmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
TABLolar LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR.....	XII

1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Önemi ve Amaçları	1
1.2 Tezin Yapısı ve Metodoloji	2
1.3 Literatür Taraması ve Kaynaklar	3
2. İZZÜDDİN ALÎ BİN AYDEMİR BİN ÂLÎ EL-CİLDEKÎ HAYATI, ESERLERİ VE EL-MİSBÂH FÎ ESRÂRÎ ‘İLMÎ’L-MİFTÂH.....	4
2.1 Elkimyanın Tarihsel Süreci	4
2.2 İzzüddîn Alî B. Aydemir el-Cildekî Hayatı ve Eserleri	12
2.3 Eserin Önemi ve İlgili Çalışmalar	18
3. METİN VE TERCÜME.....	20
3.1. Metinde Araştırma Konusu ile İlgili Olan Kısımların Arapçası	20
3.2 Eserde Araştırma Konusu Olan Bölümlerin Günümüz Türkçesine Çevirisi	53
3.2.1 Mukaddime	53
3.2.2 El-Misbâh fî Esrârî ‘ilmi’l-Miftâh Adlı Eserin İlk Kitabının Giriş Bölümü	58
3.3.3 Bu Mübarek Girişin Devamının Tamamlanması ve (Anahtarın) Parmaklarının Boya Olduğunu Bilmek	63

3.3.4 Ruhların Buluştuğu Cennetlerin Girişini Cenâb-ı Hakk'ın Sözleriyle Bitirmek Bizim İçin Bir Nimettir.....	64
3.3.5 Temel Kuralların Toplam Sayısı Dörttür.....	65
3.3.6 Eserin İlk Kitabının Beşinci Bölümü	72
3.3.7 Eserin Birinci Kitabının Altıncı Cümlesi: Anahtar Bilgisinin Sırları	76
3.3.8 Eserin Birinci Kitabının Yedinci Cümlesi Anahtarla İlgilidir	79
3.3.9 Misbah Kitabının Birinci Kitabının Anahtar İlimleriyle İlgili Sekizinci Cümlesi ...	86
3.3.10 Eserin Birinci Kitabının Bitkilerdeki İlim Sırlarının Anahtar İlimleriyle İlgili Olan Dokuzuncu Cümlesi.....	89
3.3 Eserde Kullanılan Sembolik Dil ve Amacı	105
4. METİNLERİN İNCELENMESİ.....	110
4.1 Eserin İçeriği ve Metaller, Değerli Taşlar ve İlaçlar ile İlgili Bölümler	110
4.1.1 Mukaddime	110
4.1.2 Eserin İlk Kitabının Giriş Bölümü	112
4.1.3 Eserin İlk Kitabının Beşinci Bölümü	118
4.1.4 Eserin İlk Kitabının Altıncı Bölümü.....	119
4.1.5 Eserin İlk Kitabının Yedinci Bölümü	120
4.1.6 Eserin İlk Kitabının Sekizinci Bölümü	122
4.1.7 Eserin İlk Kitabının Dokuzuncu Bölümü	123
4.2 İncelenen Eserde Atıf Yapılan Önemli İsimler	134
4.2.1 Hâlid Bin Yezîd (ö. 85/704 [?])	134
4.2.2 Câbir Bin Hayyân (ö. 200/815)	136

4.2.3 Tuğrâi (ö.515/1121)	139
4.2.4 el-İrâki (ö.1184-5)	140
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	141
6. KAYNAKÇA	146
7. EKLER.....	150
8. TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....	152

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1	108
Tablo 2	119
Tablo 3	110
Tablo 4	110
Tablo 5	117
Tablo 6	122

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
a.e.	Aynı eser
a.y.	Aynı yer
ed.	Editör
v.d.	Ve diğerleri
v.b.	Ve başkaları
s.	Sayfa
S.	Sayı
dn.	Dipnot
Haz.	Hazırlayan
Çev.	Çeviren
c.	Cilt numarası
bs.	Baskı sayısı
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ö.	Ölüm tarihi
h.	Hicrî
m.	Miladi
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Önemi ve Amaçları

Elkimya, kimyanın tarihsel evriminde önemli bir role sahip olan en eski disiplinlerinden biridir. Orta Çağ'da başlayan ve Rönesans dönemine kadar uzanan bir süreçte, elkimya maddeyi dönüştürme, iyileştirme ve metafizik anlamlar yükleme konularında yoğunlaşmıştır. Elkimyanın kökenleri ilk medeniyetlerin oluşturduğu bütüncül olmayan simya ve doğa felsefesine dayanıyordu. Tarihsel sürecine baktığımızda Antik Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerine kadar da uzanmaktadır. Bu dönemlerde, metallerin dönüştürülmesi ve iyileştirici amaçlarla kimyasal bileşiklerin kullanımı ile ilgili bilgi ve uygulamalar geliştirilmiştir. Antik Yunan ve Hint kültürlerinde de benzer çalışmalar yapılmıştır. Orta Çağ'da İslâm dünyasında elkimya, yoğun bir gelişim sürecine girmiştir. Özellikle Câbir b. Hayyan gibi alimlerin çalışmaları, elkimyanın temelinı oluşturmıştır. Câbir'in önderliğini yaptığı İslâm elkimya geleneği “dört nitelik-dört unsur”, “cıva-kükürt”, “mizan ilmi” (denge bilimi) ve “dönüşüm” (transmutasyon) kuramları oluşturur.² Câbir b. Hayyan'dan oldukça fazla alıntılama yapan ve ondan büyük üstat olarak bahseden Cildekî, bu noktada önemli bir referans noktası olarak karşımıza çıkar.

Cildekî el-Misbâh fî esrâri 'ilmi'l-miftâh (Anahtar İlmindeki Lamba) isimli eserinde simyanın tanımını yaparak kimya ilminin tasnifini yapmış ve zanaat diye tabir edilen pratik kimya ile ilgili de bilgilere yer vermiştir. Ayrıca araştırılan eser simyanın sembolik dilinin elkimyada da varlığını devam ettirdiğinin en önemli kanıtları arasında yer alır. Cildekî bu eserinde, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Carullah Efendi 1842 numaralı nüshanın son sayfasında bulduğum bir dizi harften oluşan sembolik bir alfabe kaleme almıştır. Eserinde bazı kelimeleri bu alfabeyi kullanarak şifrelemiştir. Tüm bunlar göz

---

² Taşkiran Çankaya, Şule - Mammadov, Sehran. “İslâm Düşüncesinin Klasik Döneminde Kimyevi Bilimsel Araştırma Modeli'nin Câbir Bin Hayyân'ın Elkimya Teorileri Üzerinden Tartışılması”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* -/20 (Aralık 2022), 230-245.

önünde bulundurulduğunda eser muhtasar bir elkimya kaynağı olarak modern kimyanın oluşumunu şekillendirmesi ve aynı zamanda İslâm medeniyetinin ilmi düşünce yapısını yansıtmaları açısından çalışılması gereken önemli kaynaklardan birisidir.

Bu araştırmada, Cildekî'nin “el-Misbâh fî Esrâri ‘ilmi’l-miftâh” eserinin incelenmesindeki temel amaç olarak metaller ve metallerin dönüşümlerini (transmutasyon), değerli taşlar ve hastalık tedavisinde kullanılan ilaçlar ve bu ilaçların elde edilmesinde kullanılan bitkiler konu alınmıştır. Bu konuların hepsi anahtar kavramını anlayabilmemiz ve elde yollarını- mümkün olduğu kadarıyla- öğrenebilmemiz için elzem konulardır. Böylece Cildekî'nin kastettiği anahtar kavramından yola çıkarak elkimyanın nihai amacının maddeyi altına dönüştürme işleminden çok daha fazlasını ihtiva ettiğini göstermiş olacağız.

1.2 Tezin Yapısı ve Metodoloji

El-Misbâh fî esrâri ‘ilmi’l-miftâh adlı eserin incelenmesi için kullanılacak metodoloji, nitel araştırma yöntemlerine dayandırılacaktır. Metnin içeriğinin analizi ve karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsenecektir. İncelenen eserde özellikle metaller, değerli taşlar ve ilaçlar konuları ele alınmıştır. Çünkü Cildekî'nin tabiriyle bu konularda bilgi sahibi olmayanın anahtarı elde etmesi imkansızdır. Bunun yanı sıra araştırmada incelenen konuların daha iyi anlaşılabilmesi için eserde bulunan İslâm elkimya ilminin yanı sıra simyanın/ kimyanın tarihsel gelişimi, simyanın sembolik dili gibi konulara da değinilecektir. Böylece bu metodoloji, eserin araştırılan bölümlerinin derinlemesine anlaşılmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Temel nüsha, daha okunaklı ve sayfaları tam olup eksik yazılar bulunmadığı için İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 6078 numaralı nüsha olmuştur. Ancak anlaşılabilen yerlerde ve farklı alfabenin kullandığı yerlerde diğer iki nüshaya da başvurulmuştur. Eserin ilgili bölümleri önce modern Arapçaya daha sonra da günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Eser çok kapsamlı olup temelde iki ayrı kitaba ayrılmıştır. Biz eserin ilk kitabının mukaddime ve giriş bölümleri ile “Anahtar parmaklarının boya olduğunu bilmek”, “ruhların bulunduğu cennetlerin girişi”, “Temel kuralların toplam

sayısı dördtür”, ve beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümleri üzerinde çalışmış bulunmaktayız. Eserin daha rahat incelenebilmesi için Arapça ve Türkçe çevirilerinde her bölüm başlığı ayrı ayrı belirtilmiştir.

1.3 Literatür Taraması ve Kaynaklar

Araştırmalarımız sonucunda eserden dünyanın farklı yerlerinde pek çok nüshanın mevcut olduğunu keşfettik. Biz araştırmamızda üç nüshayı temel almış bulunmaktayız. Bunlar Türkiye Yazma Eserler Kurumu Carullah Efendi koleksiyonu 1842 numaralı nüsha, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 6078 numaralı nüsha ve İslâm Şura Konseyi Kütüphanesi mm2151 numaralı nüsha. Bunlar içinden ise en başta kullandığımız daha okunaklı ve sayfaları tam olup eksik yazılar bulunmadığı için İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 6078 numaralı nüsha olmuştur. Ancak anlaşılamayan yerlerde ve farklı alfabenin kullandığı yerlerde karşılaştırmalı olarak diğer iki nüshaya başvurulmuştur.

Yapılan literatür taraması sonucu bu eser hakkında herhangi bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır. Hatta Cildekî hakkında yapılan tek kapsamlı çalışma Nihâyâtü't-taleb fî şerhi'l-Mükteseb adlı eseri üzerinedir. Manucher Taslimi tarafından 1954'te Londra Üniversitesi'nde “Examination of the Nihayat al-Talab and the determination of its place and value in the History of Islamic Chemistry” adıyla yapılan doktora tezidir. Sayısız eseri olan Cildekî'nin bu eserleri üzerine yapılmış ulaşılabilen tek çalışma olarak literatürde bu kaynak mevcuttur.

Nihâyâtü't-taleb üç ciltten oluşmaktadır. İlk cilt üç kitaba ayrılmıştır. İkinci cilt iki kitaptan oluşur. Son cilt ise her iki bölüme ayrılan iki ayrı kitaptan oluşur. Cildekî'nin yöntemi, kural olarak K. al-Muktasab'dan bir paragrafa alıntılanmak ve ardından bunu ya kendi sözleriyle ya da Câbir, Hâlid, Râzî ve diğerleri gibi farklı yazarlardan sayısız ve uzun alıntılara yaparak açıklamaya çalışmaktır. Bu kaynağa göre Manucher Taslimi Cildekî'nin kimya tarihine iki önemli şey kazandırdığından bahseder. Bunlardan ilki eski simyacıların uzun alıntılar yapmıştır. Tıpkı diğer simyacıların yaptığı gibi Hz. Âdem, Hermes, Sokrates ve benzerlerine yapılan göndermeler geleneğini takip etmiştir. Bunu

yanı sıra Câbir, Râzî, Tuğraî ve sadık simya talebelerinden de alıntılar yapmıştır. Böylece daha önceki simyacıların kayıp eserlerinden yaptığı alıntılar o gününün simya bilgilerini anlamamıza imkân sağlamıştır. İkincisi Cildekî, Müslümanların ilmi faaliyetlerinin zirveye ulaştığı çağın seçkin bir temsilcisi olmuştur. Çoğu günümüze ulaşan sayısız eseri; aşağıdaki üç soruyu çözmek için bol miktarda kanıt sağlar. Birincisi, Müslüman simyacılar ne ölçüde materyallerini, orijinal Yunan geleneğinden daha zengin olan Latin geleneğinden almıştır? İkincisi, miras aldıkları şeyleri ne kadar geliştirdiler? Üçüncüsü ise, sonraki yüzyıllarda Avrupalı simyacılar elde ettikleri bilgilerin ne kadarını Müslüman kaynaklardan elde ettiler?

2. İZZÜDDÎN ALÎ BİN AYDEMİR BİN ÂLÎ EL-CİLDEKÎ HAYATI, ESERLERİ VE EL-MİSBÂH FÎ ESRÂRİ ‘İLMİ’L-MİFTÂH

2.1 Elkimyanın Tarihsel Süreci

Elkimyanın tarihsel sürecini anlatmak için öncelikle temel aldığı simyadan başlamak yerinde olacaktır. Simya, tarih öncesi çağlardan, ilkel insanların hayatta kalma arayışı ve doğal bir merakının sonucu ortaya çıkmıştır. İlk insanlar doğadaki şekillerin sertlik, tat, ağırlık, yoğunluk ve koku gibi özelliklerinin farkındaydılar. Büyük bir ihtimalle doğadaki hal dönüşümlerinin de farkındaydılar. Ateşin keşfi ile yanan maddelerin küle dönüşmesi ve koku yayması, yıldırımdan kaynaklanan ozon kokusu, suyun donarak buz haline gelmesi vb. öğrendikleri her türlü bilgiyi nesilden nesile aktararak korudular. Bu olayların nasıl gerçekleştiğini çözemediklerinde daha yüksek güçlere atfederek ilahlaştırdılar. İlk simya bilgilerini günlük hayatı kolaylaştırmak, ticari faaliyetler ve sanatsal işlerde bulunmak için kullandılar. Yaklaşık M.Ö. 1200 yıllarında bilinen ve uygulanan simya faaliyetleri şunlardır³:

---

³ David A. Katz, An Illustrated History Of Alchemy And Early Chemistry, ©2008, 2004, 1978 BY David A. Katz. All rights reserved. s.3

1. Metalürji: bakır, kalay, bronz (bakır-kalay alaşımı), kurşun ve demir kullanıldı.
2. Mutfak eşyaları ve aletler.
3. Süslemede altın ve gümüş kullanılmıştır.
4. Sıva ve harç gibi yapı malzemelerinin hazırlanması ve kullanılması.
5. Su yalıtımı ve mumyalama için katran ve asfalt kullanıldı.
6. Mumlar ve yağlar hazırlandı ve ısı ve ışık için yakıt olarak kullanıldı.
7. Derinin tabaklanması ve muhafazası için yöntemler geliştirildi.
8. Tekstil, taş ve çömleklerin renklendirilmesi için boyalar yapıldı.
9. Hem şeffaf hem de renkli cam, kaplarda kullanılmak üzere ve süsleme.
10. Sahte mücevherler hazırlandı.
11. Tutkallar çeşitli amaçlar için yapılmıştır.
12. Sabunlar hayvansal yağlardan yapılıyordu.
13. İlaç yapımında bitki ve mineral maddeler kullanıldı.
14. Bira ve şarap yapıldı.
15. Kozmetikler hem erkekler hem de kadınlar için yapıldı.

Simyanın teorik kısmını meşgul eden esas konu ise madde kavramı olmuştur. Eğer maddenin ne olduğu bilinirse onu dönüştürmekte mümkün olabilirdi. Antik medeniyetlerin birçoğu madde ile ilgili teoriler geliştirdiler. Ancak kaydedilen eserlerin çokluğundan dolayı madde teorilerinin pek çoğu Yunanlılara atfedilmektedir. Antik Yunan felsefesine baktığımızda, Thales her şeyin sudan oluştuğunu belirtirken, Anaksimenes'e göre hava, Xenophanes için bu madde toprak, Herakleitos içinse ateştir. Empedokles ise her bir maddeyi evrenin temeli ya da baskın unsuru olarak belirledi.⁴ Maddî ve manevî her şeyin aslını oluşturan madde için, Grekçe'de arkhe ve Latince'de principium adı verilmiştir. Pisagorcular (Pisagor (M.Ö. 570-490)), geometrik şekilleri kullanarak madde teorisini matematiksel ve geometrik bir temelle açıkladılar. Toprak unsuru küp, ateş unsuru tetrahedron, hava oktahedron, su ikosahedron ve eter dodekahedron ile eşleştirildi. Aristoteles *Oluş ve Bozuluş ve Gökyüzü Üzerine* isimli eserinde hocası Platon'unda kullandığı Pisagorcular (Pisagorlar (MÖ 570-490))'ın geliştirdiği elementleri geometrik şekillerle açıklama fikrine karşı çıktı. Ancak

---

⁴ Anthony Kenny, Antik Felsefe, Küre Yayınları 2021, s.43

elementlerin gök cisimlerini oluşturduğuna ve boşluğu doldurduğuna inandığı beşinci element olan esiri korudu.⁵ Empedokles'in, her biri sıcaklık, soğukluk, ıslaklık, kuruluk gibi birbirine zıt yükler taşıyan toprak, su, hava ve ateş şeklindeki dört öge öğretisini devraldı.⁶ Ayrıca Cildekî el-Misbâh fî Esrârî 'ilmi'l-miftâh eserinde Aristoteles için şu ifadeleri kullanır: *“Eski çağlardaki birçok millet bu gezegenlerin tanrı olduğuna inanıyordu. Hipokrat, Platon ve Aristoteles inançlarında onlardan farklıydılar. Bu gezegenlerin ve yörüngelerin melek olduğuna ve dünyanın kendilerine emanet olduğuna inanıyorlardı. Aristoteles, bu gezegenlerin yaratma gücüne sahip olduğunu, bu cisimlerden Cenâb-ı Hakk'ın onlara yalnızca bu duyularda hareket ve hareket etme gücünü verdiğini, bu şeylerin gerçek Yaraticısının Allah olduğunu ve O'nun olduğunu beyan etmiştir.”*

Ayrıca Aristoteles'in Kral İskender'e gönderdiği mektubunda şu ifadelerin yer aldığını dile getirir: *“Her gezegenin bir gücü vardır. Canı ne isterse onu yaratır. Satürn'ün gücü torağı yaratır. Jüpiter'in gücü suyu yaratır. Mars'ın gücü havayı yaratır. Güneş ateşi yaratır. O bir heybet olarak var olmaz, aksine onun her zaman kendisine ait olan eylemleri, bu yıldızların üzerindeki her şeye gücü yeten ilâhî gücün gücü tarafından yaratılmaktadır.”* Aristoteles madde ile göksel cisimler arasında bağlantı kurmuş ama birtakım kanıtlarla ispatlama çabasına girmemiştir.

Aristoteles'in ölümü ile Yunan egemenliğini Kral İskender'in kurduğu ve dahi kendi adını verdiği ve tarihte hatırı sayılır bir yeri vardır diyebileceğimiz bir ilim şehri olan İskenderiye kenti devraldı. Dünyanın ortasına denk gelen bu şehirde büyük bir kütüphane kurdu. Burada Yunan felsefesi, pratik oryantal teknoloji ve dini mistisizmle birleşerek simyanın (Helenistik Simya) doğuşuna yol açmıştır.⁷ Bu şehirdeki ilk simyacılar özellikle soylular için altın ve gümüş kaplar ve süs eşyaları, geriye kalan halk içinse ucuz taklitler yapıyorlardı. İskenderiye'de değerli taş taklidi ve boya eldesi gelişmişti.⁸ Altın yapımı (Chrysopoia), gümüş yapımı (Argyropoia) ilâhî ya da gizli sanat diye niteleniyordu.⁹

---

⁵ Şule Taşkiran Çankaya, Kimyanın Kısa Tarihi, Ketebe Yayınları, 2023, s.6

⁶ Anthony Kenny, a.g.e, s.43

⁷ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.7

⁸ Zeki Tez, Bilim ve Sanayide Kimya Tarihi, Nobel Yayınları, 2010, s.83

⁹ Zeki Tez, a.g.e, s.83

Kral İskender'in simyacısı olduğu rivayet edilen Hermes içinse elimizde çok çeşitli bilgiler olduğu halde gerçekte kim olduğu bir tartışma konusudur. Hermes'in yazdığı düşünülen yazılar felsefi ve gizemli yazılardı. Simyacılar onun görüşlerini öyle benimsemişlerdi ki kullandıkları kaba bile "Hermetik kap" demişlerdir. En bilinen eseri "Tabula Smaragdina"dır. Bu eserde erkek Güneş'e, kız Ay'a karşılık gelmekte ve bunların birleşmesinden "Filozof Taşı" doğmaktadır.¹⁰

İskenderiye M.Ö. 48'de Romalıların, daha sonra da Müslümanların eline geçti. Böylece bu geniş külliyyat Müslüman alimlerin eline geçmiş oldu. Arapçaya harf-i tarif alarak el-kîmyâ ve el-kîmiyâ şeklinde yerleşen bu sanat, Müslümanlığın yeni kurumlaştığı, Eski Mısır ve Grek medeniyetinin mirasını sahiplenip geliştirdiği ve Hristiyanlıkta hiç olmadığı kadar bilime önem verdiği bir dönemde yaşamıştır.¹¹

Tarih kitapları simyanın İslâm Medeniyetine Emevî Prensi Ebû Hâlid bin Yezîd (ö. 85/704 [?]) ile girmiş olduğunu yazar. Halid b. Yezîd İskenderiye'de Morienus adlı bir bilginin yanında simya bilgisini geliştirir.¹² Morienus ise Zosimos sonrası Mısır'ın en büyük simyacılarından biridir. Halid b. Yezîd'e bildiği tüm bilgileri öğretir. Halid hocasının verdiği bilgilerden çok fazla etkilenir ve pek çok kitap kaleme alır. Cildeki onu şu sözleri ile anımsar: *"Büyük şehzade Hâlid bin Yezîd, Allah ona rahmet etsin. Çünkü O, Firdevs kitabında üstün bir başarı elde etmiş olanlardandı. Başka kitapları ve üst düzey eserleri de vardır. Biz de bunları okuyup faydalandık."*

Ebû Hâlid b. Yezîd'den sonra elkimyanın ve hatta kimyanın babası olarak bilinen büyük üstat Ebû Mûsâ Câbir b. Hayyân (ö. 200/815)'dir. Hayatının önemli bir kısmını Kûfe'de geçiren Câbir b. Hayyân Bağdat'ta Bermekîler ile yakın ilişki içerisindeydi. Öyle ki hocası Ca'fer es-Sâdık bu topluluğun bir üyesiydi.¹³ Burada İslâm dünyasında eski kimya geleneğinin kurucularından kabul edilen Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) ile tanışır ve dini ve ilmi konulardaki özellikle elkimya alanındaki ilk bilgilerini ondan alır.¹⁴ İslâm

---

¹⁰ Zeki Tez, a.g.e, s.87

¹¹ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.15

¹² Sean Martin, Simya ve Simyacılar, Kalkedon, s. 54

¹³ E. J. Holmyard, Jabir ibn Hayyan, Sectoii of the Ibtitorp of flebicine, s. 47

¹⁴ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.16

elkimyacıları hakkında olağanüstü bilgiye sahip olan Cildekî Câbir’e olan hayranlığını şu sözler ile dile getirir: “*Büyük üstat Câbir b. Hayyân’ın ismini yüce eylesin. Çünkü O, kendisinden sonra bu asil zanaata ulaşanların efendisi olan büyük şeref ustasıdır. Ancak Câbir b. Hayyân farklıydı. Bu ilimde birçok kitabı vardır. Dolayısıyla onun kitaplarının çoğunu okuyan kişi, anlayışlı insanlardan biridir. Değilse, ona ulaşma yolları bakımından kendisine tahsis edilen miktar kadar ondan faydalanır.*”

“Câbir Külliyyatı” nda simya, kuramsal ve pratik yönleriyle birlikte ele alınmış ve Avrupa simyasının tarihsel gelişiminde izleri kalmıştır.¹⁵

Câbir’in ve daha sonra onun izinden gidenlerin en önemli özelliği, madenlerin, minerallerin ve bitkilerin sadece fiziki kimyasal özellikleriyle değil de aynı zamanda onların bir ruhları olduğunu kabul etmeleridir. Bunlar ruhlarla kimyasal özellikler arasında bağ olduğunu, ruhun terbiyesiyle maden ve eşyaların fiziki ve kimyevi yapılarının değişebileceğini; her maddenin özü bir olduğu için, madenlerin çeşitli ruhi ve kimyasal ameliyelerden geçtikten sonra birbirine dönüştüğünü iddia ederler.¹⁶

Câbir’in elkimya sistemi şunlardan oluşur¹⁷:

1. Dört element
2. Dört unsur
3. Cıva-kükürt
4. ‘ilmi’l-mîzân (Denge ilmi)
5. Organik – özellikle hayvansal – maddelerin kullanımı
6. Heba

Câbir, Aristoteles sistemine benzeyen bir element teorisi geliştirdi, ancak teorisinin temelini maddi elementlerden niteliklere aktardı ve madde ile cevheri birbirine karıştırdı.¹⁸ Tanıdık Aristotelesçi niteliklerin (sıcak, soğuk, nemli ve kuru) aksine, Câbir’in nitelikleri (doğaları, tabiatları) soyutlamalar veya maddeye yapılan eklemeler

---

¹⁵ Zeki Tez, a.g.e, s.109

¹⁶ Câbir b. Hayyân, Tanımlar Kitabı, Çeviri: Aygün Akyol – İclal Arslan, Elis Yayınları, Ankara 2015, s. 12

¹⁷ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.17

¹⁸ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.m

değil; gerçek, maddi ve bağımsız şekilde var olan varlıklardı.¹⁹ Bu sistemde ilk asıllar (sıcaklık, soğukluk, nemlilik, kuruluk) dört unsuru (ateş, su, hava, toprak); dört unsur da üç cins (taşlar, bitkiler ve canlılar) maddeyi oluştuyordu.

Câbir tıp ilminden de yararlanarak dörtlü mizanın insan bedeninde de izini sürmekte ve orada da dörtlü bir mizanın olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanın ana azalarının beyin, kalp, karaciğer ve ünsiyândan oluşan dörtlü yapı olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Ayrıca insan bedeninde salgılanan dört tür sıvı olduğunu dile getirmektedir. Bu dört sıvı kan, balgam, kara safra ve sarı safradır.²¹ Cildekî el-Misbâh'ta bu konu üzerine değinerek şunları söyler: *“En Büyük Anahtar Dört Mizah'tan meydana gelir. Beyaz rengi olan balgamdan, kırmızı rengi olan kandan, sarı rengi olan safradan, siyah rengi olan sevda dan meydana gelir. Bazılarının diğerleriyle karışımından elde edilen renklerde vardır. İnsanlarda birleşen renklerin geri kalanı diğer hayvanlardakine benzer. Bulunan pigment parmaklarına gelince; bitkilerde, tüm türlerde belirgindir ve çiçeklerde, ağaçların yapraklarında, tüm mahsul ve meyvelerde ve diğer tüm bitkilerde yaygındır.”*

Câbir'e göre bu sıvıların dengede olması kişinin sağlıklı olduğunu göstermektedir. Dengenin biri ya da birden fazlasının bozulması durumunda kişi hastalanmaktadır.²²

Bilindiği üzere simya, maddelerin ve canlı organizmaların daha üstün bir mükemmellik derecesine ulaşması için onlara müdahale edilmesine dayanan teorik ve pratik yanları olan bir disiplindir.²³ Bu disiplin; özünde doğal oluşum süreçlerine insan tarafından müdahale edilmesi sonucu bakır, kalay, kurşun gibi değersiz metallerin altın, gümüş gibi değerli madenlere dönüştürülmesi; birtakım ilaç ve karışımlarla (el-iksir, felsefe taşı) başta insan olmak üzere canlı organizmaların çürümesini ve bozulmasını engelleme; bu vesileyle uzun bir yaşam temin etme düşüncesine dayanmaktadır.²⁴ Ancak bunun insan

---

¹⁹ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.18

²⁰ Câbir b. Hayyân, Kitâb Ustukusu'l-Âs alâ Ra'yi'd-Diyâne, s.541-542.

²¹ Câbir b. Hayyân, Kitâbu'r-Rahme, s.584.

²² Câbir b. Hayyân, Kitâb İhrâc ma fi'l-Kuvve ile'l-Fi'l, s.339-356.

²³ Andrea Bernardoni “Simya ve Kimya”, Orta Çağ-1. Umberto Eco (Ed.). Leyla Tonguç Basmacı (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, s.506, 507.

²⁴ Cihat İzci, Câbir Bin Hayyân Felsefesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, S.

kapasitesini aşan boyutu sonucunda simya, din ve birtakım gnostik düşüncelerle iç içe geçmektedir.²⁵

Câbir kozmolojisinde, önemli bir rolü olan dört unsur ve iddia edilenin aksine her birinin birer cevher olduğunu savunduğu dört tabiat yanında boşluğun kendisi ile dolu olduğu, üzerine güneş düştüğünde görünür olan “heba” adını verdiği, beşinci bir tabiat daha kabul etmiştir.²⁶

Câbir’in sisteminde maddelerin kimyasal alanda da birbirlerine oransal etkileri vardı ve etkinin ölçülebilirliği ilkesine dayanan ve evrenin tek ve en yüksek prensibi olarak mizan kavramı onun İlmî-î Mizan (denge teorisinin) temelini oluşturmaktadır.²⁷ Buna göre kimyagerin madenleri, bitkileri hatta hayvanları oluşturan unsurlara ve onların keyfiyetleri arasındaki ilişkilere müdahale ederek güçlüyü zayıflatması, zayıfı güçlendirmesi, bozuğu düzeltmesi, düzgünü bozması mümkündür.²⁸

Câbir’in cıva-kükürt teorisi, metallerin yeryüzünde kükürt ve cıvanın karışmasıyla oluştuğunu savunur. Tüm metaller aynı kükürt ve cıvadan oluşur ancak metallerdeki farklılıklar kükürt ve cıvanın içerdiği farklı oranlardaki safsızlıklardan kaynaklanır.²⁹ Kükürt ve cıva, toprakta “büyüyen” metallerin “babası” ve “anası” olarak bu “oluş ve bozuluş” dünyasının temel biyolojik animizmini ifade ediyordu.³⁰ Cildekî el-Misbah adlı eserinde bu teori için şu ifadeleri kullanır: “ *Cıva-kükürt maddelerinin üzerindeki kuruluk kuvvetleri, kuvvetli toprak yüzeyine yakınlığı ile birlikte, markazitlerin ortaya çıkmasına ve dünya şartlarına göre uyum sağlamasına yol açmıştır. Eğer bunlar, saflık ve ölçülülük mükemmelliğine yakın olursa altın rengi olur. Saflıkla pişirilmezse gümüş olur.*”

Câbir b. Hayyân’dan sonra bu ilmin en önemli temsilcilerinden birisi de Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî (ö. 313/925)’dir. Değersiz madenleri birtakım işlemlere

---

²⁵ Mircea Eliade, Asya Simyası. Lale Arslan (çev.). İstanbul: Kabalcı Yay., 2002, s.12-14

²⁶ Şule Taşkiran Çankaya- Sehran Mammadov, a.g.m, s.5

²⁷ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.20

²⁸ Mahmut Kaya, “Câbir b. Hayyan” mad., c. 6, s. 535; Câbir b. Hayyân, Muhtaru Resailu Câbir b. Hayyân, neşr: Paul Kraus, Mektebetül Hancı, Kahire 1354, s. 481

²⁹ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.20

³⁰ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.21

tâbi tutmak suretiyle onlardan değerli maddeler elde etmenin mümkün olduğuna inanan Râzî'nin Câbir b. Hayyân'ın bu konudaki çalışmalarından büyük ölçüde yararlandığı ve onu üstadımız diye andığı bilinmektedir.³¹ Ancak ruhi dönüşüm, sayısal sembolizm gibi Câbir elkimyasının temel konularını, kimyanın çalışma konusu olarak görmediğini ve daha çok gözlemlenen ve doğrulanan gerçekleri ele aldığı yani kimyanın pratik yönüne vurgu yaptığını söyleyebiliriz.

Râzî, simya ile tıp arasında ilişki kurarak simyadaki bilgilerini tıbbı uygulamış, tıbbî ilaçlarda kimyevî karışımları kullanmış ve böylece simyayı tıbbın hizmetine sunan ilk kişi olmuştur.³² Ayrıca kendinden önceki hekimlerin bilmediği ve ilk defa kendisinin hazırladığı birtakım yeni kimyevî ilaçlarla hastaları tedavi etmiştir.³³ Bir laboratuvar kurarak çeşitli deneyler yapan ve deneylerinde tecrübe ilminin kurallarını ortaya koyan filozof, çıkan gaz ve buharlardan gözlerinin rahatsız olmasından dolayı kimya ile ilgilenmekten vazgeçerek tıbbı yönelmiştir.³⁴

İslâm elkimya tarihinin önemli diğer bir ismi olan Ebû İsmâîl Müeyyidü'd-dîn el-Hüseyin b. Alî b. Muhammed b. Abdi's-Samed el-İsfahânî el-Münşî el-Vezîr (Tuğrâî) kimya alanında ortaya koyduğu çok sayıdaki kitap ve risâlesinden dolayı üstat unvanıyla bilinir.³⁵ Hassan S. El Khadem'in A Translation of a Zosimos' Text in an Arabic Alchemy Book çevirisinde Tuğrâî için Câbir'in oluşturduğu elkimya anlayışının en büyük temsilcileri arasında yer aldığını bildirir. Bu ilme olan inancını ve çalışmalarını Câbir'in oluşturduğu metodoloji ile sürdürmüştür.³⁶ Kendisinden sonra gelen ilim adamları için bir müfredat programı hazırlamıştır.³⁷

³¹ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdü'd), s. 514.

³² Yard. Doç. Dr. Hüseyin Karaman, Bir Biyografi Denemesi: Ebû Bekir Er-Râzî, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2, c. III, sayı: 6, ss. 101-128. , s.6

³³ Max Mayerhof, "Thirty three Clinical Observations by Rhazes", Beitrage zur Geschichte der Arabisch-İslâmischen Medizin, ed.: Fuat Sezgin, Band 4, 8, Franfurk 1991, s. 37; Ömer Ferruh, Abkariyyetü'l-Arab fi'l-ilm ve'l-felsefe, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1989, s. 117.

³⁴ Bîrûnî, "Risale", ss. 4-5; Beyhakî, Tarihu'l-hukemai'l-İslâm, s. 21; Brockelmann, GAL, c. I, s. 268. Bu konuda şöyle bir olay anlatılmaktadır: Gözleri iltihaplanan Râzî ye tedavi olmak için gittiği doktorun, "bana beş dinar vermezsen seni tedavi etmem" demesi üzerine filozof ona dinarları verdi ve şöyle dedi: "İşte benim kendisiyle meşgul olmadığım kimya budur. Ben kimyanın bu yönüyle meşgul olmuyorum." Daha sonra kimya ile ilgilenmeyi bırakarak tıbbı yönelmiştir. Bk. Beyhakî, Tarihu'l-hukemai'l-İslâm, s. 21.

³⁵ Şule Taşkıran Çankaya, a.g.e, s.23

³⁶ Khadem, H. S. E. (1996). A Translation of a Zosimos' Text in an Arabic Alchemy Book. Journal of the Washington Academy of Sciences, 84(3), 168–178. <http://www.jstor.org/stable/24536139>

³⁷ Khadem, H. S. E. (1996), a.g.m

Tuğrâî bunun üzerine Muhammed Tapar'ın diğer oğlu Gıyaseddin Mesud'un hâkim olduğu Musul'a gitti, onun yanında bir yıldan fazla vezirlik görevi yaptı; bu sırada Sultan Mahmud aleyhine halkı kışkırtmaya çalıştı.³⁸ Ancak Sultan Mahmud tahta geçer geçmez Tuğrâî'yi idam ettirerek intikamını aldı. Bu idam bilgin topluluk arasında dehşete neden oldu.³⁹ Birçok yayıncının bu konuda düşündüklerini silmesine sebep olmuştur.⁴⁰ Tuğrâî bir devlet adamı, bir simyacı ve bir şairdi.⁴¹

Cildekî ise Tuğrâî'nin şiirlerinden ve eserlerinden sık sık faydalandığı belirterek el-Misbâh adlı eserinde şu şiire yer vererek bu şiirde gizlenmiş bilgileri açıklar.

*“Allah rahmet eylesin meşhur pasajlarında şöyle buyurmuştur;
İlk olanlar bize örnek verdi
Beyitlerde atasözündeki gerçeği söylediler
Bunu orta yol haline getirdiler
Başlangıç eserden silindi.”*

İslâm Dünyası'nda elkimya çalışmalarının bir diğer önemli ismi Ebû Alî el-Hüseyin bin Abdullah İbn Sînâ (980-1037) olmuştur. İbn Sînâ, mineraller, kaya ve taşların oluşumu olmak üzere metalürji çalışmaları yapmış, eserler yazmıştır. Mineralleri, madde miktarına ve bileşimlerinin gücüne göre taşlar, eriyebilir maddeler, kükürtler ve tuzlar olarak sınıflandırdı.⁴² İbn Sînâ, Câbir'in eserlerine ve metallerin cıva ve kükürt bileşimine bağlı kalmakla birlikte simyacıları yalanladı ve dönüşüm sürecinin mümkün olmadığını ve sadece taklitlerin yapılabileceğini belirtti.⁴³

2.2 İzzüddîn Alî B. Aydemir el-Cildekî Hayatı ve Eserleri

---

³⁸ Rahmi Er, "Tuğrâî", Tdv İslâm Ansiklopedisi, <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tugrai> (26.03.2024).

³⁹ Khadem, H. S. E. (1996), a.g.m

⁴⁰ Khadem, H. S. E. (1996), a.g.m

⁴¹ Nicholson, R.A. (1941) Literary History Of The Araps, Cambridge University Press, Cambridge, S. 326

⁴² Şule Taşkiran Çankaya, a.g.e, s.28

⁴³ Şule Taşkiran Çankaya, a.g.m

Câbir b. Hayyan'dan sonra İslâm dünyasında üretilen en büyük elkimya külliyyatının yazarı olan İzzüddîn Âlî b. Aydemir b. Âlî el-Cildekî (14. yy.) gölgede kalmış ve büyük ölçüde unutulmuş bir İslâm elkimya alimidir. Hakkındaki bilgilerimiz ancak daha sonraki yüzyıllarda kendisinden alıntılama yapan az sayıdaki bilgelerin eserleri ve müellifi olduğu eserlerle sınırlıdır.

Horasan bölgesindeki Cildek köyüne nispetle anılmakta, adı bazı kaynaklarda Aydemir b. Ali b. Aydemir şeklinde geçmektedir. Eric John Holmyard⁴⁴ (ö. 1959) kitabında Cildekî'nin bir süre Kahire'de yaşadığını, ardından zamanın önde gelen simyacılarıyla tanışmak ve simya yazılarını toplamak için 17 yıl seyahatler geçirdiğini belirtir. Manucher Taslimi de 1954 yılında yazdığı doktora tezinde Cildekî'nin bilimsel seyahatlerde on yedi yıl geçirdiğini belirtmiştir. Eserlerinden Cildekî'nin, Irak, Anadolu, Yemen, Kuzey Afrika ve Suriye'de dolaştıktan sonra Mısır'a yerleştiğini biliyoruz.⁴⁵ Eserlerinden yola çıkarak yapılan tahminlerde Cildekî'nin 743 (1342-43) veya 762 (1360-61) yılında Kahire'de öldüğü rivayet edilmektedir. Cildekî'nin 707 ve 727 yılları arasında doğması muhtemel olduğundan, bu kadar geniş bir külliyyatı ve elkimya alanındaki çalışmalarını sığdırması için 36-37 yıl çok yeterli olamayacağından ölüm tarihi için yapılan rivayetlerden biri olan 743/1342 senesi pek muhtemel görünmemektedir.⁴⁶

Henry Corbin gibi bazı 20.yy yazarları, onun Nisba'sının spekülatif olarak "*el-Jaldakî*" olarak seslendirilmesine dayanarak onun Mısır'a göç etmeden önce aslen Horasan'ın Celdak kasabasından olduğunu öne sürdüler.⁴⁷⁴⁸ Nicholas G. Harris, bu teoriyi daha önce hiçbir kaynakta görmediği için eleştirir.⁴⁹ Bu teorinin yerine Cildekî hakkında tüm bilinenlerin Memluk tarihiyle karşılaştırıldığında anlamlı olacağını belirtmektedir.⁵⁰

---

⁴⁴ Eric John Holmyard (11 Temmuz 1891 - 13 Ekim 1959) , Clifton College'da İngilizce fen bilgisi öğretmeni ve bilim ve teknoloji tarihçisiydi. Holmyard, Bruton'daki Sexey's School'da ve Cambridge'deki Sidney Sussex College'da okudu ve Royal Asiatic Society'nin bir üyesiydi. Onun bilimsel çalışmaları, özellikle İslâm bilimiyle bağlantılı olarak simya tarihine ilişkin açıklamaların düzeltilmesini içeriyordu . Arapça ve Latince metinler çevirdi ve Geber üzerine kapsamlı yazılar yazdı .

⁴⁵ Sadettin Ökten, "Cildekî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cildekî>

⁴⁶ Şule Taşkıran Çankaya, Aydemir Cildekî ve İslâm Elkimya Tarihindeki Yerinin Tespiti Üzerine Bir Çalışma, Asead Cilt 10 Sayı 4 Yıl 2023, S 674-685

⁴⁷ Henry Corbin, History of Islamic Philosophy. Routledge. pp. 331–332. ISBN 9781135198893.

⁴⁸ Nicholas Harris, "In Search of 'Izz al-Dīn Aydemir al-Gildakī, Mamlūk Alchemist". Arabica.

⁴⁹ Nicholas Harris, a.g.m

⁵⁰ Nicholas Harris, a.g.m

Harris ayrıca ''*Jildak*'' isminin ve onun türevi olan ''*Al- Jildaki*'' nin, özellikle Memluk emirleri arasında onaylanmış Türk isimleri olduğuna dikkat çeker.⁵¹

Ali Ekber Dehhodâ'nın (ö.1956) Lugatnâme'sinde Cildekî'nin Cildek köyünde doğduğundan, oradan Şam'a ve Kahire'ye gittiğinden ve 750 ya da 762 yılında Kahire'de öldüğünden bahsedilir. Henry Corbin de Cildekî'nin Horasan'ın Meşhed şehrine 18 km uzaklıktaki Cildek köyünde doğmuş bir İranlı olduğunu; Şam'da yaşamış, sonrasında Kahire'ye taşınmış ve 750/1349-1350 ve 762/1360-1361 yılları arasında bir tarihte orada da ölmüş olduğunu söyler.

Cildekî için Brockelmann kısa ve öz bir şekilde kayıt düşmüştür. ''*İzzeddin Aydemir b. Âli el-Cildekî 743/1342'de öldü, rivayetlere göre ise 762'de Kahire'de öldü.*'' 762/1360-1361 ölüm tarihi, Kahire'deki o zamanki Hidiv Kütüphanesi'nin (şimdi Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye) kataloğundaki bir hatadan kaynaklanmaktadır. Cildekî'nin ölüm tarihini maalesef tam olarak öğrenmek imkansızdır. Ancak zamanla müellifin eserlerinin çevrilmesiyle daha doğru bilgilere kavuşmamız olasıdır.

Cildekî, adi metallerden iksir yapılarak değerli metallere dönüştürülebileceğine inanan bilim insanlarından biriydi. Bu nedenle Arap dünyasının Doğu ve Batı'sında ortaya çıkan bu bilimle ilgili en ünlü Arapça eserleri topladı, araştırdı ve açıkladı. Böylece zamanın önde gelen simyacılarıyla tanıştı ve simya yazılarını toplamak için ömrünü seyahatlerde geçirdi. Cildekî doğanın sırlarını araştırdı. Eski simyacıların ipuçlarını ve onların yazılarını anlamaya çalıştı; sonunda Allah'ın lütfuyla müridi olduğu ve ilmindeki eksiklikleri gideren başarılı ve mükemmel bir şeyh ile karşılaştı. (Nihayat al-Talab' ta şeyh olarak alıntılama yaptığı şahsiyet İslâm dünyasının Câbir b. Hayyân ve Ebû Bekir er-Râzî'den sonra yetiştirdiği en büyük kimyacılarından biri olan Ebül'l- Kasım el-İrâkî'dir.). Ancak Şeyh, onu simyayı yorumlamaktan caydırmaya çalıştı ve ona doğru yolu gösterdikten sonra onu simya çalışmalarından vazgeçirmeye çalıştı. Cildekî, Şeyhi ile çetin bir tartışmaya girişti. Bunun üzerine Şeyh onun boynuna sarıldı, onu kucakladı

---

⁵¹ Nicholas Harris, a.g.m

ve amacının sadece zekasını ve sağduyusunu sınamak ve onu kandırmak isteyenlere karşı tetikte olmaya hazırlamak olduğunu söyledi.

Cildekî'nin elkimyasında da başta Câbir b. Hayyan gibi İslâm elkimyacılarının benimsedikleri usulde maddi elkimya olarak adlandırdığımız harici metalürji çalışmaları ile manevi elkimya olarak adlandırdığımız yapısal dönüşümü içeren çalışmalar iç içedir. Cildekî kimyasal reaksiyonlar sonucu ortaya çıkan tehlikeli gazlardan korunmak için maske kullanmayı öneren bilinen ilk bilim insanıdır. Ayrıca metallerin yandığında kendi rengini verdiğini söyleyen ilk kişi o olmuştur. Suyu arıtmanın en iyi yolunun buharlaşma ve yoğunlaşma olduğunu, sabunun içindeki yakıcı maddelerin giysilere zarar vermesini önlemek için sabuna kimyasallar da eklenebileceğini söyledi. Altının tek başına nitrik asitte çözünmediğini bilerek altını gümüşten ayırabilmesinin yanı sıra, ikisi bin sayfadan uzun olmak üzere birçok kitap yazmıştır. Cildekî ayrıca alkaliler üzerine kapsamlı bir çalışma da yapmıştır. Narenciye gibi birçok şeyle o zamanın sabun yapma yöntemine birçok yenilik getirmeyi başarmıştı. Cildekî, giysilere zarar verebilecek yakıcı maddelerin etkilerini azaltmak için bazı kimyasallar ekledi. Kendinden önceki bilim insanlarının eserlerine yorum, açıklama ve düzeltmeler yaptı.

Cildekî, kimyasal maddelerin birbirleriyle belirli bir denge dışında etkileşime girmedikleri ve bunun kimyasal birleşme yasasının ana anahtarı olduğu konusunda ısrarcıydı. Cildekî, günümüzde kullanılan damıtma yöntemlerine benzeyen uygulamalar hakkında detaylı bilgiye sahip olup farklı damıtma türleri; su banyosunda damıtma, çift damıtma gibi uygulamalara benzer yöntemler kullanmıştır.

Cildekî'nin dili Arapçaydı, sağlam bir dile sahipti, alıntılarında dürüsttü ve yazılarından yararlandığı herkesi anmayı ihmal etmemişti. Bu nedenle pek çok ünlü simya/elkimya üstadının ve tanınmamış zanaatkarların anısını yaşatması ile tanınmıştır. Bunlar içinde en bilinenleri Hermes, Zosimus, Balinas, Morienus, Aristoteles, Câbir bin Hayyan, Halid bin Yezid, el-İrâki, Al-Tamimi, Tuğrâi, Mesleme b. Ahmed el-Mecrîi vb.

Çok sayıda eser yazmıştır; "Keşf-üz-Zünun" kitabında belirtilene göre bunların sayısı yirmi altıya ulaşmaktadır. Cildekî, belirsizlik ve açıklık arasında bir uzlaşma olarak kabul edilen açıklama tarzıyla, kendisinden önce ortaya çıkan diğer Arap ve Müslüman elkimyacılar­dan ayrılır.

1. el-Bedrû'l-Münîr fî Havâssi'l-İksîr: Bombay 1881: Endülüslü Ali b. Mûsâ b. Erfa're's'in Dîvânü's-Şüzûr'undaki bir kasidenin dokuzuncu bölümünün şerhidir.
2. ed-Dürri'l-Mensûr fî Şerhi's-Şüzûr: Endülüslü Ali b. Mûsâ b. Erfa're's'in Dîvânü's-Şüzûr'undaki bir kasidenin ilk üç bölümünün şerhidir.
3. Keşfü's-Sütûr fî Şerhi Dîvânî's-Şüzûr.
4. el-Misbâh fî Esrârî 'ilmi'l-miftâh: Kahire 1302/1884: Cildekî'nin el-Misbâh fî Esrârî 'ilmi'l-miftâh adlı eseri eserleri arasında yer alan "Nihayat-et Talib", "et-Taqrîb", "Gayât al-Sûrur" olmak üzere beş önemli kitabının özetini içerir. Bu kitabı dört bölüme ayırmıştır. Her bölümün doksan anahtarı vardır. Bu kitapta pek çok konu yer almaktadır; elkimya ve minerallerin üretimi, metaller ve kozmoloji, tıp ve anatomi, hayvansal üretim, iksir, altın ve gümüş ekimi, ilâhî sanat bilimi, değerli taşlar bilimi, ilaçlar, insan doğası, burçlar ve tılsımlar, bir elkimya öğrencisinin yapması gerekenler, simyanın tanımı, 14.yüzyıla kadar simya ve elkimyanın gelişimine katkı sağlayan bilgiler ve eserleri.
5. Nihâyatü't-Taleb fî Şerhi'l-Mükteseb: Bombay 1890: Cildekî, kitabının girişinde kendisini onu tasnif etmeye sevk eden sebeplerden bahsetmiş, eskilerin ilminin problemlerini çözebildiğini ve erdemli ilim üstatlarından aktarılanları dile getirmiştir. İstek ve gayret yoluna girip, servet ve para harcayarak, Irak sınırları içinde ve Romalıların eteklerinde şeyhlere ve ileri gelenlere göç etmiştir. Fas sınırlarında, Mısır topraklarında ve Yemen'in, Hicaz'ın ve Levant'ın eteklerinde on yedi yıldan fazla bir süre seyahat etti ve bu süre zarfında Cebrîye yöntemlerini inceledi, doğanın sırlarını ve imkansızlıkları araştırdı. Manucher Taslimi bu eserle ilgili olarak 1954'te Londra Üniversitesi'nde Examination of the Nihayat al-Talab and the determination of its place and value in the History of Islamic Chemistry adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır.

6. el-Burhân fî Esrâri ‘İlmi’l-Mîzân adlı nüsha, ilâhî hikmetler ve gizli sırlarla ilgili sekiz makaleyi içermekte olup, Burhan kitabının dördüncü bölümünün ilk risalesidir. Cildekî’nin bu kitabı 224 sayfadan oluşmakta olup, Cildekî şu hususlara ulaşmaya çalışmıştır:

1-Balinas’ın “Nedenler Kitabı” olarak bilinen “Yaratılışın Sırrı ve Yedi Cisimdeki Doğanın İşî” kitabının açıklanması.” 2- Câbir bin Hayyan’ın cisimler hakkındaki kitabının açıklanması 3- İbnü’l-Heysem, el-Tusi ve el-Şirazi’nin eserlerine dayanarak, hikmet ilmi ile suda ve havada dolaşan ses ve dalga ilmine ilişkin bazı teorilerden bahsi. Bu kitap, Cildekî’nin bilimsel araştırma yöntemindeki derinliğini gösterecek şekilde ayrıntılıdır ve sınıflandırılmıştır. Kitapta ilâhî hikmetler ve gizli sırlarla ilgili sekiz makale yer almaktadır. Birinci makale giriş, ikincisi dört elementin kökeni ve her birinin ölçekleri, üçüncüsü ise insanlar, hayvanlar, bitkiler, mineraller ve bunların özellikleri hakkındadır. Dördüncüsü yedi cismi, yani Satürn, Jüpiter, Mars, Güneş, Venüs, Merkür ve Ay’ı ve bunların özelliklerini incelemektedir. Beşincisi tuzlarla ilgilidir. Altıncısı süslemelerle ilgilidir. Yedinci, mineral kütlelerinin dengeleri ve bunların üretiminin bilgeliği ve metallerin açıklanması konusundaki kesinlik ile ilgilidir. Sekizincisi, iksirin hazırlanmasına ve faydalarına ulaşmak için denge ve çalışma biliminin sonuçlarını ele alıyor ve ardından sonuca varmaktadır.

7. Şerhu kasîdeti Ebi’l-İsba: Keşfü’l-esrâr adıyla da anılan eser, X. yüzyılda Meyyâfârikîn’da (Silvan) Ebü’l-İsba’ künyesiyle tanınmış olan Abdulaziz b. Tammam el-İrâkî’ nin simya üzerine yazdığı bir kasidesinin şerhidir.

8. Şerhu’ş-Şemsi’l-Ekber li-Belînûs: Berlin MS., 4188: Tyanalı Apollonios’un simyaya dair çalışmasının şerhidir.

9. et-Takrîb fî’l-Esrâri’l-Kimyâ: Paris MS., 2617: Simya biliminin incelikleri anlatılmaktadır.

10. ed-Dürrü’l-Meknûn fî Şerhi Kasîdeti Zinnûn: Cairo, tab. 315; Tal‘at, kim. 179.

11. Bugyetü’l-Habîr fî Kanûni Talebi’l-İksîr: Cairo, tab. 354; Pet. Rosen, 205/2: Ustanın arzusu olan iksirin arayışını konu edinir.

12. Kenzü’l-İhtisâs ve Dürretü’l-Gavvâs fî Ma‘rifeti Esrâri ‘İlmi’l-Havâs: Bombay 1309/ 1891.

13. ed-Dürretü'l-Mudıyye fî Şerhi Muhammesi'l-Mâ'i'l-Varakî ve'l-Arzı'n-Necmiyye: Ebu Abdullah Muhammed bin Amil Al-Tamimi'nin beş kitabını anlatan bir el yazmasıdır.
14. Netâ'icü'l-Fiker fî Ahvâli'l-Hacer: Bulak Matbaası, [t.y.].
15. Enverü'd-Dürer fî İzâhi'l-Hacer: Berlin, 4187; Br. Mus. 1002,1371; Pet. Rosent 205/1: Doğa bilimleri ve matematik
16. Gâyetü's-Surûr fî Şerhi'ş-Şüzûr: Cairo, tab. 6., 115, 457; Taymûr, tab. 73.
17. Metâliu'l-Budûr fî Şerhi Sadr Dîvânî'ş-Şüzûr.
18. Kânûnü'l-Kebîr fî Havâssi'l-İksîr.
19. Eş-Şemsü'l-Münîr fî Tahkîki'l-İksîr: Br. Mus. 1002/21; Pet. Rosen, 205/4.
20. el-Müntehab min Kenzi'l-İhtisas Dürretü'l-Has fî Ma'rifetü'l-Havâs:Özel nitelik hazinesi ve inci dalgıçlarının incisi, gizemli şeylerin sırları üzerine. On iki baptan oluşmaktadır.
21. Şerh K. al-Rahma :Câbir'in kitabı üzerine olan yorumunu içerir.
22. Şerh K.al-Raha: Câbir'in cıva kitabı üzerine olan yorumunu içerir.
23. Zühr al-Kıman: Bilinen bir kopyası yoktur.
24. el-Mahzûnü'l-Meknûz
25. Risala fî Taba'i 'al-Arba' ⁵²: Dört tabiat üzerine yazılmıştır.
26. Şerh Şahifat Hermes⁵³

2.3 Eserin Önemi ve İlgili Çalışmalar

El-Misbâh fî Esrâri 'ilmi'l-Miftâh'ı Türkçeye çevirdiğimizde “Anahtar ilmindeki sırların/gizemlerin aydınlatılması ” olarak tanımlayabiliriz. Buradaki anahtardan kasıt olarak Cildekî, bu eserinde birkaç yerde anahtarı şöyle tanımlar: “*Cenâb-ı Hakk'ın her ilim sahibine vahyettiği şey, Allah'ın bir anahtarda el-Fettah isminin sırlarının tecellilerinin ışığında şanı genişledi. Cenâb-ı Hakk'ın kendisine öğrettikleri ile kanaat*

---

⁵² Eric John Holmyard, Iraq Vol. 4, No. 1 (Spring, 1937), pp. 47-53 (7 pages)

⁵³ Eric John Holmyard, a.g.m

sahalarında dolaşmaya başladı. Kalbi hakikatlerle huzura kavuştu. Üzerinden keder ve kaygı giderilip huzura kavuşunca kalbi ferahladı.” Burada anahtardan kasıt ilimlerin birleştiği ve son mertebe olan ilâhî bir ilimden bahsettiği aşıkardır. Yine başka bir yerde ise şöyle der: “Ey sanat(simya) dünyasının arayıcısı En Büyük Anahtarın biliminin sırları hakkındaki bilgiye bu yapay dünyada ulaşamayacağından, ancak bilgisini ve onu ele alma yeteneğini ve güçlendirme büyümesini ortaya koymadıktan sonra, sana temsil etmemiz gerekiyor, bunu açık bir örnek ile temsil etmeliyiz. Allah'ın izniyle Büyük Anahtarı size bildiriyor ve onun ne olduğunu, nasıl olduğunu Allah'ın izniyle anlatıyor ve diyoruz ki, Büyük Anahtarı hayal etmek istiyorsanız, akılda neyin makul olduğunu anlamalısınız. En Büyük Anahtarın, yapay dünyanın kapılarının onsuz açılmayacağı anahtar olduğunu, uzun dişleri ve parmakları olduğunu söylüyoruz.” Buradaki açıklamalardan kastedilen kişi bu anahtara ulaşabilirse her şeyin mümkün olabileceğidir. Anahtarı elde eden ne dilerse ona sahip olabilecek, belki de maddeleri bile birbirine dönüştürebilecektir. Bu da simyadaki efsanevi olarak var olagelmiş felsefe taşı/filozof taşı ile özdeşleştirilebilir. Simyadaki felsefe taşı, ölümsüzlük iksiri gibi kavramları Cildekî “Anahtar” kavramında toplamıştır. Böylece bir nevi simya uğraşı olan bu alan belli ölçütlerde elkimyada kendine yer bulmuştur.

Cildekî'nin el-Misbâh fî Esrâri 'ilmi'l-miftâh adlı eseri, İslâm elkimya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu eser, modern kimyanın oluşumuna zemin hazırlayan elkimya, simya, zanaat gibi ilimler hakkında geniş bir bilgi yelpazesine sahip derinlikli bir çalışma sunar ve İslâm medeniyetinin zengin mirasına ışık tutar.

Cildekî'nin kimya ve özellikle elkimya alanındaki katkıları, Orta Çağ İslâm dünyasında bilimsel düşüncenin gelişimine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Modern bilim dünyasında olduğu gibi Cildekî de elkimya araştırmalarına önce kendinden öncekilerin bu ilim hakkında neler yaptıklarından ve neler keşfettiklerinden başlamıştır. Eserlerinde de bunlara oldukça yer vermiştir. El-Misbah fî esrâri 'ilmi'l-miftâh adlı eserinde elkimya tarihini ilk insan olan Hz. Adem'den yola çıkarak anlatmaya başlar. Kendi çağına gelinceye kadar bu sanatta ilerlemiş bütün bilgeleri tek tek anlatır. Onların eserlerinden alıntılar yapar. Bu da çok uzun yıllar elkimya alanında derinlemesine araştırmalar yaptığını açıkça ortaya koymaktadır. Diğer eserlerinin özeti olan bu eser, dönemin

kültürel, sosyal ve tarihsel bağlamını anlamak için değerli bir kaynak olduğunu gösterir. İslâm dünyasının o dönemdeki bilimsel ve entelektüel atmosferini anlamak için önemlidir. Eser aslında iki kitabın birleşiminden oluşmaktadır. İlki, 14.yüzyıla kadar simya ve elkimyada ün yapmış bilgiler ve eserlerine, çeşitli ilim dallarındaki bilgilere, anahtar yapımına ve aynı zamanda pratik kimya reçetelerine dayanır. İkinci kitap ise bilinen en önemli elkimya alimi Câbir b. Hayyân'ın çalışmalarına ve bu çalışmalara yapılan şerhlere dayanır. Bu kısım Câbir bin Hayyân'a atfedilen simya üzerine tefsirle sözde Platoncu bir çalışmadır.

Yapılan literatür araştırmaları göstermektedir ki bu eser ile ilgili var olan bir akademik çalışma mevcut değildir.

3. METİN VE TERCÜME

3.1. Metinde Araştırma Konusu ile İlgili Olan Kısımların Arapçası

الحمد لله الذي خلق الالوان وافتتحها بحكمته على احسن وضع واقوم افتتاح وكون الاجسام و اقامها با لا رواح ولون الالوان وعدلها للتمييز و الاقتراح وكشف حجب الظلمة و القتام بضياء النور الوضاح سبحانه لا اله الا هو نور السموات و الارض مثل نوره كمشكاة فيها مصباح **احمده** على ما اولانا من نعماء لهداية والاطلاع على اسرار علوم المفتاح **واشهد** ان لا اله الا الله وحده لا شركي له فالق الاصباح **واشهد ان محمدا عبدة** ورسوله الهادي الى سبيل الخير والصلاح الفاتح الخاتم الداعي الى سبيل الفلاح والمرشد الى طرق النجاح صلي الله عليه وعلي اله وصحابة الفر الصباح ما غرد طائر عند اسفرار الصباح وما فتح الله تعالى على كل عارف من العلم الله في مفتاح واتسع له الجال في انوار مظاهر اسرار اسمه الفتاح و صار بما علمه الله تعالى يسرح في ميادين الرضا وقلبه با لحقايق يرتاح و ينشرح صدن اذا زال عنه الغم والهـم وراح و صار بعد العسر مع اليسرين في عز وانشرح وسلم وشرف وكرم ما هبت الرياح في كل مساء وصباح و غد و ودواح **وبعد فان الله تعالى** انزل على رسوله في الذكر المكنون **قوله عز وجل** الله الذي سحر لكم البحر لتجري الفلك فيه بامره و لتبتغوا من فضله ولعلكم تشكرون و سخر لكم ما في السموات و ما في الارض جميعا منه ان في ذلك لا يا ت لقوم يتفكرون فظهرن معايير تاويل هذا التنزيل شرف من استحق الخطاب من النوع الانساني **لقوله تعالى** لكم ان كان في معني الاطلاق ما يدل على التعميم لان سر الخلافة الانسانية بالتخصيص اولا لادم ابي البشر عليه السلام و من بعده لذوى الكمال على حسب مراتبهم و لنرجع الى بيان تحقيق معني التسخير في التأويل للطالب البنيل المعنى المطلوب من التعميم و التخصيص و القيدل **واقول اما قوله تعالى** الله الذي سنحر لكم البحر فقد عرفه با لالف و اللام فيدل على ان المراد به البحر الاعظم المحيط با لعالم الا داضى وهو الذي تنهد منه جميع بحار الدنيا وميا هها و انهار ها **فان قات** جميع انهار الدنيا والعيون الجارية في الاراضي اذا اتصل بعضها ببعض فانها تمد البحر الاعظم لا نها تضب فيه **فاقول في**

الجواب والله اعلم بالصواب ان مدد ها الاول منه و منه بدأت واليه تعود لان الله تعالى او جد عالم الماء قبل عالم الارض وقد بينا تحقيق ذلك في كتابنا المسمى بالبرهان في اسرار علم اتزان لما ذكرنا ميزان عالم الماء ومراتبه واما قوله تعالى لتجري الفلك فيه بأمره فيدل التأويل على الاطلاق الاول على البحر يحتمل ان يحتمل على كل ما صلح ان يكون كبيرا لتجري الفلك فيه بأمر الله تعالى لان الاصل واحد و الفروع منه والقران العظم في غاية الايجاز و البلاغة واصول التأويل يحتمل الفصول و الفروع للبيان و لتحقيق البرهان و الكلام في تحقيق الفلك و جريانها انواعها وما يتعلق بها من العلوم والالهام فطويل جدا و يتسع فيه الكلام و اما قوله تعالى و لتبتغوا من فضله و لعلمكم تشكرون و الابتغاء هو الطلب با بحر و الاجتهاد و حسن النية لبلوغ الارشد من فضله الله و سعة رزقه لا نه لا قوام و لا قيام و لا مقام للانسان و كذلك لسائر الحيوان الا من الرزق المعين المستمد من فضل الله احسانه و كرمه و امتنانه و ينقسم الابتغاء في طلب الرزق الى قسمين في الاسباب و الله يرزق من يشاء بغير حساب فالقسم الاول هو ما يتعلق بالرزق الحلال و المباح الذي خلية من **الانام** **فالقسم الثاني** هو ما يتعلق با سباب الرزق الحرام اعاذن الله تعالى منه فاما اسباب الرزق الحلال فمن افضلا الصناعات اليع المشتملة على كد اليمين و عرق الجبين اذا اشتملت على النصح **لقوله عليه السلام** استعينوا على كل صنعة بصالح من اهلها **ولقوله عليه السلام** الدين النصيحة ولقوله عليه السلام من غش فليس منا ولا شك أن أفضل الصناعات و اعلاها قدرا في الحكمة العلية هي الصناعة الالهية المشتملة على القوة و التمكين و التأييد و النصر و الفتح المبين باذن الله رب العالمين و لما كان الانسان مدنيا با لطبع لزم من ذلك اظهار جميع الصناعات التي يكون بها التعاون و التدين و اما الصناعة الالهية فيجب اخفاها و لا ليجوز اظهارها الا لمن يستحقها لما في اظهار من الفساد الذي بموجبه يكون الا ستغنا عن التعاون و الاسباب التي هي علة الاجتماع لان الانسان اذا ظفر باعد الصناعات ترك باقيها لما يرى في ذلك من زيادة القوة و الانتفاع ولما تعين الكتمان لهذه الموهبة العالية العظيمة الشأن ولزم ايضا لها لمستحقها احتاج الحكماء في وصفها الى الرموز و الكنايات و تكشير الاسباب و الالقاب والى ان يضعوها على المصطلح الذي لا يصل اليه الا من احكم العلوم و تدرب في الفلسفة و التحق بالحكماء الذين تمكنوا من العالم الصناعي و وهبهم الله تعالى هذه النعمة و فأسسوا بنيان مدينة الحكمة و اودعوا فيها سايرا لعلوم الفلسفية و كنز و افيها كنوزهم و و خايرهم و طلسموا بالموانع و ضربوا على محيطها اسوارا الصور المنيع با لا براج و الطلاقات و المدافع و جعلوا على أبوابها الحرس الشديد من كل مانع و دافع فلا يفتح باب من أبوابها الا لمن كان منهم في درس الحكمة الشريفة العلية و في الانتهاء الى المراتب السنية البهية فتحل له الطلاسم و تفتح له الابواب و تبطل عنه الموانع و يزول عنه الحجاب و حينئذ صار للحكما ان يتمكنوا في العالم الصناعي باذن الله الكريم الوهاب ويكون المتمكن منهم على حسب رتبته و مقامه في العلم و العمل و الاطلاع الذي من احكم الله تعالى له الا اتصال به وصل وعلى النتائج الصحيحة الحقيقية حصل ومن الثمرات الحلوة الجنية اكل و حيث قررنا ولك فنقول ان أوضاع القوم في هذه الصناعة الشريفة كلها متفقة الا صول و لكنها مختلفة الفصول فمن اراد ان يبلغ من علومهم مبلغا فليعتمد على اصولهم في الطبيعيات و حقق القياس با لا اصول المنطقية و من احذ بظواهر كلامهم في الفروع و الاعمال من غير تحقيق في اصولهم فيوشك انه يقع في الخطاء لان أبواب الخطاء مفتوحة عليه فهو يغلط و يدخل في كل باب يظنه با لظن الضعيف انه على الصواب و الوقع في هذا المعنى لا شك في جهله لا نه رأى في جميع كتب القوم الا نزار و التحذير و العلا مات الموجبة للغلط فيجب على الطالب ان يحقق العلم قبل العمل وان

يتأمل الا شياء بعلا ماتها واصولها وفصولها و اجناسها و انواعها و ينظر في فعل الطبيعة و نتائجها في كل ما يدبره الحكيم فان رأى في عمله يشابه التكوين في النمو و الحركة و الفعل و الانفعال والقبول للصورة المطلوبة فيعلم انه على الحق فيستمر التدبير على قو انينه الحكمة من الحكمة الشريفة حتي يتم كون الشيء المطلوب الذي هو الاكسير اذ هو الجوهر المقصود تقويمه واصلاحه فان فعل ذلك فهو جدير بالوصول الى مطلوبه من السعادة العظمي بهذا العلم الشريف الذي هو علم الانبياء و الصلحاء و من تقدم من الحكماء و الملوك العظماء الذين ملكوا يصل الى مثل هذه الموهبة مشرك او عابد صنم اذا كان عالما با لا صل والمادة والتدبير الاقاليم و اظهروا السياسية في العالم و لا امنع الا مكان من ان فيكون وصوله لهذه النتيجة من باب الا ملا والعياذ بالله تعالى مثل قارون وعدة من الملوك الفراعنة لا نهم كانوا صابئية يعبدون الاصنام على انها تقربهم الى الله تعالى لا نها تماثيل للكواكب و ان الملائكة هم الشفعاء الى الله تعالى و غالب اصول الرياضي الاشخاص العالية الذين هم الملائكة بزعمهم و ما يتعلق با لا جرام الفلكية و لوازمها وحركاتها و اصولها و ما يلزم عنها من التأثيرات و الانفعالات في عالم الكون والفساد فاذا اطلع الطالب على العلوم التي هي اصول على العالم الصناعي فقد ظهر له طريق الوصول الى عملها والى الظفر بنتيجتها والتناول من محاسن الثمار الجنية من الحكمة العلية فان كان الواصل من اهل التحقيق و الايمان فانه يقوي ايمانه و يشتد في الاعتقاد الصحيح تبينه و اتقانه و يشهد بما عنده من التحقيق ان الله تعالى هو الحق لا اله هو القدر على كل الخلايق و الاسباب لا تتحرك ذرة الا باذنه و عنده ام الكتاب فمن كان بهذه الصفات و العلامات فهو من سعداء الدنيا و الآخرة فافهم ذلك و اعلم ان الحكماء لمتأخرين من اهل هذه الصناعة فانهم اجمعو على الاصول المقدم ذكرها أيضا ولكنهم اختلفوا في شرح كلام القوم على انما كثيرة فكل منهم تكلم بلسان فتح عليه به في الرموز و صنع الاسماء والكنيات مثل الا مير الكبير خالد بن يزيد رحمه الله عليه فانه ابدع في كتابه الفردوس ما لا يخفي على اهل التحصيل و له في المنشور كتب اخرى و مصنفات عالية و قفنا عليها واستفدنا منها تغمده الله تعالى با لرحمة و الرضوان و من بعده الاستاذ الكبير جابر بن حيان قدس الله سم ه فانه الاستاذ العظيم الشأن الذي هو استاذ كل من وصل بعده الى هذه الصناعة الكريمة لكنه فرق العلم كتب كثيرة فمن اطلع على كثير من كتبه كان من اهل الفهم و الاشراف فانه فيستفيد منه ما قسم له من اسباب الوصول ثم بعده الامام مؤيد الدين الطغراي تغمده الله برحمته واعلا كتبه المصابيح و المفاتيح و الاستاذ الكبير العلامة مسلمة المجر يطر تغمده الله تعالى برحمته و له كتب جيدة في هذه الصناعة و كذلك الاستاذ الكبير العارف الصادق محمد بن اميل التميمي رحمة الله عليه واجل كتبه مفتاح الحكمة العظمي و كذلك الاستاذ الكبير صاحب المكتسب رحمة الله عليه و انه اخفي اسمه و لم نقف له على ترجمة و قد شرحنا كتابه المكتسب في كتابنا كفاية الطلب و بينا مقاصده ولعاه او ضح من مالم يوضح من تقدمه و حذونا حذوه في الايضاح و البيان و اما الاستاذ الكبير ابو الحسن على بن موسي صاحب الشذور قدس الله روحه ستره فقد شرحنا صدر كتابه في عدة كتب لنا و شرحنا جميع ديوانه في كتابنا المسمى غاية السرور في اربعة اجزاء فمن تأملها بحسن نظر و اعتبار فقد ادرك المعاني الغامضة المتعلقة نا فيه حذ و بعلم الحجر و علم التدبير بعون الله تعالى ثم الفنا بعده كتابنا المسمى بالتقريب في اسرار التركيب وحذ و الامام جابر في البرانيات و علم الحجر و علم الميزان وهو أيضا اربعة اجزاء ثم الفنا كتابنا المسمى بالبرهان في اسرار علم الميزان وجعلناه في اربعة اجزاء كبار و ذكرنا فيه اجزاء كثيرة من العلم الطبيعي و الا لهي على مقدمات اصول القوم و شرحنا فيه كتاب بلنياس في الاجسام السبعة و كتاب جابر في الاجساد السبعة أيضا وحللنا

فيه غالب كتب الموازين لجابر و وعدنا فيه كتابنا هذا الذي سميناه المصباح في علم المفتاح و جعلناه الخلاصة من جميع ما الفناه من الكتب كلها لا نه الحاوي المفاتيح أبواب كنوز الصناعة و به يحل الطالب جميع المشكلات من صله الله تعالى الى كتابنا هذا فليحمد الله ويشكره و يحسن فيه النظر و التأمل حتي يبلغ العلم و رموزهم فمن او يتسلم المفتاح باذن الملك الفتاح يعلم ان المفتاح المشار اليه هو المفتاح الا الذي اشرنا اليه في كتابنا غاية السرور و قلنا انله اصابع طوال و اسنانا كثيرة ولاشك ان كل اصبع منها مفتاح و كذلك كل سن فيه مفتاح و جملة المفاتيح ثلاثمائة و ستون مفتاحا خاصا و مفاتيح اخر تزيد على ذلك في مقام الاسنان و كل واحد منها مفتاحا و كل قسمين منه في سفر واحد و جعلنا لكل قسم من هذا الكتاب من بعد ما ذكرناه اولا مقدمة و مفاتيح تذكر و خاتمة و جملا و اسرار و نكتا و مظاهر و انوارا فالله الله الله يا اخي في كتمان هذا العلم المصون عن غير اهله والسلام

المقدمة الاولى من القسم الأول من السفر الأول من كتاب المصباح ف اسرار المفتاح

بسم الله الرحمن الرحيم

وصلواته وسلامه على سيدنا محمد الفاتح الخاتم وعلى الانبياء و الاولياء و الملائكة اجمعين وأقول و بالله التوفيق انا جعلنا في هذه المقدمة ما يحيب على الحكيم ان يذكره في تقرير علم المفتاح الاعظم وما يتعلق بما هيته وكيفية كيفية استنباطها من وما المراد باسنانه واصابعه الطوال وكيف يتصور الطالب المعرفة بتمييز الا صابع كلها و المفتاح الأعظم و نذكر ايضا الاستدلال على ما نقوله بتحرير البيان و اقامة البرهان بالادلة القطعية التي لا وافع لها و لا معارض يحجبها بمعونة الله تعالى ثم اقول اعلم يا اخي ان غالب الحكماء من المتقدمين و المتأخرين قدر مزوا عظيما و جعلوه حصنا مانعا حصينا بابراج عظيمة و اسوار عالية و خنادق غايرة و طلاقات و مجانيق و مدافع و سلاح و مرامي اليها المنتهي على المفتاح الاعظم و غلقوا عليه الابواب و ارموا عليه الستور و اقفلوا عليه الا قفال حتى لم يبق اليه سبيل مما اجتمعوا عليه من قولهم ان البدء الاول من الصناعة الشريفة محذوف من العمل و كذلك الاخر و انهم الجوار امره الى الله تعالى يعلمه لمن يشاء فهذا القول في جميع نصوصهم باتفاق منهم الجاؤ امره الى الله يعلمه لمن يشاء فهذا القول في جميع نصوصهم باتفاق منهم على اختلاف عباراتهم وقد نظمهم المؤيد الطغرائي

في مقاطيعه المشهورة رحمة الله اذ قال

ان الاول ي ضربو لنا مثلا
في البيض قالوا الحق في المثل
جعلوه من تدبيرهم وسطا
والبدؤ محذوف من العمل

ولعمري انه رمز عظيم لطيف ولا يشعر به انه رمز الا قليل و لكني اقول للطالب الحاذق ان هذا القول اذا حملناه على ظاهره فغاية الابعاد لكل طالب موافق و حيث قررنا ان هذا القول رمز فيجب ان نقول انه لا يخلوا اما ان يكون هذا القول على ظاهره او انه رمز ان كان الأول فلا منفعة لطالب هذا العلم في مطالعة كتب القوم اصلا لان العلوم انما تعرف بمعرفة مبادئها و نهاياتها و حيث كان العلم با لمبادئ و النهايات محذوف اصلا من كتب القوم فقد فقدت الفائدة من كتب القوم بهذا المقتضى للجهل بالبداء و النهايات و حيث قررنا ذلك فلم يبق للقاليل الاول بان القول على ظاهره وجه يدخل منه الا وجهها و احدا و هو ان يقول انا نستدل با لا طلاع على معرفة الجزء و تنسلق الى معرفة الكل قلت و فيه نظر لا نه لا سبيل الى معرفة الجزء الا وسط من الشيء الا بعد تصورا المبدأ و النهاية فحينئذ يعرف الوسط لا نه نقطة يمتد منها خط

الى المبدأ و يمتد منها خط الى النهاية فيلزم من ذلك يكون الوسط هو المبدأ و انما المعروض انه الوسط و اذا لم يصلح ان يكون الوسط هو المبدأ فلا يعرف منه المبدأ افلا يعرف منه المبدأ والنهاية فظاهر هذا خلف يؤدي الى المحال و حيث قررنا ذلك فيلزم منه الوجوع الى ان القول بان المبدأ محذوف ليس على ظاهره وانما هو رمز و تنسلق منه الى القول با مكان الوصول الى معرفة الجزء وبمعرفة الجزء تنسلق الى معرفة الاجزاء كلها و يمكننا ان نتوصل الى معرفة العلم بالوسط في الشئ و **حيث** علمنا وسط الشئ فاننا نتوصل معرفة الى معرفة المبدأ و النهاية والحيط و الغاية و بمقتضي هذا التحقيق وشرح هذا الرمز يتوصل الطالب بمطالعة كتب القوم ان يعرف البادي و النهايات فافهم ما نقول فاننا لم نذكره في شئ من كتبنا وانما ذكرناه هنا يفهمه من طلع الله تعالى على هذا الكتاب و ما فيه من العلم الحق الذي ليس فيه مرية ولا شك و لا ظن و بالله التوفيق و اليه المرجع و **الماب و اما ماهية المفتاح الأعظم** فا قول ان معرفة ما هيته متوقعة على معرفة العالم الصناعي و ذلك يتوقف على معرفة القول بان العوالم ثلاثة العلوي و السفلي و الصناعي و القول با لا كبر و الا وسط و الا صغر و قد ذكرنا العالم الا كبر و تفاصيل العوالم و العلوية و الموازين المتعلقة به في كتاب البرهان في اسرار علم الميزان و كذلك ذكرنا تفاصيل العالم السفلي في الكتاب المذكور وقلنا في العالم الصناعي و تفاصيل و موازينه العجب العجائب في كتاب البرهان أيضا و لكن لما كان العلامة في كتابنا هذا على اسرار علم المفتاح الاعظم لا يمكن الوصول الى العالم الصناعي الا بعدا لا حاطه بعلمه و الاقتدار على تناوله و التمكين **نمه فوجب** علينا ان نمثلي لك ايها الطالب للعالم الصناعي في ذلك مثالا واضحا و كذلك يجب علينا ان نمثل لك أيضا المفتاح الاعظم ونذكر لك ما هيته و كيفته على الوجه المطلوب من الحكمة ان شاء الله تعالى و **نقول** انك اذا اردت ان تتصور المفتاح الاعظم فيجب ان تفهم المعقول في الذهن و تقول ان المفتاح الاعظم هو الذي لا تفتح أبواب العالم الصناعي الا به و له اسنان واصابع طوال ثم تتصور الحروف الفكرية العلوية و عدد ها ٢٨ حرفا بعد النازل القمرية وهذا العدد هو دور الفلك القمري من الايام بواسطة مسيرة ويمكن هذا العدد هو عدد ايام الشهر القمري الاوسط وقد يكون عدد الحروف من ٢٩ حرفا و هو عدد الشهر العربي و يضاف الى الحروف ٧ وقد يكون عدد الحروف ٢٩ حرفا او ٣٠ حرفا بعدد ايام الشهر القمرية لان بعض شهورها من ٢٩ و عدد درج كل برج ٣٠ درجة و يقال ان الهمزة والمد من جملة الحروف و حيث قررنا ذلك **فنقول** ان المفتاح الاعظم سار في سائر الموجودات كسريان الحروف في الأسماء و في نطق الكلام و كسريان النفس و الروح في الاجسام و يتفرع من اصله على اثني عشر فرعا متصلا بسا عده واصله و كل فرع من الاصابع الطوال ثلاثون اصبعاً وفي كل اصبع عدد كثير من الاسنان فكل اصبع من هذه الاصابع الطوال يكن مفتاحا خاصا لعمل من الاعمال و جملة هذه المفاتيح والا صابع مقسومة على الاركان الأربع و الطبائع ومنها تسعون مفتاحا متعلقة بالنار و مثلها متعلقة بالهواء و مثلها أيضا متعلقة با لماء و مثلها أيضا متعلقة با لتراب و **من هذه الاركان** تميز العالم السفلي و ما فيه من النبات و المعادن و الحيوان و الانسان و الجن و الجان و من اقسام هذه الطبائع و العناصر و الاركان كان قيام العالم الصناعي و تقديره و تحريره با لا مكان **فما هيته المفتاح الاعظم** سارية في جميع الكيفيات و فاذا تحققت ذلك **فاعلم** اسرار الطبائع و العناصر في معرفة اسرار اصابع المفتاح الاعظم فمن اطلع على اسرار الاصابع استجابت له الطبائع و سلمت اليه مفاتيحها و اقتدر منها على تحصيل الفوائد و المنافع فالمفتاح الاعظم انما

هو علم با سرار الطبيع و علوم الطوالع و به يتصرف الواصل في ساير الاعمال و الصنایع و يتوصل منها الى المعرفة بساير المفترقات والجوامع و لا يحجبه عن الوصول الى فك الرموز مانع و لا يقطعه عن فتح ابواب الكنوز قاطع ولا يدفعه عنها دافع فا فهم ما نقول ان كنت له سامع فان او صلك الله تعالى لما الهمنا من العلم وحققناه في الطروس في هذه المواضع فاشكر الله سبحانه و تعالى على ما وهبك و قدم بين يديك من الاحسان ما يكون ابدا في الجود متتابع لان الاحسان عند الله تعالى غير ضايع **واعلم يا اخي** باذنا الله تعالى خالق ما انت له صانع و ارجو من كرما الله تعالى انه فضلني بوضع هذا الكتاب وارجواني كنت له خير واضع لا ني لم اسبق الى وضع مثله هذا العلم و الله اعلم بما سطره الاوائل و التوابع وما وضعوه من الرموز و الموانع **واعلم يا اخي** ان العارف المحقق الواصل لم يزل في علو اطوار و جوده متواضع ولا يزال في عبوديته خاضع وفي ذل خضوعه و عبادته لربة خاشع متا ملا بعين اعتباره فيما ابدعه الا له العظيم المبدع الصانع في ساير الموجودات وما اودعه من الاسرار في هذه الصناعة التي من اشرف الصنایع فمن اوصله الله الى هذا المقام واشهده حقائق النور الساطع فهو والى الله تعالى وربما صار الى مرتبة القطب الفرد الجامع فبالله من كشف له عن انوار بروق علوم الحق اللوامع و اطلع على اسرار نجوم الهداية للسعادة الأبدية في اشراف المطالع واخلص لربه اخلاصا حقيقيا فتجرت ينابيع الحكمة من قلبه كل لغيب الهامع مع لينتفع به من ارتفع مقامه بالعلم فصار بعلمه مرفوعا و هو لمن يعلمه رافع و الحمد لله الذي عم نجوده و فضله كل عاص و طابع و استوعه كتابي هذا فلا يصل الا الى مستحقه انه لا تخيب لديه الوواع

تنمة المقدمة الاولى من القسم اول من السفر الاول من كتاب المصباح في اسرار علم المفتاح و اقول اعلم يا اخي ان في هذه التنمة معني الا رشاد الى كيفية التوصل الى معرفة المفتاح الاعظم الحاوي لجميع المفاتيح الداخلة في علم الميزان و في علم الحجر الكريم فاذا اردت التحقيق في معاني ما ذكرنا لك فاعلم ان المفتاح الاعظم حاولا سرار علم الميزان و محيط بتدابير جميع ابواب العلم الصناعي و ما يجب ان يعمل في تفاصيل أجزاء الحجر الكريم فا فهم افهم افهم و في المفتاح الاعظم اسرار ميزان العقل الذي ذكرناه في الجزء الاول من كتاب البرهان و فيه ايضا اسرار ميزان النفس الكلية و اسرار موازين الروح المجرد و اسرار موازين عالم المثال و اسرار موازين عالم التفصيل و اسرار موازين العناصر و اسرار موازين المولدات كلها و اسرار موازين ابواب العالم الصناعي جميعها و اسرار موازين التراكيب من او لها الى اخرها و **حيث قسمنا**

المفاتيح المستنبطة من المفتاح الاعظم على اربعة اقسام وقلنا انها مقرره على العناصر الاربعة و ان لكل عنصر معين تسعين مفتاحا **فنقول** ان عناصره العالم الصناعي مستنبطة من عناصر العالم الاوسط على اصطلاحنا المقرر عند الحكماء وان العنصر الا على هو الصبغ و مقامه من العالم الاوسط مقام النار العنصرية لا نه مولد منها و فيه سر سريانه و يخص الصبغ من أصابع المفتاح تسعون مفتاحا و استمداه من عالم العقل ثم يليه من عالم الصناعي العنصر الحامل للصبغ و هو الدهن و مقامر من العالم الاوسط مقام الهواء و فيه سر سريانه و استمداه من عالم النفس و له من اصابع مفتاح الاعظم تسعون مفتاح كما تقدم كم يليه من العالم الأصغر عالم الروح و هو عالم العرش العظيم قالا تعالى و كان عرشه على لماء و قال تعالى و جعلنا من الماء كل شيء حي افلا يؤمنون و جملة أصابعه تسعون مفتاحا ثم يليه من عالم الصناعة عالم الأرض الصناعة و بها يكون البنيان و تمام الأركان و في قسمتها تسعون مفتاحا من أصابع المفتاح الأعظم فا فهم افهم افهم

وتمامها لتتمة لهذه المقدمة المباركة ان تعلم ان أصابع الصبغ

من المفتاح الأعظم سارية في جميع المولدات الثلاث الحيوان و المعدن و النبات فا ما الصبغ الساري في ان فهو مولد من الا خلط الأربعة فمن البلغم لون البياض و من الدم لون الحمرة و من المرار لون الصفرة و من السوداء لون السواد و من اختلاط بعضها ببعض تركيب بقية الألوان المركبة في الانسان من سائر الحيوان و اما **أصابع الصبغ** الموجودة في النبات فهي ظاهرة في انواعه كلها و مشاهرة في النوار و الازهار و أوراق الا شجار و في سائر الزرع و الثمار و في سائر لكلا هو سارق في جميع المراعي و هو مادة الا رزق و الا قوات لسائر الحيوان وممثل تكوينه و صفاته في الالبان و سائغ الدر و فيما يعتصر من الا دهان و فيما يظهر رونقه من الازهار و أنواع الثمرات لسائر الا شجار على اختلاف الألوان فسجان الخالق القديم الصانع لسائر الا شيا با تعان و امكان لا اله الا هو القادر العظيم الشأن و اما أصابع الصبغ الموجود في المعادن فهي أيضا من العجائب المكون من صنع الرحمن فا ذاتا ملت الا حجار الشفافة من المعادن فتجد فيها سائر الا لوان كأنها ازهار الریض و ثمرات الا غصان فهي ما بين احمر و دوى و احمر قان و احمر مشبع الصبغ مثل شقائق النعمان و احمر مثل الشفق كما هو موجود في الياقوت و المرجان واجر كالبحارى و السيلان و احمر مثل الشمس و ما هو ابلغ في الصفرة مثل العصفور و الز غفران و فيها الا خضر على حده من الا لوان نا هيك بالزمرد و الزير جد و الفيروزج المشبه با وراق الا غصان و فيه الا رزق السماوي و الصافي و اللازوردی المفرح للناظر من كل السان و فيها البلوري التقى الذي هو اصل لكل الا لون و فيها الا سود كالسيح المقوى للنظر **من** كل حيوان **و اما الاجساد الذائبة** ففي جملتها سائر الا لوان وسنذكر تحقيق ذلك با لقياس و البرهان فهذه الا اصول لا بد من معرفتها الطالب العلم الحق في كل زمان مكان و كذلك القول في أصابع الدهن الساري في سائر المعادن و في سائر أنواع النبات و اجناس الحيوان فا فهم ما نقول فانه اصل في الحكمة العالية الشريفة التي لا يحققها الا زوى العرفان و اما أصابع الماء من المفتاح الأعظم فهي أيضا سائر في سائر المولدات الثلاث و هي ينبوع الحياة و فيها الزيادة و فيها النقصان و منها يكن الريح و منها الخسران و هي اصل لعكل مفتاح في كل تركيب و ميزان **و اما اصبع المفتاح الأعظم** في سارية في كثافي سائر الاجسام ولا تظهر هذه المفاتيح لمذكورة الا بحسب التصفية لكل الا راض من الا وساخ و الادران فا فهم ما نقول فانه الأصل الحقيقي و قد بيناه لمن بصيرته الباطنة عينان من الحمة بحريان و يتفجر منها ايضا عينان نضاختان فيا من يطلب الفردوس الأعلى من الجنان يجب عليك ان تفهم انه لا سبل لك الى الوصول اليها الا بتوفيق الرحمن و ارشاده اياك لتسلك اليها من الوادي المخصوص با لعرفان و هو الوادي المقدس با لصفاد نور الايمان و هو الذي با طيه البقعة المباركة و كعبة القلب الذى هو بيت الرحمن و جانبه الا يمن هو الركن اليمان و من جانبه الطور المبارك الذى هو محل الخطاب و الكلام في اصله أصول الشجرة المباركة المثمرة المنيرة با لا غصان فلاهي شرقية و لا هي غربية و انما هي الشجرة الوسطى المعينة من عين كل امتنان و هي مفصلة بسدرة المنتهى التي اتصل بها المعراج لا كمل البرايا و خلاصة الاكوان و عندها جنة المأوى لمن فاز با لحكمة و ارتقى في معارف القرآن ويقال له اقرا و ارقا في الدرجات و هل جزاء الا حسان الا الاحسن

وقران لنا ان نختم هذه المقدمة المشتملة على الرياض التي فيها زلفة الأرواح بقوله تعالى

الله نورا السموات والأرض مثل نوره كمشكاة فيها مصباح ولما انتهى بنا الا لهما الا لهي و الفتح الربا في الى اخر ما ذكرناه من البيان الذي قصدنا به وجه الرحمن نتوسل اليه با لنصيحة للإخوان الذين هم لا بناء الحكمة أصحاب و خلان فلايزالون يتدارسون الحكمة بما و هبهم الله تعالى من معارف العرفان و يترقون في معارف العلوم و المعلومات درجات فهو لا الذين يرتاضون في رياض الجنات و يأكلون من اطياب الثمرات و تظهر لهم سائر المحاسن في سائر الكائنات يرفح الله الذين امنوا منكم و الذين اوتوا العلم درجات ان في ذلك لا يأت بينات و حيث **كان المقصود** من تأليف هذا الكتاب الارشاد الى علم المفتاح الأعظم المشار اليه و ما يتفرع منه جميع المفاتيح لمقدم ذكرها فوجب علينا ان نذكر ما يتعين على الطالب ان يعرفه من العلم الحاوي للقواعد الأصولية و المقاييس لينتج لصاحب العقل الصحيح و القلب السليم من جميع نتائج الحجر المكرم بسر اسم الله الأعظم و الله تعالى بكل علم اعلم و احكم

وجملة القواعد الاصلية اربعة

ويعقبها الرؤس الثمانية تصوير الجملة اثني لان القواعد الاربعة رؤس ثمانية فتصير الجملة في مقام البروج الاثني عشر التي هي اصول المفاتيح كلها و تلتحق هذه القواعد كلها بذكر انحاء التعاليم السبعة ثم نبتدئ و نذكر المفاتيح و اعمالها على التو الى و التحقيق انشا الله تعالى و الله سبحانه و تعالى ولى التوفيق **القاعدة الاولى** اعلم يا اخي ان الصنائع بعضها نظري كل لعلوم كلها فيطلق عليها انها صنائع فافهم و بعضها عملي كل لسياسة و اصلاح الا خلاق و هذا معلوم في السياسات المدنية القائمة عن الحقايق الشرعية و الاوامر الالهية على السنة الا بنىاء عليهم السلام فا ما الصنائع العملية فبعضها تتم لا حوال الطبيعة با لخدم الموافقة لا عانة الطبيعة على التمام كالطب و الفلاحة و بعضها مزين لفعل الطبيعة كالبنحارة و الحياكة وغيرها من الصنائع و بعضها مبني على علامات الا ثار الدالة على الحوادث و الاخبار لحدوثها قبل كونها كصناعة القضايا بالنجوم و العزائم وغيرها من علوم تقدمة المعرفة و **اما صناعة الكيمياء** فانها متممة لما اعدهته الطبيعة من المادة التي يتكون عنها اكسير القوم فهي مثل الفلاحة و الطب **فا ما موضوع** على الفلاحة فهو الارض و الماء و البذور و الاصول النباتية و **اما موضوع علم الطب** فهو بدن الانسان و يشتمل علم الفلاحة على معرفة الا راضئ الصالحة للزرع و اصلاحها تنقيتها و تصفيتها و ازالة شواغلها و اماطة الاشياء المانعة عنها و حرثها و اقلابها بعد سقي الماء ثم اعادة السقي عليها بحيث انها تستعد لقبول الزرع في سائر اجزاها من بزور و اصول او غرس بعد تصحيح المعرفة بجميع ما يغرس و يزرع فيها من طبع و قبول و لوازم و تحرير و اوان و زمان و قدتم المقصود و ظهرت النتائج المطلوبة النباتية باذن الله تعالى و يشتمل علم الطب على معرفة بدن الانسان و تشريح الا عضا و تركيبها و لوازمها و ما يحتاج اليه الانسان في حفظ صحته و في علاج سائر العلل و الا مراض و العوارض التي تعرض له بحسب القوة و الا مكان و يشتمل علم الطب ايضا علم عمل و العلم يكون بمعرفة الامور الطبيعية و الخارجة عن المجرى الطبيعي و العمل في ذلك قسمان الاول في تدبير الا صاحب بحفظ اللوازم الطبيعية و تدبير المرضى برد اللوازم الخارجة عن المجرى الطبيعي حتي تعود الى حال صحتها و **اما موضوع صناعة الكيمياء** فهو الا جساد الستة الذائية المنظوفة المعدنية و البحث عن عوارضها و لوازمها و تعاطى ما يجب عمله لا صلاح الاجساد الناقصة و تتميها الى ان تعود الى اكمل حالاتها و من جملة اسرارها في علم الميزان ان يتولد بعضها من بعض فصح

انها زراعة كالنبت لان مادة القوم و بزرهم يزرع في **ارضهم** فينبت لهم الغصن النباتي المسمى با لا كسير و هو الدواء الذى يلقي على الاجساد الناقصة فيعيدھا كاملة على المكان و ا ما كون هذه الصناعة توليد كالحیوان فهي على قسمين الاول منها توليد الاكسير و يتولد من الاكسير اكسير مثله و هلم جر الثاني توليد الجسد من الطاهرين من الذهب والقصة من الأجساد الناقصة من غيرا كسير وانما يكون بسر الوزن الكمي مع ادوية لطيفة يسيرة لابد منها وهذا هو علم الميزان كما قد منه فافهم ذلك والسلام متقاعده الثاني توليد الجسدين الطاهرين الذهب و الفضة من الاجساد و الناقصة من غير اكسير و انما يكون بسر الوزن الكمي مع ادوية لطيفة يسيرة لابد منها و هذا علم الوحي و علم الميزان كما قد منا فا فهم و السلام **القاعدة الثانية** في بيان بثوت علم الصناعة الالهية بالد لا يل السمعية و النقلية **اعلم يا اخي** انه قد تواتر النقل بين بني البشر من ادم عليه السلام و الى بنينا صلى الله عليه و سلم بصحة الصناعة الالهية و وجهودھا و وجود من عملھا قبل الطوفان و من بعد الطوفان و قد جاء بها الوحي الى ادم ثم الى شيت ثم الى ادريس عليهم السلام ثم الى من شاء من الانبياء ثم الھمھا الى الاولياء و الائمة الاعلام و قد استوفى الكلام على الدلائل السمعية و الاخبار و الاثار في ثبوتھا الامام المؤيد الطغرائى في اخر كتابه المسمى مفاتيح الحكمة و مصابيح الرحمة و قد ذكرنا ما امكن ان نذكره في كتابنا نهاية الطلب في شرح المكتسب و في كتاب التقريب و في غاية السرور و في كتاب البرهان و غرضنا في هذا الكتاب محض الفائدة و الاختصار و الله اعلم با لصواب **ثم اعلم يا اخي** ان الصناعة الالهية معروفة با لحكمة عند الخواص و في العرف العلم يقال لها **الكيميا** باللسان العبراني و اشتق لها هذا الاسم من كيم يا و معناه انها من الله تعالى و وجب علم الصناعة الالهية ثابت عند اھله الثبوت الحقيقي البرهان الذي لا محيص عند و برهان العلم عند هم ثابت من قبل العمل با لدلالة عليه و من بعد العمل بظهور النتيجة و تمام التصريف و تناول الثمرة و لما كانت الصناعة الالهية متداولة عند الحكماء على تصرم الاجبال و انقراض الامم من اعراب و العجم قديما و حديثا فلم يزل العلم بها عند الحكماء من العلوم الضرورية لا يحتاجون مع ظهورھا عند هم الى اقامة البرهان التعليل و لا يفتقرون مع ظهورھا عند هم معلم استاذ و لا الى دليل لان كلا منهم استاذ و عملھا عندهم كعمل النسوان و لعب الصبيان و ان كان في بعض اعما لها ما يحتاج الى تعب و علاج فهو عندهم بمنزلة عمل الزجاج و الصابون و المداد و لكنهم لما علموا و جوب عليهم ان لا يتموها عن أهلھا لئلا تضيع الحكمة با نقراض الحكماء في المدد الطوال فتكلم كل منهم بما الھمه الله تعالى على قدر اجتهاده و قد تحقق ذلك السيد الامام على عليه السلام في خطبة البيان و قد شرحناھا في الجزء الثاني من كتاب البرهان في اسرار علم الميزان و قد تواتر النقل بتحقيقھا من ادريس عن شيت عن ادم عليهم الصلاة و لسلام و من بعد ذلك عن ابراهيم و عن موسى و يوشع و داورد و سليمان عليهم السلام و لا ينكر هذا الا معاندا و مقصر عن فهم الكلام و كل منهم قد قال فيها ما حققه بمراده و تكلم في تحقيقھا على حسب اجتهاده و كان للحكماء قبل الاسلام طرأيق في الإشارة اليھا و الكلام عليھا و لكنهم ارشد و الى حقايقھا في الاصول الدالة على العلم بحقايق الاجسام لان من اطلعه الله تعال على حقايق الاجسام المعدنية فقد لاحظ له اعلام انوار بوارق العالم الصناعي كما سنبينه مفصلا فيما يأتي انشا الله تعالى و اول من دون في علم الصناعة الالهية في عصر الاسلام السيد الامير و الاستاذ الكبير خالد بن يزيد قدس الله روحه لا نه مرج الحكمة و الفلسفة با لشعر و البلاغة فجاء كلامه كالدرد المنظوم تتلاء لا منه نتايج الحكمة مثل الدرارى

و النجوم حملت اليه الكتب من اقصى العراق و من الهد و الروم و اجتهد غاية الا جتهاد لمن فتح الله تعالى عليه من كلامه بنصيب مقسوم و جاء من بعده الاستاذ الكبير الفاضل الحق الحكيم جابر بن حيان قدس اسرر وحه فرأى فيما وجب عليه من اداب الحكمة و سلوك طريقها و لوازمها بحسب الزمان انجمع الحكمة الشريفة الدالة على الصناعة الالهية و فرقها في كتب كثيرة ومع ذلك فانه قال ان الناس كلنوا يخطبون الا حياء و انا اخاط الاموات و اراد و بقوله هذا الحث و التأكيد على طلب العلم و الا جتهاد على تحصيله من ساير و جوهه قال الله تعالى لينذر من حيا و يحق القول على الكافرين أي يقوم سلطان البرهان با لحق اليقين عند من احي الله قلبه و الهمة التحقيق في النظر و القياس و التمكين و حينئذ يحق القول على الكافرين في الدنيا في ابطال حجبهم و افحامهم برهان النطق بالحق و الصواب و اعجازهم عن النطق بالجواب و في الا خرة بالجحيم و اليم العذاب نسأل الله الهداية و التوفيق الى الحق في كل طريق و اما جابر رحمه الله فانه اوصل الحق الى اهله و وضع كل شي في محله و اوصل من جعله الله تعالى سبيله في الا تصل و منع عن حقايق العلم و العمل الهال و الجال اشغلهم بانواع من التدهيش و المحال حكمة اقتضاها رأيه و غفلة بحسب الزمان ومع ذلك فلا يخلو كتاب من كتبه من فوايد عديدة لمن يعقلها فانها دليل له وبرهان و تفهيم و تعليم و احسان **و اما من جاء** من بعد جابر من حكماء الا سلام مثل الاستاذ الكبير مسلمة بن احمد المجريطي و ابي بكر محمد بن زكريا الرازي و ابي الا صبع عبدالعزيز بن تمام العراقي و الامام المؤيد ابواسما عيل الطغرى و الصادق محمد بن اميل التميمي و الامامر الى الحسن الشاذلي فكل منهم قد اجتهد غاية الا جتهاد في التعليم لمن يفهمه الله تعالى و كان ذو قلب سليم و لما خفيت معالم رسم اعلم الصناعي في زماننا هذا خفاء زائدا لا سباب منها انقلاب الدول و الخروب و خروج الخوارج و قصمهم الاعمار و اخراجهم للمدن و الديار فسادت الامور الى غير اهلها مع موت العلماء و فقدان الحكماء و غلبة الخوف حتي من الاصدقاء و الاولياء و وجود الظلم مع كثرة الجدل و المرا من غير تحقيق بل با لاعراض و الا هوا فاستخرنا الله تعالى ان نضع في كتبنا جميعها ما اتصل بنا من العلم با صول هذه الصناعة و فصولها و اسرارها و مفاتيحها و انوارها و مصابيحها حسب ما فتح الله تعالى به علينا و اوضحنا الحقايق و بينا الطريق السالك لا سيما في كتبنا الكبار و اجلها كتابنا هذا بما يفيد الطالب الراغب المبتصر فيما لله تعالى على عباده من جزيل المواهب و نرجوا من كرم الله تعالى بما قصده لا خواننا ان يعمنا و اياهم من فيض جوده العميم و يهدينا و اياهم الى الصراط المستقيم و لم يكن كلاي هذا الجاهل من الجهال ولا لمن عقله في ريبة و شك او فكره في باطل و محال فمن كان كذاك فلا يستحق الخطاب لانه قدار كس مبسوخا عن الدرجة الانسانية و لا يهتدي الى الصواب و حيث قررنا ذلك **فنفول** بتحقيق ثبوت الصناعة الالهية و تقرير و جوبها و افهم المعارض المنكر الحقيقتها و **هذه القاعدة الثالثة** المقررة با قامة لدليل الواضح و البرهان و بالله الهداية و هو المستعان **اعلم يا اخي** انا لم نقصد سباب للوصول مع بهذا الباب الا ليزول عن الطالب المستحق الشك و الا رتياب و يكون في ذلك جود الا افحم المعارضين و تزييف اقوال المنكرين بحايق الاصول و الفصول ثم استخير الله تعالى **ان أقول** ان الكون و الفساد سار في جميع ما تحت فلك القمر من الولادات الثلاث بل و في ساير الاجسام فكل العالم السفلي قابل لا استحالة و التجزي و الانقسام فا الطبايع فاعل و منفعل و العناصر الاربعة يستحيل بعضها الى بعض و ينقلب بعضها الى بعض بالتدريج المحكم من التدبير الالهي المبرم **حيث** الزمة الا استحالة في الاركن و الواد

و الكليات فلا شك في وجودها في الجريئات السارية في سائر الولادات الثلاث فهذا ممالا نزاع فيه اصلا و كذلك القول في وجود النسل متتابع لاشك فيه في سائر الحيوان و بعض الحيوانات يتولد من الماء و الطين في الاستحالة في التعفين و التكوين و منه ما يتولد من تر و الذكر على الانثى من سائر الانواع الحيوانية فالنوع يتولد من النوع و الجنس من الجنس و النبات يتولد من النبات و من الماء و الطين و المعدن أيضا يتولد من المعدن و من الماء و الطين لان مواد المعادن كلها كل علمة من بخار و دخان و يتكيف كل بخار و كل دخان بكيفية سارية في البقعة التي يتولد فيها ذلك النوع حسب الاختيار المطلق و الا صلي و التدبير الأعظم الا لهي و هذا القول أيضا من القواعد المحققة التي لا نزاع في حقايقها و حيث قررنا ذلك فقد بينا ان الاجساد و الستة المنطوقة الذائبة يستحيل بعضها الى بعض وينتقل بعضها الى بعض بالتدبير الحكم من الحكمة وحث تقرر ذلك فقد ظهر للعاقل ان الكامل منها يتولد من الناقص و ان الناقص ستحيل بالتدبير كاملا و من تأمل بعض اثار القدرة الا الهية ان الحبة الواحدة تنبت سبع سنابل في كل سنبله مائة حبة مع المشاهدة فلوم يشاهد و هذا على ممر الزمان في بلاد الشام وما حول القدس و الخليل عليه السلام لا نكر الجهال الذين لا يعرفون معاني الكلام و **حيث تعين الثبوت** في هذا المقام فلا ينكر مكان توليد الذهب و الفضة في ارض من الذهب و الفضة وتقى بماء من الذهب و الفضة و **حيث** قررنا ذلك و بينا تحقيقه وجه لا نكار المنكر و لا لعناد المعاند المتضاد و للحكاء المزيف لا قو لهم بحجج واهية و كلات با طلة ناف البقر عن سماعها فضلا عن الانسان **القاعدة الرابعة** اقول و بالله التوفيق ان الأجساد و المعدنية و ان تنوعت الى صفات و اللون فان حقايقها راجعة الى حقيقة واحدة و هي الذوب و الانطراق و الامتداد فمنها ما يمتد با خرم مثل الذهب و الفضة و الحديد و النحاس و منها ما يمتد تحت المنطوقة حتي يصير في غاية الرقة فيكون و رقا للطلا و لزخرفة البيوت و غير ذلك من الذهب و الفضة و منها ما لا يصلح الا ما يلصق عليه أيضا للزينة مثل الورق المصبوغ المصنوع من الرصاصين و اما الحديد و النحاس فمتدان بالخرم و لا يصير منها أصلا لصلابتها الا اذا دبوا و تدبير هما معلوم كما نذكره و نبينه في هذا الكتاب في مكانه شاء الله تعالى و بمقتضي ذلك يجوز انتقال هذه الاجساد الاربعة الوسخة الى خير الصلاح و **الدليل على ذلك** صيغ النحاس الاحمر بالتدبير الهين السهل الوجود حتي يصير مشابها الذهب الا بريز و كذلك الفلعي يمكن انتقاله با لفسل و التطهير الى ان يخرج من اوساخه كلها و يتصلب و يقارب الفضة في الرونق و الصفاء و كذلك الحديد يمكن احواله با يسم تدبير الى ان يصيرا سرا من غير طهارة و ان زالت او ساخر ابيض و لان جوهره و قارب الفضة في الذوب و الا نطراق و الطهارة و يمكن تدبيره و اخراج اوساخه و تصديره احمر اللون كل لدم يصبغ الفضة و يحيلها الى ميزان الذهب و اما الصااص الاسرب فيمكن احواله و تطهيره و تصديره تارة ابرص اللون يقارب الفضة و تارة اصغر يقارب الذهب و تارة احمر اللون يشابه الاكسير في فعله و مزاجه و يدخل ميزان الشمس باذن الله تعالى و اما جسد القمر الذي هو الفضة فهو طاهر سليم فيه سواد قليل فاذا نزع منه سواده تداخل و دخل في الرزانة و انما يحتاج الى صيغ احمر معدني او حيواني او نباتي طاهر لا احراق فيه فانه يقارب الذهب في الكون اللون و يدخل حننذ في الميزان الشمسي و اما الذهب فانه ينتقل بالتدبير الى زيادة في القوة و اللون واللين و يدخل ممازجة الاجساد الطاهرة الشمية بعلم ميزان الشمس و هذا القول ليس فيه خلاف عند الحكماء فافهم و حيث استخر

جنا الفضة من معدن الذهب فعلمنا ان الفضة ذهب ناقص و لو دامت في معدن الذهب لثم تكوينها ذهباً و حيث وجدنا الرصاص في معدن الفضة علمنا انه فضة ناقصة فلزم بما ذكرنا ان يكون في كل جسد من الاجساد و الستة و جودها جميعها بالقوة يمكن استنباط الجوهريين الحاصلين للبياض و الحمرة من كل واحد منها و من مجموعها و هذا دليل على وحدتها النوعية و برهنا ظاهر في علم الميزان و قد اشبعنا القول في ذلك في كتابنا المعروف بالبرهان و **اما زرع الفضة** و توليدها من كلما دونها من الاجساد الاربعة الناقصة فلا يمكن زرعها الا بهد تصفية ارضيها المناسبة لها فاذا اذبل من اراضيها الشواغل و زرعت فيها بصناعة التحليل و التركيب امتزجت ثم انبتت بعد المزاج و استحالت اراضيها اليها فصارت كلها فضة على الحقيقة فافهم و **اما زرع الذهب** و توليده فلا يمكن الا ان يكون في الاراضي الطاهرة ايضا كما و صفنا في الفضة بعد ازالة الشواغل الغير مناسبة فانه يحيله الى جوهره و طبيعته فيصير المجموع ذهباً على الخلاص لا شك **فيه وفي اول هذا الزرع** مبادي علم الميزان و نهاية علم الاكسير لان المبادي الميزانية سريعة الجدوى و فائدتها قليلة بالنسبة الى الاكسير و **اما الزرع التام** فهو الزرع الذي يتولد منه الاكسير فتنت الحبة الواحدة سبع سنابل في كل سنبل مائة حبة والله يضاعف لمن يشاء قال **الله تعالى** مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله كمثل حبة انبتت سبع سنابل في كل سنبل مائة حبة والله يضاعف لمن يشاء و الله و اسع عليه **قلت** و يستنبط من تأويل معاني هذه الآية الشريفة ان الانفاق في الصناعة بعد العلم بها طلباً لمرضات الله من اعمال البر و الصدقات و الجهاد و الحج و انواع القربات فهو انفاق في سبيل الله و الله يضاعف لمن يشاء **قال الله تعالى** و مثل الذين ينفقون اموالهم ابتغاء مرضات الله و تثبيتاً من انفسهم كمثل حبة بريرة اصابها و ابل فانت اكلها ضعفين فان لم يصبها و ابل فطل و الله بما تعملون بصير و **قال الله تعالى** يا ايها الذين امنوا انفقوا من طيبات ما كسبتم و مما اخرجنا لكم من الارض و لا يتمموا الخبيث منه تنفقون الآية و **قال الله تعالى** الشيطان يعدكم الفقر و يأمركم بالفحشاء و الله يعدكم مفقرة منه و فضلاً و الله و اسع عليم يؤتى الحكمة من يشاء و من يؤتى الحكمة فقد اوى خيراً كثيراً و ما يذكر الا اولوا الالباب **قلت** و في اسرار معاني التأويل من الآيات الشريفة ما يدل على الطلب على التدبير الحق و على الميزان و على نتيجة الاكسير و سياآتكم الكلام على ذلك مفصلاً في مكانه من هذا الكتاب أنشاء الله تعالى و الله اعلم بالصواب و اليه المرجع و المأب

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمعة الخامسة من السفر الاول من كتاب المصباح في علم المفتاح أقول وبالله التوفيق ان الشيخ الأمام الفاضل الحكيم عبد العزيز بن تمام العراقي قدس الله روحه قدافاً دنا من الحكمة ما دلنا به على الغريب الذي لا غنا عند في العالم الصناعي ولا بد منه وصرح به في قصيدته حيث قال وللغريب أيا دلاً كفالها وهل يجازى على النعماء بكفران **ثم** وصفه باوصاف مدح بها لينبهك بها أيها الطالب وبحثك على معرفة بقوله

ذلك الزمام الذي لولاه ما خضعت للفيلسوف رقاب بعد عصيان

ذلك الذي ايدا الله الحكيم به عونا على خير الضار واعوان

ذلك الهمام الذي القت أزمته طوعا اليه العدا بالقهر ونشان

ذلك الذي من نيل من سره سببا يعقد دخانا ويحلل كل صفوان

وقد شرحنا لك هذا فيما تقدم في كتابنا ما ألهمنا الله تعالى ان نشرحه لك من اسرار هذه الايات المنظومة التي هذ الحكيم الفاضل وسمح بها وتكرم و أرشد بها الطالب الى الأسباب الموصلة الى الاطلاع على اسرار المفتاح الأعظم الذي بها تفتح أبواب العالم الصناعي واسرار الميزان و الحجر المكرم و قد حققا لك من شرحها ما ان فهمته و عملت به لك ارقاب كلها باذن الله تعالى لان في سر ما ذكرناه لك سر اسم الله الأعظم الذي لا يعصيه انسان و لا معدن و لا نبات و لا حيوان **وقد بنينا في** كتابنا غاية السرور و في كتاب البرهان و في كنز الاختصاص و في غير ذلك من كتبنا ان الحكيم الواصل اذا حمل معه المركب الكريم فان المهابة تلقى عليه و يشار اليه با لتعظيم و تحضع له الخلاق و يشبى عليه با لمدح و التكريم و كذلك أقول هنا ان في المفتاح سر الفتح العظم و فيه سر الاسم الأعظم الكريم الذى من ظفر به فانه ينال السعد و القوة والمجد و التكريم **واقول** والبرهان على ذلك ان الله تعالى فيه سر الطاعة و القبول ولما كان كذلك ايد الله عزوجل به الحكيم حتى حضعت له روحانية المعادن باسرها العاصية منها و الطائعة والوسخة الدنة والطاهرة والقلاط اعيانها بسر الطاعة على المكان و حيث كان فيه سر الطاعة و اطاعه المعدن فمن باب أولى يطيع هذه السر النبات و الانسان و الملك و الجن والجنان لانه من سر اسم الله الأعظم و القسم المبجل المكرم الذي من اتصل بعلمه و فهمه حق فهمه فمتى دعا الله تعالى به احبيب في الحال و انفعلت له الموجودات كلها على التمام و الكمال و **اما قول الحكيم** ذاك الزمام الذى لولاه حضعت للفيلوف رقاب بعد عصيان فانه يشير الى فعل في اهل العصيان لا في اهل الطاعة لان القبول لازم لا هل الطاعة و اهل الطاعة و القبول لا يعصون الله ما امرهم و يفعلون ما يؤمرون **واما اهل العصيان** فهم الذين لا يفهمون و لا يعقلون و لا يطيعون و لا يفعلون ما يؤمرون فمن اجل ذلك كان الحكيم يحاربهم مما ايده الله تعالى به من العلم بالمفتاح الأعظم الذى هو الزمام الرابط للاشيا و المحيط بها بالقوة و التدبير و بذلك بيان الفضل بالوصول الى تدبير الحجر المكرم فتطيعه الرقاب التي فيها نوع من القبول لا الممتنعة من القبول أصلا لان الممتنعة من القبول فاسرة من اصل الخلقة فلا تقبل العلاج فلا تقبل المزاج فمثالهم مثال الذين **قال الله تعالى** في حقهم ءانذرتهم ام لم تنذر هم لا يؤمنون انما تنذر من ابغى الذكر خشى الرحمن يعنى اهل القبول فاذا سمعوا الذكر و لو انهم من جملة اهل الصيان فانهم يفهمون المعاني من الذكر فيتبعونه لانهم قد علموا بما عندهم من القبول لحقيقة الايمان بما قام عندهم من البرهان على ثبوت الواجب الوجود لذاته وان ما سواه عبده مخلوق بقدرته و با مره و اختياره ببيان مقام الوهيته فاذا سمعوا الذكر بهذه الشروط و فهموا معانيه و ما فيه من الوعد و الوعيد و الترغيب والرهيب فانهم حينئذ يحيشون لرحمن با لغيب فيأمر الله تعالى نبيه صلى الله عليه و سلم ان يبشرهم بمغفرة و اجر كريم و **نزيديك من شرح ذلك** ما تثق به في الحصول و يكون به انشاء الله تعالى احد الاسباب الى الوصول ثم نستخير الله تعالى ثم نقول **واما قول الحلم** ذلك الذي ايد الله الحكيم به عوننا على خير انصار و أعوان فانه في هذا البيت شير الى اهل الطاعة و القبول فان الله تعالى يؤيد الحكيم بما و هبة من العلم كما تقدم فيكون له عوننا على خير انصار و خير أعوان و خير اخوان من اهل الطاعة و القبول لانهم و ان كانوا خير انصار و

خير أعوان فهم محتاجون الى السياسة و الى الترقى في التفهيم الى مراتب التعليم ثم الى درجات مراتب الحكيم فيكون له خير انصار و خير أعوان و **كذلك** أقول ان الحكيم الواصل ان سر المفتاح الأعظم فلا بدانه يظهر الثمرة من الشجرة لا خوانه و أنصاره و اعوانه من تلا مزاته و اقرانه فيكون المدير الكريم عوناً له بسر الطاعة و القبول على خير انصار و أعوان فافهم و اعلم **ان الحكيم** قد بين في كل بيت من ابيات هذه القصيدة مرتبة من مراتب التعليم في العالم الصناعي و لا كفالها وذكر منها في جملة ابيات القصيدة ما امكنه ان نذكره على طريق القوم ثم جعل له مرتبة الزمامية ولا شك ان الزمام له مراتب منها مرتبة الملك فان الملك هو الزمام الأعظم و القايد الا كير و منها مرتبة الامارة و القيادة للجيش فيطلق على من قام با لا مارة انه زمام لمن هو دونه فيما له الولاية عليه و منها مرتبة الزمام المعروف الضابط للشرطة و منها الزمام الضابط للأموال با لكتابة و الا خصا والد فاتر و منها الزمام القايم بتحصيل الأموال واستخراجها من اربابها با لهيبة و الردع و القوة و منها مرتبة الزمام القايم على الحريم الذي في دور الملوك و الا عيان صيانة للعارى و النسوان و الجوار للاتي هن عصية الخزلان و حبايل الشيطان ففي سر المفتاح الأعظم جميع اسرار المراتب التي ذكرها المستحق بوصفها انه الزمام فهو الملك المطاع صاحب الجنود و الانتاع و هو الحكيم المدير المشير القايم بدولة العالم الصناعي و هو القاضي و هو الوزير و هو قائد الجيش و هو زمام البيضان و السودان و حضرا لا لوان و هو الزمام على دور الصناعة الكريمة لتكون دولته قوية مضافة مستقيمة و هو الزمام الضابط لجميع الأموال والكنوز والجواهر و الخازن للخبايا والدفاتر و هو الزمام الكتاب الحاسب الفيلسوف العارف بما في الصحف والدفاتر و هو الزمام الجابي لا موال الخراج و المستخرج منها و المنفق على كل من يجب عليه الانفاق و على كل من هو مضطر و محتاج و **اما قوله رحمة الله** ذلك الهمام الذي اقامتها طوعا اليه العدا با لقهر و الشأن فقد بين ان في العالم الصناعي اعداء و اهل فساد و طغيان و عناد و انه اعنى المفتاح هو الهمام المطاع الفاعل بالقوة و بالخبذ و الاتباع با فعال القهر حتى اقامتها طوعا اليه العدا بالقهر و علو الشأن و السطوة الموجبة للطاعة و الاذعان و قلنا في صفات الهمام ما تقدم من الشرح و البيان و **اما قوله في وصفه ايضا** ذلك الذي حل ما بين الطبايع من غل و حقد و شحنا و شبان فقد وصفه با وصاف الحل و التمييز و تخلص البرى من السقيم بازالة الرذائل من كل جسد خراجه غير مستقيم مما خالط من ادناس الطبايع و العناصر الموجبة للظلمة و الفساد والطغيان وهي التي و صفها و شبهها با لرذائل الردية الموجودة من اصل التركيب في كل حيوان و في نوع الانسان و اطلق عليه اسم الغل و الحقد و الشحنا و الشنان و ما ذلك الا لتعلم هذ الهداية في هذه الجملة **وها انا اشرحها** بيان المعلول و العلة و أقول ان معنى قول الحكيم بذلك أيها الطالب از كل ما وصفه هذا لأستاذ ليس هو الحل الذي يكون المراد لان المقصور من حل الطبايع انها تخلص بسر المفتاح حل صلاح لا حل فساد لان حل الفساد على التحقيق فافهم ذلك و اما حل الصناعي يجمع من الطبايع كل مؤتلف ينفي عنها كل مختلف فتخلص الطبايع من اوساخها وتصفوا من انها و ترجع جواهرها الى اصل كيانها بخلوصها من الاعراض وبراتها من العلل و الامراض بعد ان تغسل بسر المفتاح غسلا وتصفوا جواهرها أصلا و فصلا فافهم ما نقوله قولا عدلا و اعمل به فتبلغ الى ما تروم قولا و فعلا و السلام و من اجل هذا **المعنى قال الحكيم في وصفه ايضا** ذلك الذي من نيل من سره سببا يعقد و خانا و يحلل كل صفوان و قد شرحنا ذلك فيما تقدم فافهم و الله تعالى اعلم

بسم الله الرحمن الرحيم

الجملة السادسة من السفر الأول من كتاب المصباح اسرار علم المفتاح اعلم يا اخي ان الأستاذ عبدالعزيز بن تمام العراقي رحمه الله عليه قد ذكر المفتاح و لم يبين ماهية ولا ارشد الى كيفية الا من حيث خاصية و افعاله و سماه زماما ثم لقبه هاما ثم بنه عليه انه حلا لا و انه عقارا و انه عزيزا مؤلفا و اند بخصيص الطب و اصلاح الاجساد و الا جسم و الا رواح عارفا و انه يزيل الا وساخ و الاناس الموجبة لردائل ال افعال لتعود ال اجساد ال جسم كلها ال الصفا و ال صفة الكمال و اعلم ان تحصيل معرفة المفتاح من كلام هذا الحكيم تحتاج ال مقدمات علمية نظرية و فلسفة تامة من الحكمة ال لهيه و من عرف المقدمات المذكورة فقد عرف ماهية المفتاح و كيفية با لدليل و البرهان و من لم يعرف ذلك فانه يتحقق ان للعالم لصناعي مفتاح و اطلق عليه انه الغريب و ان له هذه المراتب و في افعاله هذه العجايب و يقف عند ذلك حتي يفتح الله عليه انشاء الله تعالى و هو الفتاح العليم و **اما صاحب الشذور** فقد صرح في الخمس الذي ذكرناه بسر المفتاح و قال ان في الاملاح سر الفلاح فا نظريا اخي و تأمل في معنى قوله في هل هي المتبعيض دون الكل او للاستغراق فان كلامه في لا ملاح يحتمل الوجهين و حيث صار كلامه في الاملاح كذلك فوجب علينا ان نذكر القول على سائر الاملاح لتقف على الحصر المطوب من اسرار على المفتاح فافهم ذلك و من اجل ذلك استوعبنا في كتابنا هذا القول على المياه و الاملاح لنوقف الطالب ان شاء الله تعالى على سر الفلاح الذي به ال اصلاح للأجساد و الا رواح ثم نقول و با لله التوفيق ان للشيخ عز الدين بن تمام العراقي مزية في الاشارة الى المفتاح با لتبنة على انه غريب و وجه المزية له في النصيحة ان القوم قد شرطوا في جميع كتبهم ان الغريب لا يدخل الصناعة و ان دخل افسد و هذا الحكيم قد خالف القوم صريحا بذكر هذا الغريب و مدحه و وصفه حين قال و للغريب ايد لا كفاء لها و في نسخة و للغريب ايد لا ابوح بها و هل يجازى على النعماء بكفران **قلت** و يمكن ان يكون قوله على الوجهين صحيحا فا ما قوله لا كفا قد شرحناه فيما تقدم و اما قوله و للغريب ايد لا ابوح بها فلا يبعدان يكون قد استدرك هنا معنى لطيفا و ما ذلك الا ان الحق سبحانه و تعالى افاض انوار العلوم على من يشاء من خلقه و اوجب منها ما أراد نشره و اظهاره و أذاعته لعموم النفع با لبلاغ و ظهور سر الحكمة با لطاعة و القبول و الانقياد للحق في الأقاليم و البقاع و اوجب الله تعالى إخفاء الاسرار المكنونة و العلوم المكنومة عن غير أهلها لئلا يفسد نظام العالم و **يقال** ان الله تعالى انزل هذا العلم في الكتاب الإلهية في أيدي الانبياء عليهم السلام و لم ينزل ذلك بالصريح و انما انزله بالمعاني البديعة التي لا يفهمها الا أهلها و قد تداول الحكماء الوصايا بكتمانها عن غير أهلها مع أبا حتها لا هلها فوضعوا الرموز من اجل ذلك و قوله و للغريب أيا و لا ابوح بها يعنى امتشا لا للام الإلهي و خوفا من البارئ تعالى من إذاعة لا نه من المجرب المتداول بين الحكماء با لاستقرا ان من علمه الله تعالى ظرفا من هذا العالم و اطلعه الله تعالى على سر من اسراره الخفية و أذاعها لغير أهلها فانه يصاب في الدنيا قبل الآخرة نعوذ با لله تعالى من ذلك و اما قول الشيخ و هل يجازي على النعماء بكضران فا لمجازات هنا لم تكن للغريب لا نه الة من جملة الات الحكيم و الأيادي انما هي منحة من الله تعالى العظيم الوهاب فلا يكون من واجبات شكر هذا النعمة اذاعتها

و البوح بها للجهال فانه زين عظيم يرهب منه خوفا من الله تعالى و من ابتل يه بالمحن و العياذ بالله اللهم
انا نسئلك الفود العافية وانما المعني من ذلك يدل على ان البوح با لا سرار كفر للنعمة لاسيما اذا ابيحت لغير
أهلها و لكنه يجب على الواصل ان يتحدث بجزيل ما انعم الله عليه للخاص و العام من غير ان يبوح بالسر
لقوله تعالى و اما بنعمة ربك فحث و قال صاحب الشذور رحمه الله تعالى في معنى ذلك

فان ظفرت كفأك يوما بنيل ما أشرنا اليه بالرموز لا تهفوا

ولا يحملنك الكشف منا لسرنا اليك على كشف فيكشف الكشف

فافهم ما شرحناه لك من مقاصد الأستاذ على الوجهين معا من قوله لا كفالها ومن قوله لا ابوح بها الى تمام
الشرح **فان قلت** وكيف يكون الجمع بين قول الحكماء في نفى الغريب و بين قول الحكماء في اثباته **فا بحواب**
انما يجب النفي للغريب المفسد و اما لغريب المصلح فهو من جملة الآيات و الالاهل الأغراء الا خصا كما قال
النبي صلى الله عليه و سلم سلمان من اهل البيت قلت و نعم الغريب كان و **المثال في ذلك** ان العالم الصناعي
احد الكنوز الذي اوجدها الله تعالى في العالم و جعل الله تعالى الحكماء من خلقه هم أصحاب هذا الكنز فمن
بياده مفتاح من مفاتيح أبواب هذا الكنز فانه يؤيد به في فتحة و يكون المفتاح سببا له لان يدخل من الباب و
يكشف له الحجاب و تبرز له الحشا التي لا يضاهها غير أهلها اذ ليس لها في جمالها و حسناتها مثال فيمتنع بها
كيف شاء على وجه مطلوب مرغوب فيه من غير دنس الحرام بل الحلال و **اما الحكماء** العارف بها اذا لم
يكن المفتاح في يده فلا يفتح لم الباب و لا يكشف له الحجاب و لا يتمتع من المسليحة المحجية بالوصال فاذا
لم يصل الطالب الى المفتاح فلا يفلح بالمليحة و لا يظفر من الفلاح بشئ **فا ما الاستاد الكبير** صاحب الشذور
رحمة الله فانه قد صرح في الخمس و كشف و أشار الى المفتاح بوجه لم يصرح به غيره قال اسمع هديت
ففي الا ملاح سر الفلاح قلت و لا يكون الفلاح الا بعد العمل بعلم المفتاح فله مزية عالية بتفريجه با لا ملاح
و ان كان فيه من الرمز هو معلوم عند اهل و ما ذلك الا ان الملح عند القوم ليس بغريب لان لهم في العالم
الصناعي ملح لا بد لهم منه وهو من جملة أجزاء الحجر و اطلقوا له على الرموز و قالوا انه ملح الحجر و
قالوا انه نوسادر الحجر و قالوا انه مثبت الحجر فليس في هذه الا ملاح ما يقال عند غريب ابد وانما هي
داخلة في جملة التركيب غير خارجة منه فهذه الا ملاح فيها سر الفلاح لا نه لا يتوصل اليها الطالب الا با
لمفتاح فعلمنا ان الشيخ قد نبهنا على الا ملاح من حيث هي املاح و **تحقيق القول** في ذلك ان املاح القوم
ليست املاح العامة و في هذا القول أيضا رمز و تشكيك و بعباد و تقربها لعقلك أيها الأخ **ونقول** ان أصول
الا ملاح واحدة و وجد الفرق و التخصيص ان الا ملاح مدبرة و ملطفة و محرده و معدلة و مقررة و التدبير
لها انما يكون با لتربية المناسبة للحكمة و سنعلمك وجوه المناسبات في التدبير فا عرف بقدر ما كشفناه لك و
اشكر الله سبحانه تعالى فا تحفظ يا عبد الله الواقف على كتابي هذا ما علمك الله تعالى و ما منحك به النعم
التي تحصي و من جملتها ان الله تعالى فتح علينا و جعل لك نصيبا مما انعم الله به علينا و اظهر على أيدينا
هذا الكتاب من القوة الى الفعل فرتبناه ترتيبا و قربناه لك تقريبا فان فتح الله تعالى عليك منه فا شكر الله تعالى
و ترحم علينا و اذكرنا بما امله و السلام و ان لم تفهم ما اود عناك في كتابنا هذا ولم يفتح عليك منه فانت

في حرمان ان كنت من اهل الشأن و ان لم تكن من اهل فا علم ان لهذا الميدان فرسان فا رجع الى الله تعالى
في السر و الاعلان و با لله المستعان في كل وقت داران

بسم الله الرحمن الرحيم

الجملة لسابعة من السفر الأول من كتاب المصباح فيها يتعلق با لمفتاح اقول و با لله التوفيق اعلم يا اخي ان
صاحب الشذور رحمة الله تعالى قد صرح با لمفتاح في صدر دواء انه وانبهك عليه الان وازيدك هداية
وبرهان بعدان اذكر لك صدر ديوان الشذور وهي ابيات خمسة ولم يقع لنا انها خمسة ابيات الا بعدان اكملنا
كتابنا المسمى غاية السرور في شرح ديوان الشذور نسخنا منه نسخة لا عز الاخوان و علمنا ان مراد الله ما
كان على ذلك الوجه الحق فلم يستدرك بلا حق مع كماله انشاء لله تعالى من غير نقصن و شرحنا صدر
ديوان الشذور في عدة كتب تقدمت لنا و رأينا ان نثبت الا بيات الخمسة في هذا الكتاب و نشرحها بما يليق
بأولي الالباب و نذكر ما يتعلق منها يا لمفتاح على وجه الصلاح انشاء لله تعالى قال الأستاذ رحمة الله تعالى
في صدر ديوان

إذا ثلث المريخ با لزهرة امرء وقارن بالبدر المنير ذكاء

وواصل سعد المشتري بعطارد الى زحل كي يستفيد ضياء

واردع اصباغ الجسوم عطارد القوم اقاموا للسبوت لواء

واجمد ادهانا وحل بحكمة صخورا اصارتها المياه هباء

فذلك الذي ان يضح أفقر مفنقر

يرح وهو اغنى العالمين ماء

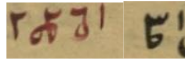
وأقول في شرح ذلك ان في العالم الصناعي مياه تتفجر من عيون كالعيون المتفجرة في اقطار الأرض
ولأبضا هيبها في تفجيرها ومنا فعها عيون من غيرها و لكن لا يمكن ان تتفجر هذه العيون المشار اليها في
العالم الصناعي الا بسر المفتاح الاعظم المقول عنه الى فيه سر عصاة موسي عليه السلام **فالمريخ** جزء
من أجزاء الحجر المكرم و هو جزء من أجزاء المفتاح و كذلك الزهرة جزء من أجزاء الحجر المكرم و

جزء من اجزاء المفتاح أيضا و **كذلك المشتري و عطارذ وزحل و الشمس و القمر** فكل اسم من اسما هذه الكواكب يطلق على جزء من أجزاء المفتاح تارة في محله وتارة يطلق على جزء من أجزاء الحجر المكرم في العالم الصناعي من المياه كما بينا أولا ان سر المفتاح سار في الماء القراح سار في سار الا شياء فلا بد التي تجمد الادهان وتحلل الصنحور الصلدة التي هي كالصخر الاصم و الصوان فتصيرها المياه المذكورة هباء منثورا و هو عالم التكليس المخص الذي لا يقومه بعده فيفيض لما بيناه لكن من حروف الكواكب الموضوعه على ساير المفاتيح و ما ذكرناه في الثاني و الثلاثي و الرباعي و غير ذلك من ساير المفاتيح كلها واعتبر الاوزان من النسب المعلومة في الطبائع فانك تطلع على المفتاح الأعظم الكبير و أصابعه الطوال الممتدة الى البحر الغزير و **اعلم** ان جميع ما ذكرناه في كتابنا هذا معلوم عندنا و عند اصحابنا و لكنهم لم يذكره و قد فتح الله تعالى علينا و قدمنا الاستخارة و وضعناه يكون لغاية السرور و البرهان كالعنوان و لينتفع به من الاخوان من تعسر عليه الزمان و صار الى الاملاق و الحرمان فلعل الله تعالى ان يفتح عليه من سر المفتاح بما يستغنى به عن باب كل امير و سلطان و عن كل حاسب و كاتب و ديوان و الفتح بيد الله الكريم المنان

واما شرح البيت الثالث من الديوان وهو قوله

وأودع اصباغ الجسوم عطارذ القوم أقوم أقاموا للثبوت لواء

فاقول فيه ان معنى قول هذا الاستاد في هذا البيت يدل على ابداع الحاصل وابداع الحاصل في الحاصل هو تحصيل الحاصل **البحث في ذلك من وجهين** أحدها ان تعلم ان عطارذ يقبل الاصباغ كلها لا نه كوكب الممازج لكن قد يكون السبب في ابداع الاصباغ من نفر با لحكيم فقط من غير واسطة و قد يكون السبب من غيره وهو المفتاح الأعظم فان تصورنا وجود الاصباغ مدبرة في يد الحكيم فان عطارذ يقبلها و يستحيل اليها ثم يستحيل نفسه اكسيرا و **المثال في ذلك** ان الحكيم اذا استخرج الصبغ الأحمر القاني و غمر به عطارذ في قدح من زجاج و خدمه بنار لينة فان عطارذ في الاصباغ ثم ينعقد بها و معها انعقادا محكما ثابتا فاذا تم انعقاد

لا فانه ينقلب الكسيرات ما متفتتا الواحد يقيم سبعين و ثلث مائة جزءا من

الغيط فيجعل له ذهبا ابريزا محكما فايقا أحسن من ذهب المعدن باذن الله تعالى ولعل هذا البيت رفع من الديوان عمدا والسلام والوجه الثاني ان اسم عطارذ يطلق على الماء الالهي وهو الذي سيتخلص به الحكيم لجميع الاصباغ من جميع أجزاء الحجر قبل التركيب الثاني ثم يقع التركيب با لجسد الجديد وبإكليل الغلبة فتتحد الاصباغ كلها بعضها ببعض ويتم كون اسنان الفلاسفة بعد حيل وولادة غمر و تفصيل و موت ثم معاد و وصول الى الحياة الأبدية فافهم ذلك **وأشار الشيخ رحمه الله الى المفتاح الأعظم حيث قال في ق اية الراء**

وعدوا الى التغلين فاستخلصوهما

من النار بالماء الاجاج ليطهرا

وشرحنا هذا البيت في غاية السر وشرحا مختصرا وأحلنا فيه على كتابنا البرهان و قلنا في البرهان ما لاق بذلك المكان بما فتح الله به علينا و هو الكريم المنان و اما موضوع شرحه في هذا الكتاب بعدان نذكر ما امكن من شرح البيت المقدم على هذا حيث قال و تدبيره ان ترفعا عند ماه بخارا ليرقى السماء فيقطرا **وأقول** ان الشيخ اوهم ان يكون هذا القول هو المبدأ في تدبير الحجر المكرم و الطالب العارف يفهم انه ليس كذلك في المبدأ لان التقطير لا يمكن الا بعد تمام الحل ولا حل الحجر الا بمفتاح الحجر الذي و الماء البارد الرطب في ظاهره الحار اليابس في باطنه و هو كالنار الطابخة الحلال كالنار المحرقة و هذا هو القول الحق الذي لامية فيه و لا شبهة و لا شك يخالطه ابدًا فاذا تم الحل في الباب الأعظم و غيره من بقية الابواب فان النار تطرد الرطوبة فيرقى الماء في السماء ليقطرا وهو اول التفصيل **ثم قال الشيخ رحمه الله**

ومرا مع التدبير غير شدة

من النار حتى يقطر الدهن احمرًا

قلت وهذا القول لا يتهيا على ظاهره بالمطابقة الا في الباب الأعظم والأكبر والعمل فيه بالمفتاح وبالتفصيل الكلي من الأرواح **واما في الطريق** الأوسط ففيد تخليص الصبغ في الدهن ويكون الدهن هنا عبارة عن الماء الإلهي وهو احمر في الباطن وابيض في الظاهر واما في البابين المتقدم ذكرهما فان الدهن يقطر احمر اللون في الظاهر على التحقيق فافهم ذلك وبالله التوفيق **واما شرح قول رضى الله عنه** وعودوا الى التعلين فاستخلصاهما من النار بالماء الاجاج ليطهرا فالنار هنا رمز على الاوساخ المحترقة لا نه قال فاستخلصا هما من النار بالماء الاجاج اوبا الاجاج ليطهرا و الحق انه بالماء الملح الاجاج و بنينا لك مقام لملاح الاجاج و انه يكون مدبرًا لا قشفاً و لا مفسداً و لا عاقداً و لا قابضاً و انما يكون رطباً حاراً يابساً حلاً لا بارداً رطباً و حاراً رطباً لا يابساً ميبساً فاذا ادخله الحكيم على ثقلي المركب من اثنين و سخين دنسين فانه اخلهما و يخرج من جميع اجزأ يهما الاوساخ كلها و الادناس برمتها **وله وجه في الباب الأوسط** بالماء الإلهي و وجه الباب بين الاولين بالمفتاح الأعظم و في الوجوه كلها لا بد من المفتاح العظيم و سيأتيك الكلام على الماء الاجاج و على كل اصبع من أصابع المفتاح با مر الكريم الفتاح و بالله الاعانة و ظهور النور النورانية بسر الفلاح في كل مصباح و الان فقد اثبتنا لك ان في الاملاح سر الفلاح و ان فيها سر المفتاح **ثم نقول** انا بينا لك فيما تقدم ان سر الماء القراح سر بقوته في كل مفتاح و **كذلك أقول** ان سر الاملاح سر بقوته و حرافة في جميع الاجسام و الاشباح لان المياه المستقطرة من أجزاء الحيوان لابد و ان تكون بورقية و جميع البوا ريق من الاملاح فلا بد لنا ان نستخرج من الأراضي الحيوانية كلها املاحها كما بينا في كتابنا المعروف بالبرهان في اسرار علم لميزان و كذلك القول في أجزاء النبات فانها لا تخلو من الاملاح و كذلك المعادن كلها لا تخلو من الاملاح **فان قلت** ان الذهب حلو الطعم فلا ملوحة فيه **فاقول** ان الملوحة لابد منها في جميع الاشياء لكن قد تكون كامنة اذا غلبت الحلاوة فافهم **فان قلت** هل يجوز الجمع بين الاملاح الحيوانية والاملاح

المعدنية والاملاح النباتية **فا قول** نعم و لا خلاف عندنا في ذلك لان الجمع فيها جمع تأكيد و يبد والك من خواصها كل فعل حميد فان قلت وهل يجوز الا كتفا بيععضها دون بعض مع اتفاق التدبير و يمكن الجمع على أوضاع و نسب و تقدير و ما ذاك الا ان كل من الاملاح منسوب لكوكب من الكواكب فان قصدت نسبة ذلك الكوكب فانك تقف من تأثيراتها باذن الله تعالى الاسرار و العجائب و المثل في ذلك انه اذا جمعنا من الاملاح الحيوانية و المعدنية و البنائية ما يناسب زحل و كان ذلك ملحا واحدا حللناه حتى و افق النسبة و صار ماء رايقا فانه يغسل السواد الزحلي و يطهر الرصاص تطهير يخرج عنه سواده و فساده و يعقده و يصلبه و ينطفه و ينضجه ثم يحمره فان شئت جعلته مادة الاكسير و صبغته فافهم ذلك و ان صيرنا المسلح المذكور المجتمع من الحيوان الزحلي و النبات الزحلي و المعدن الزحلي ملحا واحدا مدبرا متصلا لا منفصلا اي جوهرنا منعقدا فانا نستعين به على الطلسمات المنسوبة لزحل و على بخوراتها و صورها و تجلب منها المنافع و تدفع بها المضار و اذا ركينا ذلك في بعض الأشجار المنسوبة لزحل فان تمرتها تخرج على هيئة تكون لها قوة و يزيد النضارة في اوراقها و البركة في ثمارها و ادهانها و يكون لها خوص عظيمة و منافع جسيمة موضوعها كتاب الخواص و يعمل جميع ما يراد من الافعال الزحلية في الخيرات المنسوبة لزحل من العمارة و العدل و ابقاء السياسة و طول مدد و الملوك و النبيان و اصلاح الزرع و اجراء الانهار و عقد الجسور و منع الحشاش و الحشرات و الحيوان المؤذي و يشترط في ذلك ان يكون كيان صلاح الحال مستقيم السير مناسب الاعتدال و ان يكون المدبر من الاملاح المنسوبة اليه في غاية الصفا ينعقد و يصير جوهرنا و أحدا كانه المها و يميل الى خضرة و الى صفرة الى كهربية متلونة كجواهر زحل و السلام

وما الاملاح المنسوبة للمشتري

فانها إذا جمع الحكيم منها ما امكنه ان يجمعه في أوقات صلاح المشتري وقوته ومع المناسبة التي هي مناسبة لمكانه من برجها فان حلها و عقدها و صيرها شيا واحدا مؤتلفا فانه يصلح بها جوهرنا المشتري من الأجساد المعدنية و يقيمه فان شئت أقمته بنفسه وان شئت او خلته الميزان في التركيب و ان شئت جعلته مادة الاكسير بر جيس يفعل القليل منه في الكثير و ان اصلحت به جسده و صار نقيا صالحا و وضعت فيه طلسمات من طلاس المشتري او صورته في وقت صلاحه فانك ترى من خواصه وتأثيراته باذن الله تعالى السعد و الاقبال و بلوغ الأماني و الا مال وان وضعت في ماء و سقية لكل عليل عسر بروح و لا تعرف عليه فانه يبرأ باذن الله تعالى على المكن و الحال و ان جعلته في اصل شجرة منسوبة للمشتري فتقوى خواصها و اعلم ان في هذا الملح سر نافع في جميع طلسمات المشتري بشروطها و السلام و الكلام في هذا المعنى يطول و يستوعب علما جما لا يحكم شروط الا الفحول و من اطلع على اسرار الكليات تحقق عنده ما قلناه و عمل بها قبل الفوار لا نها من الاسرار الإلهية و القدة الربانية و في جملتها سر القبول و الطاعة لذوات البشرية و فيما ذكرناه هنا كمال لكل ما ذكرناه في كتاب البرهان و بيان اسرار على الميزان فافهم ذلك و بالله المستعان

واما الاملاح المنسوبة للمريخ

فانها إذا جمعت من معدن ونبات وحيوان وصيرت ماء دهنيا محلو لا فما لا وجوها منعقدا عما لا فان الحكيم يصلح بها الجسد المنسوب للمريخ وهو الحديد ذوا لبأس الشديد ويلينه ويذهب با دنا سه واوساخه و اعراضه و يبيضه ثم يصفره ثم يحمره و يجعله جوهرًا نقيا مبار كافيهِ منافع للناس و من جملة منافعهُ انه يقيم القلب النقي على الروباس كما ان القلب المدبر با ملاحه المتعين صلاحه و فلاحه يقيم الحديد و النحاس و الاسرب على الر وباص و من جملة منافعهُ انه يدخل في علم الميزان و يصلح الأجساد الناقصة بسر الا وزان و من منافعهُ اذا كان ابيض فانه يدخل في اعمال البياض و اذا كان احمر فانه يدخل في اعمال الحمرة و من منافعهُ ان الجزء الا حمر منه يقيم عشرة أجزاء من القمر شمسا على التعليق على قدر زينته و مقامه و سيأتي الكلام عليه أيضا في مكانه من هذا الكتاب و اذا انعقد المح المركب من املاحه جوهرًا فانه طلسمًا نافعا يدخل في الا اعمال المركبة و يدخل راتها و اعمال كلها و في طلسماته المعروفة للشجاعة و النصر في الحروب و قهرا لا عداء و التمكين في الدول و كذلك تدخل في علم الفلاحة و في اصلاح الا شجر المتعلقة با لمريخ فيعدلها و يزيد في خواصها و السلام

واما الاملاح المنسوبة للشمس

فانها إذا جمعت من معدن ونبات وحيوان وحللت فانها تصبغ الجسد الشمسي وتزيده صبغا نافعا وتحلله حتى ينطبع كل لشمع ويدخل في الطلاسم الشمسية كلها و في بخوراتها فتطبعه روحانياتها و إذا عقدت جوهرًا و أحدا فانه يدخل في اعمال كثيرة من علم الميزان نذكرها في مكانها انشاء الله تعالى من هذا الكتاب و يدخل في اعمال الملوك و الجاه و الا كأسير الكبار و يقرب الباب الأعظم في المرة و يؤثر في اعمال الطاعة و القبول و يدخل في علم الفلاحة كما منا فا فهم

واما الاملاح المنسوبة للزهرة

فانها إذا جمعت من ونبات وحيوان وحللت فانها تصلح النحاس وتقيمه أولا الى مقام القمر ثم ترفعه الى مقام الشمس ويدخل في علم الميزان وفي طلاسم الزهرة المؤثرة في المحبة والتهيب وتأليف القلوب وتسخير النفوس فتفعل فعلا عجبيا ويدخل في جميع التراكيب البيض والاحمر وتدخل علم الفلاحة كما قد منا والسلام

واما الاملاح المنسوبة لعطارد

فانها إذا جمعت جمعا تأليفيا وصارت محلولة قائمة ثابتة فانها تعقد الا بق وتحل الطلق والزجاج وتقيم الا جساد الناقصة للبياض والحمرة على قدر مقام المنعقد في الكون والكيان ويدخل في اعمال عطار وطلاسمه يفتح بها كنوز الحكما وتبطل بها موانعها وتدخل في تراكيب كثيرة وفي بخورات شتي وان عقد منها جوهرها فانه يكون مباركا كريما وله خواص عظيمة مناسبة لكوكب عطار و وتصاريفه و الكلام يطول عليها و موضوعها كنز الاختصاص و لا بدمن بيان فيما يأتي من كتابنا هذا و بالله المستعان

واما الاملاح المنسوبة للقمر

فانها إذا جمعت على نسب مكانه في البروج والمنازل وصلاح الحال وأضيفت الى جسد القمر فانه يتكلس ويتشمع بل أقول انه يتكلس متشمعا وتصير له قوة السريان والصبغ في الأجساد الناقصة يشرب الابق وعقره الكسيرا و يدخل في الطلاسم القمرية و يصلح للأسفار و نقل الاخير و للطلسمات الكبار و يدخل في الاعمال القمرية كلها و في تعديل الأحوال و في الاستخدامات والبخورات و تسخير الروحانيات القمرية و الذوات البشرية و يدخل في اعالم الفلاحة كما تقدم فافهم

بسم الله الرحمن الرحيم

الجملة الثامنة ن السفر الأول من كتاب المصباح فيما تعلق بعلوم المفتاح

وحيث قررنا لك مالم يسمع يمثله من دقايق العلوم ورقايق الحكمة في المفاتيح القا يمة با لعلم المتعلقة با لا ملاح وجد ها فما ظنك با لمفاتيح القائمة با لعلم المتعلق با لا دهان والاصباغ فان في ذلك علم جم تضيق عنه الطروس و الكتب و الأوضاع و سيايتك الكلام على ذلك مفصلا و مجملا بعون الله تعالى **وأقول** ان في سر جميع الاملاح المتعلقة با لكواكب اعمال كثيرة لا يفي بشرحها هذا الكاب و لها اعمال كثيرة تدخل في الموازين المذكورة في كتاب البرهان و انظر في النباتية المنسوبة لزحل والمشتري و المنسوبة لزحل و المريخ و كذلك المنسوبة لزحل و الشمس كما قد منا في الثنائية لسائر الكواكب و في الثلاثية و الرباعية و الخماسية و السداسية والسباعية على حكم الاوضاع الفلكية فان فتمت اسرارها و أوضاعها فانك تتصرف باذن الله تعالى في سائر الاعمال بما يضيق عنه الحصر و تبلغ الى درجات الكمال فا شكر الله تعالى لا اله الا هو الكبير المتعال و تضرب لك في هذه المعاني مثالا و نقول ان الاملاح المتعلقة بزحل و المشتري اذا جمعت من معدن و نبات و حيوان و كان ذلك في وقت اقترا نهما في الزمان من غير نحواسة يقتضيها الفلك في ذلك الاوان وحلت ثم عقدت فانها اذا صارت جوهرها و يسقى من محلولها لجسد مجموع من الجسدين المنسوبين للكوكبين صتي يتم صلاح الجسد و يزول عنه درنه ثم ينقش ما يناسب ذلك الوقت من الصور و الأوضاع و الطلاسم المتعلقة بهذين الكوكبين و يصاف من الملح المذكور في بخورهما للثالثة لا للمقابلة ثم ينجم الموضع المذكور للكوكبين المذكورين المتقومين سبعة ايم ويدفع هذا الطلسم فان ملكة فانك تحكم به على ارهاط الجان و على تسخير هم و ما تملك من الممالك والاعوان و تحكم على الروحانيات المتصلة بهما

القوية العلوية و تخبرك با لمغيبات و ما سيحدث وكون من الحوادث في الكماينات وتفتح لك الكنوز في سائر الأوقات و يعلو مقامك الى على علو الدرجات و تظهر على يديك الكرامات و خوارق العادات و تتصرف بما تريد في الاعمال و الصناعات و في ذلك علم جم و يحتاج القول في الثنائية و الثلاثية و الرباعية الى السباعية و ما في كل من علومها من الاعمال الى علم طويل لا يسع هذا الكتاب و انما نذكر لك الاسل و الأقرب و نوضح لك الأوسط و الابعد لتعلم ان الله تعالى علوم لا تحصى و لتعلم ان كتابنا هذا نتيجة الزمان و لم يوضع مثله فيما مضى و الى الان و لسنا ندعى في ذلك يد عوى من غير برهان ولا تحجا على ما مضى من الحكماء في كل عصر و اوان و انما با لفعل السابق و الاحسان و نشكر الرب العظيم سبحانه ما انفذ حكمه في كل سلطان و ما اعلا حكمة التي لا يحصرها كتاب و لا طروس لديوان و **نزيك في ذلك بيان و نقول و با لله المسعان** ان الا ملاح الحيوانية تحل با لمياه الحيوانية و تعقد بها بعد التعفين لان التعفين اصل كل جنين الابو جور التعفين فاذا تعفنت ولو في مدة سبوع و احد فانه يصير لها قوة في الفتح الروحانية على قدر نسبة ذلك التعفين و غاية مدة التعفين حل الجواهر و تداخلها في المزاج لان الطبائع مخلصة و ليس فيها ما يفسدها الا ان يكون المبدأ في الوقت الزماني و الرصد الفلكي الروحاني غير مناسب لان الا وقات الفاسدة ولو صلحت المواد فان الفادي يطرى عليها لمخا لفتها في المبادي لا صول أوضاعها و مبادى مددها و استمدادها و قواها و استعدادها فيسقط الجنين ولو كانت الحاملة شابة زايده المحاسن و حملها من شان القوى البنية متكن في القوة وكذلك يطرى على التدبير الفساد و هذا جميعه من القضاء المبرم الذى انقره رب العباد و **اما اذا جمعت الا شيا في الأوقات السعيدة المناسبة** ثم عفيانا منا سبا فانه يتولد منها جوهر نفيس كالجنين الذي يقوم منه الانسان و كذلك الجوهر النفيس فان فيه من الاسرار و الأوضاع و التصارييف مالم يحصره جنان و اعلم في المفاتيح الا ملاح صنائع اليها كل النفوس ترتاح لان الجواهر المعدنية تتركب جميعها منها مثل الألى الكبار و الجواهر و اليواقيت كلها و منها تتركب الموازين في الأجساد و منها يتعين التراكيب و الطلاسم العجيبة التي تحرق كل معتاد و اقرب شيء فيها انها تبييض الزجاج تبييضاً محكما فان شاء الحكيم جسده منطرقاً ممتداً كالا جساد الذابية يعمل منه الا لات التي لا تنصدع ولا تنكسر وربما تنبعج ولا تنفتت و ينقش عليها ما يراد نقشه و يوضع عليها ما يرام وضعه لطلسم من الطلاسم و انشاء الحكيم عقده و صلبه شفا فاصلاً بعدان تضيف اليه من اصباغه الحيوانية النباتية و المعدنية او من كل ذلك صبغاً فيكون جوهر عالياً غالباً رزينا ثميناً على المقدار الذي يريد و على الشكل و التكوين و الكون و الماء المتألى القوى النور ما يشاء بعون الله تعالى و اعلم ان الحكماء صنعوا الجواهر الشفافة المضيئة القوية النورانية شبه القناديل و جعلوا فيها من الادهان المصنوعة التي لا تتغير بتغير الزمان ما شأوا و علقوها في قصورهم و دورهم و أماكن متعبد انهم و في كنوزهم و حيث ما شأوا من كنهم تحت الأرض او فوقها فلاتزال تلك القناديل مضيئة كما انها جذوة او نجوم مجتمعة ما دام الزمان و ان انكر ما تقول الجهال فانه ثابت في الحكمة و شاهد في العيان و قد تداوله الحكماء في كل عصورهم و ان ما رأيته في عدة من الكتب الجامعة لا خبار مصر ما يدل على كنوزها الحكمة القديمة و و خايرها و منايتها و عجايبها و غرابيها و طلسماتها و ما كان فيها قد بما و ما نسى و دثر من ذلك و ما بقى الى الان و ما في البراني و الا هرا مات من الحكم التي تحير فيها سائر الأمم من العرب و العجم و لسنا بصدور و لك بالتواريخ و انما اثبتناها با لعلم و التجربة و القياس و التجربة تكشف عن الحق

من غير القياس و ليس الامر بعبيد من طالب احكم العلم ابرم و التوفيق بيد الله تعالى و اعلم يا اخي ان الاملاح المركبة يمكن تبيها الى ان تنخل الى كيفية الادهان الراقية وفيها تصاريح عديدة واعمال مفيدة و سنشرحها فيما يأتي انشاء الله تعالى و يمكن عقدها و تصليها الى ان تصير جواهر صلبة شفافة كما تقدم في الزجاج و تمكين تعديها المكم من الحكمة الى ان تصير كالزبيق الزجاج و في هذه المراتب اعمال محكمة من الحكمة الشريفة الالهية و الاثار الربانية عجائب الاوضاع من غير امتناع و في ضمن ذلك علوم جمة واعمال محكمة و اثار النعمة التي من شهدها و عرف اصولها و فصولها وكيفية انتقا لها من حال الى حال حتي صارت بصناعات الحكمة في مراتب عالية من الحكمال فا نه يستغرق في التوحيد والتحميد لله الواحد الحق الكبير المتعال

بسم الله الرحمن الرحيم

الجملة التاسعة من السفر الأول م كتاب المصباح فيما يتعلق بعلوم المفتاح من اسرار العلم المتعلق بالنبات وما فيه من الاسرار والاعمال و الأفعال في الأوضاع و الصفات و **اعلم يا اخي** ان في علم النبات اسرار عظيمة جليلة القدار و فيها اعمال و طلاس و أفعال با لطباع و القوة و المزاج و أفعال بالخواص فمنها ما يحتاج الى تدبير و منها ما يفعل و حيا من غير علاج و منها ما هو بعيد الموطن و يصير كالملفوق و منها ما يوجد ولا يعرف اسمه و لا لماذا ينفع منها ما ذكر اسمه و لغته و فعله و لم يعلم موضع و منها ما يرى و لا ينزل و صفه على نعتة فلا يعرف و منها ما يعرف و يوصف و منها ما و جود و سهل الوجود و غير مفقود و منها ما يدخل في العالم الصناعي و في علم المفتاح و منها ما هو بعيد عن العالم الصناعي فا مال مدخل في العالم الصناعي فعلى أنواع و اصنافه و منه ما ينتفع جميعه و منه ما ينتفع با صوله و منه ما ينتفع بورقه ما ينتفع بثمره و منه ما ينتفع بضمغه و منه ما ينتفع بمائه فقط و منه ما ينتفع بدهنه و منه ما ينتفع بخلاصته و ملحه و الذي **نذكره** في كتابنا هذا من أنواع النبات ما هو سهل الوجود و سهل التدبير و منسوب الى احد الكواكب السبعة او فيه اشتراك الكوكبين نها او الثلاثة و نذكر من ذلك ما يفتح الله تعالى به علينا من العلم مع مراجعة كتب القوم فك رموزهم و لغوزهم و تبين الحق و وجه المنفعة في ذلك و با لله التوفيق **فا تختبنا** من أنواع النبات ما يقارب ما نحن فيه من علم المفتاح مماله مدخل في العالم الصناعي و راعينا في ذلك الأقرب و الاسهل فالأسهل و ابتدأنا بما في طبيعة زحل ثم المشتري ثم المريخ ثم الشمس ثم الزهرة ثم عطارد ثم القمر ولكن لا بد من تغطية من الحكمة في ضمنها هداية و نعمة **و أقول** ان الملك الاسكندري ارسل للأستاذ الكبير ارسطوطاليس سياله في رسالة من الحكمة تنفعه ليعمل بموجبها فيما هو بصدده **فا جابه** الى ذلك و كتب اليه رسالة عظيمة الفوائد منتخبة جامعة لا صول و فصول مما يليق بالملك الاسكندر ليعتمد ها و يعمل بموجبها فتحمد سيرته و يقوى في تمكينه وقوته و يصير له مددا حسيا عمليا صناعيا و مددا علميا روحانيا و تسخيرها تا ما مدد يا الهيا و وقفت على هذه الرسالة جمها يحيى بن البطريق في أيام عبدالله المأمون احاد الخلفاء الاساطين من بنى العباس **و يقال ان المأمون** اصطفى هذه الرسالة لنفه و عمل بها

وبما يناسبها من فنون الحكمة وصار له بذلك تمكينا عجبيا و من جملة هذه الرسالة مقالته في النبات فاستخرت الله تعالى و دونت منها ما وجب على في عقلي اثباته في هذا الكتاب و شرحت من قول الأستاذ ما تيسر لي شرحه و با لله التوفيق و الهداية للطريق **قال الأستاذ الكبير ارسطوطاليس** في مقالة النبات من الرسالة المذكورة قد علمت يا إسكندر تربيتي لك و شفقتي عليك اذا علمتك بفعل الطبيعة و سر الخليفة ان مرتبة النبات بعد مرتبة الأحجار في الثبات و انما قويت صورته الذ أتية على التجسيم الذي دون مرتبة المعدن الا لان الغالب على البات المائية و الغالب على المعدن الا رضية فقليل النبات ما يقبل الماء من النمو و بتحريك الريح له مع بثوث مراكز اصوله فلو نضجت نقطة ما لتمددت و تشعبت و نقي مركزها تولد منها النبات مستديرا كريا وان كانت النقطة مثلثة في كشكل بعض الحشايش و كذلك المربع و الخمس و ساير الاشكال الموجودة في أنواع النبات **و أقول في شرح** كلام هذا الأستاذ الفاضل ما يوافق الأصول المحكمة من الحكمة ليتضح للواهن على كتابي هذا ما يعتمد فيه نحن بصده من إيضاح علم المفتاح باذن الكريم الفتاح اعلم ان هذا الأستاذ الكبير قد عرف مقامه عند و مقام نفعه عنده و بما و هبه و اهب العقل من الاطلاع و التمكين في درجات الحكمة فلم يخاطب الملاك الاسكندر با لتعظيم و انما خاطبه با سمة لا نه ربيبة و في مقام ولده و الوالد لا يعظم الولد على نفسه و هذا معلوم في باب الادب فتاواه في رسالته با سمة يا إسكندر **فان قلت** ان الحكماء من قبل ارسطو و من بعده كانوا يعظمون الملوك في زمانهم و في الخطاب و الجواب عن ذلك الملوك الجبابرة قد قنعوا في زمانهم من الملوك الحكماء و زوى المراتب العلية بالتعظيم فلكل و احد منهم مقام و ادب يليق به و الملك الاسكندر عند الحكيم ارسطو في مقام و لده فلم يعظمه في الخطاب حتي تصعر نغيس الاسكندر عنده لا ازورا في حقه با تعظيم لجانب الحكمة الإلهية و زيادة في الرتبة ولولا ذاك لما باح له با سرار المخلوقات ليعلو بها مع ما اتاه الله تعالى من الملك الى اعلا الدرجات و من اجل ذلك خاطبه في رسالته بكشف اسرار جلييلة من كل ما يتعلق با لحيوان و المعدن و النبات و لهذا قال له قد علمت يا إسكندر تربيتي لك و شفقتي عليك اذ علمتك بفعل الطبيعة و سر الخليفة و **اعلم يا اخي** انما ذكرت لك هذه المقدمة من الشرح في هذه الجملة الا لتعلم مقام نفسك عند الحكيم با لا دب عند التعلم فمتي نظرت الى نفسك بعين الاحتقار و نظرت الى الأستاذ المفيد بعين الوقار فقد عظمت الحكمة و حيث عظمة الحكمة فقد شكرت الباري تعالى و استغرقت في توحيده و تعظيمه و تمجيده فاذا فعلت ذلك و تطلع الله تعالى على اخلاص نيتك و صفا سريرتك فانه يزيدك فيما ترويه من التعليم اطلاعا و فهما و يفتح عليك من اسرار الحكمة علما جما **قال الله تعالى** للسيد الكامل عليه افضل الصلوة و التسليم و قال رب زدني علما و اما الأستاذ ان مرتبة النبات بعد مرتبة الاحجار في الثبات ففي شرح قوله هذا سبعة أبحاث **البحث الأول** ان الأستاذ قد صرح بالبعديّة التي يلزمها السلبية بالزمان و صرح بالثبات و عين به مدة البقا فان قصد بالبعديّة التكوين فيلزم من قوله ان الأحجار قدتم تكوينها قبل تكوين النبات و فيه اشكال لا نا نري بالمشاهدة سرعة تكوين النبات و بط و تكوين الأحجار و على هذا الاشكال ان يقال ان الأستاذ لم يقصد بقوله الا معني لفظة الثبات لا غير و قصد ان مقدار النبات اقصر مدة من مقدار نبات المعدن في المدة و الزمان **البحث لثاني** في معني النبات أقول ان مراد الأستاذ بالنبات هذا ان تعلم ان القدرة الإلهية اقتضت تكوين الأحجار في المدد الطويلة من الزمان او هي من جملة أجزاء الأرض واصل وجود الأرض من ييس طفلي على و جه الما لقوة اضطرابه بما احاطه من القوة

القاهرة له بالعسر في مدا دوران الفلك الأعظم بالا فلاك كلها و بالعناصر فلما كثر اليبس و قوى و اشتد وتراكم كون الله تعالى منه الجبال و الأحجار فلما ثم تكوينها اعنى الأرض حصل الابتداء بتكوين النبات ولما ثم تكوين النبات حصل الابتداء بتكوين الحيوان و انما جعل الله تكوين النبات قبل تكوين الحيوان الا لان فيه مادة الرزق فا وجد الله عزوجل الرزق و قدره و ليسره قبل تكوين الخلق من الحيوان و لما اكمل الله تعالى و جود الحيوان خلق الله تعالى الانسان و به كملت المخلوقات في المراتب الا ريع المعدن و النبات و الحيوان و الانسان **البحث الثالث** في معني النبات لا شك ان نبات الأحجار في دائرة الكون و الفساد اقوى من ثبات و في أنواع النبات ما هو اكثر في النبات و البقا من كثير من الحيوان و في بعض الحيوان ما هو ابقى و اثبت من كثير من نوع الانسان و يحتاج هذا القول الى تفصيل **البحث الرابع** أقول لكل نوع من انواع الأحجار مدة مخصوصة من البقا و الثبات فمنها الذي اذا ثم كونه في معدنه فلا يفسد ابدا بالطبيعة لتماهي فعلها فيه و انما يمكن افساده تختار فاسد قاهر من نوع الانسان و الذي يتمتع فساده بالطبيعة تناهي فعلها فيه هو الذهب و الياقوت و الالماس و بقية الأحجار الصلبة المانعة من الشفافة و الصلدة لتناهي فعل الطبيعة في تكوينها و اتمامها و انصاجها فلا ينحل تركيبها الا بفاعل مختار كما تقدم فافهم ذلك و الله اعلم **البحث الخامس** اعلم ان كل نوع من انواع الأحجار المدنية اللواتي لم يتم تكوينها و لم يتناهي فعل الطبيعة فيها فلا تثبت على ما هي عليه لقبولها الاستحالة من الاثار الفاعلة فيها كل لملمح مثلا اذا طري عليه الماء فانه ينحل و يميل الى طبيعة ذلك الماء المتصل به ثم يتكيف الى طبيعة الأرض التي انحل فيها بذلك الماء فيتولد منه شبا و نطر و نا و بورقا و ملحا اندر انيا و ان غلبت عليه الدهانة تولد منه ملحا نفضيادربحا انعقد بعضه فتولد منه حجرا معدنيا شفافا و غير شفاف و تحت هذا الكلام علما جما فافهم ذلك **البحث السادس** ان من انواع النبات ما يتولد في يوم و احد بحصر الدمس و يزول في يومه و منه ما يتكون في عدة أيام كبعض البقول و الرياحين و منه ما لا يتم تكوينه الا بعد ثلاثة اشهر كالقثاء و الخيار و بعض الزروع و البقول و المرعي و منها ما يتم تكوينه بعد تمام أربعة اشهر او دونها كالبطيخ و منها ما لا يتم تكوينه الا بعد ستة اشهر كالحبوب و البزور و الاقوات كما يتولد الجنين في بطن امه **البحث السابع** اعلم ان الله تعالى قد صرف الانسان و جعل له التصريف بما علمه و فهمه في سائر المعادن و النبات و الحيوان حتي يمكنه ان يسرع بتكوين الاشيا في غيرها و انها و يحيل بعضها الى بعض و يركب الى بعضها الى بعض و من النظر في علم الفلاحة و تركيب النبات فانه يفهم المقاصد و المطالب في الاسرار و النبات فافهم يا اخي و السلام و **لنرجع** الى شرح ما بقي مما اوردناه من كلام الفاضل ارسطوا في رسالة للإسكندر و نقول ان الأستاذ لما أشار الى رتبة المعدن و انها سابقة في التكوين و لها الشببات على رتبة النبات شرع يعلل ذلك بقوله و انما قويت صورته لذاتية على التجسيم الذي دون مرتبة المعدن الا لان الغلبة على النبات المائية و الغالب على المعدن الأرضية فقيل النبات ما يقبل الماء من النمو و بتجريك الريح له مع ثبوت مراكز اصله **وأقول في شرح ذلك** اعلم يا اخي ان أصول المولدات كلها من ماء وطين فتبارك الله احسن الخالقين فاذا اختلط الماء بالطين في اعماقا لأرض فلا بد للماء المختلط بالتراب من حركت اصلها حركة الكل الفلكية العلوية السمائية المخطط بالعالم التي هي حركة الفلك الأعظم و علة لوجود الليل و النهار و علة لوجود الطبايع والعناصر بالنير الأعظم الذي هو الشمس فمن حرارة الشمس و حركة الفلك يستمد عنصر الماء فتقرع الشمس بحرارتها سطيح الماء المحيط بالعالم فيصعد من

الماء بخارا يتولد منه الهوي في القضاء الذي هو موجود فيما بين السماء و مركز العالم الذي هو الأرض فلم تزال الحرارة الطابخة سارية في الرطوبة سارية في اليبوسة و لاتزال اليبوسة متحركة سارية في اليبوسة بهذا السريان المستهد من الحركة الكلية فتكونت المكونات كلها من الماء و التراب و هي المولدات المعدلة من العناصر الأربعة التي هي المعدن و النبات و الحيوان فالمعدن يتولد في أعماق الأرض بالقوة المتولدة السارية الروحانية الفاعلة في الاجسام باذن الخلاق لذي لا يغفل و لا نيام فيصعد البحر المائي في أعماق المعادن و تروده على الطين فتستحيل أجزاء الطين لا جزاء الماء بسرى القوي الفاعلة بالتقدير و التلئين و بتكرار التصعيد بالحرارة و استحالة الطين لجوهر الماء بثقل الماء الخفيف فيصير جوهرًا ثقيلاً ما يلا للزبيقية المناسبة لتلك الأرضية فان كانت تلك التربة معتدلة الدينية فانها تستحيل للزبيقية ويتولد منها الذهب ان اعتدلت الحرارة و الطبخ و ان قصرت الحرارة مع ملحية يسيرة تولدت الفضة و بحسب تكوين الدهانة الكبير يتيه في كل أرضية و صفائها و اعتدالها و ميلانها للصفاء و الشفيف تتولد الجواهر و المعادن الياقوتية و يخرجها عن الاعتدال رداءة الكيفية من كل تربة أرضية تتكون المعادن الناقصة الخارجة عن الاعتدال الكدرة الوسخة مثل الحديدان غلب اليبس و السواد مع قوة النضج و مثل النحاس ان ثم النضج حمرة الهانة الأرضية و مثل الاسرب ان نقص النضج مع رداءة الكيفية من الطينة من الطينة الأرضية في المادة الدنيسة الكبر يتيه و اختلاطها بالزبيقية فانعقدت الجسدانية الاسربية على غير تم في الكمية و الكيفية و كذلك القول في تكوين المادة القصد يريه القلعية اخف مع قلة النضج لغلبة الدمة الأرضية على المادة الدهنية ففيه حرارة زائدة على الاسرب في الكيفية متي انعقدت الدهنية مع قليل من للزبيقية في الكمية تكونت المعادن الكبر يتيه و الزرنيخية و الزاجية و الز بخارية و ان قربت من ظاهر الأرض تولدت المعادن القارية و النفطين و ان قوى اليبس على المواد الزبيقية الكبر يتيه مع قربها الى سطح الأرض القوية تولدت أنواع المر قشيات بحسب الكيفيات الأرضية و اذا قربت من كمال الطهارة و الاعتدال كان عنها المر قشيتا الذهبية فان نقص عنها الطبخ مع الطهارة كانت الفضية و بحكم ما ذكرنا أولاً تكونت النحاسية و الحديدية و الكحل و التوتياء و الرهج و الزنجار و للازورد و المقناطيس و بقية الأحجار باذن الفاحل المختار و اجمع الحكماء من تقدم و من تأخر ان هذه الاشياء كلها منسوبة للكواكب السبعة و الكواكب المسماة لسائر المعادن كما سيأتي بيانه و الله اعلم و **اما النبات** فان الماء اذا اختلط بالتراب و صار طينا و غاص في عمق الأرض بمقدار قريب من سطحها بحيث ان تقفن النقطة المائية في الطينة الرضية و يتولد منها بذرة مناسبة لمايس مت سطحها من الكواكب السيادة و الكواكب الثابتة فان تلك البردة تنمو و تزيد ثم تتشعب با لقفين و تتشكل كما تتشكل النطفة في قرار الرحم و كذلك تشكل البزرة النباتية المتولدة من الماء و الطين و ان لم تكن في الأرض يزره و انما يجوز امكان تولد البزور باللقفين فيما بين الماء و الطين و ان لم تكن في الأرض بذرة لان في كل نقطة من الماء اذا اختلطت بالطين سر البزرة و تولدها في التكوين باذن الله تعالى و سيأتي بيان ذلك في كلام الاستاد ارسطوا العالم الأمين و اذا انتهت مدة التقفين في أجزاء النبات تشنت اصوله في الأرض و انشقت الأرض عن فر وعد فيبرز الى الفضاء كما يبرز المولود من بطن امه ثم تيزا يدير وزه و ظهوره و نموه و استمد القوة الغذائية من اصل و اتسمدت اصوله شعبه من كيموس لطيف تستحيل له من الرطوبة الأرضية المستحيل بالتدبير الإلهي الى الهيئة الملبنة كما يستحيل اللين في الحيوان من فرث و دم لبنا خالصا سايفا للشاربين فتبارك الله

رب العالمين و النقطة المائية تقبل النمو بما يتصل بها و تستمد من عنصر الماء و تقبل النمو بما يتصل بها و تستمد من جوهر الطين الى ان يستحيل نباتا ثم يستحيل بما يتصل بها من المدد غذا الذ لك النبات المتولد منهما و لايزال النبات يستهد غذا من اصله و هو ينمو و الريح تم عليه فير وحنه و يذهب كدر العفونة عنه الى ان ينتهي الى غايته المقدرة له باذن الله تعالى **واعلم ان سر الفاعلية** في الماء و سر القابلية في التراب **و قد قال الله تعالى** فاذا انزلنا عليها الماء اهتزت و ربت و انبتت من كل زوج بهيج تبصرة و ذكرى لكل عبد منيب **و قال تعالى** في اية أخرى فتصبح الأرض مخرصة فجوهر الماء الأبيض و جوهر الأرض مكون فاذا امتزج الماء بالأرض صار طينا في الحال ثم يبد و بها الحرة في اسرع مدة و قد تصبح الأرض السود احضرا اذا كانت الأرض من الحرارة متكلسة **و اما لنبات** المتكون في باطن الأرض فلا بد من استحالاته و قوته في طول مدته ا وقصرها انتشت منه اصوله و اشتد بفر و عد وشيق الأرض شقا و ينشق من نيم الهو انشقا فافهم ما أقول في الأصول و الفصول فتبد و الك المصاييح و تتقلد با سرار المفاتيح بتقدير الله تعالى و عونه ورعايته لطفه ثم قال الأستاذ صاحب الفنون العالية من الحكمة ارسطوليس رحمه تعالى فلو نضجت نقطة الماء فتمددت و تشعبت وبقي مركزها ثم ببقى بعد ذلك على شكل قواعد النقطة فان كانت مستديرة في مركزها تولد منها النبات مستديرا كريا و ان كانت النقطة مثلثة فهي كشكل بعض الحشايش و كذلك المربع و الخمس و ساير الاشكال الموجودة في أنواع النبات **و أقول في شرح** ذلك ان سر المادة الفاعلية كما ذكرنا في الماء و سر القابلية للتكوين في التراب فلو نضجت نقطة ما على سطح ارض مستوى فان الأرض تشرب تلك النقطة الماء و يتصور في الحل مكان النقطة فيتلك الأرض الى شكل فاما ان يكون مستديرا كريا فتعلم ان تمدد المالم نحيل عن الوسط و ان قابلية تلك الأرض التي تحت تلك النقطة قابلة لتكوين كلما استدار اصله من ذلك النبات و استدار زهره و ثمره و ان تشعبت تلك النقطة الى شكل مثلث او مربع او مخمس او غير ذلك من سائر الاشكال فيكون النبات في تلك الأرض في اصوله و فروعه واوراقه و زهوره و ثمره على ذلك الشكل سوا بسوا لا يختله ابدأ **فافهم فان قال قائل** انه يمكن ان يكون في قطعة من الأرض و مقدارها قدر شبر في شبر و تنبت فيها عدة من أنواع النبات و منه ما هو مستدير و من هو مثلث و مربع و مخمس الى غير ذلك **فما بحواب عن ذلك** فاقول في الجواب و الله اعلم با لصواب ان الاعتماد في شرح ما ذكر على مسقط تلك النقطة كمسقط النقطة ان استدامت في مركزها مستديره كان النبات المتولد عنها مستديرا و ان تشكلت الى شكل من الاشكال فحكيم تشكلها يكون نباتها باذن الله تعالى **فان قيل** انه قد يختلط النقط بعضها ببعض و قد يعم الماء بسيط وجه الأرض و يخرج النبات مختلف في الاستدارة و التشكل فما لجواب عن ذلك **فا قول في الجواب** عن ذلك و بالله التوفيق في كل المعارف و المدارك ان كميته الما و ان اختلت بكمية الأرض فلا يستحيل كل من كميته نباتا و انما يتولد منها ما يناسب التكوين في الاستحالة فبعض يستقر و يتكون النبات و بعضه يصير لذلك النبات غذا متميزا كل للين للمولود و بعضه يترقى نجارا و بعضه يجف بحرارة الشمس و بعضه يستحيل من ذاته نجارا و مع الهوا هواء و بعضه يستحيل الى ما نقل من الأرض فيتخذ له منها تحيزا و بعضه يدخل في مسام الأرض فيتكون له في مسامها و تحيزاتا مكان و يتشكل فيها مثل البزور نبات و كذلك بعض كمية الارض يستحيل الى الماء المتكون نمه انبات و بعضه يستحيل غداء مع الماء لان يتكون من كيموسه غذا مناسبا و بعضه يستدير على ما يتحيز من الماء فيتشغل على ما يتصور

من النبات و من اشكاله فيصير لكل ما فيتشكل منه قشورا و وقاية فظهر بما قررناه لك ان الماء و ان عم الأرض و الأرض و ان شربت الماء و استحال منها في التركيب طينا فان القوى المصورة المشكلة تميز كل نقطة منه الى شكل و صورة و كذلك تميز كل نقطة من الطين الممتزج با الماء الى ما يشاء كل القوة الفاعلية و المنفعلية منها فان أصاب الطين برراوان لم يجد البذر فا لقوة الفاعلية تصور من الطين كهيئة البذر او لا ثم تولد منه تا ثانيا من شان القوة الفاعلية ان تنشى من الأرض دواير مراكز و حلقا و تقطع أجزاء الأرض اشكالا و صورا و كذلك تفعل با لماء المختلط با لأرض فتجعل نقاطا و تصوره في أجزاء الأرض اشكالا فيما بين مثلث او مربع او خمس او غير ذلك من الاشكال او تصوره دواير و التدبير كل الله تعالى الذى هو المدبر الأول الاخر فسبحانه من حكيم عليم قديم قاهر قادر فان تصورت ما ذكرناه لك فقد فتح الله تعالى عليك من أمور له التكوين و الحمد لله و الشكر له و دائما ابد الابدین و ان لم تفهم ما ذكرنا لك بعد هذا الشكر المبين فارجع الى الله تعالى و اسأله الكشف و التبيين و الحمد لله رب العالمين قال الأستاذ الفاضل ارسطو و لما كان لغالب على النبات الماء و لا يستمد الا ذاتيا فكان الفاعل في تزويج الماء دائما قوة الملك الذى هو المشترى و بالملء ن لكل كوكب قوة توجد ما يشاء كله فقوة زحل توجد الأرض و قوة المشترى توجد الماء و قوة المريخ توجد الهوا و قوة الشمس توجد النار و ليست توجدا جامها و انما توجد افعالها التي هي لها دائما بقوة القوة الكلية الإلهية التي هي فوق هذه النجوم و الافلاك و ليس هذا موضع تبیین خذا فيه لكنى ذكرت من الجملة ما لا غنى لك عنه بما اريد ايضاحه من خواص النبات و أقول في شرح ذلك ان الغالب على النبات في التركيب هوا لماء البسيط الذائب اتصافي الجوهر لا الماء البارد الجامد الذى استحال يرد و جموده تلجيتا و جليد ايبسا لان البرد و الجمود علة الفساد و التلويح و انما يتكون لنبات من الماء الذائب و الرطب الذى استحالت بعض برودته في جوف الأرض و يعود النبات الى الحرارة فصار الماء الغذاء للنبات حارا رطبا كل لمنى الذي يتولد منه انسانا و كل للبن الذى يغتدى به المولود في تربيته زمانا فعلى كل حال لا يكون الماء الذي تصلح منه النسبة للتكوين الا ذائبا حارارطبا ثم ذكر العلة القريبة المناسبة في الوجود و التكوين للحرارة و الرطوبة فنسبها للحكيم للملك الذى هو المشترى لان الدراري السبعة عند الحكماء من جملة ملائكة الله تعالى في العالم العلوى و في معتقدتهم انها موكلة و فعالة باذن الله تعالى و مؤثرة في العالم الكون و الفساد لقواها الموهوبة لها من البارى تعالى و انها أحيانا طاقة و انها تقبل المدد من البارى تعالى و تفيضه في العالم السفلى بحسب ما اذن لها فيما هي موكلة فيه من مواد التكوين التي هي العناصر فالملك الذى هو المشترى مو كل با الحرارة و الرطوبة و بقوة الحرارة و الرطوبة تسرى القوة الموجبة للحياة و الروحانية في الماء و تمنه من الجمود فلايزال باذن الله تعالى ذائبا حتي يصلح ان يكون غذا كيموسيا للنبات و ليكون في النبات سر الغذاء الكيموسى للإنسان فيستحيل و ما و يستحيل الدم منيا و لبنا و يستحيل المنى جنينا و يستحيل اللبن غذا و دهنا الى اصله دما و كما و يكون من الدم العظام و العروق و ساير الا عضا غذا صالحا بقدرة الله تعالى لا بقدرة الكواكب و انما الكوكب مخلوق دالة من جملة الا لات دابة من جملة الايات المبدعة للبارى تعالى فهذا مذهب القوم و اما مذهبنا **فانا نقول** لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملاك و له الحمد يحيى و يميت و هي على كل شيء قدير و نقول ان الا خلاص في التوحيد نفى الوسائط و الا سباب و الله تعالى هو الفاعل الحق من غير ريب و لا ارتياب و مذهب القوم

أسباب الوسائط و انما هي العلل و الأسباب لساير الموجودات و المعلومات و انما هي مستمدة القوي و التدبير من خالق الأرض و السموات و على هذا اجتماع من تقدم فافهم و حيث كان مذهبنا الا خلاص في التوحيد فما يضرنا ان نحكى كلام القوم لان تعرف الحقائق و اسرار التكوين بالدليل و البرهان و تتفقد و تعرف اسرار المفتاح من قريب و من بعيد و الا فقد استقدنا من هذا الكلام مفتاح الماء و انه يجب ان يكون ذائبا و ان يكون حارا رطبا يصلح ان يكون عذا كيموسيا ليكون ساريا بقدرة الله تعالى في النبات ثم فيما عداه من ساير المكونات فاعلم ذلك فان تحته علم جم من علم المفتاح الأعظم فافهم ثم اخذ الأستاذ ان ذكر ما وهب الله تعالى من القوة للملك الذى هو المشتري فقال و بالجملة ان لكل كوكب قوة توجد ما يشاكله ففوة زحل توجد الأرض و قوة المشتري توجد الماء و قوة المريخ توجد الهوى و قوة الشمس توجد النار قلت و القوم قد قسموا الطبائع و العناصر على الكواكب الثلاثة العلوية و الشمس تقيا نبيا مجازيا لا حقيقيا لا نهم تقرر ان للمشتري قوة الحرارة و الرطوبة التي هي مادة الحياة فنسبوا الماء المشتري و لما تقرر عندم ان لز خل قوة البرودة و اليبوسة التي هي طبيعة الأرض فنسبوا الأرض لز خل ثم نسبوا الهوا للمريخ لان الهوى قريب من سطح الأرض و الماء ثم نسبوا انار للشمس لا نها تظهر الحرارة و اليبوسة ثم قال الفاضل يعلمنا ان قوله في ذلك كله في اليجاد مجازيا لا حقيقيا بقوله وليست توجد اجسامها و انما توجد افعالها التي هي لها دائما بقوة الكلية الإلهية هي فوق هذه النجوم و الافلاك قلت و في اعتقاد كثير ممن تقدم في سالف الدهر من الأمم ان هذه الكواكب الهة وقد خالفهم في معتقد هم بقراط و افلاطون و أرسطوطاليس و اعتقد ان هذه الكواكب و الدرارى ملائكة و انها بعالم الكون و الفساد موكلة و قد صرح أرسطوطاليس لهذه الكواكب قوة اليجاد شيء من هذه الاجسام و انما و هبها الله تعالى قوة التحريك و التصريف في هذه الاحسام فقط و ان الله هو الموجد الحق لهذه الاشياء و انه هو الواهب للملائكة ولساير المخلوقات مالها من الأفعال لا اله الا هو الكبير المتعال و في تحقيق هذه الاشياء و قواها أصلا و فصلا علم كبير و بحر عزيز و ابحت كثيرة اعرضنا عن ذكرها في كتابنا هذا اذلا حاجة بنا اليها هنا و قد اشرنا اليها مجملا و مفصلا في كتابنا البرهان في اسرار علم الميزان فافهم ذلك و من اجل هذا قال الأستاذ في رسالته للإسكندر لما انبتى الى الافعال المنسوبة للكواكب و مالها من المدار المتصل من الباري تعالى و انه هو الواهب القوي و مفيضها بالقدرة الإلهية و القوة الربانية التي هي فوق النجوم و الافلاك فقال و ليس هذا موضع تبين هذا و فيه ذكرت في الجملة ما لا غنايك عند بما اريد أيضا جبه من اسرار النبات فافهم ذلك **ثم قال الأستاذ افاضل** ارسطوا الحكيم صاحب الفنون و التعاليم ما هذا نصه و في قوى معرفة خواص الاشياء تتفاضل مراتب الفلاسفة و في مراتب فعل طبائعها تتفاضل الا **طبا و أقول في شرح ذلك** ان للفلاسفة التعميق في حقائق معرفة الأصول و للأطباء التعميق في معرفة حقائق الفصول فا لحكماء الفلاسفة اعلا في الدرجات العلمية لاطلاعهم على خواص الاشياء بعد اطلاعهم على أفعال الطبائع و تتفاضل مراتب الفلاسفة في التعمق و التمكين في ذلك و من اجل هذا المعني كان لهم التصريف في كل مزاج بالقوة و التحقيق و بنوع من المزيج و العلاج فعملوا الطلاسم و تصرفوا في العالم و اما الاطبا فانهم اقتصروا على معرفة تأثير الطبائع في لا جساد و تفاضلت مراتبهم في تحقيق ذلك و التعمق فيه فمنهم من تصور العلة و المزاج تصور اشافيا و فهم ميزان العرض و كيفية مقابله بعلاج هين لطيف فا سرع للعليل بالبرء و السلامة فكان افضل من غيره و منهم من عسر عليه فهم تصور العلة و

تشخيصها فاخذ يحول حول الحمى با نواع من العلاج و ينتظر ما يطرا للعليل في ايم التحوال وغير ذلك من العوارض ليحصل على تشخيص العلة فاذا عرفها امكنها علاجها بعدان تزايدت العلة فلم يبرأ و ينقى العليل الا بعد طول مرة فتنفالت مراتب الا طبيا في معرفة أفعال الطبايع بحب ذلك و اما من اقدم على العليل با لعلاج و لم يشخص العلة و لا قوة المزاج فليس بعد من طبيا و ربما اهلك العليل بقلة خبرته و نقص معرفة او يطول به مرضه الى ان تقوى الطبيعة على المرض فيزدل عنه عرضه فاهم ذلك و كذلك من اقدم على الصناعة الالهية بغير يمكن في العلم و العمل و الدرية و لا معرفة له بمفتاح يوصله الى ما يروم من طب الا جسد و علاجها لتتنقا من الفساد و يستحيل الى ما يوافق المراد فجدير به الافساد لا الإصلاح اذا رام ان يتصور الدار من غير مفتاح و السلام **ثم قال الحكيم** مخاطبا للملك الاسكندر في التعليم و انا اعلمك كلما لا نوار له من النبات فهو قسم زحل و كلما له نوار فهم من قسم المشتري و كل نوار لا يحمل فهو من قسم المريخ و كل ما يحمل من قسم شمس **الشرح اعلم** ان هذا لا ستاد اقتصر في دلائل النبات على الدراري الأربعة للطبايع الأربع التي هي الثلاثة العلوية و الشمس و ذلك لان الزهرة تشرك المشتري في السعادة و في الطبيعة و في القوة و القمر يشارك ساير الكواكب و يشارك الزهر و الشمس و زكر للنبات قاعدة كلية فخاطب الاسكندر و انا اعلمك كلما لا نوار له من النبات فهو من قسم زحل و هو كلام ظاهر لا يحتاج الى تفسير لان النبات الذي لا يزهر فلا يثم و الذي لا يزهر و لا يثمر فهو نبات منحوس من قسم زحل بارد يابس من طبع الموت و ربما كان من السموم القاتلة و اقوال ان القوم قد جمعوا على الحكم المنسوب لزحل اذا كان في يرفه او حظوظه في البروج و الدرجات في استقامته و في تشريفه و سلامته و قوته على السعادة الهائلة و المك القوة و طول الاعمار و عمارة القوي و المناهل و الديار و تلقيح الاوار و اذا كان بخلاف ذلك و افق في رجوعه و هبوطه و احواله الردية من الا ماكن تدل على السقوط و كذلك احتراقه فانه يدل على الفساد و الدمار و الخرب فلنرم من ذلك ان يكون له من اقسام النبات ما ينقع و ما يضر فا فهم و لزم من ذلك ان نذكر من النبات الزحلي و ما يكون له من النبات النافع مما له رائحة طيبة **كا لا ثنة** فا فهم من النبات الذي لا زهر له و ونها الى السواد الزحلي الصافي و فيها قوة البرد و القبض و تعرف بشيية العجوز و منها ما ينبت على البلوط و على الشريس و الجوز منها ما لونه الى السواد و البياض و الكمودة و منها ما يوجد على شجر الصنوبر و لها منافع كثيرة تدخل في الاعمال الطيبة و تختلف قواها بحسب الشجر الذي يتعلق عليه و فيها قوة الحليل من وجه و فيها قوة القبض من وجه و لها مدخل في العالم الصناعي و تدخل في التدبير و تصلح لرصاص الاسرب المنسوب لزحل و تعقد الزبيق و سنذكر كيفية العمل في ذلك و يستخرج منها ما يمرج فيه نوع من الدهانة و ملح نافع داخل في جملة الاملاح و المفاتيح و تدخل في كيمياء العطر و الخالغ و ليس فيها ضرر حتي انها تدخل في طيب العجين فتصلحه تطيب طعمه و لكن منها نوع و احه يوجد في أصول الزيتون و هو احد السموم فليحذر منه لا نه من طبيعة زحل الردية و تعرف برف برايحته الردية و هو يدخل في العمل الصناعي و يقدا الزبيق و يصلح الاسرب لكن تركناه لسميته الا الخازق الذي له عرفان بتدبير السموم مع الاحتراز منها فلا تضر و ينتفع الحكيم بها في شونه فافهم ذلك و قد ذكرنا ذلك مفصلا في كتابنا كنز الاختصاص و من النبات الزحلي الا تل و هو مذكر في القران في سوره سباء **قول تعالى** و بدلناهم بخبثتهم جنتين ذواتي اكل خمط وائل و شيء من سدر قليل و هو يشابه الطر فا و ليس

له زهر و لا نوار و لكنه يثم على عقد اغصانه حبا كالحمص اغبر الى الصفرة و في داخل حب صغير يلتصق بعضه الى بعضه و بيبي حب الاثل العدية و يستعمل في دباغ الجلود و في ماؤه و ملح قوة نافعة غسالة و تدخل في العالم الصناعي و يستخرج منه ماء و ملح و هو احد المفاتيح و قد اشرنا اليه و تفصيل أجزاء النبات في كتابنا البرهان و القاعدة الكلية في التدبير المتعلق بالنبات و غيره التقطير و تكراره و استيعابه ثم استخراج ملحہ فان كان النبات رطيا لا يحتاج الى و اخل يدخل عليه و ان كان يابساً فلا بأس ان تدخل عليه شيئاً يسير من مادة السريان و هو سدس و زنه فافهم ذلك و من النبات الزحلي الابنوس و فيه دهانة و رائحة طيبة و فيه قوة جلالية و يستعمل في الاكحال لجلاء البصر من الظلة و من رطوبات العين السائلة سيلانا مزمناً و هو يجلب من بلاد الهند و ليس لنا سبيل في بلادنا ان نصل اليه و هو احضر و لكننا نستغنى بخشبه الرزین و في تكسيره ما يلذع اللسان و يقبضه و اذا وضع على جمر يخرج بخاراً طيب الرائحة و الحديث منه الدسم فيه دهانة تلهب بالنار بسرعة و اذا حك على مسن كان لون الياقوت و هو من انفع الاشياء لجلا ظلمة البصر و قطع الدمعة و اصلاح الحدة و الاجفان فتوخز برادته و نشارته و تسحق بالفهر و تخالط بمادة السريان و يعمل منه شياً فاكحلاً بعد تغيمه جدا و يدخل في العالم الصناعي و يدخل عليه مثل سدسه بعد تغيمه من مادة السريان ثم يقطر و يكرر التقطير و يستخرج منه الماء و الدهن و يستقضي فيه حتى تصير ارضيته رماداً محرقاً فيغم باربعة امثل له من مادة السريان و تطبخ على نار معتدلة حتي يبقى منه القليل ثم صفى و يعقد ملحاً و يستقضي في أجزاء ملحہ فانه من الأشياء النافعة لا صلاح الأجساد و تنقيها و تخرج الكباريت و تزيل احتراقها و تعقد الابق عقدا صالحاً و التجربة تكشف عن الحق و السلام قلت و هذا النبات له زهر يشبه زهر الزيتون و هو من قسم زحل اذا كان صالح الحل و اما الذي لا زهر له فهو من قسم زحل فان كان طيب الرائحة فهو من قسم زحل و ان كان ردي الرائحة فهو من قسم زحل ايضا **و قد ذكر الحكيم ارسطو** في علم النبات قولاً مجملاً و قد فصلنا لك شرحه باطلاعنا على كثير من كلام الحكماء و أصحاب الفلاحة و الفلاسفة و أصحاب الخواص فافهم و من النبات الزحلي اذا كان صاح الحل الاس و هو احد الرياحين و هو بارد في الأولى يابس في الثانية قابض و احسنه و افضله و انفعه الأخضر القوى الحضرة المائل الى السواد و له زهر صغير زحلي لنقص بهجنه بخلاف بقية النوار المنسوب لبقية الكواكب و له ثم ابيض ثم يسود و ثمرة الأسود اضعف من ثمره الأبيض و قال الامام الفاضل جابر بن حيان قدس الله روحه في اماكن من كتبه ان الاس مما فيه خواص كثيرة في الاعمال حيا و ميتاً و هو على ثلاثة ألوان و اجناسه ثلاثة أصناف اما الألوان فاخضر و هو المعروف المشاهد ثم الازرق و هو رومي لا يكاد توجد و اصفر و هو موجود فيما بعد من الأرض و مثله المازرين و هو آس أيضاً بل هو حقيقة الاس الأصفر و الزرنب مثل لكنه اقل علماً قلت و ليس كلما يشبه الاس يكون هو الاس على الحقيقة لا يسما و الاس بارد و المازريون حار و الاس من قسم زحل يشاركه عطارد و الزهرة و المازريون قسم المريخ و سيأتي الكلام عليه **ثم قال الاستاذ** جابر رحمه الله ان الاس على قسمين ريحاني و سمي فا ما السمي فتلاثة اجناس المازريون واحد و الزرين ثانی و الأصفر الريحاني ثالث و اما الريحان فهو جنسان الخسر و انى و هو عريض الورق و الرقاق و اما الازرق فيقال له زهرة الأرض و خذا يكون في السمي و الريحاني و من جميع انواعه الدقيق و العريض و الطويل قال و ان اعمالها و رماد جميعها و ملحها يصلب الرصاص

القلعي وحده و ان خالط بشيء اخر قلب الرصاص فضة **ثم قال** و الأصفر نه السمي يغير الرصاص تغيير احسنا اذا طوعم منه على النار فان هرج في مائه مائة مرة خرج فضة بيضا لاشك فيها قلت و لعمري لقد نصح الأستاذ و احسن فيما اتى به و انما يتكلم على الاس المعروف المسمى مرسين فانه من الاسرار و هو احد المفاتيح في العالم الصناعى و اما تدبير فان الماء المعتصر منه عصارة حضرا ابلغ تصلب القلعي من المقطر بالقرعة و الا بنيق و انما احتجنا الى تقصيره لقله رطوبته عند العصر فلا يخرج من الكثير منه الا قليل من العصارة و اما في التقطير فان من شان التقطير هو تحصيل ما في الشيء من الجزء الماء و تفصيل الرطوبة عن اليبوسة و مها ضل بعد الماء المقطر في القرعة فيؤخذ و يرض و يوضع في قدرة مطبنة مأخوذة الوصل و يودع في النار القوية حتى يتكلس و يصير رمادانا عما لا جزء له فاذا المتر هذه العلامة فاعده الى التكليس حتى ترى العلامة فان شئت فصره ان شئت فاستخرج ملحه كما تستخرج املاح الارمدة و هوان تضع الرماد في قدر برام او من فخار تطبخه بنار معتدلة حتي يصير من الماء مقدار الربع فيصفى حينئذ و يقطر با لعلقة ثم يعقد في الشمس الحارة او على نار لينة و قد خرج الملح كالسكر الطبرزد فادخله في عملك و السلام و ان اتقنت تدبيره و اخزت **٦٧٥٥٥١** و هرجته في العصارة امكن او في الماء المستقطر مرارا عرة حتى يتم له الصلابة و النقا ثم ان درته في بوط طاعمته من ملح الاس المدبر المشمع قليلا قليلا **٢١٥٥٥١** المدبر المشمع مع تنكار الحكما الموصوف فانه يقلبه للقمر ليلة البرد و سنذكر لك من الاعمال النافعة القريبة ما لا تحتاج مع هذا الكتاب الى غيره في البلوغ الى النتائج و الثمرات من ساير المفاتيح و ان اردت الزيادة في العلم فعليك ا لكتب المطولة من تصانيفنا ما فتح الله تعالى به علينا فا علم ذلك **و مما يلحق بالمفاتيح من النبات الزحلى فاقول ان الابح** سيد الادوية و فيه منافع عظيمة و هو احد المفاتيح في العالم الصناعى و ان اضفت بقية الهليجات الخمس التي هذى و الكابلي و البليج و الأصفر كان ابلغ في منافعه و هذه الهليجات الخمس من اعظم الادوية في اصلاح الدماغ و الا بطا بالشيب و تقوية النظر و إزالة القزا عن العسين و كذلك فعل كل و احر منها في العالم الصناعى فان شئت دبر كل و احر منها على انفراده فهو مفتاح من جملة المفاتيح و ان شئت جمعتها و وبرتها جملة و لما لم يكن لنا و صلة لها غضة طرية من اشجارها و لا لورقها فتحتاج الى ترطيبها بما يناسب تقويتها و ترطيبها لتصل الى تفصيلها فيرض منها ما يكن رضه و يستخرج النوى من بعضها ثم تغم ما يتحصل عندنا بالسحق ثم تضيف اليه غمره من مادة السريان ان شئت و ان شئت من ماء الاس المستقطر فانه نسيب لها ثم عفنها في الزبل بعد اخز وصل الانا و يكون من الزجاج و عليه اعمى و مدة التعفين سبعة أيام ثم تقطر بالنار اللينة حتي لا يبقى من المائية شئ ثم افعل في الأرضية كما فعلت في تكليس رماد الاس ثم استخرج الملح ثم شمعها بمائها المقطر و قد حصل عندك مدبر من الاسرار النافعة في اصلاح الرصاصين و تليين الحديد و اذا بيه و تطهير الأربعة الوسخة و تليينها و في عقد الأبق فافهم **و من النبات المنسوب لزحل** النبات المسمى **برشاوشان** و يسمى **شعر الغول** و يسمى **كزبرة البير** و هو من جملة النبات الذى لازهر له و له منافع كثيرة قد تكفل بشرحها كثير من الحكما قديما و حديثا و هو من جملة المفاتيح الداخل في العالم الصناعى و من عرفه و اتقن دبيره وصل منه الى عمل نافع و هو نبات مشهور و عصارته تفعل في الرصاصين و في النحاس و الحديد فعلا حسنا اما في

الرصاصين فبالا ذابه و التمرخ في العصاره و اما في النحاسين فيحمى الصفايح و تطفى في العصاره و بتكرار العمل تبين النتيجة فافهم و اما التدبير فهو بالتقطير لما فيه من المائيه و خلط الماء المستقطر على نبات جديد و استقطاره ثم يكرر العمل على نبات جديد و في كل مرة يقوى الماء و يكشر له ويقوى نفعه بعد سبع مرات و يجمع الاراضين و يصب عليها من الماء المقطر مقدار الربع منها و يقطر و يستقصى في تقطيرها ثم تكلس في القدور الطينه حتى تصير رمادا ثم يصب على الرماد من ثلثة امثاله الى أربعة امثاله من الماء القراح ثم يغلى على النار تكون نار لينة حتى يبقى الربع ثم يستخرج ملح كماله كما قد منا لك غير ما مرة في كتاب البرهان وفيما تقدم أيضا وترفع الملح وتحفظ به ومنه ما يحل في ما به المستقطر وتشمع به بعد عقده فانه غريب عجيب داخل في الموازين فتبقي له ترشد انشاء الله تعالى وقد تقدم لنا في ذكر النبات الزحلى وانواعه واكملنا هذا النبات عد والعشرة وبقي علينا ان نذكر ما يلهمنا الله تعالى فيما يتعلق بما وعدنا من المفاتيح و بالله التوفيق وهو حسبنا ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم

3.2 Eserde Araştırma Konusu Olan Bölümlerin Günümüz Türkçesine Çevirisi

3.2.1 Mukaddime

Kâinatı yaratan ve bilgeliğiyle en iyi şekilde bizlere açan Allah’a şükürler olsun. Cisimleri yarattı ve onları ruhsuz olarak kurdu. Renklerle renklendirdi ve ayırım sağlayacak şekilde ayarladı. Berrak bir ışığın parlaklığıyla karanlığın ve kasvetin perdeleri açıldı. O, göklerin ve yerin nurudur, O’ndan başka ilah yoktur, O’nun nurunun misali, içinde bir kandil bulunan bir kandil gibidir. Bize verdiği hidayet nimetleri ve ilimlerin sırlarının bilgisinden dolayı O’na hamd ederim. Şehadet ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur. Tek başına, ortağı olmadan sabahın yaratıcısıdır. Muhammed’in (s.a.v) O’nun kulu ve elçisi, iyilik ve doğruluk yolunun rehberi, galip, mühür, başarı yoluna çağırıcı ve başarı yollarının rehberi olduğuna şahitlik ederim. Sabahın erken saatlerinde Allah’ın salat ve selamı ona, ailesine ve ashabına olsun. Cenâb-ı Hakk’ın her ilim sahibine vahyettiği şey, Allah’ın bir anahtarda El-Fettah isminin sırlarının tecellilerinin ışığında şanı genişledi. Cenâb-ı Hakk’ın kendisine öğrettikleri ile kanaat sahalarında dolaşmaya başladı. Kalbi hakikatlerle huzura kavuştu. Üzerinden keder ve kaygı giderilip huzura kavuşunca kalbi ferahladı. Zorluklar kolaylıklarla geldikten sonra gururlandı ve sevindi. Rüzgarlar her

akşam ve sabah barışı, şerefi ve cömertliği uçurdu. Bundan sonra Cenâb-ı Hak, gizli zikrinde elçisine şu ayeti vahyetti: “Allah, emriyle gemilerin yüzmesi ve lütfundan faydalanmanız için denizi sizin için serbest bıraktı. Allah çok yücedir. Şükredin. Göklerde ve yerde olanların hepsini Kendi katından sizin hizmetinize verdi. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için anlamlar vardır.”⁵⁴ Bu metni yorumlama kriterleri, insan olarak hitap edilmeyi hak edenler için bir onur olarak ortaya çıktı. Cenâb-ı Hakk’ın sana buyurduğu gibi, eğer genellemenin manasında genellemeye işaret eden bir şey varsa o zaman insan halifeliğinin sırrı, önce insanlığın atası Âdem Aleyhisselam’a, sonra da sıralarına göre peygamberlere ve kemal sahibi olanlara verilmiştir. Genellemenin istenilen manaya ulaşan talebenin yorumunda boyun eğmenin anlamını açıklığa kavuşturmak gerekir. Belirtme ve nicelik, diyorum ki, “Denizi sizin için serbest bırakacak olan Allah yücedir” sözüne gelince, onu “Elif” ve “Lam” kelimeleri ile tanımlamıştır ki, bununla kastedilenin şu olduğuna işaret etmektedir: Dünyayı çevreleyen en büyük denizdir. Dolayısıyla dünyanın tüm denizlerinin, sularının ve nehirlerinin aktığı Büyük Deniz’e uzanırlar. Çünkü onda sular altında kalırlar. Özet olarak diyorum ki, neyin doğru olduğunu en iyi Allah bilir. Onun rızıkları ilk önce oradan başlamış ve ona geri dönmüştür. Çünkü Cenâb-ı Hak böyle yaratmıştır. Neyin doğru olduğunu, aslının O’ndan olduğunu ve O’na döneceğini en iyi Allah bilir. Öyleyse Cenâb-ı Hak su alemini yeryüzü aleminden önce yaratmıştır. Bunun gerçekleşmesini de kitabımızda anlattık. Mizan ilminin sırlarında delil olarak, su dünyasının terazilerinden ve derecelerinden bahsettik. Cenâb-ı Hakk’ın “Astronomi yapılsın” buyurmasına gelince, O’nun emriyle yoruma işaret etmektedir. Birinci ifadenin denizi kastettiği, Cenâb-ı Hakk’ın emriyle astronominin onda gerçekleşmesi için geçerli olan her şeyin deniz olarak yorumlanması mümkündür. Yüce Kur’an son derece özlüdür. Belagat ve tefsir esasları, açıklama ve delillere ulaşmak için bölüm ve dalları içermekte olup, astronominin incelenmesi, akışı ve türleri ile bununla ilgili ilimler ve ilhamlardan söz etmektedir. Kelimeler çok derin ve geniş anlamdadır. Cenâb-ı Hakk’ın, “O’nun lütfunu ararsınız da belki şükredersiniz” sözüne gelince; aramak, arayış ve gayretle aramaktır. İyi niyet ise, Allah’ın lütfundan hidayetden başka bir şeye ulaşmak değildir. O’nun rızkının çokluğudur. Çünkü Allah’ın

---

⁵⁴ Câsiye Suresi 12. Ayet. Abdullah-Ahmet Akgül Meali

Kendi emriyle gemiler akıp (menziline) ulaşsın ve O’nun lütfundan (rızkınızı) arayasınız diye, sizin için denize boyun eğdiren (hizmetinize müsait hale getiren) Allah’tır. Umulur ki şükredersiniz (diye bunlar size hatırlatılmaktadır).

lütfundan, ihsanından, cömertliğinden ve şükranından elde edilen belirli rızıklar dışında, insan için ve aynı şekilde diğer tüm hayvanlar için hiçbir rızık, mevki veya makam yoktur. Sebepler olmaksızın Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır. Bu rızık iki kısma ayrılır: Birinci kısım helal rızıklarla ilgilidir. Helal olan ise salih amellerle dolu olandır. İkinci bölüm haram rızık yollarıyla ilgilidir, Cenâb-ı Hakkın izniyle. Peki caiz olan rızık yolları nelerdir? En iyisi, sağ elin emeğini ve alın terini içeren salih amellerdir. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in "*Her işte o işi yapan salihlerden yardım isteyin*" hadisine ve "*Din ihlâstır*" demesi ve "*Aldatan bizden değildir.*" buyurması, şüphesiz amellerin en hayırlısı, en yüksek makamı, yüce hikmettedir; kuvvet, kudret, destek içeren ilâhî sanattır.

Allah'ın izniyle, Alemlerin Rabbi, yüce hikmet içinde güç, kudret, destek, zafer ve açık fetih içeren ilâhî ustalık vardır. İnsan fıtratı itibariyle medeni olduğundan, yardımlaşma ve karşılıklı fayda sağlayan bütün amellerin açığa çıkarılması gerekir. İlahi amellerin ise gizli olması gerekir ve bunları hak edenlerden başkasına göstermek caiz değildir. Çünkü bunların gösterilmesinde bir kötülük vardır. Buna göre iş birliğine gerek yoktur. Öyleyse kişi birtakım sanatlarda ustalaşsa, o sanatta gördüğü şeyler yüzünden güç ve faydanın artması olarak geri kalanları terk eder. Bu yüksek ve büyük yeteneğin gizlenmesi ve hak edenlere ifşa edilmesi gerektiğinde, bilgiler bunu semboller ve mecazlar ile anlatmak, isim ve unvanları ortaya çıkarmak ve bunu bir terimle ifade etmek ihtiyacı duymuşlardır. Ancak en yüksek bilgiye sahip olanlar bilgiler, felsefe eğitimi alarak, din bilginlerine katılarak, zanaat dünyasına hâkim olarak ulaşanlardır. Cenâb-ı Hak onlara bu nimeti lütfetti. Onlar Hikmet Şehri'nin temellerini attılar. Oraya tüm birikimleri yatırdılar. Felsefi bilimler ve hazinelerini bu bilimlerde istiflediler. Felsefi ilimlere ve hazineye, onların hazinelerine erişilemeyecek engeller koydular. Engellere tılsımlar atfetmişler, etraflarına kulelerden, kurşunlardan, toplardan etkilenmeyen duvarlar çekmişler. Kapılarına her türlü engel ve engele karşı güçlü bir muhafız koymuşlardır ki hikmet sahibi olanlardan başkasına açılmasın diye. Asil, yüce ve şanlı sünnî rütbelerin en sonunda olan kişi hariç. Ona hiyeroglifler görünecek, bütün kapılar ona açılacak, üzerindeki engeller kaldırılacak, üzerindeki perde kaldırılacak ve sanat dünyasında güç kazanmak akıllıların hakkı haline gelecektir.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın izniyle, Cenâb-ı Hak kime ulaşmamızı emretmişse, o kişi doğru ve gerçek sonuçlara ulaşacak ve o tatlı meyvelerden yiyecektir. Mademki biz karar verdik. Diyoruz ki, bu şerefli ilimdeki insanların şartları, prensipler hariç, tamamen uyumludur. Ancak bölümlerde farklılık göstermektedir. O halde, kim onların ilminin bir ölçüsüne ulaşmak isterse, onların prensiplerine güvensin. O, mantığın temellerine dayalı bir benzetme kurmuştur. Kim önemli bir bütünün dalları ve eylemlerindeki olguları, ilkelerini araştırmadan dikkate alırsa, hataya düşmek üzeredir. Çünkü hatanın kapıları açıktır. Ona göre yanlış yapar. Her kapıdan kendisinin haklı olduğuna, bu anlamdaki gerçeğin hayır olduğuna dair zayıf bir inanca dayanarak girer. Cehaletinden şüphe eder. Çünkü bütün kitaplarda görmüştü. Hataya götüren işaretler: Öğrenci, eyleme geçmeden önce bilgiye ulaşmalı, her şeyi nitelikleri, kökenleri, mevsimleri, türleri ve çeşitleriyle düşünmeli ve bilgenin tasarladığı her şeyde doğanın eylemine ve sonuçlarına bakmalıdır. İşinde büyüme, hareket, eylem, duygu ve kabullenmede oluşuma benzediğini görür. Gerekli şekle göre hakikatte olduğunu bilir, dolayısıyla gücüne göre planlama yapmaya devam eder. Bilgelik, istenilen şey elde edilinceye kadar olan asil hikmetlerdir yani iksirdir. Çünkü ıslah edilmek istenen özdür. Bunu yaparsa, istediği büyük mutluluk hedefine, bu asil ilim ile ulaşmaya layık olur. Bu ilim peygamberlerin ve salihlerin ilmidir. Hüküm süren pek çok bilge ve büyük kral, bir müşrik veya puta tapan biri, köken, madde ve toprak yönetimi konusunda bilgi sahibi olsaydı ve dünyada siyaset gösterseydi böyle bir yeteneğe ulaşabilirdi. Kimsenin bu başarıya ulaşmasına engel değilim. Allah muhafaza, bir din meselesiyle bu sonuç ortaya çıkmıştır ki, Karun ve diğer bazı Firavun kralları gibi, gezegenlerin temsili oldukları için putlara Cenâb-ı Hakk'a yaklaştırdıkları gerekçesiyle tapan Sâbiî⁵⁵'lerdi. Gezegenlerin heykelleri ve iddia ettikleri melek olan yüce şahsiyetlerin heykelleri olmaları, meleklerin Cenâb-ı Hakk'a şefaathçi olmaları ve matematiğin ve astronomi ile ilgili birçok esasın olması onları Cenâb-ı Hakk'a yaklaştırmamaktadır. Bedenler ve onların malzemeleri, hareketleri ve kökenleri, dünyada onlar için gerekli olan etkiler ve duygular, evren ve bozulmalar. Öğrenci, sanat dünyasının temeli olan bilimleri tanır, ona giden yol da o olur. Onların amellerine ulaşmak ve sonuçlarına ulaşmak, faziletlerimizden ve yüce hikmetin bereketli meyvelerinden pay almak ona görünür. Buna ulaşan kişi araştırmacı ve iman ehlinde ise,

---

⁵⁵ Sâbiî (subbâ, subbî) ve sâbiîlik terimleri, Arap komşularınca Güney Mezopotamya'da yaşayan bir topluluk ve onların dinleri için kullanılmaktadır.

bu onun imanını güçlendirir. Doğru imandaki açıklığı ve ustalığı artar ve elindeki delillere, Cenâb-ı Hakk'ın hak olduğuna, O'ndan başka ilah bulunmadığına, O'nun bütün yaratıklara ve sebeplere kadir olduğuna, zerrenin O'nun izni olmadan hareket etmediğine şahitlik eder. Ana Kitap'ta O'nun yanındadır. İşte bu sıfat ve işaretlere sahip olan kimse, dünya ve ahiretin mutlu insanlarından. Öyle anla ki, bilgelerin daha sonra bu sanat ehlinen olduğunu biliyorum. Yukarıda zikredilen prensipler üzerinde de görüş birliği içindeydiler. Fakat pek çok hususta kavmin sözlerini açıklamakta farklılaşıyorlardı. Her biri kendisine sembollerle açılan bir dille konuşuyor ve mecazlar yapıyorlardı. Büyük şehzade Hâlid bin Yezîd, Allah ona rahmet etsin. Çünkü O, Firdevs kitabında üstün bir başarı elde etmiş olanlardandı. Başka kitapları ve üst düzey eserleri de vardır. Biz de bunları okuyup faydalandık. Cenâb-ı Hak onu rahmetiyle muamele etsin. Büyük üstat Câbir bin Hayyân'ın da ismini yüce eylesin. Çünkü O, kendisinden sonra bu asil zanaata ulaşanların efendisi olan büyük şeref ustasıdır. Ancak Câbir b. Hayyân farklıydı. Bu ilimde birçok kitabı vardır. Dolayısıyla onun kitaplarının çoğunu okuyan kişi, bu ilmi anlayan insanlardan biridir. Değilse, ona ulaşma yolları bakımından kendisine tahsis edilen miktar kadar ondan faydalanır. Ondan sonra İmam Müeyyidü'd-dîn Tuğrâî gelir. Allah onu rahmetiyle kuşatsın ve kitaplarını yüceltsin. Bu sanattaki iyi kitapların yanı sıra büyük ve bilgili alim Al-Sadık Muhammed bin Emil Al-Tamimi, bilgeliğin Büyük Anahtarını yazan kişiye Allah rahmet etsin. Aynı şekilde, El-Muktesib' in yazarı büyük üstat, ismi gizli olmasına ve tercümesini bulamamış olmamıza rağmen Allah ona rahmet etsin. El-Muktesib kitabını Kifayetü'l-el Talib kitabımızda açıklamıştık. Biz onun seleflerinden açıklamadıklarının amaçlarını ve sebeplerini daha açık bir şekilde açıkladık. Açıklama konusunda onun örneğini takip ettik. Büyük üstat Ebu Al-Hasan Ali bin Musa⁵⁶, Allah ruhunu şad etsin. Onun kitabının başlangıcını birçok kitabımızda açıkladık. Onun bütün mecmualarını Gayâtü's-Surur adlı kitabımızda dört bölüm halinde açıkladık. Kim bunları iyi düşünür ve göz önünde bulundurursa taş bilimiyle ilgili gizemli anlamları anlamış olur. Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla, ardından da “*Taqrib fi Asrar al-Taqrib*” adlı kitabımızı yazdık. Bu kitapta taş biliminde İmam Câbir'in örneğini takip ettik. Taş ilmi ve denge ilmi de dört bölümdür. Denge biliminin sırlarını Burhan adlı kitabımızda yazdık ve onu dört büyük bölüm halinde yaptık. İçinde doğa biliminin birçok bölümünden bahsettik. Bunun dışında insanların kökenlerinin tanıtımlarından bahsettik. Biz burada

---

⁵⁶ Ali Er-Rizâ : İsnâaşeriyye'ye göre on iki imamın sekizincisi

Bâlinâs'ın Yedi Beden(cisim) hakkındaki kitabını ve Câbir'in Yedi Beden(cisim) hakkındaki kitabını da açıkladık. İçinde Câbir'in kitaplarının çoğunu analiz ettik. “Anahtar İlmini” de Misbah adını verdiğimiz bu kitabımızın içinde açıkladık. Sanat(simya), hazinelerin kapılarının anahtarlarını içerdiğinden ve onun aracılığıyla öğrenci tüm sorunları sembollerinden çözdüğünden, yazdığımız tüm kitapların özetini yaptık. O halde Cenâb-ı Hak bu kitabımızı kime ulaştırırsa Allah'a hamdetsin, O'na şükretsın, ilim öğreninceye ve padişahın izniyle anahtarı alana kadar ona baksın ve üzerinde iyice düşünsün. Fettah, bahsettiğimiz Anahtar, bizim bahsettiğimiz anahtar dışında, anahtar olduğunu biliyoruz. Gayâtü's-Surur kitabımızda onun uzun parmakları ve çok dişleri olduğunu ve şüphe yok ki her parmağının bir anahtar olduğunu ve aynı şekilde her dişin de bir anahtar içerdiğini söylemiştik. Anahtarların toplam sayısı üç yüz altmış tane özel anahtar ve buna ek olarak dişlerin makamındaki diğer anahtarlardır ve bunların her biri birer anahtardır ve her iki parçası bir kitaptadır. Kitaba benzer her bölüm için, ilk başta anlattıklarımızdan sonra bir giriş, hatırlanacak anahtarlar, sonuç, cümleler ve sırlar. Ey kardeşim, bu korunan ilmin hak etmeyenlerden gizlenmesi konusunda Allah'ım, Allah'ım, Allah'ım beni aydınlatsın.

3.2.2 El-Misbâh fî Esrâri 'ilmi'l-Miftâh Adlı Eserin İlk Kitabının Giriş Bölümü

O'nun salat ve selamı, Fatih, Mühür efendimiz Muhammed'e (s.a.v), onun tüm soyunun, halifelerinin ve tüm meleklerin üzerine olsun. Allah'a yemin ederim ki, diyorum ki başarı için bu girişte bilgelerin söylediklerine yer verdik. İnsan, “En Yüce Anahtarın” bilgisini belirlerken onun ne olduğunu, nasıl olduğunu, dişleri ve uzun parmaklarıyla ne kastedildiğini ve nasıl olduğunu belirtmek ister. Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla, onu engelleyecek bir mükellefi ve rakibi olmayan kesin bir delille delil ortaya koyuyorum. Sonra diyorum ki: *“Bil ki kardeşim, erken ve geç akil adamların çoğu, büyük bir kader yazmışlardır. Kale yaptılar ve onu büyük kuleleri, yüksek duvarları, derin hendekleri ve güçlü savunmaları olan güçlü ve müstahkem bir kale haline getirdiler.”*

Ve mancınıklar, toplar ve silahlar ve “En Büyük Anahtarla” biten ona doğru nişan alarak kapıları kapattılar. Asil zanaatkarlığın ilk başlangıcının bu işten çıkarıldığını söylemelerinden sonra, anlaştıkları gibi, ona hiçbir yol kalmayana kadar üzerine perdeler çektiler ve asma kilitten başka bir şeyle kilitlediler. Böylece sonlandı. Onlar onun emrini Cenâb-ı Hakk’a yöneltmişlerdir. O, bunu dilediğine öğretir. Bu söz, suçlama ifadelerindeki farklılığa rağmen, tüm metinlerinde ittifakla yer almakta olup, bunu el-Müeyyidü’l-dîn el-Tuğrâi organize etmiştir. Allah rahmet eylesin meşhur pasajlarında şöyle buyurmuştur;

İlk olanlar bize örnek verdi

Beyitlerde atasözündeki gerçeği söylediler.

Bunu orta yol haline getirdiler

Başlangıç eserden silindi

Benim hayatım için bu çok büyük ve güzel bir sembol olmuştur. Sadece birkaç kişi bunun bir sembol olduğunun farkına varır. Ama zeki öğrenciye diyorum ki bu deyişi dışsal değeriyle ele alırsak kabul eden her öğrenci için bu söz çok uzaktır. Bu ifadenin bir sembol olduğuna karar verdiğimiz göre, bu ifadenin görünüş mü yoksa bir sembol mü olduğu açık değildir. Eğer ilki ise bu bilginin öğrenciye hiçbir faydası yoktur.

Bu ilmin öğrencisi aslen halkın kitaplarını okumasının bir faydası olmadığını bilir. Çünkü bilimlerin ilkelerini ve sonlarını bilerek bilindiğini ve bilimin başlangıç ve sonunun aslen halkın kitaplarından silindiği, başlangıçları ve sonları bilmeme gereksinimi ile halkın kitaplarından fazlasını kaybettiğini ve buna karar verdiğimiz yerde söyleyecek bir şey kalmadığını söylemeliyiz. Başlangıçlar ve sonlar konusundaki bilgisizlikten dolayı bu ifadeyle kaybolmuşuzdur. Bunu tespit ettiğimize göre, ilk konuşmacıya, ifadenin zahiri tarafında olduğu ve ondan sadece bir yönün girdiği konusunda hiçbir şey kalmamıştır. Yani parçanın bilgisinden çıkarım yapıyorum demektir. Bütünün bilgisine varmak için iç görü yapılmalıdır. Çünkü bir şeyin ortasını bilmenin, ilkesini ve sonunu hayal etmeden başka yolu yoktur. O zaman ortası bilinir. Çünkü o bir noktadır. Buradan prensibe bir çizgi uzanır ve ondan da sona bir çizgi uzanır. Bundan ortanın prensip olduğu sonucu çıkar. Sunulan şey ortadır ve eğer ortanın olması uygun değilse prensip, o zaman prensip ondan bilinmez.

Dolayısıyla prensibin ve ardından koşulan şeyin ortaya çıktığı da bilinmez mi? Bu imkansıza götüren bir çelişkidir ve buna karar verdiğimizize göre, şu sonuca varmak gerekir. Prensibin terk edildiğini söylemenin zahiri manada değil, bir sembol ve sürçme olduğu sonucuna varılır. Bundan parçanın bilgisine ulaşılacak bir yer olduğu ve parçanın bilinmesiyle ulaşılabilceği ifadesine kadar bütün parçaların bilgisine tırmanır ve eşyanın ortasının bilgisine ulaşabiliriz.

Hiçbir kitabımızda bahsetmediğimizi, burada zikrettiğimizi söylüyoruz. Bu kitabı Cenâb-ı Hak kime ihsan ettiyse onda hiçbir şüphe olmayan gerçek ilimleri anlayacaktır. Başarı Allah'ın katındadır, dönüş ve varış O'nadır. “En büyük Anahtarın” özüne gelince diyorum ki: Yapay âlemi bilmekten ne beklendiğini bilmek, bu da sözü bilmeye bağlıdır. Üst, alt ve yapay olmak üzere üç alem olduğunu ve daha büyüğü, ortası ve küçüğü olmadığını söylenmesidir. El-Burhân fî esrâri ‘ilmi’l-mîzân ’da (İspat Kitabı’nda) en büyük alemde, üst ve üst alemlerin detaylarından ve terazilerden bahsettik. Denge ilminin sırlarında, yukarıda adı geçen kitapta yer altı dünyasının detaylarına da değinmiş, sanat dünyasından bahsetmiştik. Şaşırtıcı detaylar ve karşılaştırmalar el-Burhân fî esrâri ‘ilmi’l-mîzân kitabında da var ama bu kitabımızdaki ilim, “Büyük Anahtar” ilminin sırları üzerine olduğundan, sanat dünyasına ancak bu mesafe kadar ulaşmak mümkün. Ey sanat(simya) dünyasının arayıcısı “En Büyük Anahtarın” biliminin sırları hakkındaki bu yapay(zanaat/simya) dünyaya ulaşamayacağından, ancak bilgisini ve onu ele alma yeteneğini ve güçlendirme büyümesini ortaya koymadıktan sonra, sana temsil etmemiz gerekiyor, bunu açık bir örnek ile temsil etmeliyiz. Allah'ın izniyle “Büyük Anahtarı” size bildiriyor ve onun ne olduğunu, nasıl olduğunu Allah'ın izniyle anlatıyor ve diyoruz ki, Büyük Anahtar'ı hayal etmek istiyorsanız, akılda neyin makul olduğunu anlamalısınız. En “Büyük Anahtarın”, yapay dünyanın kapılarının onsuz açılmayacağı anahtar olduğunu, uzun dişleri ve parmakları olduğunu söylüyoruz, sonra üst düzey harfleri hayal ediyorsunuz ve bunların sayısı ay inişinden sonra 28 harf ve bu sayı ay astronomisinin bir ayına göre gün sayısıdır ve bu sayı orta kamerî ayın gün sayısı da olabilir. Arapça harf sayısı olan 29 harf olabilir. 7 harf harflere eklenir. Harf sayısı kameri ayın gün sayısına göre 29 harf veya 30 harf olabilir. Çünkü bazı ayları 29 bazı aylar ise 30 olabilir. Her burcun basamak sayısı 30 derece olduğu söylenmektedir. Bunu tespit ettiğimize göre, harflerin akışı gibi “En Büyük Anahtarın” da tüm var olan varlıklardan aktığını

söylüyoruz. İsimlerde ve konuşmaların telaffuzunda ve bedenlerdeki ruh ve ruhun akışına benzer ve kökeninden itibaren birbirine bağlı on iki kola ayrılır. Uzun parmakların her dalında otuz parmak vardır ve her parmakta çok sayıda parmak vardır. Bu uzun parmakların her parmağı, bir hareket için özel bir çıkıntı olup, bu çıkıntıların ve parmakların toplamı dört köşeye ve tabiata bölünmüştür. Bunlardan doksan anahtar ateşle ilgili, aynısı havayla ilgili, aynısı su ile ilgili ve aynısı toprakla ilgilidir. Bu sütunlarda yeraltı dünyası ile bitkiler, madenler, hayvanlar, içindeki insanlar, cinler ve doğaüstü varlıklar ve bu tabiatların, unsurların ve sütunların bölümleri mevcuttur. Sanat dünyanın kuruluşu, takdiri ve kurtuluşu hiçbir yerde yoktu, dolayısıyla “Büyük Anahtarın” özü her bakımdan geçerlidir ve eğer bu sağlanırsa, tabiatların sırlarını ve unsurların “Büyük Anahtarın” parmaklarının sırlarını bilmesi sağlanır. Yani kim parmakların sırlarını öğrenirse, tabiatlar ona cevap verecek ve anahtarları ona teslim edilecektir. Bunlardan fayda ve menfaat elde edebilecektir. “En Büyük Anahtar” tabiat sırları ve kehanet bilimleridir. Onun aracılığıyla, onu ileten kişi diğer tüm eylem ve zanaatlarda hareket eder ve bundan tüm kesişimlerin ve karmaşıklıkların bilgisine ulaşır ve hiçbir engel onu kodların şifresini çözmekten alıkoymaz ve onu açmaktan alıkoymaz. Hazinelelerin kapıları o şifrelerdedir ve onu savunmaktan alıkoyacak hiçbir el yoktur. O halde ne söylediğimizi anlayın, eğer ona kulak verirsiniz o zaman o size ulaşır. Cenâb-ı Hak bize ilim ilham etti ve biz başardık o buralardaki hazinelerdedir, o halde size bahşettiği ve ellerinize sunduğu cömertlik içinde asla sürekli olmayacak iyilikler için Cenâb-ı Hakk’a şükredin, çünkü Cenâb-ı Hakk’ın katında iyilik asla kaybolmaz. Şunu bil kardeşim, elde ettiğin şeyin Yaratıcısı olan Yüce Allah’ın izniyle ve bu kitabı yazmakla bana lütufta bulunduğunu Yüce Allah’ın cömertliğinden umuyorum ve umarım ben onun en iyi derleyicisiyimdir. Bunu söylememin nedeni, daha önce hiç böyle bir bilgi derlemediğimdendir. Etki sahibi olanların ve takipçilerinin neler yazdıklarını, hangi sembolleri ve engelleri koyduklarını en iyi bilen Allah’tır. Bil ki kardeşim, her şeyi bilen, idrak eden ve bağlantı kuran bilendir. Hâlâ mütevazî varlığının en yüksek mertebelerindedir ve hâlâ teslimiyet içindedir ve Rabbine teslimiyet ve tevazu içindedir, O’ndan başka yarattıklarına karşı saygılıdır. Bütün varlıkların yaratıcısı, yaratanı ve Eşref es-Sına’i’nin yaratıcısı olanın emanet ettiği sırlar: Allah kimi bu makama getirir ve onu parlayan nur hakikatlerine şahit tutarsa, O halde o, Cenâb-ı Hakk’a sadıktır ve belki ferdi ve kapsamlı en yüksek mertebesine ulaşmıştır. Vallahi, ona hak ilimlerin şimşeklerinin parlak ışıklarını indiren Allah’tır.

Burçların yükselişinde sonsuz saadete hidayet eden yıldızların sırlarını öğrenmiş ve Rabbine karşı gerçekten samimi olmuş, böylece kalbinden hikmet pınarları fışkırmış, dinleyenin her nefesi onunla fışkırmıştır. İlim makamı bundan istifade edebildi. Böylece ilmi yükseldi ve onu bilenler yüceldi ve her asi ve itaatkâr insana yardımı ve lütfu genişleyen Allah’a hamd olsun. Öyle ki, yalnızca hak edenlere ulaşsın, yaptığı iyilikler onu hayal kırıklığına uğratmasın.

Misbah Kitabı’nın birinci kitabının anahtar ilminin sırları birinci bölümünün girişinin devamı ve ben de diyorum ki, bil kardeşim, bu devamında sadece hidayet vardır. Mizan İlmi’nde ve kıymetli taş ilminde yer alan bütün anahtarları içinde barındıran “En Büyük Anahtarın” bilgisine nasıl ulaşılır. O halde size anlattıklarımızın manalarını araştırmak isterseniz, bilin ki “En Büyük Anahtar”, denge bilimini ve çevresini saran ölçülerin tüm kapılarını sanat biliminin kapılarını gizlemeye çalışmıştır. Değerli taşın parçalarının detaylarında yapılması gerekenler yani anlayın, anlayın, anlayın ve “En Büyük Anahtar” da El-Burhân fî esrârî ‘ilmi’l-mîzân kitabının ilk bölümünde bahsettiğimiz akıl terazisinin sırları vardır ve aynı zamanda evrensel ruhun terazisinin sırlarını, soyut ruhun terazisinin sırlarını, misal âleminin terazisinin sırlarını ve detay âleminin terazisinin sırlarını da içerir. Elementlerin terazileri ve tüm üreteçlerin terazilerinin sırları ve hepsinde yapay dünyanın kapılarının terazilerinin sırları ve kombinasyonların baştan sona veya sonuna kadar olan terazilerinin sırları ve “Büyük Anahtardan” çıkarılan anahtarları dört bölüme ayırdık ve bunların dört element tarafından belirlendiğini söyledik. Her spesifik element için doksan anahtar vardır, dolayısıyla bilgenin belirlediği terminolojimize göre yapay dünyanın elementlerinin Orta Dünya elementlerinden türetildiğini ve elementin boyadan başka bir şey olmadığını ve yerini söyleriz. Orta Dünya elementel ateşin yeridir, ondan kaynaklandığı için değil. Çalışmasının sırrı ondadır ve “Anahtarın” doksan çıkıntı parmağından çıkan boyaya aittir ve bunu akıl dünyasından türetmişlerdir, sonra yapay dünyadan boyayı taşıyan element vardır. Şişmandır ve orta dünyadan gelen bir hilekâr havanın yeridir ve işleyişinin sırrı ondadır ve ruh aleminden ona rehberlik edilmiştir ve o, ruhun doksan parmağındandır. “En Büyük Anahtar”, daha önce de belirttiğimiz gibi, onun yanında küçük âlemden olan ruh âlemi, yani büyük Arş âlemi vardır. “*O’nun tahtı su üzerinde idi* ” dediler. Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu: “*Biz her canlıyı sudan yarattık.*

Onlar iman etmeyecekler mi?”⁵⁷ Ve O’nun parmaklarının toplamı doksan anahtardır. Sonra onun yanında sanat dünyasından toprak dünyası vardır ve onunla birlikte olacaktır. Sütunların yapısı ve tamamlanması ve bunların bölünmesinde “En Büyük Anahtarın” parmaklarından doksan anahtar vardır, öyleyse anlayın, anlayın, anlayın.

3.3.3 Bu Mübarek Girişin Devamının Tamamlanması ve (Anahtarın) Parmaklarının Boya Olduğunu Bilmek

“En Büyük Anahtar” her üç kaynakta da geçerlidir: Hayvanlarda, minerallerde ve bitkilerde. Peki bunda geçerli olan boya nedir? Dört Mizah’tan meydana gelir. Beyaz rengi olan balgamdan, kırmızı rengi olan kandan, sarı rengi olan safradan, siyah rengi olan sevda dan meydana gelir. Bazılarının diğerleriyle karışımından elde edilen renklerde vardır. İnsanlarda birleşen renklerin geri kalanı diğer hayvanlardakine benzer. Bulunan pigment parmaklarına gelince; bitkilerde, tüm türlerde belirgindir ve çiçeklerde, ağaçların yapraklarında, tüm mahsul ve meyvelerde ve diğer tüm bitkilerde yaygındır. O, tüm otlaklarda yaygındır. O, bütün hayvanların rızık ve rızkının kaynağı olup, onun bileşiminin ve niteliklerinin, sütte, incilerin tatlandırıcısında, sıkılmış yağlarda, çiçeklerde ve onlara ihtişamını sergileyen meyve türlerinde temsilcisidir. Çeşit çeşit ağaçlar, kadim Yaratıcının esiridir. Her şeyi yardım ve kudretiyle var edendir. Aziz ve Büyüktür ve O’ndan başka ilah yoktur. Madenlerde bulunan boya parmakları da aynı şekildedir. Rahman’ın yarattığı harikalardan biri de bir gün minerallerden şeffaf taşlar eritilir ve onlarda sanki toprağın çiçekleri ve dalların meyveleri gibi diğer tüm renkleri bulursun, yani kırmızı ile kırmızının tonları arasındadır. Parlak ve koyu kırmızı ve anemon (dağ lalesi) gibi pigment yayan, yakutlarda ve mercanlarda olduğu gibi alacakaranlık gibi kırmızı, denizciler gibi ve güneş gibi akıcı ve kırmızı. Zümrüt, akuamarin ve dal yapraklarına benzeyen firuze gibi diğer renklerden başka, içinde yalnızca yeşilin bulunmadığı ve içinde cennet rızkından başka bir şey bulunmayan aspir ve kekikten daha güzel olan sarıdır. Ve saflık ve tüm dilleri gören için sevinç veren gök

---

⁵⁷ Enbiyâ Suresi 30. Ayet Abdullah-Ahmet Akgül Meali

O inkâr edenler görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer birbiriyle bitişik iken, biz onları (sonradan) ayırdık ve (Dünya’yı yaşama müsait kılıp) her canlı şeyi sudan yarattık. (Bilimin en son verileri de bu doğrultudadır.) Yine de onlar hâlâ inanmayacaklar mı?

mavisi ve içinde kristal gibi dindarlık vardır. Tüm renklerin bir kökü vardır ve onlarda her hayvanın görüşünü güçlendiren bir akar gibi siyahtır. Solmuş bedenlere gelince, bütünüyle diğer renkler de vardır. Bunun gerçekleşmesine kıyas ve delille değineceğiz. Bu ilkelerin, gerçek bilgiyi arayan kişi tarafından her yerde ve her zamanda bilinmesi gerekir. Diğer minerallerde, diğer bitki türlerinde ve hayvan türlerinde uygulanan yağın parmakları hakkında söylenenler, ne dediğimizi anlayın. Çünkü o, cahil insanın ilim ile elde edemeyeceği yüksek ve şerefli hikmetin temelidir. “Büyük Anahtarın” su parmaklarına gelince, onlar da diğer üçüne benzer. Onlar hayatın kaynağıdır, onlarda artış vardır, kendisinde eksilme vardır, ondan rüzgâr çıkar, ondan kayıp vardır ve her kombinasyondaki her anahtar için bir kaynaktır. Bir terazi ve diğer bütün cisimlerin yoğunluğunda “En Büyük Anahtarın” bir direğe boyanmasına gelince ve bu anahtarlar, bütün yeryüzünün kir ve pislikten arındırılması dışında adı geçenlere görünmez, o zaman ne dediğimizi anlayın. Çünkü bu gerçek kökendir ve biz onu, içsel kavrayışı balgamdan arınmış iki gözü olan ve ondan da iki taze göz çıkan kişiye gösterdik. Ey göklerden en yüksek cenneti arayanlar, anlamalısınız ki oradadır. Rahman’ın lütfu ve hidayetiyle, ilim için belirlenmiş vadiden, yani iman nuru zinciriyle kutsal vadiden yürümeniz dışında, ona ulaşmanız mümkün değildir. Ve onun içinde Mübarek Nokta’yı ve Rahman’ın Evi olan Gönül Kabe’sini kuşatan O’dur; sağında Yemen Köşesi, bir yanında da Mekke’nin yeri olan Mübarek Dağ vardır. Sözün aslı, bereketli, nurlu, dalsız, mübarek ağacın aslıdır. Ne doğulu ne batılı, daha ziyade batılıdır. O, bütün şükrün nazarından tayin edilmiş orta ağaçtır ve o, yaratılışların tamamlanması ve âlemlerin toplanması değil, miracın bağlı olduğu ahiret sidresinin (İlk Sufilerden Sehl b. Abdullah et-Tüsterî sidretü’l-müntehâyı “*beşerî bilginin bittiği yer*” diye tanımlamış) tercih ettiği ve onunla birlikte hikmete kavuşan ve Kur’an ilminde yükselen kimse için sığınılacak cennet vardır. Ona şöyle denilir: “*Oku ve dereceleri yükselt.*” İyilikten başka, daha güzel ödül var mıdır?

3.3.4 Ruhların Buluştuğu Cennetlerin Girişini Cenâb-ı Hakk’ın Sözleriyle Bitirmek Bizim İçin Bir Nimettir.

Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun misali, içinde bir kandil bulunan bir kandil gibidir. Ve bizimle bitince, onlar için Allah’tan ve ilâhî fetihten başka bir şey kalmaz. Rahman’ın yüzünü kastettiğimiz beyanda bahsettiğimiz son şey: Hikmet

binası olmayan kardeşlere ve sahabelere öğüt vermesini O’ndan niyaz ederiz, o halde onlar O’nun bahşettiği şeylerle hikmeti öğrenmeye devam etsinler. Cenâb-ı Hak ilim ehlinde olanların ilimde derecelerini yükseltir. Onlar, cennet bahçelerinde yetinip meyvelerin en güzelinden yiyenlerden değildir. Diğer bütün varlıklardaki bütün faziletler onlara görünecektir. Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri yüksek derecelere yükseltsin. Doğrusu bunda açık bir delil olmayacaktır ve yazının gayesi bu olduğundan bu kitap, “Büyük Anahtarın” kastedildiği bilgiye ve tüm anahtarların nereden dallandığına rehberlik etmek içindi, daha önce onlardan bahseden için, bizim için zorunludur. Akli ve kalbi sağlam olan insanın, Allah’ın en büyük isminin sırrını taşıyan Asil Taş’ın tüm sonuçlarını üretebilmesi için temel kural ve standartlar vardır ve her ilimde Cenâb-ı Hak en iyisini bilir ve en bilgedir.

3.3.5 Temel Kuralların Toplam Sayısı Dörttür

Bunu sekiz köşe takip eder ve cümle on iki parmaklı olur. Tabanlar sadece sekizin dört köşesidir, dolayısıyla tüm anahtarların temeli olan on iki işaret konumunda olur. Bu tabanların hepsi öğretilerin yedi bölümünden söz etmektedir. Sonra başlıyoruz, anahtarları ve onların eylemlerini hemen sonuna kadar anlatıyoruz, Yüce Allah’ın izniyle. Yüce Allah başarıyı verendir. Birinci kural: Bil kardeşim, sanatların bazılarının bir kısmı teoriktir, hepsi ilimle ilgilidir. Dolayısıyla bunlara sanat denir. Yani anlayın, bir kısmı pratiktir, bunlar ise siyaset ve ahlakı yeniden düzenlemek içindir. Bu, hukuki gerçeklere ve sünnetteki ilahî emirlere dayanan medeniyetlerde bilinmektedir. Uygulamalı zanaatlara gelince, bazıları doğanın yardımlarına uygun hizmetlerle doğanın koşullarını tamamlamaktadır. Tıp ve tarım gibi mükemmelliğe ulaşan, bazıları marangozluk, dokumacılık ve diğer zanaatlar gibi doğa işlerini süsleyen, bazıları da gerçekleşmeden önce olaylara veya meydana gelen haberlere işaret eden işaret ve izlere dayanan, yıldızlar üzerine çalışmalar yapmak gibidir. Tıp bilimi ve bilgiyi ilerleten diğer bilimler. Kimya sanatı ise, insanın iksirini oluşturan maddeden doğanın hazırladığını tamamlar. Tarım ve tıp gibidir. Tarıma konu olan topraktır, su, tohum ve bitki kökleri. Tıp biliminin konusu ise insan vücududur. Tarım bilimi, hangi toprakların ekime uygun olduğunu bilmek, onları düzeltmek, arındırmak, süzmek, dikkat dağıtıcı şeyleri gidermek, şeyleri ortadan kaldırmak konularını kapsar. Onları önlemek, onları sürmek, suladıktan sonra çevirmek,

sonra tekrar sulamak, böylece tohumlar ve kökler de dahil olmak üzere her yerindeki mahsulleri veya düzelttikten sonra ekimleri kabul etmeye hazır olmaları. Doğası, kabulü, gereklilikleri, kurtuluşu, zamanlaması gibi her şeyi içerir. Allah'ın izniyle gerekli sonuçları amaçladınız ve ortaya çıktı. Tıp bilimi, insan vücudu, organların anatomisi, yapıları ve aksesuarları, kişinin sağlığını korumak ve tedavi etmek için neye ihtiyacı olduğu bilgisini içerir. Gücü ve kabiliyetine göre kendisinin maruz kaldığı bütün rahatsızlıklar, hastalıklar ve belirtileri iyileştirir. Bir yer hariç, tıp ilmi aynı zamanda iş bilimlerini de kapsar ve ilim tabiat meseleleri ile normal seyrin dışında kalanların bilgisidir. Bunda çalışmak iki türlüdür: Birincisi, doğal kaynakları koruyarak onları idare etmek ve hastaları, normal seyrinin dışında kalan malzemeleri, sağlık durumlarına dönene kadar onararak yönetmektir. Kimya zanaatının konusuna gelince erimiş madeni, maden altı cisimlerin bunlara etkilerini ve malzemelerini araştırıp, yapılması gerekeni yapmaktadır. Kusurlu cisimleri düzeltip, onlar eski haline dönene kadar onları mükemmelleştirmekten başka yapacak bir şey yoktur. Bunların mükemmel halidir. Denge ilminin sırları arasında, bazılarının birbirinden türemiş olması da vardır, dolayısıyla tarımdır. Bir bitki gibidir, çünkü insanların malzemesi ve tohumu kendi topraklarına ekilir ve bitki dalına da bitki adı verilir. Onlar için iksir yetişir; bu, kusurlu bedenlere uygulanan ve onları bir bütün olarak yerine geri getiren ilaçtır. Bu zanaatının hayvanlar gibi üretim yapmasına gelince, iki kısma ayrılır: Birincisi iksirlerin üretilmesi, iksirden benzer bir iksir elde edilmesi vb. İkincisi iki saf beden üretilmesidir. Altın ve gümüş gibi. Yalnızca bedenlerden, kusurlu olanlar ise iksir olmadan ve sadece niceliksel ağırlığın sırrı, gerekli olan hafif, basit ilaçlardır. Bu, vahyin bilgisidir, canlıların bilgisidir ve öldükleri ve anlaşılmadıkları için denge bilgisidir. İlahi sanatın ilminin delillerini işitmenin ve nakledilmiş delillerle açıklamanın ikinci kuralı da barıştır. Bil ki kardeşim, insanlar arasında Âdem Aleyhisselam'dan çocuklarımıza sık sık bu bilgiler nakil olmuştur, Allah ondan razı olsun ve ona selamet versin, ilâhî sanatın gerçekliği ve çabaları ve tufandan önce çalışanların varlığı hakkındadır. Yaradılıştan sonra Âdem'e, sonra Şit'e, sonra İdris Aleyhisselam'a vahiy geldi. Önce onlara, sonra peygamberler dışında dilediğine, sonra evliyalara ve büyük imamlara vahyetti ve konuşmasını işitsel delillere ve rivayetlere dayandırdı. Bu işaret ve izler İmam Mu'ayyid el Tuğrâî tarafından Hikme İlmi'l-Miftâh ve Mesâbîhu'l- Raḥme adlı kitabının sonunda teyit edilmektedir. Nihayet el-Talib fi Şerhu'l-Muktasab kitabımızda değinebileceklerimizi belirtmiştik, et-Takrib

kitabında, Gayâtü's-Surur'da ve el-Burhan kitabında ve bu kitaptaki amacımız tamamen fayda amaçlıdır. Bilgilendirme, neyin doğru olduğunu en iyi bilen Allah'tır. O halde bil kardeşim, o ilâhî sanat seçkinler arasında bilgelik olarak bilinir ve ilimsel gelenekte buna İbrani dilinde simya denir ve bu isim kim ya'dan türemiştir. Görünüşü itibariyle ne bir öğretmene ne de bir rehber ihtiyacı duymazlar, çünkü her biri öğretmendir ve işleri onlara göre kadınların işi ve oğlanların oyuncakları gibidir ve eğer yaptığı işlerin bir kısmı emek gerektiriyorsa ve tedavi edici ise, onlar için cam, sabun ve mürekkep işi gibidir ama bilmiyorlardı. Alemlerin yok olmasıyla hikmetin kaybolmaması için, kavminden tamamlamamaları vaciptir. Uzun süreler boyunca hikmet sahibi olmuşlar ve her biri, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine ilham ettiği şeyi gayreti ölçüsünde konuşmuşlardır. Bu, üstat İmam Ali (a.s) tarafından Beyan'daki hutbede doğrulanmıştır ve biz de bunu açıklamıştık. El-Burhan fi esrar kitabının ikinci bölümünde Mizan İlmi'nin doğruluğu, sahihliğiyle İdris'ten, Şit'ten, Âdem(a.s)'den, ondan sonra İbrahim'den, Musa'dan, Yeşu'dan rivayetle defalarca nakledilmiştir. Davud ve Süleyman Aleyhisselam onlara selam olsun. İnatçılardan ve sözleri anlamaktan aciz olanlardan başka kimse bunu inkâr etmez ve her biri bu konuda bir şeyler söylemiştir. O, bunu kendi iradesine göre başardı ve başarıya ulaşmaktan bahsetti. İslâm'dan önceki bilgelerin ondan bahsetme ve onun hakkında konuşma yolları vardı ama onlar daha çok yönlendirilmişlerdi. Cenâb-ı Hakk'ın madeni cisimlerin hakikatlerini bildirdiği kimse, detaylı olarak açıklayacağımız gibi, Yüce Allah'ın izniyle sanat dünyasının kıvılcımlarının ışıklarından haberdar olmuştur. İslâm döneminde ilâhî sanat bilimini ilk yazan, emir ve büyük üstat Hâlid bin Yezîd, Allah ruhunu şad etsin, ortaya çıkarmıştır. Çünkü sanatı, bilgeliği ve felsefeyi şiir ve belagatle birleştirdi, böylece sözleri kafiye incileri gibi geldi. Ve yıldızlar ona Irak'ın en uzak yerlerinden, Yahudilerden ve Romalılarından kitaplar getirdi. O, Cenâb-ı Hakk'ın sözlerinden kendisine nasip ettiği kimse için son derece çalıştı ve ondan sonra büyük, faziletli, doğru bir üstat geldi. Vahyinin sırlarını kutsayan bilge alim Câbir b. Hayyân, hikmet ve adabın kendisine farz olanlarını görmüş, onun yolunu ve zamana göre gereklerini görmüş, ilahiliğe işaret eden yüce hikmeti toplamıştır. Bunu büyük kitaplarda dağıtmış, ancak çekinmedikleri sürece herkesin bu konularda bir şeyler okuduğunu söylemiştir. Bunu söyleyerek ilim peşinde koşmayı teşvik etmek, vurgulamak ve ilmin diğer yönlerinden onu elde etmeye çalışmak niyetindeydi. Cenâb-ı Hak, dirileri uyaracağını buyurdu ve bu söz kâfirler için de geçerlidir. Allah'ın kalbini dirilttiği ve

ilhamının araştırıldığı kimse için delilin otoritesi, hakikatin kesinliği ile kurulur. Tefekkür, benzetme ve yetkilendirme, sonra da bu dünyada kâfirlerin perdelerini açma konusunda aleyhinde konuşmak haktır. Doğruyu söylediğinin delili olarak bunları gizlemek. Cevabını telaffuz edememeleri ve ahirette cehennem ve elemli azap içinde Allah'tan hidayet ve her yolda hakka ulaşmayı dileriz. Câbir'e gelince, Allah ona rahmet etsin, o kavmine hakkı ulaştırmıştır. Her şeyi yerli yerine koymuş, Cenâb-ı Hak, yollarına kolaylaştırdığı kimseleri ilmin hakikatlerinden, mühim işlerden alıkoymuş, onları türlü türlü hayretlerle ve kendi görüşünün gerektirdiği imkânsız, hikmetlerle meşgul etmiştir. Buna rağmen onun kitaplarından hiçbir kitap, anlayan kimse için pek çok faydadan mahrum değildir; zira o, ona hidayet, delil, açıklama, öğreti ve hayırdır. İslâm alimlerinden Câbir'den sonra gelen büyük üstat Müslime bin Ahmed el- Mecnûî, Ebu Bekir Muhammed bin Zekeriya el-Razi, Ebu Saba Abdulaziz bin Tammam El-İraki, İmam El- Mu'ayyid Ebu İsmail Al-Tuğrâî, Al-Sadık Muhammed bin Amil Al-Tamimi ve İmam Abu Al-Hasan Al-Şazli'ye kadar hepsi onların arasındaydı. Zamanımızın en bilgili sanat ustasının eserlerindeki bilgiler, ülkelerin ayaklanması, harap olması, Haricilerin ortaya çıkması ve çağlar boyunca bu ilme gönül verenlerin ezilmesi gibi nedenlerle giderek daha da gizlenmiştir. Şehirlerin ve toprakların harap edilmesi, alimlerin ölümü ve bilgelerin ortadan kaybolmasıyla, dostlarda ve evliyalarda bile korkunun hâkim olmasıyla ve birçok adaletsizliğin varlığıyla işler onları hak etmeyenlerin eline geçti. Soruşturma yapılmaksızın ihtilaf ve acıdan ziyade kıskançlık ve kaprislerle dolu. Bu yüzden Yüce Allah bizden bizimle temasa geçen bilgiyi tümüyle kitaplarımıza koymamamızı istedi. Bu zanaatın temelleri, bölümleri, sırları, anahtarları ile onun ışıkları Cenâb-ı Hakk'ın bize bildirdiği ve gerçekleri açıkladığı şekildedir. Bizler, özellikle büyük kitaplarımızda, en önemlisi de bu kitabımızda, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına bahsettiği bereketli nimetleri kavrayan istekli arayıcıya fayda sağlayacak şekilde doğru yolu gösterdik. Cenâb-ı Hak, kardeşlerimiz için niyet ettiğimiz şeyle, bizleri ve onları, fazlanın bereketiyle örtsün, bizi ve onları doğru yola ilet sin. Bu cahil, cahillerden olmadığı gibi, aklı şüphe ve şüpheyile dolu, düşünceleri batıl ve imkânsız olan biri de değildi. Böyle olan kimse kendisine hitap edilmeyi hak etmez. İnsanlık mertebesinden çıkarılmış ve doğruya hidayet edilmemiştir. Bunu tespit ettiğimiz için, ilâhî sanatın delili ortaya çıktı diyoruz. Hakikati inkâr edeni anlayın ve bu, apaçık delil ortaya koyarak konulan üçüncü kuraldır ve hidayet Allah'a aittir. Yardımcı olan da O'dur. Biliyorsun kardeşim, biz bu bölümü hak edenin şüphesini

gidermekten başka bir amaçla yazmadık. En cahil muhaliflere ulaşmak ve prensiplerin hakikatlerini inkâr edenlerin sözlerini tahrif etmekten başka hiç şüphe yoktur. Bunda bir hayır vardır. Sonra Cenâb-ı Hak benden, evrende fitnenin her şeye yayıldığını söylememi istedi. Üç doğumun ayın yörüngesi altında olan her şeyde ve hatta diğer tüm bedenlerde olduğunu da. Çünkü yeraltı dünyası açıktır. Hiçbir dönüşüm, parçalanma veya bölünme yoktur. Doğalar aktif ve pasiftir, dört element birbirine dönüşür. Sonuçta ilâhî plandan itibaren kesin bir aşamayla birbirlerine dönüşürler. Sadece maddelerde dönüşüm gerekli olduğundan, diğer tüm konularda geçerli prensiplerde bunların varlığında şüphe yoktur. Üç doğum hiç tartışılmayan bir şeydir. Aynı şekilde bütün hayvanlarda ardışık yavruların varlığında şüphe yoktur. Bazı hayvanlar çürüme ve oluşumun imkansızlığı nedeniyle su ve çamurdan, bir kısmı katrandan, erkeği ise dışiden meydana gelmiştir. Diğer hayvan türlerinde olduğu gibi. Dolayısıyla türler türden, cinsiyet ise cinsiyetten oluşur ve bitkiler bitkilerden, sudan ve kilden oluşur. Mineraller de metallere, sudan ve kilden üretilir. Çünkü tüm mineral maddeler buhar ve dumandır. Her buhar, o tipin meydana geldiği yerde geçerli olacak şekilde, mutlak ve aslî bir tercihe ve en büyük ilâhî plana göre uyarlanmıştır. Bu söz, aynı zamanda doğruluğu tartışılmaz yerleşik ilkelerden biridir. Bunu tespit ettiğimizden beri, sadece cisimlerin ve çözünen altı parçanın birbirine dönüştüğünü, birinden diğerine tertiple geçtiğini açıklamış olduk. Hüküm hikmetten gelir ve buna karar verildiğinde belli oldu. Rasyonel kişiye göre mükemmel olan, kusurlu olandan kaynaklanır. Eksik olanın tam bir ölçü ile tamamlanacağı gibi. Kim ilâhî kudretin bazı etkilerini düşünürse, bir tohumun yedi başak çıkardığını ve her başakta yüz tohum bulunduğunu müşahade ile görür. Bu, zamanla Levant, Kudüs ve Hebron çevresinde olduğu gibi, barış oranın üzerine olsun. Kelimelerin anlamlarını bilmeyen cahilleri küçümsemiyoruz. Bu durumu kanıtlamak gerektiğinden, altın ve gümüş ülkesinde altın ve gümüşün üretildiği yer inkâr edilmez. Bu yer altın suyuyla ve gümüşle korunur. Buna karar verdiğimiz ve bunun yerine getirildiğini gösterdiğimiz göre ne yanlışı inkâr etmek var ne karşı muhalefetin inadı ne sahte hikâye anlatıcıları ne de onların bırakın geri kalanımızın duymayı reddettiği çürük argümanlarla ve yalan beyanlarla söylediklerini. Dördüncü kural: Başarı için diyorum ki, cisimler ve mineraller, özelliklere göre çeşitlenmiş olsalar da renklerin hakikatleri de tek bir hakikatten dolayısıdır ki o da erime, delinme ve uzamadır. Bazıları uzar. Altın, gümüş, demir, bakır gibi bir delik ile uzar. Bir kısmı da deliğin altından çok ince hale gelinceye kadar uzanır. Böylece boya ve ev

kaplaması için kâğıt haline gelirler. Bunun dışında altın ve gümüş gibi ve kurşundan yapılmış boyalı kâğıt gibi süs amaçlı yapıştırılanlar dışında bir kısmı kullanıma uygun değildir. Demir ve bakır ise delikli çekiçle dövülerek sertleşmezler. Çünkü bunların bir kökü sağlamdır, iyi planlanarak dövülmesi gerekir. Bu kitapta da bahsettiğimiz ve açıkladığımız gibi, onun yerine Cenâb-ı Hakk'ın izniyle bu dört necis bedeninin bir araya gelmesi caizdir. İyiliğin en güzeline intikal eder ve bunun delili, kırmızı dışındaki bakırın, basit ve kolay bir işlemle, saflığı dışında altına benzer hale gelinceye kadar boyanmasıdır. Aynı şekilde aşındırıcı taşı da bütün kirliliklerinden çıkıp sertleşip gümüşe ihtişam ve saflık içinde yaklaşıncaya kadar gevşetip arındırarak aktarmak mümkündür. Aynı şekilde demir de saf olmadan kirleninceye kadar her türlü bakımla dönüştürülebilir olsa bile rengi çıkarılmış veya beyaz olup, özü çözünürlük, safsızlık ve saflık bakımından gümüşe benzediğinden, kirleri giderilip kırmızıya dönüştürülebilir. Her kan, gümüşü lekeleyerek altına dönüştürür. Bulaşan safir ise değiştirilip saflaştırılabilir ve bazen gümüşe yakın renkte bir hale gelir, bazen daha küçük olup altına benzer, bazen kırmızı renkte olup etkisi ve ruh haliyle bir iksiri andırır. Cenâb-ı Hakk'ın izniyle Güneş terazisine girer. Ay'ın gümüş olan cismi ise saf ve sağlamdır, içinde az siyah vardır. Eğer onun siyahlığı giderilirse müdahale eder ve içine girer. Evrende renk olarak altına yakın olduğu için yalnızca içinde yanma olmayan saf mineral, hayvan veya bitkisel kırmızı boyaya ihtiyaç duyar. Daha sonra Güneş dengesine girer ve altın ise ölçülü olarak hareket eder. Kuvvette, renkte ve yumuşaklıkta bir artış olur ve kokunun saf cisimleri dışında, Güneş dengesinin bilgisiyle karışır ve bu deyiş bilgeler arasında ortak bir görüş olarak kabul edilir. Öyleyse anlayın, mademki biz gümüşü ondan çıkardık. Gümüşün eksik altın olduğunu biliyoruz, altın metali olsaydı altına dönüşürdü. Gümüş metalinde kurşun bulduğumuz için onun kusurlu gümüş olduğunu biliyorduk, dolayısıyla bahsettiğimiz şey onun altısı dışındaki her cisimde olmasını ve bunların hepsinde zorla bulunmasını gerektiriyordu. Her birinden ve toplamından beyazlık ve kırmızılık meydana getiren şey, bunların niteliksel birliğine açık bir delildir. Denge ilmine gelince, biz de delil olarak bilinen kitabımızda bununla ilgili beyanları açıkladık. Gümüş ekimi ve eksik gövdeler hariç hepsinden elde edilmesi için uygun toprakları temizlemeden ekimi mümkün değildir, toprakları kurursa sıkıntılar ortaya çıkar. Analiz ve sentez sanatıyla oraya ekildi, karıştırıldı, karıştırıldıktan sonra yeşerdi ve toprakları ona dönüştü. Böylece gerçekte hepsi gümüş oldu. Gümüşte de anlattığımız gibi, yersiz pislikleri giderdikten sonra ancak saf topraklarda olabilir. Çünkü

onu özüne dönüştürür ve doğası, yani bütün, kurtuluşla altın olur, buna şüphe yoktur. Bu metal ekme işlemi denge ilminin ilkeleri ve iksir ilminin sonucudur. Çünkü denge prensiplerinden çabuk faydalanılır ve faydası iksire göre azdır. Tam tohum ise, iksirin meydana geldiği tohumdur. Tek bir tohumun tılsımı yedi başak, her başakta yüz tanedir ve Allah dilediğine çoğaltır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Meselâ, mallarını Allah yolunda harcayanlar, her başakta yüz tane olmak üzere yedi başak bitiren bir tane gibidir ve Allah dilediğine kat kat verir.*”⁵⁸ Allah ondan razı olsun, dedim ve bu şundan çıkarılabilir: Zanaatta ikiyüzlülük olduğunu bildiren bu yüce ayetin manasının, bunu bildikten sonra, salih amellerle ve hayırlarla Allah’ın rızasını aramak olarak yorumlanmasıdır. Cihat, Hac ve çeşitli kurbanlar Allah yolunda yapılan harcamalardır ve Allah dilediğine kat kat verir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Allah’ın rızasını kazanmak ve güçlenmek için infak edenlerin durumu da öyledir.*”⁵⁹ Bu durum, tepesine yağmur damlası isabet eden bir bahçe ile onu kaçırın devenin durumu gibidir. Yağmur damlası kendisine isabet etmez ve helak olur. Allah’a yemin ederim ki, Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu: “*Ey iman edenler, kazandıklarınızdan ve yerden size zorlaştırdığımız şeylerden infak edin, ondaki kötülüğü tamamlamayın.*”⁶⁰ Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Şeytan size fakirliği vaad eder ve size fuhuş yapmanızı emreder; Allah da size ondan fakirliği ve lütfu vaad eder; Allah çok merhametlidir.*”⁶¹ Her şeyi bilendir, dilediğine hikmeti bahşeder. Kime hikmet verilmişse, pek çok hayır da verilmiştir. Bunu anlayın diye, hikmet sahibi olanlardan başkası zikretmez. Diyorum ki: Yüce ayetlerin tefsir manalarının sırlarında, sana yol gösterecek bir şey vardır. Ey arayan, gerçek ölçü, terazi

---

⁵⁸ Bakara Suresi 261. Ayet, Abdullah-Ahmet Akgül Meali

Mallarını Allah yolunda infak edenlerin (yakınlarına yeterli nafaka ödeyenlerin, başka muhtaçlara ise ihtiyaç giderici ölçüde sadaka verenlerin ve cihadi madden destekleyenlerin) örneği; yedi başak bitiren, her bir başakta yüz tane (tahıl habbesi) bulunan bir tek tohumun örneği gibidir. Allah, dilediğine (daha) kat kat arttırır. Allah (ihsanı) bol olandır, her şeyi bilip durandır.

⁵⁹ Bakara Suresi 265. Ayet, Abdullah-Ahmet Akgül Meali

Sadece Allah’ın rızasını istemek ve kendilerinde olanı (imani) kökleştirip-güçlendirmek için mallarını infak edenlerin misali ise; verimli bir tepede bulunan, bolca düşen yağmur aldığında ürünlerini iki kat sunan bir bahçenin örneğine benzer ki; ona sağanak yağmur isabet etmese de bir çisentisi (bile yeterli sayılır, sahiplerini ferahlatır ve meyveleri toplanır). Allah, yaptıklarınızı görendir.

Bakara Suresi 265. Ayet, Abdullah-Ahmet Akgül Meali

Sadece Allah’ın rızasını istemek ve kendilerinde olanı (imani) kökleştirip-güçlendirmek için mallarını infak edenlerin misali ise; verimli bir tepede bulunan, bolca düşen yağmur aldığında ürünlerini iki kat sunan bir bahçenin örneğine benzer ki; ona sağanak yağmur isabet etmese de bir çisentisi(bile yeterli sayılır, sahiplerini ferahlatır ve meyveleri toplanır). Allah, yaptıklarınızı görendir.

Şeytan sizi fakir düşmekle korkutur. Ve size (cimrilik hissi veya iyilik karşılığı kadınların cinsi ilgisini çekme isteği gibi) kötü ve çirkin davranışları (fahşayı emredip) öğütler (vesveseyle dürtükler. Halbuki) Allah (CC) ise (şayet infak, iyilik ve cömertlik gösterirseniz) size Kendi katından mağfiret ve faziletler va’ad ediyor. Şüphesiz Allah’ın (Lütfu) genişir ve O her şeyi hakkıyla bilendir.

ve sadece kesirden başka bir sonuca varmamıştır. Bunların tartışması bu kitapta yeri geldikçe ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Cenâb-ı Hakk'ın izniyle kitap ve Allah bilir. Muhtemel olan, doğru olan en hayırlıdır. Dönüş O'nadır.

3.3.6 Eserin İlk Kitabının Beşinci Bölümü

Allah bize başarı versin, ümmetlerin şerefli Şeyhi, Bilge Abdülaziz bin Tammam el-İrâki, Allah rahmet etsin. Ruhu, sanat dünyasında vazgeçilmez ve gerekli olanı, yabancı hakkında gösterdiği bilgeliği bize sunmuş ve bunu şiirinde açıkça ortaya koymuştur: “*yabancının, sahip olmadığı elleri vardır. Mübarekleri küfürle mi ödüllendirecek?*” Sonra, ey öğrenci seni uyarmak ve ne söylediğimi bilmeni teşvik etmek için açık özgür bir sesle, uzun uzun dile getiriyorum.

O olmasaydı boyun eğmeyeceğim dizgin bu
Filozofun itaatsizlikten sonra boynu
Bilge olan Allah'ın onayladığı şey budur
Zararlıların iyiliği ve yardımcılarımızla bize yardım et
Onun krizini karşılayan o kıvılcım
Zorlama dışında ve bunun uğruna gönüllü olarak
Sırrından bir sebep elde eden
Bir duman toplar ve safvanın⁶² tamamını gevşetir.

Bunu daha önce kitabımızda sizlere açıklamıştık, bu yüce bilgenin izin verdiği nezaketle bu beyitlerin sırlarını Cenâb-ı Hakk'ın bize ilham ettiğini ve öğrenciyi sırların bilgisine götüren sebeplere yönlendirdiğini açıklamıştık. Yapay dünyanın kapılarının ve denge sırlarının açıldığı “En Büyük Anahtardır” ve Asil Taş, onu anladığınız ve ona göre hareket ettiğiniz anda size anlatmışlardır. Cenâb-ı Hakk'ın izniyle hepinizin boynu serbesttir. Size anlattıklarımızın sırrında, hiçbir insanın, hiçbir hayvanın, hiçbir madenin, hiçbir bitkinin uymadığı Allah'ın en büyük isminin sırrı

---

⁶² yumuşak, düz ve kaygan taş veya kaya parçası

vardır. Bu kitabımızda, Kanz-ı İhtisas'ta ve diğer kitaplarımızda, şerefli kervanı yanında taşıyanların akıllı ve dürüst olduğunu belirtmiştik. Korkarım ki bu bilgiler, ona hürmet edenlerin dışındakilerin eline geçmesin. Çünkü yaratıklar ona itaat eder, överler.

Burada söylüyorum ki, anahtarda büyük fethin sırrı vardır ve bunda bir sır vardır. Yüce Allah'ın ismini kazanan, saadete, kudrete, şan ve şerefe kavuşur. Diyorum ki, bunun delili, Cenâb-ı Hakk'ın itaat ve kabul sırrını içinde barındırmasıdır ve öyle olduğuna göre, Cenâb-ı Hak, asi, itaatkâr, kirli, saf bütün madenlerin maneviyatına kadar ondaki bilgeleri desteklemiştir. Saflara ve az sayıda olanlara itaat sırrı bulunduğu yerde verildi. Metal de O'na itaat etti. Çoğunlukla bitkiler, hayvanlar, insanlar, melekler, cinler ve doğaüstü varlıklar bu sırta itaat ederler. Çünkü bu, Allah'ın en büyük isminin ve her kim olursa olsun şerefli yeminin sırrıdır. O'nun ilmi ile temasa geçerler ve gerçekten anlarlar. Onun anlayışı doğru anlayıştır, çünkü ne zaman Cenâb-ı Hakk'a dua etse, hemen cevaplanır ve var olan tüm varlıklar onun için tamlik ve mükemmellik içinde harekete geçer. Bilge'nin, *“O olmasaydı, isyandan sonra filozofların boyunları bükülecek olan dizgindir”* sözüne gelince, bu, itaat ehlinde değil, isyan ehlinde yapılan bir fiile işaret eder. İtaat ve kabul ehli, Allah'ın kendilerine emrettiklerine isyan etmezler ve kendilerine emredilenleri yerine getirirler. İsyen ehli ise, onlar anlamayan kimselerdir. Akıl ederler, ama itaat etmezler ve emrolunduklarını yapmayanlardır. Bu nedenle filozof, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine verdiği destekle, eşyayı birbirine bağlayan ve kuşatan dizgin olan “En Büyük Anahtar” ilmiyle onlarla (güç ve yönetime sahipleri ile) savaşırdı. Böylece, Asil Taş istikametine ulaşmanın faziletinin bir açıklamasıdır ki, kabul etmeyi reddedenler değil, bir nevi kabulü olan boyunlar ona itaat etsin, çünkü kabul etmeyen kusurludur. Yaradılışın başlangıcından beri tedaviyi kabul etmez, dolayısıyla şartı da kabul etmez. İşte onların örneği, Cenâb-ı Hakk'ın, *Onlara yardım mı edeceksin, yoksa onları uymayacak mısın?”* dediği kimselerin örneğidir. “Onlar, zikre uyarlar ve Rahman'dan korkarlar, yani kabul ehliendirler. Onlar, zikri işittikleri zaman, isyan ehlinden olsalar bile, zikrin manasını anlarlar ve ne bildiklerini bildikleri için ona uyarlar. Zorunlu varlığın kendisi için kurulduğuna ve her şeyin O'na ibadet ettiğine delil olarak kendileriyle tesis edilen iman hakikatini kabul etmişlerdir. Eğer bu şartlar altında zikri işitirlerse O'nun ilâhlık makamından bir açıklama olduğunu bilirler. Onun manasını ve içerdiği fitne,

tehdit, ayartma ve korkutma olaylarını anlamışlardır. Çünkü o zaman Rahman ile gaybta yaşayacaklar ve Cenâb-ı Hak, Peygamberine (s.a.v.) onlara lütufta bulunmasını emredecektir. Bağışlanma ve cömert bir mükâfatın müjdecisidir. Bununla ilgili olarak neye güvendiğinizi ve bunun, Cenâb-ı Hakk'ın izniyle, bunu başarmanın tek sebeplerinden biri olacağını size daha ayrıntılı olarak anlatacağız. Yüce Allah'tan niyaz ediyoruz, sonra diyoruz ki: Allah'ın, en iyi yardımcılar için hikmet sahibi insanları yardımla desteklediğini haber veren söze gelince, bu ayette itaat ve kabul ehlinden bahsediyor. Çünkü Cenâb-ı Hak, hikmet sahiplerini hediyeyle destekler. İlmin, yukarıda da belirttiğimiz gibi, en iyi yardımcılara, en iyi destekçilere ve bunların en iyi iki kardeşine yardımcı olması için, itaatkâr ve kabul edici olan insanlar, en iyi yardımcılar olsalar bile açgözlü olmazlar. Onların siyasete ihtiyacı yoktur. Anlayışta ilim mertebelerine, sonra da bilgelerin mertebelerine ilerleyenler, böylece en iyi destekçilere ve en iyi yardımcılara sahip olacaktır. Aynı şekilde, “En Büyük Anahtarın” sırrını ileten bilge kişi içinde diyorum. Ağacın meyvesini ortaya çıkaran kendi bedeni değil, kardeşleri, destekçileri ve yardımcıları, onun faziletlerine uyanlar ve emsalleridir. Dolayısıyla asil hükümdar itaat ve kabul sırrı ile onun yardımcısı olacaktır. Destekleyenler ve yardımcılar, bilge adamın bu şiirinin her satırında sanat dünyasındaki eğitim düzeyini gösterdiğini anlıyorlar ve biliyorlardı. Bunu garanti etmedi. Halkın yolunda anlatabildiğini şiirin mısralarında anlattı. Sonra ona komutan rütbesini verdi. Hiç şüphe yok ki komutanın rütbeleri vardır. Krallık rütbesi de dahil olmak üzere, kral en güçlüsü hariç en büyük komutan ve liderdir. Bunların arasında orduların komutanlığı da vardır. Bu yüzden krala hükümdar denir. Komutan velayet yetkisine sahip olduğu işlerde hükümdarın altındadır ve bunların arasında güvenliği denetleyen kişi olarak bilinen kontrol kademesi vardır. Bunlardan biri parayı yazıyla ve kitaplarla kontrol edendir. Bunlardan biri parayı toplayıp sahiplerinden prestijli, caydırıcılık ve güç sahibi olandır. Bunların arasında rütbesi yüksek olan da vardır. Kralların evlerindeki haremden veya bakireleri koruyan koruyuculardan sorumludur. Rezaletlere ve şeytanın tuzaklarına itaat etmeyen kadınlar ve komşularda dahil. “En Büyük Anahtarın” sırları, lâyıkların zikrettiği, onu dizginler olarak nitelendiren rütbelerin tüm sırlarıdır. Gelişmiş dünyanın bilgesidir, yöneticisidir, mareşaldir, devletin hükümdarıdır. Bilgedir, bakandır, orduların komutanıdır. Beyazların ve Siyahların kayıpsız dizginleri ve O, devletin güçlü ve dik olması için asil zanaatın rolünün dizginleridir. O, tüm zenginliği, hazineleri ve mücevherleri kontrol eden

dizgindir. O, sır ve hazinelerin sahibidir, hükümdardır, kitaptır, hesapçıdır, filozoftur, risale ve defterlerde olanı bilendir, servetin vergisini toplayan ve çıkaran hükümdardır. Ondan infak etmekle yükümlü olan herkese, ihtiyaç sahibi ve muhtaç herkese infak eder. Allah ona rahmet etsin, bunu demesine gelince, bu onun gönüllü olarak bunalımını attığı endişedir. Zorlama ve çekişme, gelişmiş dünyada düşmanların, yolsuzluk yapanların, itaat edenlerin ve inatçıların olduğu, anahtarın yani zor kullanarak ve askerlerle birlikte hareket eden itaatkâr, etkili ruh olduğu ortaya çıktı. Hırs ve açgözlülükle, zulmetme eylemleriyle, bunalımını isteyerek O'na atıncaya kadar, zulmetle, statü yükseltmeyle, itaat ve teslimiyeti gerektiren güçle. Yukarıda belirttiğimiz gibi açgözlü insanın vasıflarından bahsetmiştik. Açıklama kısmında ise, kötülük ve nefret tabiatları ile gençlik arasında eriyip giden bir kimse olduğunu anlatan beyanına gelince, onu şöyle tarif etmiştir: Çözümü, ayrımı ve salihleri hastalardan kurtarmayı, kötülüklerin ortadan kaldırılmasını tarif etmiştir. Her bedenden kötü alışkanlıklar, atılımı haksızlık, tabiattaki pislikler ve karanlığı, yozlaşmayı ve zorbalığı besleyen unsurlarla karışmış, her hayvanın yapısının kökeninden gelen kötü ahlaksızlıkları tanımlayıp benzetmiştir. İnsan türünde de bunu kötülüğün adı olarak isimlendirdi. Nefret, kırgınlık ve şehvet; bu sadece bu cümledeki rehberliği öğrenmek içindir. Burada bunun etkisi ve nedenini açıklamasıyla anlatıyorum. Bilge adamın sözlerinin anlamı size yol gösterecektir. Ey öğrenci, bu üstadın anlattığı her şey amaçlanan çözüm için değildir. Çünkü doğanın çözümünde eksik olan, anahtarın sırrını, doğruluğun çözümünü ihlal etmesidir. Yolsuzluğun çözümü yoktur. Çünkü çözüm yolsuzluğa karşı soruşturmaya bağlıdır, bu yüzden şunu anlayın. Zanaat sahibinin çözümüne gelince, doğılardan uzlaşan her şeyi bir araya getirerek farklı olan her şeyi uzaklaştırır. Böylece doğalar kirliliklerinden arındırılır, varlıklarından arındırılır ve özlerine aslına döndürülür. Anahtarın sırrıyla iyice yıkanıp, aslen ve ayrı ayrı özlerinden arandıktan sonra onları arazlardan arındırmak, hastalıklardan temizlemekle olur. Bizim güzel sözlerimizi anlayın ve onlara göre amel edin ki, kurtuluşa eresiniz. Sözde, amelde ve huzurda aradığınızı Bilgeler de bu mana için vasıflarında şöyle buyurmuşlardır: Kim sırrından bir sebep bulursa, karışıklığa ve ihanete uğrar. Her temiz olana izin verilir. Anlayın, Allah en iyisini bilir.

Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla

3.3.7 Eserin Birinci Kitabının Altıncı Cümlesi: Anahtar Bilgisinin Sırları

Biliyorum kardeşim, üstat Abdülaziz bin Tammam el- Irakî -Allah ona rahmet etsin- anahtardan bahsetti. Onun mahiyetini ve yönteminin rehberini, özellikleri ve eylemleri dışında açıklamadı. Şöyle, önce anahtara “Zemaman” adını verdi ve sonra ona “Haman” adını verdi. Tek, birleşik ve spesifik olduğunu, şifa olduğunu ve madenleri, bedenleri ve ruhları ıslah ettiğini bilerek, ona dayandırmıştır. O, tüm maden ve bedenlerin saflığa ve mükemmellik niteliğine dönmesi için, amel kusurlarına neden olan kir ve pislikleri temizler. Biliyorum ki, bu bilgenin sözlerinden anahtar bilgisine ulaşmak, tam bir teorik ilim ve ilâhî hikmet felsefesi gerektirir. Yukarıda sayılan öncülleri bilen, anahtarın mahiyetini, onun nasıl delillere dayandığını bilir.

Bunu bilmeyen, dünyanın bir anahtarı olduğunu ve buna denildiğini anlayacaktır. El-Şazur müellifine gelince, beşgende anahtarın sırrından bahsetmiş ve başarının sırrının tuzlarda olduğunu söylemiştir. Yani teorik olarak kardeşim ve bu sözün manası üzerinde düşün. Başarının sırrı tuzlardadır dedi, o halde teorik olarak düşün kardeşim, bütünü olmayan dağılan mı yoksa özümseven mi olduğunu bir düşün, çünkü tuzlarla ilgili sözleri anlaşılabilir. İki şekilde yorumlanır. Madem tuzlarla ilgili sözleri bu şekilde olmuş, diğer tuzlarla ilgili deyişini de belirtmeliyiz ki, anahtardaki zorunlu sırlar listesi anlamına vakıf olalım. Bunu anlayın ve bu nedenle su ve tuzlarla ilgili bu söze kitabımızda yer verdik. Allah’ın izniyle, yalnızca doğruluğun var olduğu başarının sırrı konusunda aramayı durdurun. O halde bedenler ve ruhlar için diyoruz. Allah bize başarı versin, Şeyh İzzeddin bin Tammam el- Irakî’e atıfta bulunma erdemi gerektirir. Bir yabancı olarak anahtar eldesine atılması ve onun nasihatteki liyakatinin yönü, insanların bütün kitaplarında bir yabancının sanatta hiçbir ilgisinin olmadığını, girerse onu bozacağını şart koşmuş olmalarıdır. Bu bilge adam, bu yabancından bahsederek ve onu överek açıkça halkla aynı fikirde değildi. “ *Yabancının becerikli elleri var* ” derken bir nüshasında da “ *yabancının açıklamayacağı elleri var. Peki nimetleri küfürle mi ödüllendirecek?* ” dedim, her iki taraftaki sözü de doğru olabilir, peki ne diyor: “ *Hayır yeter.* ”

Bunu yukarıda açıkladık, “*garip olan da*” demesine gelince. “*Göstermediği elleri var, hiç de uzak değiller* ” diye güzel bir anlam eklenmiştir. Çünkü Hakikat, Yüceler Yücesi, ilim ışıklarını dilediğine saçmıştır. Tebliğin genel faydası için yayınlamak, duyurmak ve yayınlamak istediği her şeyi onlara farz kılmıştır. Hikmet sırrının tebliği ve tecellisiyle, bölgelerde itaat, kabul ve teslimiyetle açığa çıkar. Cenâb-ı Hak, gizli sırların gizlenmesini farz kılmıştır. Dünyanın düzenini bozmamak için bilmeyenlerden gizlenen ilim. Cenâb-ı Hakk’ın bu ilmi Peygamberlerin ellerindeki İlâhî Kitap’ta vahyettiği söylenmektedir. Bunu açıkça açığa vurmak yerine, onu yalnızca bilenlerin anlayabileceği harika anlamlarla ortaya koydu. Bilgeler, onu bilmeyenlerden gizlemeyle ilgili emirleri tartışılar. Onu açığa çıkarmak istemediler. Bu yüzden semboller koymuşlardır. Yabancılar “*Açıklamayın*” demesi, ilâhî emri takip etmek ve onu yayınlayan Yüce Yaratıcıdan korkmak anlamına gelir. Cenâb-ı Hakk’ın bu ilmi öğrettiği kimse dünyanın bir halini çıkarmasıyla bilgiler arasında dolaşmıştır. Cenâb-ı Hak ona gizli sırlarından birini bildirmiş ve O da bunu başkalarına bildirmiştir. Çünkü O, ahiretten önce dünyada musibetlere maruz kalacaktır. Bundan da Cenâb-ı Hakk’a sığınırız. Şeyh’in, “*Peki o, nimetlerle ödüllendirilir mi?* ” buyurması. “*İki yeşil mi?* ” derken, yabancıya göre olmayan metaforlar vardır. O, bilgelerin enstrümanları ve elleri arasında olan bir alettir. Yüce, Büyük, Bağışlayan Allah’tan bu nimete şükretmenin bedeli, onu yaymanın ve cahillere açıklamamanın bir görev olduğudur. Çünkü Cenâb-ı Hak’tan korkulacak büyük bir yükür. Her kim bir musibete uğrayıp Allah’a sığınırsa bunun anlamı onu açığa vurmak anlamına gelir. Daha doğrusu bunun anlamı, bir nimet için sırları açıklamanın küfür olduğunu, özellikle de bu nimeti alan başkaları için caiz kılınmışsa, buna işaret etmektedir. Ancak, alıcı, Allah’ın kendisine fakirler ve halk için bahşettiği ilmin büyüklüğünü sırrı açığa vurmadan anlatmalıdır. Rabbinizin lütfuna gelince, o zaman Şazur kitabının yazarı -Yüce Allah ona rahmet etsin- bunun manasını anlattı.

Eğer galip gelirsen, bir gün yeterince şeye sahip olacaksın
Sembollerle anlattık, ihmal etmeyin
Ve vahiy sana hiçbir sır yüklemeyecektir
İşte bir vahiy ve vahiy açıklanacak

O halde üstadın her iki taraftaki niyetine dair, “ *Garanti vermeyeceğim* ” demesinden, “ *Açıklamayacağım* ” demesinden açıklama tamamlanıncaya kadar size anlattıklarımızı anlayın. Garip olanı inkâr eden bilgenin söylemesi ile onu tasdik eden bilgenin söylemesi arasında bir birleşim bulunduğundan caiz değildir, fakat bozan garip şey için onu inkâr etmek vaciptir. Bilgenin bunu ispat ederken ne söylediğini açıkla ki, adil olsun. Sadece bozgunculuk yapan yabancıyı sürgün etmek vaciptir ve ıslah eden garip ise, bir tek kişi hariç, ayetlerden ve ayartıcı insanlardandır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in dediği gibi, “ *Selman Ehli-i Beyt’tendir.* ” Ben de “ *Evet, garip de öyleydi* ” dedim. Cenâb-ı Hak’ın dünyada yarattığı hazineler biridir. Cenâb-ı Hak, yarattıklarının en bilgesini bu hazinenin sahibi olarak yaratmıştır. Kim bu hazinenin kapılarının anahtarlarından birini elinde tutarsa, onu açmasında yardım edilecektir. Anahtar onun kapıya girmesi için bir sebeptir. Kendisine perde açılır ve rahim ona vahiy edilir ki, güzellik ve güzelliğe hiçbir örneği olmadığından, sahiplerinden başkasıyla kıyaslanamaz, böylece ondan dilediği gibi, arzuladığı ve arzu ettiği şekilde faydalanabilir. Haramları değil, caiz olanı unutmadan, bunu bilen bilge ise, anahtar elinde değilse kapıyı açmaz, ona perde açılmaz, o da açılmaz. Anahtara ulaşamayan kişi, başarıya ulaşamayacaktır. Muvaffakiyetten hiçbir şey elde etmez. Şazur’un sahibi büyük üstattan başkası değildir. Beşgeni beyan edip vahyetti ve bir şekilde anahtarı işaret etti. Bunu başka hiç kimse söylememişti. Başarının sırrının tuzlarda olduğunu belirtti. “ *Anahtarın bilgisindeki başarı ancak tuzla çalışmadan gelmez* ” dedim. Tuz bir sembol olsa bile, halk tarafından bilinir. Bunun nedeni ise tuzun insanlara yabancı olmamasıdır. Ticari dünyada tuz, onlar için olmazsa olmazdır ve taşın parçalarından biridir, buna sembol adını verdiler. Taşın tuzu olduğunu söylediler, taşın sabitleyicisi olduğunu söylediler. Bunda bir yabancınnın asla söylemediği “ *tuz* ” dışında hiçbir şey yoktur. Aksine yapının dışında değil bütünlüğünün içindedirler. Bu tuzlar başarının sırrını içerir çünkü anahtar arayan onlar olmadan ulaşamaz. Yani biliyorsunuz ki Şeyh bizi tuzlara karşı uyardı. Onlar tuzdur ve buradaki ifadenin hakikati, halkın tuzlarının sıradan insanların tuzları olmadığıdır ve ayrıca bu ifadede bir sembol, şüphe ve tuzak vardır. Onu zihninizde canlandırın. Kardeşim, biz de diyoruz ki tuzların kökenleri birdir, farklılığın ve spesifikasyonun sebebi ise tuzların yönetilmesi, yatıştırılması, nötralize edilmesi, değiştirilmesi ve belirlenmesidir. Bunların yönetimi ancak bilgelğe yönelik uygun eğitimle olur. O halde sana ne kadar açıkladığımı bil. Yüce Allah’a hamdolsun, O’nu tesbih ederiz. Öyleyse ey bu kitabın başında duran

Allah'ın kulu. Benim sana öğrettiklerime ve Cenâb-ı Hakk'ın sana sayısız nimetlerle bahşettiği şeylere dikkat et. Bunlardan biri de Cenâb-ı Hakk'ın bize zafer vermesi ve Allah'ın bize bahşettiği nimetlerden sana da bir pay vermesi ve bu kitabı kudretten amele kadar bizim elimizde göstermesi, biz de onu düzenleyip sana yaklaşık olarak getirmemizdir. Cenâb-ı Hak sana ondan lütufta bulundu, o halde Cenâb-ı Hakk'a şükret, bize merhamet etsin. Onun hak ettiğini bize hatırlat. Selam olsun, eğer bu kitabımızda senden ne istediğimi anlamıyorsan, eğer işin ehlinde değilsen ondan sana açılmıyor demektir. Bil ki bu sahanın şövalyeleri vardır, o halde gizli veya açık olarak Cenâb-ı Hakk'a dön. Her şeyde Allah'tan yardım dileyin.

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

3.3.8 Eserin Birinci Kitabının Yedinci Cümlesi Anahtarla İlgilidir

Diyorum ki, Allah sana başarı versin. Biliyorum kardeşim, Al-Şazur'un yazarı Cenâb-ı Allah ona rahmet etsin, ilaç kitabının anahtarını ilan etti. Şimdi seni bu konuda uyarıyorum ve bu size daha fazla hidayet ve delil katacaktır. Daha sonra size beş beyitten oluşan Şazur külliyyatı kitabını hatırlatacağım. Gayâtü's-Surur adlı kitabımızı tamamlayana kadar onun beş beyit olduğu aklımıza gelmemiştir. Sevgili kardeşlerimiz için Divan-ı Şazur şerhinin de bir nüshasını kopyaladık. Allah'ın niyetinin bu şekilde olmadığını, dolayısıyla hakikat olmadan ve onun hakikati ile düzeltilmediğini öğrendik. Allah'ın izniyle, eksik bırakmadan, Divan-ı Şazur'un başlangıcını bize sunulan birçok kitapta anlattık. Bizler bu kitapta sadece beş beyti tasdik edip, bunları anlayış sahibi olanların anlayabileceği şekilde açıklamaya ve bunlarla ilgili olan şeyleri, Allah'ın izniyle, hak yolun anahtarı olan şeylerden bahsetmeye karar verdik. Cenâb-ı Allah ona rahmet eylesin, derlemesinin başında şöyle yazıyordu:

Mars'tan Venüs'e kadar olan mesafenin üçte biri insan ise

Zekayı aydınlatıcı dolunaya benzetti

Sad Al-Muşarti Merkür ile devam etti

Işıktan yararlanmak için Satürn

Ve Merkür'ün madenlerindeki boyaların kalkanları

İnsanlar bunu kanıtlamak için yasayı koydular

Bilgeliği kullandılar ve akıllıca çözümlədiler

Suyun etkisiyle yok olan kayalar

Bu, en çok olan ve en eksik olandır.

Su bakımından dünyanın en zengini

Bunu anlatırken, zanaat dünyasında suyun, yeryüzündeki bölgelerde akan pınarlar gibi pınarlardan fışkırdığını ve bunların fışkırtılmasında bir sakınca olmadığını, bazılarının başka kaynaklardan pınarlarının bulunduğunu söylüyorum. Zanaat dünyasında adı geçen bu pınarların, asilerin sırrını içerdiği söylenen “Büyük Anahtarın” sırrı dışında akması mümkün değildir. Musa Aleyhisselam’a göre, Mars, Asil Taşın parçalarındandır ve anahtarın parçalarındandır, aynı şekilde Venüs de Asil Taşın parçalarındandır ve anahtarın parçalarındandır, aynı şekilde Jüpiter, Merkür, Satürn, Güneş ve Ay da. Bu gezegenlerin isimleri bazen anahtarın bir kısmına da verilmektedir. Bazen de daha önce de açıkladığımız gibi, anahtarın sırrı suda, arı her şeyde seyahat eder, dolayısıyla sanat dünyasında suyun olması gerekir.

Boyaları katılaştırır, sert taş ve çakmaktaşı gibi sert kayaları eritir. Böylece adı geçen sular onları dağınık toz haline getirir ve O, her şeyi bilendir. Ondan sonra kurulmayan spesifik kireçlenme, dolayısıyla anlattıklarımızdan taşar. Ancak diğer tüm çıkıntılarının üzerinde yer alan gezegenlerin harflerinden ikili, üçlü, dördü ve diğer tüm çıkıntılarda bahsettiğimiz şeylerden ve doğadaki bilinen oranlardan gelen ağırlıkları düşünün. Çünkü “En Büyük Anahtar” ve uzun parmaklarının bereketli denize uzandığını göreceksiniz. Biliyorum ki, bu kitabımızda bahsettiğimiz her şey biz ve ashabımız tarafından biliniyor ama onlar bunu dile getirmemişler ve Cenâb-ı Hak da bunu bildirmiştir. Bize zafer bahşetti, gurur sağladık ve onu nihai zevk için yerine koyduk. Delil bir unvan gibidir, vakit sıkıntısı çeken, fakirliğe ve mahrumluğa mahkûm olan kardeşler bundan yararlansın. Belki Cenâb-ı Hak ona anahtar sırrını açar da o, kötülükten kurtulur. Her şehzadenin, her padişahın, her muhasebecinin, her kâtibin ve saray mensubunun kapısıdır ve açılması da Rahman ve Rahim olan Allah’ın elindedir.

Divan’ın üçüncü beytinin açıklamasına gelince:

“Merkür’ün vücutlarındaki pigmentlerin zırhı
İnsanlar bunu kanıtlamak için yasayı koydular”

Burada diyorum ki, bu beyitte deyimın anlamı sonucun yaratıcılığına işaret eder. Sonuçta ortaya çıkanın yaratıcılığı da sonucun başarısıdır. Bunu iki açıdan araştırın, birincisi Merkür karışımların gezegeni olduğu için tüm boyaları kabul ettiğidir. Ancak boyaların yaratıcılığının sebebinin sadece bir kişiden veya bir bilgeden kaynaklanabileceğini, aracı olmadan ve sebebin başkasından kaynaklanabileceğini bilmektir. “En Büyük Anahtardır”. Boyaların varlığının bilgenin elinde ayarlandığını düşünürsek, o zaman Merkür onları kabul eder ve onlara dönüşür, sonra kendisi de bir iksir haline gelir. Bunun bir örneği, eğer bilge, bir cam kap içinde bilgenin parlak kırmızı boyası içine cıvayı daldırırsa, yumuşak ateşle cıva boyaların içinde olur. Daha sonra onlarla birleşir. Onunla sağlam bir şekilde tamamlanır ve bir kez sonuçlandırıldığında, tam bir varlığa dönüşür. Parçalara ayrıldığında Taşın yüz parçasının yetmişini ve üçte birini oluşturur. Onu, Cenâb-ı Hakk’ın izniyle, metal altından daha iyi, sağlam ve berrak saf altına çevirir. Belki bu beyit Divan’dan kasıtlı olarak çıkarılmıştır. İkinci husus da Merkür isminin ikinci anlamı önce bilgelerin taşın her yerindeki tüm boyaları çıkardığı ilâhî suya verilir. Daha sonra yeni bedenle birleştirilir. Zafer çelengiyle tüm boyalar birleşir. Filozofların (anahtar) dişlerinin oluşumu, hileler, doğum, dalma, ayrılık ve ölümden sonra tamamlanır. Sonra diriliş ve sonsuz hayata varış. Öyle anlayın ki Şeyh (**Muhammed bin İdris El-Şafi’i**) -Allah ona rahmet etsin-, Ra’ Kafiyesinde söylediği “ Büyük Anahtara” atıfta bulundu.

“Kaynayan suya geri getirildiler, böylece onları çıkardılar.
Ateşi acı suyla arındırmak için”

Bu beyiti çok gizli ve kısa bir açıklamayla açıkladık ve kitabımız Burhan’da da ona atıfta bulunduk. Allah’ın bize indirdiği ile o yerle ilgili hiçbir şeyin olmadığını delil olarak söyledik. O, Rahman ve Rahimdir. Açıklama konusuna gelince bu konuda sunulan beyitin açıklamasına mümkün olduğunca değineceğiz: Onun düzeni, buhardır. Suyundan kaldırılıp göğe yükselip düşer. Diyorum ki Şeyh bu sözünde Asil Taşın

yönetiminde bunun prensip olduğunda yanıltmıştır ama bilgili öğrenci prensipte durumun böyle olmadığını anlar. Çünkü çözüm olarak tam olmaktan uzaktır ve damıtma mümkün değildir. Dışı soğuk, ıslak, içi sıcak ve kuru olan ve yemek pişirme ateşi gibidir, taşın anahtardan başka çaresi yoktur. Helal yanan ateş gibidir. Kendisinde hiçbir şüphenin bulunmadığı doğru sözdür. Öyleyse çözüm en büyük ve en iyi kapıda sağlanırsa, kapı bekçileri ateş ile taşın dışındakilerin nemini dışarı atar ve su yükselir. Gökyüzünün damlaması detayın başlangıcıdır. Sonra Şeyh -Allah ona rahmet etsin- şöyle dedi:

“Yönetim önlemleri sert değil

Ateşten kırmızı yağ damlayana kadar”

Derim ki bu sözün zahiri manası en büyük ve en yüce kısmı hariç tam olarak açık değildir. İçindeki iş anahtarların ruhları ve bütün detayıyla ilgilidir. Orta yola gelince, arınmada faydalıdır. Yağın içindeki boya ve buradaki yağ, içi kırmızı, dışı beyaz olan ilâhî suyun bir şeklidir. Yukarıda bahsettiğimiz iki bölüme gelince, o zaman yağ, görünüşe göre, kırmızı renkte damlar. Bunu anlayın, başarı Allah’tandır. Sözünün açıklamasına gelince, Allah onlardan razı olsun, kaynamaya döndüklerinde onları arındırmak için acı su ile ateşten çıkardılar. Buradaki ateş yanmış toprağın sembolüdür. Çünkü dedi ki: *“Onları arındırmak için acı su ile ateşten çıkardılar.”* Gerçek şu ki, acı tuzlu su ile mümkündür. Sana acı tuz için bir yer yaptık. Temiz olacak ama sert olmayacak, bozulmayacak, buruk değil, aksine nemli, sıcak, kuru, tatlı olacak, soğuk değil, sıcak, kuru değil, nemli olacak. Bilge onu iki sıcak, kirli olanın toplam ağırlığına yerleştirir, sonra onları tahliye eder ve tüm parçalarından bütün kir ve pisliklerden çıkarır. Onun bir yüzü vardır. Ortadaki kapı ilâhî sudur ve ilk ikisi arasındaki kapının yüzü “En Büyük Anahtar” tır. Tüm yüzlerde “Büyük Anahtar” olması gerekir ve sözler acı suyun üzerinde size gelecektir. Anahtarın parmaklarının her birinde, açan Yüce Allah’ın emriyle, Allah’ın yardımıyla ve nurun ortaya çıkmasıyla, her kandilde başarının sırrını taşıyan bir kap vardır. Şimdi size ispatladık. Başarının sırrı tuzlarda, anahtar sırrı da onlardadır. Sonra diyoruz ki, temiz suyun sırrı onun gücüyle taşınıyor. Her anahtarda, ben de diyorum ki, tuzların sırrı, gücü ve inceliğiyle tüm cisimlerde ve ruhlarda yayılmıştır. Çünkü hayvan organlarından

damıtılan suyun kâğıt gibi olması ve tüm kıvılcımların tuzdan olması gerekir. Bu yüzden tüm hayvan topraklarından tuzlarını çıkarmalıyız. *El-Burhân fî esrâri 'ilmi'l-mîzân* kitabımızda anlatmıştık. Aynı şey bitki kısımları için de geçerlidir. Çünkü bunlar tuzdan yoksun değildir. Aynı şekilde, tüm metaller tuzdan yoksun değildir. Altının tadı tatlıdır, içinde tuz yoktur diyorsanız, her şeyde tuzluluk gereklidir. Ancak tatlılık baskınsa gizli olabilir. O zaman anlayın. “*Hayvansal tuzlar, mineral tuzlar ve bitkisel tuzları birleştirmek caiz midir*” diyorsunuz, sonra evet olarak cevaplarsanız, bunda hiçbir görüş ayrılığımız yoktur. Çünkü buradaki çoğul, tasdikin çoğuludur ve size bu şekilde görünmektedir. Her fiilin övgüye değer olduğu özellikler... Derseniz, ölçü uyumu ile bir omuzun diğeri olmadan birbirine eklenmesi caiz midir, hallerde, oranlarda, tahminde ve bunun dışında birleştirmek mümkün müdür? Bir gezegen için, yani o gezegenin oranını kastediyorsanız, o zaman onun tesirlerinden, inşallah sırlarından, harikalarından haberdar olursunuz. Bunun bir örneğini şu şekilde toplarsak: Satürn için uygun olan hayvani, mineral ve yapı tuzlarını ve bu da bir tuzdur ve onu analiz edene kadar inceleriz. Oranı kurulmuş ve berrak su haline gelmiştir. Çünkü çamurlu siyahlığı yıkar. Kurşunu siyahlığından ve bozulmasından arındıran bir saflaştırma ile arındırır, düğümler, sertleştirir, temizler, olgunlaştırır, sonra sarartır, sonra kızarır. Dilersen onu iksirin maddesi yapıp boyarsın, o zaman anla ve eğer safir hayvanından ve bitkisinden elde edilen söz konusu silah olursa. Satürn bitkisi ve Satürn metali aynı tuzdur, yöneten ve bağlantılı, ayrı olmayan yani karmaşık bir özdür. Bunu Satürn’e atfedilen tılsımlarda, tütsülerinde ve suretlerinde kullanırız. Ondan fayda sağlar ve zararı uzaklaştırır. Satürn’e atfedilen ağaçların bir kısmında hurmanın kendine özgü bir formda çıktığı, güçlü ve yapraklarının tazeliğini, meyve ve yağlarının bereketini arttırdığı ve büyük dallara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Büyük faydalar, Havas Kitabı’nın (Câbir b. Hayyân) konusudur ve Satürn’e atfedilen mimari, adalet, siyaseti sürdürmek, krallar ve peygamberlerin saltanat sürelerini uzatmak, mahsulleri iyileştirmek, nehirleri sağlamlaştırmak gibi arzu edilen tüm Satürn eylemleri gerçekleştirilir. Köprüler inşa etmek, ardıç kuşlarını, böcekleri ve zararlı hayvanları önlemek, bu bakımdan iyi halin esasının ölçülü olmak dışında düzgün ve uygun olması ve hükümdarın da kendisine atfedilen tuzlardan olması gerektiği hükme bağlanmıştır. Son derece saf, birleşmiş bir öz olmuştur. Satürn’ün özü gibi yeşile ve sarıya, rengarenk bir enerjiye meyletmiştir.

Jüpiter'e Atfedilen Tuzlar Nelerdir?

Bilge kişi, Jüpiter'in iyilik ve kuvvetli zamanlarında ve kendi burcundaki konumuna uygun fırsatta toplayabildiğini onlardan toplarsa, onları gevşetip bağlar. Onları tek ve birleşik bir şey haline getirir. Daha sonra Jüpiter'in özünü metalik cisimlerden onlarla düzeltip değerlendirir, dilerse kendi kendine kurabilir, dilerse parçalarına ayırabilir veya terazideki ölçüde bırakabilir. İksiri çok fazla malzemeye dönüştürebilir. Çok azı bile çok iyi yapar. Eğer onunla vücudunu onarırsa, o saf ve iyi hale gelir. İçine Jüpiter'in tılsımlarından birini veya bir başkasını koyarsanız onun hayır zamanındaki resmini yaparsanız, onun özelliklerinden ve etkilerinden, Cenâb-ı Hakk'ın izniyle, mutluluk, refah ve arzuların gerçekleşmesini görürsünüz. Para dışında, eğer onu tanımadığınız ve ruhu sıkıntıda olan her hastayı sulamak için suya koyarsanız, o zaman Allah'ın izniyle, yeri ve durumu ne olursa olsun şifa bulur. Onu Jüpiter'e atfedilen bir ağacın köküne koysanız, o zaman özellikleri kuvvetlenir. Bil ki bu tuzda, Jüpiter'in bütün tılsımlarında şartlarıyla faydalı olan bir sır vardır. Bu mananın tartışması uzun ve kapsamlı olacaktır. Engin bir ilim, koşulları yalnızca en güçlüler tarafından yönetilir. Kim tümellerin sırlarını biliyorsa, söylediklerimiz doğrulanacak ve o, patlamadan önce onlara göre hareket edecektir. Çünkü bu, ilâhî sırlardan ve ilâhî olanlardan biridir. Liderliği ve bütünüyle insanlığın özüne kabulün ve itaatin sırrıdır. Burada bahsettiğimiz, Burhan kitabında bahsettiğimiz her şeyin tamamlanması ve terazi sırlarının açıklanmasıdır, o halde anlayın ve Allah'tan yardım dileyin.

Mars'a Atfedilen Tuzlara Geline

Madenlerden, bitkilerden, hayvanlardan birleşen yağlı su, hiçbir şeyle tatlandırılmamış ve hiçbir şeyle karışmamış bir öz olursa, bilge onunla Mars'a atfedilen, çok kuvvetli demir olan bedeni ıslah eder ve onu yumuşatır, bütün pisliklerini ve kirlerini giderir. Beyazlatır, sonra sarartır, sonra kızartır ve yeterli faydalara sahip, temiz ve adil bir madde haline getirir. Bunun yararları arasında, tıpkı tamir edilmesi ve işlenmesi gereken kayığın üzerine ustabaşının demir, bakır ve maden yerleştirmesi gibi sahtecilik yapılması da vardır. Faydaları arasında denge biliminde hikmet eli olması ve ağırlıkların sırrı ile

kusurlu bedenleri onarması da vardır. Faydaları arasında beyaz ise beyazlık işleri arasında yer alır. Kırmızı ise kızılık eserlerine dahil edilir. Kırmızı kısmının on kısımda değerlendirilmesi de faydaları arasındadır. Ay'dan Güneş'e kadar onun zaman ve konumunun kapsamı hakkında yorum yapmak ve bununla ilgili tartışma da bu kitapta yerini alacaktır. Tuzlardan oluşan tuz bir esans ile karıştırılırsa, karmaşık işlerde, tütsülerde ve tüm işlerde kullanılan; savaşlarda cesaret ile zafer kazanmak, düşmanı yenmek ve ülkeyi güçlenmek için kullanılan faydalı meşhur bir tılsımdır. Tarım bilimiyle ve ilgili ağaçların onarımıyla da uğraşır. Mars onu ayarlar, özelliklerini ve huzurunu artırır.

Güneş'e Atfedilen Tuza Geline

Madenlerden, bitkilerden ve hayvanlardan toplanıp eritilirse, Güneş bedenini boyar ve ona etkili bir boya verir. Her balmumu basılıncaya ve tüm Güneş tılsımlarına ve tütsülerine girene kadar onu çözer. Böylece ona manevi olarak itaat eder. Eğer tek bir özü birleştirirse, pek çok denge ilmi eserine girer. Cenâb-ı Allah'ın izniyle bu kitaptan onların yerini zikredeceğiz ve kralların eserlerine, diğer soyluların eserlerine girer ve zamanın en büyük kapısına yaklaşarak itaat ve kabul fiillerini etkiler. Bahsettiğimiz gibi ziraat ilmine girer, öyle anla.

Venüs'e Atfedilen Tuza Geline

Bitkileri ve hayvanları birleştirip eritirse, bakırı ıslah ederek önce Ay'ın konumuna, sonra Güneş'in konumuna yükseltir. Terazi ilmine ve Venüs'ün tesir eden tılsımlarına girer. Sevgi, heyecan, kalpleri birleştiren, ruhları ısıtan, böylece harikulade bir iş yapar. Beyaz ve kırmızının bütün bileşimleri içinde yer alır. Bahsettiğimiz gibi tarım ve barış ilmine girer.

Merkür'e Atfedilen Tuzlara Geline

Toplananlar bir araya getirilip birleşip sabit hale gelirse dişi deve sütü ile birleştirerek talk ve camı çözer. Birleşenin evrendeki konumuna göre beyazlığı ve kırmızılığı olmayan cisimler oluşturur. Varlık, parfüm ve tılsımların eserlerine girer. Bunlarla bilgelik hazinelerini açarlar, engellerini ortadan kaldırırlar ve içine girerler. Birçok bileşik ve çeşitli tutsüler vardır. Eğer onunla bir öz karıştırılırsa o zaman mübarek ve cömert olur. Merkür gezegenine ve kullanımlarına uygun büyük özelliklere sahiptir. Üzerindeki tartışma uzun sürecek olup, konusu bir uzmanlık hazinesidir ve bu kitabımızdan sonrasını açıklamak gerekir. Allah yardımcıdır.

Ay'a Atfedilen Tuzlara Gelince

Burçlardaki yeri, evleri ve hallerin iyiliğindeki yeri nispetinde birleştirilirse ve Ay'ın cismine eklenirse kireçlenir ve mumlanır. Kireçlenmiş ve mumlanmış akma ve boyama gücü kusurlu bedenlerde olur. Tüm Ay işlerinde, koşulların değiştirilmesinde, tutsülemde, Ay maneviyatını ve insan özlerini dizginlemede ve tarım alanlarına giren işlerde kullanılır. Daha önce bahsedilmişti, bu yüzden anlayın.

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

3.3.9 Misbah Kitabının Birinci Kitabının Anahtar İlimleriyle İlgili Sekizinci Cümlesi

Tuzlarla ilgili bilgiyi tesis eden anahtarlarda bilimin inceliklerinden ve hikmet inceliklerinden duyulmamış ve temsil edilmemiş şeyleri sana vahyettiğimize göre, onları buldun, peki sen ilimde var olan anahtarlar hakkında ne düşünüyorsun? Boyalarla ilgili engin bir ilim vardır. Çünkü bu ilim o kadar derindir ki, aletler, kitaplar, durumlarla sınırlı değildir. O halde detaylı şekilde anlatacağım. Özet olarak Cenâb-ı Hakk'ın izniyle söylüyorum. Gezegenlerle ilgili tüm tuzların sırrında bu bölümde yeterince açıklanamayan pek çok amellerin olduğu ve Burhan Kitabı'nda bahsedilen terazilerde yer alan büyük amellerin olduğu anlaşılmaktadır. Diğer gezegenlerin düalitesinde ve üçlü, dördü, beşgen, altıgende bahsettiğimiz gibi, Satürn ve Jüpiter'e atfedilen ve Satürn ve Mars'a atfedilen bitkiselliğin yanı sıra Satürn ve Güneş'e atfedilen bitkiselliği de düşünün ve heptagram, astronomi şartlarının hükmüne göre. Eğer bunların sırları ve şartları yerine

getirilirse, o zaman Cenâb-ı Hakk'ın izniyle amel etmiş olursun. Diğer, sayılması güç olan ve kemal derecelerine ulaşan amellerde, Cenâb-ı Hakk'a hamd olsun. Büyük ve Yüce olan O'ndan başka ilah yoktur. Size bu manaları detaylı olarak anlatacağız. Tuzların minerallerden, bitkilerden ve hayvanlardan toplanmış olması halinde Satürn ve Jüpiter ile ilgili olduğunu söylüyoruz. O zamanki astronominin gerektirdiği hiçbir husus olmaksızın zamanla birleşmişler, çözülmüşler ve sonra tekrar birleşmişler, yani bir madde haline gelmişler. Çözeltilerinden sulanıp, o zamanlara atfedilen iki cisimden birleştirilmiş bir cisim haline gelmişlerdir. İki gezegen olsaydı cisim mükemmelleşirdi. Onun çınlaması kaldırılacak, daha sonra bu iki yıldızla ilgili uygun görüntü, hal ve tılsımlar o zamana işlenecek ve adı geçen tuz, üçüncüsü için tütsülerine eklenecek, tersi için değil. Yedi gün önce yukarıda adı geçen iki yıldızın yukarıda belirtilen konumu ortaya çıkacak ve bu tılsım hediye edileceği kişi eğer o bir kraliçe ise, o zaman cinlerin korkularına ve onlara boyun eğdirmelerine onunla hükmedecektir. Sahip olduğunuz krallıklar ve bunlara bağlı manevi varlıklara, güçlü ve üstün olanlara hükmeder ve görülmeyeni size bildirir. Olacaklar pusudadır, hazineler her an önünüze açılacak, konumunuz en üst seviyelere çıkacak, mucizeler ve olağanüstü adetler elinizde belirecek, dilediğiniz gibi hareket edeceksiniz. İş ve sanatta çok fazla bilgi vardır. İkidenden, üçten, dörtten yediye ve her birinde ne olduğu hakkında söylenmesi gereken ilimlerden, amellerden uzun bir ilim, bu kitapta yer alamaz ama biz size en temel ve en yakın olanı anlatıyoruz. Ortasını ve en uzağını açıklıyoruz ki, Cenâb-ı Hakk'ın sayısız ilmi olduğunu bilesiniz ve bu ilmin sonsuz olduğunu bilesiniz. Bizim kitabımız zamanın sonucudur ve geçmişte ya da şimdiye kadar onun gibi bir şey yazılmamıştır. Biz bunda kanıt olmaksızın uluyan bir elin elinin olduğunu iddia etmiyoruz. Her devirde, sadece önceki amel ve ihsanlardan dolayı değil, her makamdaki hükmünden ve hiçbir kitabın ve hiçbir kayıt defterinin sınırlayamadığı yüce hikmetinden dolayı Yüce Allah'a hamd ederiz. Bunu size ayrıca açıklayacağız. Allah'a yemin ederim ki, hayvansal tuzlar, hayvan suyunda çözünerek ayrıştıktan sonra birleşiyorlar. Çünkü ayrışma her fetüsün kökenidir, yani ayrışma olmadan fetüsün var olamayacağını söylüyoruz. Bir haftalık bir süre için de olsa ayrışırsa, o ayrışma nispetinde manevi fetihte kuvvet kazanır. Ayrışma döneminin sonu, özlerin çözülmesi ve ruh haline karışmasıdır. Tabiatlar iç içedir ve içlerinde onları yozlaştıran hiçbir şey yoktur, ancak prensip geçici zamandadır. Ruhsal astronomik gözlem uygun değildir. Çünkü zamanlar yozlaşmıştır ve eğer materyaller düzeltilirse, o zaman kurtarıcı

onları koşullarının kökenleri ve bunların uzantısı, güçleri, ilkeleri değil, ilkelerdeki farklılıklarından dolayı övecektir. Böylece, hamile kadın üstün fazilet sahibi bir genç kadın olsa ve kuvvet sahibi bir gençten hamile kalmış olsa bile, fetüsün düşük olması söz konusudur. Aynı şekilde o da övülmektedir. Bütün bunlar kulların Rabbinin yerine getirdiği son hükümdendir ama eğer maddeler uygun zamanlarda toplanıp, uygun bir şekilde ayrışır, o zaman onlardan embriyo gibi kıymetli bir öz meydana gelir. İçinden insanın doğduğu embriyo gibi değerli bir öz doğar, aynı şekilde değerli bir özdür. Çünkü içinde sırlar ve koşullar vardır ve tesadüfler hiçbir cennetin sınırlayamayacağı şeylerdir. Anahtarlarda tüm ruhların huzur bulduğu tuzları biliyorum. Çünkü büyük aletler, mücevherler ve tüm yakutlar gibi mineral özlerinin hepsi onlardan oluşur ve bedenlerdeki pullar onlardan oluşur. Bütün adetleri yok eden harika bileşikler ve tılsımlar yapılmıştır. Bunlara en yakın şey, camı kesin bir beyazlıkla beyazlatmalarıdır, yani bilge adam isterse cismi hiçbir bedene benzemeyen erimiş çatlamayan ve kırılmayan, çökebilen veya parçalanabilen aletler icat eder. Bir tılsım üzerine içine koymak istediği şeyi kazır. Bilge bir düğüm oluşturur ve onu bir veya iki dudakla sertleştirir ve ona hayvan, bitki ve mineral boyalarından veya bunların hepsinden biraz ekler. Dilediği ölçüde, biçimine, bileşimine, evrenine ve madenin suyuna göre yüce, kıymetli bir öz elde eder. Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla dilediği gibi ışığa güç verir. Ve bilin ki bilgeler, kandile benzeyen şeffaf, güçlü, ışık saçan mücevherler yapmışlar ve bunların içine zamanla değişmeyen boyalardan koymuşlar. Zaman geçtikçe ne isterlerse onu saraylarına, evlerine, ibadet edildikleri yerlere, hazinelerine, diledikleri yere astılar. O kandiller, yerin altında veya üstünde, sanki bir araya toplanmış köz veya yıldızlar gibi, zaman geçtikçe parlamaya devam eder. Cahiller söylediklerini inkâr ederse, o zaman hikmetle sabittir, gözlerle şahit olunur. Mısır'ın birçok kapsamlı kitaplarında gördüğüm, onun kadim olduğuna delil olmasına rağmen, hikmet her devirde rivayet edilmiştir. Hikmet hazineleri, iyilikleri, pınarları, harikaları, tuhaflikları, tılsımları. Eski çağlarda içinde olanlar, unutulup dağılanlar, bugüne kadar kalanlar ve dış dünyada olanlar. Piramitler, diğer milletlerin, Arapların ve Arap olmayanların kafasını karıştırdığı hükümler yüzünden öldü. Tarihlerini bilmiyoruz, daha ziyade bunları bilgi, tecrübe ve benzetmeyle kanıtladık. Tecrübe bunu ortaya koymaktadır. Kim en hikmetli bilgiyi ararsa o kesinleşir ve başarı Cenâb-ı Hakk'ın elindedir. Bil kardeşim, bileşik tuzlar, elektren geçirilip zarif boyalar haline getirilinceye kadar yumuşatılabilirler. Bunların pek çok kullanımları ve faydalı etkileri vardır. Bunları

Allah'ın izniyle aşağıda açıklayacağız. Camda sunulduğu gibi sağlam, şeffaf mücevherler haline gelinceye kadar ve mükemmel bir hikmetle çoğaltılınca kadar sertleştirilir. Onların hikmetten hikmete mükemmel bir şekilde geçişleri sağlanabilir. Mis kokulu bir zambak ağacı gibi olmak ve bu saflarda asil ilâhî hikmetin ve ilâhî tesirlerin eserleri vardır. Tereddütsüz durumların harikaları ve bunların arasında büyük ilimler, eserler, inayetin etkileri vardır. Ona şahit olan ve onun aslını ve manasını bilen ve bir durumdan diğerine nasıl aktarılacağını bilen hikmetli eserlerle, O, tevhit inancına dalmış olduğundan ve tek gerçek, Büyük ve Yüce Allah'a hamd ettiği için yüksek bilgelik seviyelerine erişmiştir.

3.3.10 Eserin Birinci Kitabının Bitkilerdeki İlim Sırlarının Anahtar İlimleriyle İlgili Olan Dokuzuncu Cümlesi

Bitkiler ve onlardaki tüm sırlar, eylemler ve amellerin hal ve nitelikleri hakkında bil ki kardeşim, bitki ilminde çok büyük sırlar vardır. Bunlarda tılsımlar ve esaslı eylemler vardır. Tabiata, kuvvete, ruh haline ve özelliklere dayalı eylemlerdir. Bunlardan bir kısmı idare edilmesi gereken şeylerdir, bir kısmı da tedavi edilmeden vahiy yoluyla yapılır. Bunlardan bazıları çok uzakta olup kaybolmuş biri gibi olurlar ve aralarında bunlar bulunup da adı bilinmeyen, ne işe yaradığı bilinmeyenler, içlerinden adı, dili, eylemi zikredilip de yeri bilinmeyenler vardır. Bunların sıfatları, vasıflarına nispet edilmediğinden bilinmezler ve içlerinden bilinen ve tarif edilenler vardır. İçlerinden mevcut ve bulunması kolay olanlar da vardır. Bir kısmı da sanat dünyasına dahil olan, bilimin anahtarı ve gelişimi dünyasından uzak olmayandır. Zanaat dünyasına dahil olanlar ise çeşit çeşittir. Kimisinin tamamından yararlanılır, kimisinin kökünden, kimisinin yaprağından, kimisinin meyvesinden, kimisinin posasından yararlanılır. Bunların bir kısmının sadece suyundan, bir kısmının yağından, bir kısmının ise özünden ve tuzundan faydalanılır. Bu kitapta bahsettiğimiz bitki türleri kolaylıkla bulunabilen, tespit edilmesi kolay ve bunlardan birine atfedilen bitki türleridir. Yedi gezegen veya iki veya üç gezegenin katıldığı bitki türleridir. Cenâb-ı Hakk'ın bize ilim açtığından bahsediyoruz. İnsanlar kitapları inceleyerek onların sembollerini ve meselelerini çözerek, hakikati ve bundaki faydayı açıkladırlar. Allah bize başarı

versin, o yüzden bitki türleri arasından seçim yapacağız. Anahtarın bilgisine ne kadar yakınsak, zanaat dünyasına bir giriş olarak bunu dikkate almamız gerekir.

En kolayı bile kolay değildir. Önce Satürn’ün, sonra Jüpiter’in, sonra gezegenin, sonra Güneş’in, sonra Venüs’ün, sonra Merkür’ün, sonra Ay’ın doğasında olanlarla başladık. Ancak hidayet ve rehberlik içeren bilgeliği vermek gerekir. Ben de diyorum ki, Kral İskender, büyük üstad Aristoteles’e bir mesaj göndererek, ondan çalışmasına fayda sağlayacak bir bilgelik mesajı istedi. O da buna cevap verdi ve ona çok faydalı bir mektup yazdı. Kral İskender’e yakışan, büyük faydalar içeren, kapsamlı bölümler içeren bir mektup. Kral İskender’in benimseyip harekete geçmesiyle böylece davranışı övülür, yetki ve gücü güçlenir. Onun için duyusal, pratik, sanatsal ve bilimsel-manevi bir kaynak olur bu mektup. Abbasilerin efsanevi halifelerinden Abdullah el-Me’mun’un zamanında Yahyâ b. el-Bitrîk tarafından derlenen, tamamen itaatkâr ve ilâhî bir şekilde genişletilmiş bu risaleye rastladım. El-Me’mun’un bu risaleyi seçtiği söyleniyor. Kendi zevki için ve bunun üzerinde uygun bilgelik sanatları ile çalıştı. Böylece harika bir güç kazandı. Bu risalenin özetleri arasında bitkiler üzerine bir makale de vardı. Ondan elimde olanı yazdım. Aklımdakileri bu kitapta ispat etmeye çalıştım ve benim için açıklanması kolay olan şeyleri üstadın söylediklerinden açıkladım. Allah bana başarı ve yol göstere. Büyük üstad Aristoteles yukarıda bahsedilen risaleden bitkilerle ilgili risalesinde şöyle demiştir: *“Ey İskender, sana doğanın işleyişini ve yaratılışın sırrını öğrettiysen, benim seni nasıl yetiştirdiğimi ve sana olan şefkatimi öğrenmişsindir ki, bitkilerin sırası sabitlik açısından taşların derecesinden sonradır. Fakat onun içsel formu suyun bitkilerde baskın olması ve minerallerde baskın olanın karasal olması dışında metal sınıfının altındaki düzenleme ile güçlendirilmiştir. Suyu kabul eden bitkinin büyüdüğü ve bitkiyi köklerinden merkezlere yayılarak hareket etmesini sağlayan rüzgâr olduğu söylendi. Kökler yayılır. Bir nokta olgunlaşırsa genişler, dallanır ve o noktanın tabanları şeklinde saf bir merkez kalır. Merkezi yuvarlaksa, ondan yuvarlak ve küresel bir bitki doğar. Merkezi saftır. Bazı çimenlerin yanı sıra bazı bitki türlerinde bulunan diğer şekillerdeki nokta kare, beşgen, üçgen şeklinde olsa bile, yuvarlak ve küresel bir bitki üretir.”* Bu muhterem üstadın sözlerini açıklarken, benim kitabımdaki aciz kişinin anlaması için, hikmetin yerleşik ilkelerine uygun olanı söylüyorum. Anahtarın sahibi, Rahman-ı

Fettah'ın izniyle, biliyorum ki, bu büyük üstad, kendisinden önceki konumunu ve kendisinin önündeki konumunu, akıl verenin kendisine verdiği ilim ve kudret sayesinde biliyordu. Bilgeliliğin gereği, Kral İskender'e yücelterek hitap etmedi, aksine ona adıyla hitap etti. Çünkü o onun üvey çocuğu ve oğlu konumundaydı. Bir baba bir çocuğa kendisinden fazla saygı göstermez. Bu böyle bilinmektedir. Mektubundaki satırlarında onu adıyla anıyordu “*Ey İskender*” diyerek. Aristoteles'ten önceki ve ondan sonraki bilgeler ise onlar kendi zamanlarında ve konuşmalarında kralları yüceltirlerdi. Bunun karşılığı şu ki, kudretli krallar, kendi zamanlarında, en bilge kralları ve yüksek rütbeleri yüceltmekle yetinmişlerdi. Her biri, bilge Aristoteles'e göre Kral İskender'e ve kendisine yakışan bir konum ve görgüye sahipti. Aristoteles'e göre Kral İskender oğlunun konumundaydı ve onu konuşmada yüceltmedi. Böylece İskender'in öfkesi onun için utanç verici hale geldi.

Onu övmeye layık görmeyinceye kadar onu konuşmada yüceltmedi. İlahî bilgelik ve rütbesinin yükselmesinin yanı sıra, öyle olmasaydı, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine verdiği şeylerle birlikte hükümdarlıktan en yüksek makamlara yükselmesi için yaratılmışların sırlarını ona açıklamazdı. Bu nedenle günah işledi. Hayvanlara, minerallere ve bitkilere dair her şeyin büyük sırlarını açığa vurarak mesaj vermiş ve bu nedenle ona şöyle demiştir: “*Ey İskender, sana doğanın işleyişini ve yaratılışın sırrı öğrettiğim gibi, benim seni yetiştirme tarzımı ve sana olan şefkatimi biliyorsun.*” Bil ki kardeşim, bu cümledeki açıklamanın girişinden, öğrenirken saygısızlık etmeden, bilge adam karşısındaki konumunu bilesin diye bu cümleden bahsettim. Ne zaman kendine küçümseyerek ve öğretmene hürmetle bakarsan, yarar ve hikmet büyük olmuştur. Hikmet büyük olduğuna göre, Cenâb-ı Hakk'a şükretmiş, O'nun birliğine dalmış ve O'nu tesbih etmişsin demektir. Öyle ise, eğer bunu yaparsan ve senin ihlasını Cenâb-ı Hak'tan ararsan, niyetiniz ve iç fıtratınızın saflığını, anlattığınız ilimlerdeki bilgilerinizi ve anlayışınızı artıracaktır. Size hikmet sırlarına dair pek çok ilim açacaktır. Yüce Allah'ın mükemmel üstada söylediği gibi. En iyi dualar ve selamlar onun üzerine olsun. “*Rabbim, ilmimi artır*” dedi. Üstada gelince, “*sabitlikte bir bitkinin rütbesi taş rütbesinden sonradır.*” Onun bu sözünü açıklarken yedi çalışma vardır. İlk araştırma, üstat zaman içinde olumsuzluk getiren boyutluluğu belirtmiş, istikrarı ilan etmiştir. Bununla hayatta kalma süresini belirtmiştir. Boyutluluk derken oluşumu kastediyorsa taşların daha önce

oluştüğünü ifade ediyordu. Bitki oluşumunda formlar vardır. Bitki oluşum hızını ve taş oluşum hızını kabul ederek bilmiyoruz. Bu formlara dayanarak üstadın daha anlamlı açıklamasıyla sabitlik (durağanlık) kelimesinden başka bir şeyi kastetmediği söylenebilir. Demek istediğim, bir bitkinin boyutu, bir mineral bitkisinin boyutundan süre ve zaman olarak daha kısadır. İkincisini bitki anlamında araştırın. Ben üstadın bitkilerle ilgili bununla neyi kastettiğini söylüyorum. Taşların oluşmasını ilâhî gücün uzun zaman dilimlerinde gerektirdiğini veya bunların yeryüzünün parçaları arasında yer aldığını bilmeniz içindi. Dünyanın varlığının kökeni kurumuş sulardandır. Mesele, taşların gücünden kaynaklanmaktadır. Büyük kürenin yörüngesinde, tüm yörüngelerinde ve elementleriyle onu çepeçevre kuşatan mücbir sebeplerden dolayı bozuldu. Kuraklık artıp kuvvetlenip yoğunlaşıp birikince Cenâb-ı Hak, ondan dağlar ve taşlar yarattı. Sonra toprak oluştuğunda bitkilerin oluşumu başladı. Bitkiler oluştuğunda hayvanların oluşumu başladı. Allah, bitkilerin oluşumunu hayvanların yaratılmasından önce yaratmıştır.

Çünkü onlarda rızık maddesi vardır. Dolayısıyla Cenâb-ı Hak, hayvanların yaratılışından önce rızıkı yaratmış ve kolaylaştırmıştır. Cenâb-ı Hak insanı yarattı ve onun aracılığıyla mahlukat, madenler ve bitkiler ve hayvanlar olmak üzere dört seviyede mükemmelleştirildi. Üçüncü çalışma bitkilerin manası üzerinedir. Hiç şüphe yok ki kâinat dairesinde taş bitkisi ve bozulma, sabitliğin sağlamlığından daha güçlüdür. Bitki türlerinde bitki ve kalıntılarda birçok hayvandan daha fazla bulunur. Bazı hayvanlarda da birçok insan türünden daha dayanıklıdır. Bu ifadenin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Dördüncü araştırmanın detayları: Her taş türünün belirli bir hayatta kalma ve stabilite süresi vardır diyorum. Onlar kendi metallerinin içindedirler, içindeki eylemlerden dolayı doğada asla bozulmazlar. Onu (kimyasını) bozmak mümkündür. Siz, bozulmuş ve her şeye gücü yeten, insan türünden, doğanın içindeki eyleminin sınırlılığı nedeniyle yozlaşması önlenen birini seçersiniz. Bunlar altın, yakut, elmas ve diğer sert taşlardır. Şeffaf ya da sert olmaları, oluşumları, tamamlanmaları ve olgunlaşmaları sırasında doğanın sonlu olması engellenir. Dolayısıyla bileşimleri yukarıda bahsedildiği gibi seçilmiş bir fail tarafından çözülmez. O halde şunu anlayın, Allah en iyisini bilir. Beşinci araştırma: Bilin ki, tam olarak oluşmamış ve doğanın eylemi kendisinde tamamlanmamış her türlü yapı taşı, içindeki aktif etkilerden dönüşümü kabul ettiği için olduğu gibi kalmaz. Her tuz mesela, üzerine su uygulanırsa çözülür ve çözülme eğilimi

gösterir. Bağlandığı suyun doğası, o suyla çözüldüğü dünyanın doğasına uyum sağlar. Ondan kül, natron⁶³(sodyum), boraks ve hatta daha nadir tuzlar üretilir. Üzerine boya hâkim olursa, yağlı tuz meydana getirir ve bundan bir kısmı birbirine bağlanarak ondan şeffaf ve opak bir maden taşı meydana getirir. Bu konuşmanın altında pek çok ilim vardır. Anlayın ki altıncı araştırma: Orada bulunan bitki türleri, suyun hapsedilmesiyle bir günde büyüüp bir günde yok olan, bazıları baklagiller gibi birkaç günde oluşanlar, bazıları tam oluşmamış olanlardır. Salatalık ve bazı mahsuller, baklagiller ve mera gibi üç aydan sonra oluşanlar ve karpuz gibi bir kısmı dört ay veya daha kısa bir süreyi tamamladıktan sonra oluşanlar ve bunların büyümesi altı aydan sonra oluşanlar. Örneğin; tıpkı ceninin ana rahminde çok uzun durduğu gibi tahıllar, tohumlar ve rızıklar da çok uzun sürede meydana gelir. Rızık, tıpkı bir ceninin ana rahminde yüzerek doğması gibidir. Bil ki, Cenâb-ı Hak insanı yönlendirmiş ve ona diğer bütün madenlerde, bitkilerde ve hayvanlarda öğrettiği ve anladığı şeyler üzerinde hakimiyet vermiştir. Ziraat ilmine dikkatle bakan kişi, bazısını diğerine dönüştürerek, bazısını başkasına dönüştürerek, başkalarında bulunan şeylerin oluşumunu hızlandırır. Bitkinin yapısı, sırlarındaki amaç ve talepleri anlar. O halde bitkileri anla kardeşim. Selam onun üzerine olsun, erdemli olan Aristoteles'in İskender'e yazdığı bir mektuptaki sözlerinden geriye kalanların açıklamasına dönelim. Üstadın madenin rütbesinden bahsedip oluşumda önce geldiğini ve bitkinin rütbesine benzerlik gösterdiğini söyleyince bunu şöyle açıklamaya başladığını söylüyoruz: *“Fakat onun imajı kendi adına güçlendi. Su bitkilerinde baskın başkalaşım ise karasal madenler olan baskınlık dışında mineral sınıfının altındadır. Dolayısıyla bitkinin büyümek için suyu kabul eden şey olduğu söylenir. Ve rüzgâr onun sabit kökenini merkezdeyken uçurur.”* Ben de bunu açıklarken diyorum ki kardeşim, bil ki, bütün yaratılanların aslı su ve çamurdur. Yaratıcı olan Allah'a şükürler olsun, eğer yerin derinliklerinde su kil ile karışırsa, o zaman toprakla karışan suyun kökeni hareketten, en büyük astronominin hareketi ve gecenin varoluş nedeni olan, Dünya tarafından bir araya getirilen astronomik, yukarı, göksel bütünü hareketinden kaynaklanmalıdır. Çünkü tabiatların ve elementlerin varlığı en büyük boyunduruk olan Güneş sayesinde. Güneşin sıcaklığından ve astronominin hareketinden su elementi türemiştir. Dolayısıyla

---

⁶³ 1. Na₂CO₃.10 H₂O bileşiğine verilen ad.

2.Mısıır çöllerinden elde edilen sodyumun adının bu minerale (natrium) geldiği doğal sodyum karbonat mineraline verilen ad. Su ile birleşmiş ve billurlaşmış sodyum karbonattır. Tuz göllerinde diğer maddelerle karışık olarak bulunur ve kimya sanayiinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Güneş ısıyla yeryüzüne çarpmaktadır. Dünyayı çevreleyen su ve gökler arasındaki kaderde havayı oluşturan sudan buhar yükselir. Dünyanın merkezi karadadır. Dolayısıyla sıcaklık hala nemin içinden akar ve nem ise kuru topraktan akar ve kuru toprak hareket eder. Bu akışla toplam hareket tarafından yönlendirildiğinden tüm bileşenler metal, bitki ve topraktan oluşan dört elementin değiştirilmiş üreticileri olan su ve topraktan oluşmuştur. Yaratıcının izniyle bedenlerde aktif olan manevi gücün ürettiği kuvvetle toprak, böylece sulu buharlaşma minerallerin derinliklerinde yükselir ve kilin üzerine çöker. Böylece kilin parçaları aktif kuvvetlerin salgılanmasıyla, derecelenmesiyle, yumuşamasıyla ve ısıyla tekrarlanan yükselme yoluyla suyun parçalarına dönüştürülür. Suyun hafifliğinden dolayı kilin su maddesine dönüşmesi yani o zemine uygun zirkonyaya benzer ağır bir madde haline gelir. Eğer o toprak orta derecede ise zirkonyaya dönüşerek altın elde edilir. Isı ve pişme orta olursa, biraz tuzla birlikte gümüş meydana gelir. Büyük boyanın bileşimine göre her topraktan, saflığı, ölçülülüğü, berrak ve şeffaf olana meyiletmesi, değerli taşları ve yakut minerallerini meydana getirir. Kötü kalite onları dengeden çıkarır. Her dünyevi topraktan demir gibi dengesiz, bulanık ve kirli kusurlu mineraller oluşur. Olgunluğun kuvvetiyle kuruluk ve siyahlık hâkim olur. Bakır gibi, o zaman sızıntı, dünyevi rezaletin kızılığdır. Kilin kalitesizliği ile sızıntının olmaması, dünyevi kilden saf olmayan maddede, kütlenin kaybolmasıdır ve zirkonya ile karıştırılır. Böylece karışım bir anda düğümlenir. Ancak miktar ve nitelik bakımından kusurlu bir şekilde kaynaşır. Dünyevi kanın yağlı maddeye göre daha baskın olması nedeniyle amaçlanan malzemenin daha hafif ve daha az olgun olduğu kabul edilir. Kalite olarak toplama göre daha fazla ısıya sahiptir. Yağlı madde miktar olarak az miktarda çinko ile birleştiğinde, daha büyük minerallerin yanı sıra arsenik, vitriol ve buhar halindeki mineraller oluşur. Eğer yeryüzüne yaklaştırılırlarsa karasal mineraller ortaya çıkar. Cıva-kükürt maddelerinin üzerindeki kuruluk kuvvetleri, kuvvetli toprak yüzeyine yakınlığı ile birlikte, markazitlerin ortaya çıkmasına ve dünya şartlarına göre uyum sağlamasına yol açmıştır. Eğer bunlar, saflık ve ölçülülük mükemmelliğine yakın olursa altın rengi olur. Saflıkla pişirilmezse gümüş olur. Anlattığımıza göre olmaz ise bakır ve demir oluşur. Sürme taşı, tutya(çinko), Stratus sarısı(orpiment), bakır pası(bakır yeşili/verdigris/patina), lapis lazuli, mıknaatılar ve diğer taşlar seçilmiş olanın, geçmişin ve bilgenin izniyle oluşturuldu. Daha sonraları ise tüm bunların, aşağıda açıklanacağı gibi yedi gezegene ve diğer metallere temas eden gezegenlere atfedildiği ve en iyisini Allah'ın

bildiği konusunda hemfikirdiler. Bitkilere gelince; su, toprağa karışıp kil haline gelip yüzeylerine yakın toprağın derinliklerine inerse, öyle ki su damlası toprak kiline gömülür. Ondaki baskın ve sabit olana uygun bir tohum meydana gelir. Gezegenler, daha sonra yüzeyindeki o tortuyu büyüüp çoğaltır. Gömülerek dallara ayrılır. Tıpkı spermin rahimde döllemesi gibidir. Aynı şekilde su ve çamurdan oluşan bitki tohumu da oluşur. Toprakta tohum olmasa bile su ile çamurun arasına serpilerek tohumların oluşması mümkündür. Eğer toprakta tohum yoksa her damla su çamura karışırsa sırrını taşır. Cenâb-ı Hak'ın izniyle tohumun oluşumu ve neslinin oluşumu, ünlü alim üstat Aristoteles'in sözleriyle açıklanacaktır. Bitkinin kısımlarında filizlenme süresi bittiğinde kökleri toprağa dağılır ve tıpkı yeni doğmuş bir bebeğin ana rahminden çıkması gibi, yer yarıp ortaya çıkar. Kökleri ve dalları, kendisi için imkânsız olan yumuşak bir kimustan, ilâhî takdirle imkânsız olan dünyevi nemden şekillendirilebilir bir forma döllemiş; tıpkı saf, sıvı içilen sütün bir hayvanın dışkısı ve kanından yumuşamasının imkânsız olması gibi. Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Su damlası da kendisine bağlı olan şeyle büyümeyi kabul eder ve su elementinden türemiştir. Onunla da kendisini su maddesinden alır. Çamurdan bitkiye dönüşür. Bitki haline gelinceye kadar, sonra kendisine bağlanan destekle ertesi sabah onlardan oluşan bitkiye dönüşür. Bitki büyüdükçe, ertesi sabah da kökeninden bulmaya devam eder. Rüzgâr, üzerine nur ve şefkatle üfler. Allah'ın izniyle gideceği yere varıncaya kadar küf kokusu kaybolur.

Bil ki, etkililiğin sırrı suda, alıcılığın sırrı ise topraktır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *“Ona su indirdiğimizde, sallanır, büyür ve her çiftten bir parça basiretle yeşerir.”*⁶⁴ Tövbe eden her kul için bir zikirdir. Cenâb-ı Hak bir başka ayette şöyle buyurmuştur: *“Su ile toprağın özü berraklaşacak, sonra yer yeşerecek.”*⁶⁵ Suyu karışırsa, toprak hemen kil olur. En kısa sürede varlığı onun içinde belirir. Toprağın kireçlenmesi ve sıcaktan ısınması durumunda kara toprak yeşile dönebilir. Toprağın iç kısmında oluşan bitkiye

---

⁶⁴ Hac Suresi 5. Ayet, “ biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabırır ve her güzel çiftten (ürünler) bitirir.”

⁶⁵ Cildekî'nin burada kastettiğine en yakın anlamlı ayet Yâsîn Suresi 33. Ayettir. “Biz onu (her baharda yağmurla yeniden) diriltmekteyiz; ondan (hububat) türlü taneler çıkartırız ki, böylelikle ondan yemektirler.”

gelince, uzun veya kısa bir süre içinde dönüşmesi ve güçlenmesi gerekir. Kökleri ondan çıkacak ve güçlenecektir. Yer yarılacak ve havanın meltemiyle parçalanacaktır. O halde ne dediğimi iyi anlayın. İlkeler, bölümler ve lambaları göreceksiniz. Anahtarların sırları Cenâb-ı Hakk'ın takdiri, yardımını ve nezaketinde saklıdır. Sonra en yüksek hikmet sanatlarının ustası Aristoteles Allah ona rahmet etsin şöyle dedi: *“Bir damla su olgunlaşır, genişler ve dallanırsa ve merkezi kalırsa damlanın tabanları şeklinde kalır. Merkezi yuvarlaksa, ondan yuvarlak ve küresel bir bitki doğar. Eğer nokta üçgen ise bazı yabani otların şekline benzediği gibi bitki türlerinde bulunan kare, beşgen ve diğer şekillere de benzer.”* Bunu açıklarken bahsettiğimiz etken maddenin sırrının şöyle olduğunu söylüyorum. Suda ve toprakta oluşabilme yeteneğinin sırrıdır. Düz zemin yüzeyinde bir nokta olgunlaşırsa yer emer. O nokta suyu, çözümde ise noktanın o topraktaki yeri hayal edilir. Yuvarlak ve küresel olduğu anda, maddenin genişlemesinin ortadan sapmadığını ve o noktanın altındaki dünyanın, kökü her döndüğünde oluşabilme kabiliyetine sahip olduğunu öğreneceksiniz. O bitkiden, çiçeği ve hurması ters döner. Eğer bu nokta üçgen, kare, beşgen veya başka bir şekil şeklinde dallara ayrılırsa, o zaman o topraktaki bitki, kökleri, dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyveleriyle bu şekilde olacaktır. O ondan hiçbir zaman farklı olmayacaktır. O yüzden anlayın. Birisi bir kara parçasında olabilir derse, büyüklüğü bir karış kadardır. İçinde birçok bitki türü yetişir, bazıları yuvarlaktır, bazıları üçgen, bazıları kare, bazıları beşgen vb. Bunun farkı nedir? Cevapta söyleyin, neyin doğru olduğunu en iyi Allah bilir. Bir gösterimde anlatılanların açıklanmasına güvenmek o noktanın yeri gibi önemlidir. Merkezinde yuvarlak kalırsa, bundan kaynaklanan bitki yuvarlak olacaktır.

Eğer bir şekle bürünürse, o zaman onun oluşumunun hikmeti, Cenâb-ı Hakk'ın izniyle, bitki olur. Damlalar birbirine karışır, su yeryüzüne yayılır, denilirse, bitki yuvarlak ve şekil olarak farklı çıkacaktır. Peki bunun cevabı nedir? Bunun cevabını da söyle, Allah'ın izniyle başarıdır. Bütün ilim ve algılarda başarı, miktarının su olması ve onunla karıştırılmasıdır. O zaman toprağın niceliklerinin her biri bir bitkiye dönüşmez. Daha ziyade ondan elde edilenler, dönüşümdeki oluşuma uygun olanlardır. Bir kısmı yerleşir ve bir bitki oluşur, bir kısmı da bunun için olur. Yeni doğan sütü gibi seçkin bir yarın eker. Güneşin sıcaklığında kurur, bir kısmı kendi kendine buharlaşır, havayla birlikte hava olur. Bir kısmı topraktan taşınan şeye dönüşerek ondan bir eğilim alır. Bir kısmı da

toprağın gözeneklerine girerek gözeneklerinde oluşur. Eğilimleri yerlerdir ve içinde tohum gibi bir bitki oluşur. Aynı şekilde toprağın bir kısmı suya dönüşerek çimlenmeyi oluşturur. Bir kısmı da ondan oluştuğu için su ile besin kaynağı olur. Gelecekte kimus olur. Bir kısmı suya yönelenleri çalıştırır ve bitki ve formları hakkında hayal edilene göre çöker. Ondan oluşan şey kabuk ve korumadır, öyle görünür. Size bildirdiğimize göre, eğer su yeryüzüne nüfuz ederse, suyu emer ve bileşimi kile dönüşürse, o zaman oluşan kuvvetler onun her noktasını bir şekil ve biçime göre ayırır. Aynı şekilde suyla karışmış kilin her noktasını ayırt ederler. Onun dilediği kadar aktif ve pasif gücü vardır. Kil kahverengileşse çekirdeği bulamaz. Çünkü aktif güç kildeki kilden doğar. Bir tohumun şekli olsun ya da olmasın, ondan ikinci bir form doğar. Aktif güç dünya dairelerinden ve merkezlerinden üretilir. Hayır, o zaman ondan ikinci bir zaman meydana getirir. Aktif kuvvet, yeryüzünden daireler, merkezler ve halkalar oluşturabilir. Yeryüzüne karışan suyla yaptığı deprem gibi, dünyanın kısımlarını şekil ve formlara ayırabilir. Onu noktalar yaparak, onu Dünya'nın çeşitli yerlerinde şekiller halinde, arada üçgen, kare, beşgen veya başka bir şey arasında şekiller haline getirir. Şekillerin veya bunların görüntülerinin daireleri vardır. Tüm yönetim, ilk ve son yönetici Yüce Allah'ındır. Hikmet sahibi, her şeyi bilen, kadim, güçlü olan O'nu yüceltmıştır. Sana anlattıklarımızı bir düşünsen, o zaman Cenâb-ı Hak sana yarattığı şeylerden bir kapı açmıştır. Allah'a hamd ve şükürler olsun. Sana anlattıklarımızı anlamasan bile sonsuza kadar Yüce Allah'a dön ve O'ndan vahiy ve açıklama iste. Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Değerli üstat Aristoteles şöyle demiştir: *“Suyun bitkiye üstünlüğü yoktur. Onu yalnızca kendisinden alır. Dolayısıyla suyun çözülmesindeki etken her zaman kralın yani Jüpiter'in gücüdür. Ashında her gezegenin bir gücü vardır.”* canı ne isterse onu yaratır.

Satürn'ün gücü toprağı oluşturur. Jüpiter'in gücü suyu oluşturur. Mars'ın gücü havayı meydana getirir. Güneş ateşi oluşturur. O bir heybet olarak var olmaz, aksine onun her zaman kendisine ait olan eylemleri, bu yıldızların üzerindeki her şeye gücü yeten ilâhî gücün gücü tarafından yaratılmaktadır. Aksi halde olmasının imkânı yoktur ve açıklamanın yeri burası değildir. O yüzden anlayın. Ama ben onun cümlesinden nelerin vazgeçilmez olduğundan bahsetmişken bitkilerin özellikleri hakkında da açıklamalarda bulunmak istiyorum. Bunu açıklarken, bitkinin baskın bileşiminin özünde bağlı olan basit, çözünmüş su olduğunu söylüyorum. Geri dönüşü imkânsız olan soğuk, katı su ve

onun buz gibi olan durgunluğu değildir. Çünkü soğuk ve durgunluk esastır. Bozulmaya ve renk bozulmasına neden olur. Daha doğrusu, saf ve taze erimiş sudan bir bitki oluşur. Bu suyun bir kısmı soğuğu imkânsız hale gelerek toprağın iç kısmına geri döner. Bitkiyi ısıtır. Suyu sıcak ve sağlıklı olsun, tıpkı insanın doğduğu meni ve yeni doğmuş bir bebeğin yetiştirilmesinde bir süre beslendiği süt gibi. Her halükârda, oluşumu için oranın uygun olan su, bir sudan başka bir şey değildir. Sıcak, nemli eriyik. Sonra ısı ve nemin varlığı ve oluşumundaki uygun yakın nedeni zikretti. Böylece bilge bunları Jüpiter olan meleğe atfetti. Çünkü bilgeliğin yedi incisi Yüce Allah'ın üst alemdeki, evrendeki melekleri arasında yer alır. Bozulma/çürüme Yüce Yaratıcının kendisine bahşettiği güçlerdendir. Bozulma/çürüme, Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle yeryüzündeki erzağın yeraltına dökmesiyle meydana gelir. Elementler olan oluşumun malzemeleri ona emanet edilmiştir. Yani alıcı olanın krallığı, ısı ve nem veya ısının gücü ile emanet edilmemiştir. Nem, suya yaşamın pozitif gücünü ve maneviyatını aşılar. Onu durgunluktan korur ki, Cenâb-ı Hakk'ın izniyle bitkiler için besleyici bir besin haline gelinceye kadar çözülür. Bitki, insanın beslenmesi için kimus sırrını taşıyın ki, kan meni ve süte dönüşsün, meni cenin olsun, süt yiyecek ve yağa dönüşsün ve kan olarak aslına dönsün. Kan, kemikler, damarlar ve diğer tüm organlar, iyi bir besin olarak, gezegenlerin gücüyle değil, Yüce Allah'ın gücüyle meydana gelir. Nitekim gezegen, yaratılmış bir varlıktır. Yüce Yaratıcının yaratma gücünün bir göstergesidir, yaratıcı işaretler takımından bir rehberdir. Bu, insanların öğretisidir ve bizim düşündüklerimize gelince, tanrı yoktur diyoruz. Ancak Allah tektir, ortağı yoktur. Melek O'nundur, hamd O'nadır, O diriltir ve öldürür, O her şeye kadirdir. Diyoruz ki kurtuluş ancak tevhitte, araçların inkarında vardır. Hiçbir sebep yoktur. Cenâb-ı Hak şüphe olmaksızın gerçek vekildir. Halkın öğretisi araçların sebepleridir, ancak onlar sadece sebeplerdir. Var olan tüm varlıkların ve etkilerin sebepleri, yerleri ve gökleri Yaratanın kudret ve idaresinden kaynaklanmaktadır.

Buna dayanarak, daha önce gidenlerin bir araya gelmesidir. Anlayın ki, bizim öğretimiz sadece tevhitte kurtuluştur. Halkın sözlerini anlatmak bize zarar vermez ki, delil ve delillerle hakikatleri ve oluşum sırlarını bilin, faydalanın. Anahtar'ın yakından ve uzaktan sırlarını bilesin. Aksi takdirde biz, bu konuşmadan faydalanmış olduk. Suyun anahtarıdır. Erimiş, sıcak ve nemli olması gerekir. Kimus olmaya uygundur ki, Cenâb-ı Hakk'ın kudreti ile bitkide ve daha sonra diğer tüm bileşenlerde etkili olsun.

Öyleyse bilin ki, onun altında ilim vardır. “En Büyük Anahtarı” bilen herkes anlasın. Sonra üstat, Cenâb-ı Hakk’ın Jüpiter adlı meleğe verdiği güçten bahsetmeye başladı. Özetle her gezegenin sahip olduğunu söyledi. Ona benzer bir şey yaratan bir güç olduğunu. Satürn’ün gücü dünyayı, Jüpiter’in gücü ise suyu yaratır. Mars’ın gücü tutku yaratır. Güneş’in gücü ateşi yaratır. Dedim ki, insanlar doğaları ve elementleri üç üst gezegene ayırmışlar. Güneş dindar bir peygamberdir, mecazi, gerçek değil. Jüpiter’in yaşamın maddesi olan ısı ve nem gücüne sahip olduğuna karar verildi. Bu nedenle Jüpiter suyuna atfedildi. Ne zaman olduğuna karar verildi. Karar verildiğinde Dünya’nın doğası olan soğukluk ve kuruluk gücü yani önce Dünya’yı Satürn’e, sonra havayı, Dünya’nın yüzeyine yakın olduğu için Mars’a, ısıyı ve kuruluğu gösterdiği için ışığı Güneş’e bağladılar. Erdemli olan şöyle dedi: “*Bütün bunlarla ilgili açıklamasının gerçek değil mecazi olarak yaratılışla ilgili olduğunu bize öğretiyor.*” Şöyle devam etti: “*Onların bedenleri yok, aksine ilâhî evrenselliğin gücüyle her zaman kendilerine ait olan eylemleri var. Onlar bu yıldızların üstünde.*” Diyorum ki eski çağlardaki birçok millet bu gezegenlerin tanrı olduğuna inanıyordu. Hipokrat, Platon ve Aristoteles inançlarında onlardan farklıydılar. Bu gezegenlerin ve yörüngelerin melek olduğuna ve dünyanın kendilerine emanet olduğuna inanıyorlardı. Aristoteles, bu gezegenlerin yaratma gücüne sahip olduğunu, bu cisimlerden Cenâb-ı Hakk’ın onlara yalnızca bu duyularda hareket ve hareket etme gücünü verdiğini, bu şeylerin gerçek Yaratıcısının Allah olduğunu ve O’nun olduğunu beyan etmiştir. Meleklerle ve diğer bütün yaratılmışlara bağışlayıcı olan Allah’tır. Bu kitabımızda onlara ihtiyaç olmadığı için onları anmaktan kaçındık. Genel olarak onlara değindik. el-Burhân fî esrârî ‘ilmi’l-mîzân kitabımızda ayrıntılı olarak delilleriyle ele aldık. O halde anlayın ki, bu nedenle Aristoteles İskender’e yazdığı mektupta, gezegenlere atfedilen eylemleri ve bunların Yüce Yaratıcının bağladığı yörüngeden etkilerini açıkladığını söylemiştir. Yaratıcı olduğunu ve O’nun kudretli verici olduğunu, ilâhî güçle ve yıldızların üstünde ilâhî güçle dolup taşıdığını söyledi. Sonra dedi ki, “*Bunu açıklamanın yeri burası değil.*” Ben de cümle içinde senin ne için vazgeçilmez olduğunu ne yapmak istediğimi anlattım. Bitkilerin sırları hakkında anlatmak istediklerimi vazgeçilmez bir şekilde anlayın. Sonra, sanat ve öğretilerin yazarı, bilge, seçkin üstat Aristoteles şöyle dedi: “*Bu metin nedir?*” Şeylerin özelliklerine ilişkin bilgi güçlerinde, filozofların rütbeleri farklıdır. Tabiatlarının eylemleri, tıp dışında

farklılık gösterir. En bilge filozoflar, tabiatların eylemleri hakkındaki bilgilerinden sonra, şeylerin özelliklerine ilişkin bilgilerinden dolayı bilimsel derecelerde en yüksek olanlardır. Filozofların rütbeleri bu konuda derinlik ve güç bakımından farklılık gösterir. Bu nedenle emek ve araştırmayla, bir çeşit karışım ve tedaviyle her ruh halini kontrol etme yeteneğine sahiplerdi. Bu yüzden tılsımlar yaptılar. Onlardan hareket ettiler. Dünyada doktorlar için olduğu gibi, onlar da kendilerini sadece şifanın etkisini bilmekle sınırladılar. Bedenlerdeki tabiatları derinlemesine araştırma ve bunu başarma konusunda dereceleri farklıydı. Bazıları iyileştirilecek nedeni ve durumu tasavvur etti. Belirtilerin dengesini ve nasıl olduğunu anladı. Bunu kolay ve yumuşak bir tedaviyle karşıladı. Böylece hastalar hızla iyileşti. Hasta kişi diğerlerinden daha iyi durumdaydı. Aralarında hastalığın algısını ve teşhisini anlamakta zorlananlar da vardı. Bu yüzden ateşi çeşitli yöntemlerle tedavi etmeye başladılar. Hastalığın teşhisini koymak için hasta kişinin geçiş anında diğer belirtilerini bilirse, hastalığı çoğaldıktan sonra tedavi edebilir. Hastalık (hemen) iyileşmez ancak bir süre sonra hastalık temizlenir. Tedavi uzun bir zaman dilimi olduğundan tabiatların hareketlerini bilmede tıbbın mertebeleri de buna göre değişir. Hastaya tedavi için yaklaşan ve hastalığın mizacının gücünü teşhis etmeyen kişi artık doktor değildir. Hasta tecrübe ve bilgi eksikliği nedeniyle helak olabilir veya tabiat hastalığı ele geçirinceye ve belirtileri kendisinden giderilinceye kadar hastalığı uzar. Bunu anlayın, yeteneği olmayan oyalanma dışında sanatı uygulamaya başlayan kişi de öyledir. Bilgide, çalışmada; o beden ve onun tedavisinin bozulmalardan arınması dışında, kendisini aradığı ilaca ulaştıracak bir anahtar hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Arzu edilene, uygun olana ulaşmak mümkün değildir. Dolayısıyla eve anahtarsız girdiği sürece gelişmeleri değil bozulmaları hak eder. Sonra bilge adam, öğretisinde Kral İskender'e hitaben şöyle dedi: *“Ben size, ışığı olmayan her bitkinin Satürn'ün bir parçası olduğunu, ışığı olan her şeyin Jüpiter'in bir parçası olduğunu öğretiyorum. Işığı taşımayan her şey Mars'ın ve ışık taşıyan her şey Güneş'in bir parçasıdır.”* Açıklama: Bunun kısa bir çalışma olmadığını biliyorum.

Bilin ki bu açıklama Güneş bölümünden gelen her şey ile ilgilidir. Bitkilerin işaretlerini, dört tabiatın dört aşaması olan üç yüce ve Güneş ile sınırlandıran bir çalışma değildir. Venüs'ün ortak özelliğinden kaynaklanmaktadır. Mutlulukta, doğada ve güçte Jüpiter ile birlikte. Ay diğer gezegenlerle ve Venüs'le ortaktır. Güneş,

bitkinin tam bir temele sahip olduğunu söyledi. Bu yüzden İskender’e hitap etti. Size şunu bildiriyorum ışığı olmayan her bitki Satürn’ün bir parçasıdır. Bu açıklamaya ihtiyaç duymayan apaçık bir ifadedir. Çünkü çiçek açmayan ve meyve vermeyen bitki, Satürn kısmından gelen uğursuz bir bitkidir. Ölümün tabiatından ötürü soğuk ve solmuştur, belki de ölümcül zehirlerden biridir. Satürn’e atfedilen bu hükümde, halk arasında ittifakla görüş birliğine varıldığına dair rivayetler vardır. Doğrulukta, onurda ve güvenlikte, büyük saadet ve kudret için güçte, uzun ömürlü olmakta, sağlam yerler, su birikintileri ve evler inşa etmede ve vadileri gübrelemede...Eğer bundan başkasıysa, o zaman geri dönmesi beklenirdi. Düşmeye işaret eden yerler dışında nadasa bırakılması, yanması da bozulmaya, yıkıma işaret eder. Bununla birlikte bitkinin bazı kısımlarının ıslanmış olduğunu da düşünelim. Zararlılara gelince, bitkinin faydalı kısımlarının ve zararlı kısımlarının birlikte bulunduğunu dikkate alarak anlayalım. Bundan yola çıkarak tuzlu bitkiyi ve hoş kokulu faydalı olan bitkiyi de zikretmek gerekir. Meyvesiz yani çiçeği olmayan bitkiyi ve türünü anlayın. Berrak siyahlığa sahip olup, soğukluk ve burukluk gücüne sahiptir. Eski gri saç olarak bilinir. Bir kısmı uzar. Meşe palamudu ve ceviz üzerinde bulunan ve bir kısmı rengi siyah, beyaz ve mat olan bir kısmı da çam ağaçlarında bulunan ve her türlü işin içinde yer alan pek çok faydası bulunan bir şeydir. İyilik ve güçleri ağaca göre değişir. Üzerine asılır. Bir açıdan bal gücüne sahiptir. Bir açıdan kavrama gücünü yükseltmeye sahiptir. Sanat dünyasında yeri vardır ve işlemlerde kullanılır. İşlemlere dahil olup Satürn’e atfedilen kurşun ve cıva kompleksine uygundur. Bunun üzerinde nasıl çalışılacağından bahsedeceğiz. Bundan elde edilen şey bir tür boya ile karıştırılan şeydir. Tuzlar ve anahtarlar dışında bir gruba dahil olan, parfüm ve kokuların kimyasında yer alan, zarar vermeyen, hatta parfümün içinde yer alan faydalı bir tuzdur. Hamuru güzelleştirir ve tadının güzelleşmesini sağlar. Ancak zeytinin köklerinde bulunan bir tür madde vardır. O da zehirlerden biridir, bu yüzden ondan sakının. Çünkü Satürn’ün kötü doğasına sahiptir ve kötü kokusuyla bilinir. Zanaat işlerinde yer alır. Safranı tutuşturur. Sürüyü iyileştirir. Ancak zehirliliği nedeniyle onu bıraktık. Bu nedenle yalnızca zehirlerin yönetimi konusunda bilgisi olanlar onu kullanmalı. Buna dikkat ettiğiniz sürece zarar görmez.

Akıllı olan, işlerinde bundan istifade eder. O halde bunu iyi anlayın. Bunu Kanz Al-İhtisas kitabımızda detaylı olarak anlattık. Bu bir ılgın bitkisidir ve Kur'an-ı Kerim'de Sebe Suresi'nde şöyle buyurulmaktadır: *“Onların iki bahçesini, acı yemişli, ılgınlı ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.”*⁶⁶ Ilgın'a benzeyen, çiçek ve çiçek salkımına sahip olmayan, ancak nohut gibi sarımsı renkli tohumları olan ve birbirine yapışan küçük tohumların içinde bunlara ılgın tohumu denir. Deri tabaklamada kullanılır, suyu ve tuzu içerir. Yıkayıcı olarak faydalı bir güçtür ve zanaat dünyasında kullanılır. Bundan su ve tuz çıkarılır ve anahtarlardan biridir. Bitkinin bölümlerinin detaylarını Burhan kitabımızda ele aldık. Bitkiyle ilgili deliller ve yönetimdeki genel kurallar ve diğer şeyler: damıtma, tekrarlama, emilim, sonra tuzunun çıkarılması. Bitki nemliyse yapılır. Üzerine sirke eklenmesine gerek yoktur. Eğer kuruyorsa, o zaman ağırlığının altında biri kadar olan az miktarda akış maddesinin içine eklenmesinde bir sakınca yoktur. Bu yüzden anlayın. Bu abanozdur, orkide bitkisindendir. Kaygan, hoş kokulu ve aşındırıcı güce sahip olan bu bitki sürmede kullanılır. Görüşü karartan ve kronik burun akıntısına neden olan gözdeki nemi temizlemek için kullanılır. Hindistan ülkelerinden getirilip tarafımızdan temin edilir. Ülkemizde ona ulaşmanın yolu yoktur. Mevcut, ama masif ağacı olmadan da yaparız, çatlamasında dili sokan, yakalayan bir şey var. Bu bitki köz üzerine konulursa ses çıkarır. Hoş kokulu buhar verir ve sözü edilen yağ oluşur. Ateşle çabuk yanan bir boya içerir. Çelikten çubuk biçiminde araç ile sürülürse yakut rengindedir. Gözün karanlıklarını açmak, gözyaşlarını kesmek, gözbebeklerini ve göz ağrılarını düzeltmek için en faydalı şeylerden biridir. Bu ağaç delinir, çıkan talaşlar ezici ile ezilir ve akan malzemeye karıştırılır. Çok kıvamlı hale geldikten sonra sürme halinde ondan çıkar. Akan madde tarafından bulanıklaştırıldıktan sonra altında biri ona girer. Sonra damıtma yapılır ve damıtmayı tekrarlar, ondan su ve yağ çıkarır ve tezeği yanmış kül haline gelinceye kadar elenir. Akan malzemenin en iyisinin dörtte biri kadar bulanıklaşır. Orta ateşte bir miktar kalana kadar pişirilir. Sonra süzülür, tuzla karıştırılır. Tuzunun bir kısmı elenir. Böylece faydalı şeylerden biri haline gelir. Bedenleri iyileştirir, arındırır, kükürdü giderir ve vücut yanmalarını giderir, düğümleri çözerek güzel bir ilişkiyle bağlar. Tecrübe gerçeği ve huzuru ortaya çıkarır.

---

⁶⁶ Sebe' Suresi – 16, Abdullah-Ahmet Akgül Meali

Ancak onlar (şükürden ve itaatten) yüz çevirdiler, böylece biz de onlara (büyük su bendini-barajını yıkıp) Arim selini gönderdik. Ve onların (o güzelim) ikili bahçelerini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde az bir şey de sedir ağacı olan iki harap bahçeye dönüştürüp (nimetlerimizi ellerinden aldık).

Ben de dedim ki: Bu bitkinin zeytin çiçeğine benzeyen bir çiçeği var. Kokusu güzelse Satürn'ün bölümündendir. Kötü bir kokusu varsa da o zaman Satürn'ün bölümüne aittir. Çiçeği olmayan da Satürn'dendir. Bilge Aristoteles botanikle ilgili kapsamlı bir açıklamadan bahsetmiştir. Açıklamasını sizler için detaylandırdık. Bilgelerin, çiftçilerin, filozofların ve özel şahısların pek çoğu bilir ki, Satürn bitkisinin çözümü, eğer açıksa, iki rüzgârdan biri olan mersindedir; birincisi soğuk, ikincisi kuru ve buruktur. Bir de bitki olan vardır. Onun en iyisi, en faydalısı yeşildir. Kuvvetlidir, mevcuttur, siyaha eğilimlidir. Diğer atfedilen ışıklardan farklı olarak parlaklık eksikliğinden dolayı küçük, Satürn rengi bir çiçeğe sahiptir. Sonra beyazdır, sonra siyah. Siyah meyve ise beyaz meyveden daha zayıftır. İmam Câbir bin Hayyan Hazretleri, Allah ona rahmet etsin, kitaplarının bazı yerlerinde mersin bitkisinin pek çok özelliği bulunduğunu söylemiştir. Üç renkli ve cinsi de üç çeşittir. Renklere gelince, bilinen yeşil görüntüsü olan , sonra pek bulunmayan bir ton olan mavi ve daha sonra bulunan sarıdır. Yeryüzünde ona benzer olan mersin de mersindir. Aksine, aslında sarı mersindir. Sardunya da benzer, ancak daha azdır. Mersine benzeyen her şeyin mersin olduğunu söylediğimi unutmayın. Aslında adı verilmemiştir. Mersin soğuktur. Mersin sıcaktır. Mersin Merkür ve Venüs'ün paylaştığı Satürn bölümündendir. Mersin Mars bölümündedir ve bu konuda tartışma vardır. Sonra üstad Câbir, Allah ona rahmet eylesin, mersinin iki kısım olduğunu, fesleğen ile isimlendirildiğini söyledi. Peki adı nedir? Üç çeşit vardır. İlki fesleğen, ikinci gül ağacı, sarı reyhani üçüncüdür. Fesleğen ise zararlı ve zayıf cinsi olup geniş yapraklı ve incedir. Reyhan onun ince, geniş ve uzun çeşitlerindendir. *“Onun eylemlerinin hepsi küldür ve tuzu taş ocağı kurşunlarını sertleştirir.”* buyurdu. Tek başına ve başka bir şeyle karışırsa, kurşunu gümüşe çevirir. Hayatım üzerine yemin ederim ki, üstat tavsiyelerde bulundu. Ortaya çıkardığı şeyi iyi yaptı. Sadece mersin denilen meşhur mersin ağacından bahsediyordu. Çünkü o, sanat dünyasının sırlarından biri ve anahtarlarından biridir. Onu elde etmek için, ondan sıkılan su, bol miktarda ve akasya ile damıtılmış alkaliden daha saf bir meyve suyuna sahip olmalıdır. Sadece birkaç nedenden dolayı kısaltmaya ihtiyaç duyduk. Sıkıldığında nemi olur. Bu nedenle meyve suyunun sadece küçük bir kısmı gelir. Damıtmaya gelince, damıtmanın işlevi, şeyin su kısmını toplamak ve nemi kurutmak ve damıtılmış sudan sonra geriye kalan ne varsa ayırmaktır.

Böylece alınır, öğütölür ve mühürlü bir kap içerisine konulur ve depolanır. Kalsine oluncaya kadar kuvvetli ateşte tutulur ve hiçbir parçası olmayan kısım kül haline gelir. Bu işareti görmezseniz işareti görene kadar kalsinasyona devam edin. Dilerseniz onu ezin, külün tuzunu çıkardığınız gibi onun da tuzunu çıkaracaksınız. Burada küller kil içerisine veya kilden yapılmış bir tencereye konur. Orta ateşte dörtte biri su oluncaya kadar pişirilir, daha sonra süzölür ve bir pıhtı gibi damlatılır. Ardından sıcak Güneş'te veya bir tencerede bekletilir. Yumuşak ateş içerisinde tuz, pişmiş şeker gibi çıkmıştır, onu da işinize dahil edin. Eğer bu işlemde ustalaşırsanız selam olsun. Taşı ezdim. Mümkünse damıtılmış suda tamamen sert ve saf olana kadar tekrar tekrar karıştırdım. Sonra onu azar azar taze, mumlu mersin tuzu ile dolu bir kâsede yuvarladım. Fildişinden mumlu, emredilen hikmeti gizleyerek, soğuk bir gecede onu aya çevirdim. Burada size faydalı amellerden bahsediyoruz. Bu kitap ile hikmete ulaşmak için başka hiçbir şeye ihtiyacınız yoktur. Diğer anahtarlardan sonuç almak ve eğer ilmin artmasını istiyorsanız, o zaman Cenâb-ı Hakk'ın bize vahyettiği tasniflerimizden uzun kitaplar yazmalısınız, bunu bilin. Satürn bitkisinin anahtarlarına takılanlardan, tılsımların iksirlerin efendisi olduğunu ve büyük faydaları olduğunu söylüyorum. Sanat dünyasındaki anahtarlardan biri olduğunu ve geri kalan beş tılsımı da eklersiniz. Bunlar, El-Kabali (Arjuna / İngilizce: Hint bademi), Balilaj (Hint ülkelerinde hasıl olur zeytine benzer bir ağaçtır ki içi fındığa benzer ve tatlı bir meyvedir) ve Safran, faydaları bakımından daha belirgin olur. Bu beş tılsım, beyni onarmada en büyük ilaçlar arasında yer alır. Ayrıca beyaz saçların oluşmasını yavaşlatır, görme kuvvetini güçlendirir, gözlerdeki donukluğu giderir. Sanat dünyasında da bu durum böyledir. Dilerseniz her birini ayrı ayrı kullanın. Çünkü anahtarlar arasında bir anahtardır, dilerseniz bunları bir araya getirebilirsiniz. Tüyleri bütündür. Bizim onunla bir bağlantımız olmadığından, ağacının taze bir dalı veya yapraklarından, onu güçlendirecek uygun bir şeyle nemlendirmemiz gerekir. Böylece detayına ulaşabiliriz. Bu yüzden öğütölmeyenleri eziyor ve bazılarının çekirdeklerini çıkarıyor, sonra elde edileni öğütüyoruz ve eziyoruz. Dilerseniz damıtılmış mersin suyundan dilerseniz bol miktarda akma maddesini içine ekleyerek, dilerseniz ona göre gübreleyerek gübreleme işlemine tabi tutunuz. Üzerinde delik bulunan camdan yapılmış bir kapta, çürüme süresi yedi gün olup, sonra hafif ateşte damıtılarak sulu bir şey kalmayınca kadar

devam edilir. Geriye kalan sudan eser kalmaz. Sonra kalsinasyonda yaptığım gibi yaparım. Mersin külü gibi, sonra tuzu çıkartın, sonra damıtılmış su ile cilalayın. Kurşunu onarmada, demiri yumuşatmada ve işte, dört kirli şeyi arındırıp yumuşatmada ve kalanın düğümlenmesinde faydalı sırlara sahip bir bilgi edindiniz, öyle anlayın.

Satürn'e atfedilen bitkilerden Barşaşan (bakire saçı), devin kılı olarak anılır. Kızlık saçı (baldıran kılı/otu) olarak da adlandırılır. Çiçek açan bitkiler arasında yer alır. Birçok eski ve yeni bilge tarafından açıklanan birçok faydası vardır. Sanat dünyasında giriş anahtarları arasında yer alır. Kim bilir ve uygulamasına hâkim olursa, ondan faydalı işler elde eder. Ünlü bir bitkidir ve suyu aslında kurşun, bakır ve demir üzerinde çalışır. Kurşun ise eritilmez ve tavlânır. Bakıra gelince, plakalar özsuda ısıtılıp söndürülür, iş tekrarlandıkça sonuç netleşir. Anlayın. Eldesi ise, içindeki suyun damıtılması, damıtılmış suyun yeni bir bitkide karıştırılıp damıtılması, sonra her seferinde yeni bir bitki üzerinde çalışmanın tekrarlanmasıyla olur. Su güçlenip onu arındırır, nefesi güçlendirir. Yedi defadan sonra toprakları toplar ve üzerine dörtte bir oranında damıtılmış su döker, damıtıp inceler, damıtırken toprak kaplarda kül haline gelene kadar kalsine edilir. Ardından üç katı kadar damıtılır. Küllerin üzerine dört katı kaynar su dökülür. Sonra ateşte dörtte biri kalana kadar hafif ateşte kaynatılır. Ardından size Burhan Kitabında defalarca gösterdiğimiz gibi tuzu çıkarılır. Yukarıda da belirttiğiniz gibi tuzu çıkarıp muhafaza ediyorsunuz. Bir kısmı damıtılmış suda eritiliyor ve tuttuktan sonra onunla ağda yapıyorsunuz. Çünkü bu terazide yer alan garip bir şey, dolayısıyla siz de farkına varacaksınız, Cenâb-ı Hakk'ın izniyle hidayet bulacaksınız. Orkide bitkisinden ve çeşitlerinden daha önce bahsetmiştik. Bu bitkiyi ona kadar sayarak tamamladık. Bize kalan Cenâb-ı Hakk'ın bize ilham ettiği şeyleri anlatmaktır. Anahtarlarla ilgili olarak bize vaat ettiğine gelince, Allah bizi başarıya ulaştırsın. O bize yeter ve O, işlerin en güzel vekilidir, Yüce ve Büyük olan Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur.

3.3 Eserde Kullanılan Sembolik Dil ve Amacı

Simya sembolleri ilk kez Yunan, Süryani ve Mısırlı yazarlar tarafından kullanıldı. MS beşinci veya altıncı yüzyılda ortaya çıktı ve Orta Çağ Arapları tarafından benimsenip

yaygınlaştırıldı.⁶⁷ Cildekî de eserlerinde bu geleneği devam ettirmiştir. Nüshanın sonunda bulduğumuz nottan bu sembolleri Şeyhi el-İrâki'den öğrendiğini düşünmekteyiz. Philip N. Wheeler'in Alchemical Symbols adlı kitabında incelediğimiz kadarıyla sembollerin benzerleri 15.yüzyıl Basil Valentine⁶⁸ adlı simyacı tarafından da kullanılmıştır. Hoff'tan Caspar Harttung'un Das Vade mecum⁶⁹ isimli eserinde Cildekî'nin de kullandığı sembollerin yer aldığı bir simya semboller sözlüğüne yer vermiştir. Tüm bu incelemeler bize şunu kanıtlar niteliktedir ki simyadaki bu sembollerle yazma geleneği antik medeniyetlerden orta çağ İslâm elkimyasına aktarılmış ve günümüz modern kimyasına kadar da dünyanın çeşitli yerlerinde simyacıların ve elkimyacıların vazgeçemediği bir yazma şekli olmuştur.

Peki neden bu sembolere ihtiyaç duymuşlardı? Aslında en temel gereksinim gizlilik olmuştur. Simyacılar, transmutasyona ait bilgileri korumayı ve bu sanatı gizli tutmayı amaçladılar. Bunun birçok sebebi vardır. Zamanın hükümdarları/soyluları, daha çok altın elde etmek için ya da simyacıların başarılı olması durumunda altınlarının değersizleşeceğinden endişe ettiklerinden simyacıları zorla hapsediyorlar ve çeşitli işkencelere tabi tutuyorlardı. Roma imparatoru Diocletianus (ö. 311) M.S. 296'da simya ve simya ile ilgili çalışmaları yasaklamış, var olan bütün eserleri yaktırmış ve simyacıları sürgüne göndermiştir. Simya ile uğraşmak yüzyıllar boyunca şeytan işi olarak görülmüştür. Simyacılar kafir damgası yemekten korkmuşlardır. Bu nedenle yazılan metinlerde, kriptolu simya sembolleri, şemaları alegorilerle dolu biçimde kullanılmıştır. Simyacıların çalışmaları üzerindeki mistik etki arttıkça, başkalarının notlarını ve tariflerini anlamalarını engellemek için yazılarında kullandıkları kapalı ve simgesel dilde giderek daha çetrefilli bir hal almıştır. Bundan dolayı simgesel karakterler özellikle simya şiir ve resimlerinde önemli bir yer tutarlar, öyle ki tarihin ilk şifre uzmanları da yine simyacılar arasından çıkmıştır. (Trithemius gibi)⁷⁰

---

⁶⁷ William R. Newman, John A. Walsh, Stacy Kowalczyk, Wallace E. Hooper, Tamara Lopez, Proposal for Alchemical Symbols in Unicode, Indiana University, March 6, 2009, s.3

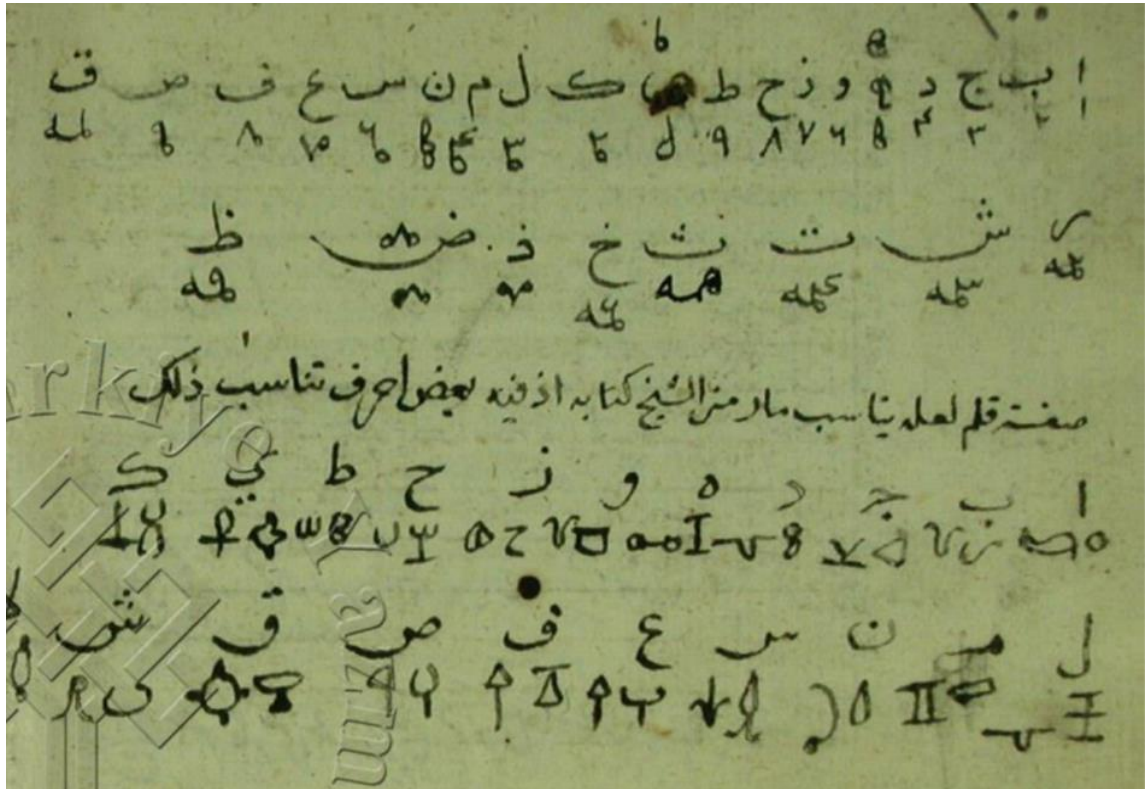
⁶⁸ Basil Valentine, varsayılabildiğine göre bir 15. yüzyıl simyacısı, muhtemelen Erfurt, Almanya'daki Benedictine Saint Peter Manastırı'nın Canon'u olan Basilius Valentinus isminin İngilizce halidir.

⁶⁹ Yale. Mellon MS 38. Caspar Harttung vom Hoff. Das Vade mecum. 1557

⁷⁰ Sean Martin, Simya ve Simyacılar, Kalkedon Yayınları, 2009, s.33

Simya bilgilerinin Müslüman ilim adamları tarafından bilinmesi ve kullanılmasıyla birlikte elkimya üstatları da benzer nedenlerden dolayı yazılarında bu sembolik dili devam ettirmişlerdir. Hatta içlerinden şair olanlar bu önemli bilgileri şiirlerinde simgesel anlatımlarda gizlemişlerdir. Cildekî de eserlerinde sembolik dili kullanmış ve alıntılama yaptığı şiirlerdeki saklı elkimya bilgilerini çözmeye çalışmıştır. Cildekî'nin Türkiye Yazma Eserler Kurumu Carullah Efendi 1842 numaralı nüshanın son sayfasında kullandığı sembolik şekiller aşağıdaki görselde mevcuttur. Bu sembollerin benzerlerinin 16.yüzyılda Avrupa'da bulunan simyacılar tarafında da kullanıldığı görülür. Örnek olarak, Basil Valentine'nin "Last Will and Testament" of Basilius Valentinus da derlediği simya sembolleri ve Caspar Harttung vom Hoff 'un Das Vade mecum da yer alan Vocabularius bölümündeki simya sembolleri ise ekler bölümünde paylaşılmıştır.

Tablo 1: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Carullah Efendi koleksiyonu 1842 numaralı nüshanın son sayfasında yer alan semboller

Tablo 2: Cildekî'nin kullandığı semboller ve denk olduğu Arapça harfler

ا	ب	ت	ث	ج	ح
۱	۲	کمه	مم	۳	۸
خ	د	ذ	ر	ز	س
۹	کم	مه	مم	۷	۶
ش	ص	ض	ط	ظ	ع
سمه	۶	۵۵	۹	مه	ص
غ	ف	ق	ك	ل	م
	۸	ملل	ک	سا	ع
ن	ه	و	ي		
ب	۴/B	۶	d/b		

Yukarıdaki sembollere karşılık gelen harflere bakılarak Cildekî'nin eserinde kullandığı şifreli kelimeler çözülebilmektedir. Birkaç örnek verecek olursak;

Carullah Efendi 1840 numaralı yazmanın 16.sayfa sol kısmında bulunan şifrelenmiş kelimeleri analiz edelim.

Tablo 3: Şifrelenmiş kelime örnekleri

ا	سا	کمه	ص	ملل	الشعر ←
ا	ر	س	ع	ر	(şiir)

الزجاج	←	٣	١	٣	٧	٣	١
(cam)		ج	ا	ج	ز	ل	ا

Tablo 4: Cildekî'nin kullandığı diğer semboller ve denk olduğu Arapça harfler

ح	ج	ث	ت	ب	ا
٥ ٣	٧ ٤			٧ ٣	٥ ٣
س	ز	ر	ذ	د	خ
٧ ٤	٥ ٣		٧ ٤	٧ ٣	
ع	ظ	ط	ض	ص	ش
٧ ٣		٥ ٣		٧ ٣	٧ ٣
م	ل	ك	ق	ف	غ
٧ ٣	٧ ٣	٧ ٣	٧ ٣	٧ ٣	
		ي	و	ه	ن
		٧ ٣	٧ ٣	٧ ٣	٧ ٣

Tablo 5: Şifrelenmiş kelime örneği

دَکَل	←	ك	ل	ب	8
(Harmanlamak, karıştırmak)		ك	ك	ك	د

Cildekî Tablo 4'teki sembolleri ise yalnızca Tablo 2 de yer alan semboller ile birlikte birkaç yerde kullanmıştır. Bunun sebebi muhtemelen Tablo 3 te yer alan şekillerin yazmayı güçleştirmesidir.

4. METİNLERİN İNCELENMESİ

4.1 Eserin İçeriği ve Metaller, Değerli Taşlar ve İlaçlar ile İlgili Bölümler

4.1.1 Mukaddime

Cildekî, Allah'a ve Hz. Muhammed (s.a.v)'e övgüler sunarak eserine başlamıştır. Bu durum Orta Çağ İslâm Dünyası'nda yer alan pek çok nüshada karşımıza çıkmaktadır. Methiyelerden sonra sanatın (simya) ilk insan Hz. Âdem Aleyhisselam'dan başlayarak tüm peygamberlere ve bilgelere bahşedildiğini açıklar. Rivayetlere göre Hz. Âdem tüm ilimlere hâkim olduğundan maddelerin birbirine dönüşümünü ve maddenin varlık mertebeleri alemine dönüşümünün sırlarını da biliyordu. Hz. Âdem, uzun ömrü sırasında tüm bildiklerini yaklaşık kendisi ile arasında 6-7 kuşak fark bulunan Hz. İdris'e öğretti. Çeşitli nedenlerden ötürü Hz. İdris doğduğu toprakları bırakıp Mısır'a göç edince tüm uygarlık tarihini değiştirdi. Böylece bu kadim bilgiler Mısır'ın zenginleşip bir ilim yuvasını haline gelmesini sağladı. Simyada kendine düşen payı alıp Mısır'da kök salarak gelişti ve muazzam bir seviyeye ulaştı.

Mısır kökenli simya bilgisi Hermes ile ilişkilendirilir. Hermes'in, Hz. İdris olduğunu kanıtlayan pek çok deliller vardır. Cildekî, Nihâyatü't-Taleb fî Şerhi'l-Mükteseb adlı

eserinde bu konuya özellikle değinir. Simya tarihini Hermes ile ilişkilendirir. Cildekî bu eserde simyanın iki kısma dayandığını söyler. Kısmen seküler, kısmen de ruhanî. Ruhanî kısım Hz. Âdem ile başladı. Sonra oğlu Seth'e bu bilgileri aktardı. Bu bilgiler daha sonra Hermes'in Hermes'i olarak adlandırılan Enoch'a yani Hz. İdris'e ulaştı. Sonra Hz. Nuh'a ve onun soyundan gelenlere Hz. Musa'ya, Hz. İsa'ya ve Hz. Muhammed (s.a.v)'e ve damadı altıncı imam Ca'fer es-Sâdık'a ulaştı. O da çocuklarına ve öğrencisi Câbir b. Hayyân'a aktardı. İnsanlar günümüze kadar bu sanatın peşinden gittiler. Böylece bu sanat (simya) ulustan ulusa, bir dini mezhepten diğerine, çeşitli dillerde ve farklı kelimelerle ifade edildi.

Cildekî, Yedi Bilgeden biri olarak kabul edilen Thales gibi her şeyin temel maddesinin su olduğunu savunmuştur. Önce su yaratılmıştı. Zamanla suyun çekilip kurumasıyla toprak oluşmuştur. Cildekî'nin böyle düşünmesinin sebebi suyun fiziksel değişimlere bozulmadan uğrayabilen katı, sıvı ve gaz halinde üç formda da kimyasal yapının değişmediği tek madde oluşu olabilir.

Cildekî, Allah'ın -Kur'an'ı Kerim'de yer alan Câsiye Suresi 12. ayeti delil göstererek- insanları ilim öğrenmeye teşvik ettiğini belirtir. İlk öğrenilmesi gereken ilimler olarak da Allah tarafından insanlara bahşedilen astronomi ve simya olması gerektiğini düşünür. Antik Çağda astronomi insanların zamanı anlamalarına, mevsimleri belirlemelerine ve yön bulmalarına yardımcı oluyordu. Bu yüzden kadim medeniyetlerde hem dünyevi işlerde sağladığı kolaylıklar hem de dini ritüellerin ayrılmaz bir parçası olarak astronomi her daim araştırılmış ve geliştirilmiştir. İslam medeniyetinde ise astronomi hem tek başına ayrı bir ilim olmuş hem de simyanın içinde ayrılmaz bir bütünlük oluşturmuştur.

Cildekî, Câsiye Suresi 12. ayeti yorumlayarak bilgiyi aramanın ve bu yolda gayret göstermenin önemli olduğu belirtir. Sanat sahibinin ilmini kötü amaçlı kimselere öğretmemesini ve büyük üstadlarının bu bilgilerin ifşa edilmemesi için birtakım semboller ve mecazlı anlatımlar kullandığı dile getirir. Hermetizm'in genel kuralı aslında burada da karşımıza çıkar. Bu kural şunu söyler: *"Bu sırrı bilinler artık insanlarla konuşmaz ve öğretmeyi bırakırlar. Konuşanlar ise bu sırrı ya hiç bilmezler ya da yanlış bilirler. Sır, kendini aşikâr edeceği kişiyi kendi seçer."* Bu yüzden bilgiler daha ileri

giderek hikmet sahibi olmayanlara açılmaması için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bu sanatta usta bir bilge olabilmenin tarifini vererek olursak simyayı iki boyutta düşünmemiz gerekir. Felsefe, matematik, astronomi ve pratik kimya bilgileri gerektiren maddesel dünyaya ait bilgiler ile dini bilgiler, sırlar gibi ruhani dünyaya ait bilgiler iç içe geçmiştir. Öğrenci araştırmalı, düşünmeli, gözlem yapmalı ve sonuçlarına bakmalıdır. Günümüz bilim insanlarının uyguladığı bilimsel işlem basamaklarının bir benzerine Cildekî'nin bu eserinde rastlarız ki, aslında modern bilimsel metodların 14.yüzyılda çoktan bilindiğinin bir kanıtıdır. Günümüzde nasıl matematik bilimi hem işlemsel hem de düşünce biçimi olarak temel teşkil ediyorsa Cildekî de aynı görüşü o yıllarda savunmaktadır.

Cildekî, Ebû Hâlid bin Yezîd (ö. 64/683), Câbir bin Hayyân (ö. 200/815), Müeyyidü'd-dîn Tuğrâî (ö. 515/1121), Al-Sadık Muhammad bin Emil Al-Tamimi (ö.960), Ebu Al-Hasan Ali bin Musa (ö. 203/818), Balinas (Tyanalı Apollonios) (m.s. 1 yy.) gibi-bilgelerin eserlerinden faydalandığı bildirir. Yararlandığı tüm bu isimlere baktığımızda Cildekî, öğretilerinde ve eserlerinde muazzam bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Bu onun öğrenmeye ve öğretmeye ne kadar açık olduğunu her daim araştıran, soran ve yeri geldiğinde pratiğe döken önemli bir şahsiyet olduğunu kanıtlar.

4.1.2 Eserin İlk Kitabının Giriş Bölümü

Bu bölümde Cildekî El-Müeyyidü'd-dîn el-Tuğrâî'nin bir dörtlüğünü alıntılararak geçmiş zamanlarda var olan sanat bilgisinin bilgiler tarafından kasıtlı olarak yok edildiğini bildirir. Mevcut eserlerin başlangıç ve son bölümlerinin silindiğini ve anlayabilmek için yalnızca orta kısımlarının olduğunu, o yüzden bu kitapları okumanın bir faydası olmadığını dile getirir. Nihâyatü't-taleb adlı eserinde belirttiği gibi onun yöntemlerini ve işlemlerini yalnızca ilgili kitapları okuyarak anlamayı beklememek gerekir. Simyanın en önemli kısımları gizli tutuldu ya da öyle anlatıldı ki sadece zeki ve erdemli olanlar onları anlayabilirdi. Sanatın nihaî amacı, her şeyi Yaratanın, ilim ve

hikmetin kaynağının bir olduğunu ve ortağının olmadığını ispat etmektir. Sanatın asıl amacı ise hastalıklı metalleri iyileştirmek; tesadüfi niteliklerini ortadan kaldırmak ve onları mükemmel hale getirmektir. Böylece simya Cildekî'ye göre bir felsefe, hayata dair bir bakış açısı ve aynı zamanda pratik bir sanattır. Bu iki amaç, gerçekten de Cildekî'den önce ve sonra yazılan hemen hemen bütün Hermetik öğretilerin, simya eserlerinin ve elkimya eserlerinin ortak özelliğidir. Elkimya öğrencisinin parçadan bütüne doğru bilgi inşa etmesi gerektiğini yani çıkarım yapmasını gerektiğini vurgular. Modern bilimsel metotlardan olan tümevarım yönteminin kullanılmasının gerekliliğini ve hatta bununla da yetmeyip belli yerlerde tasavvur etmeden başka yolu olmadığını söyler. Günümüzde bilim öyle bir seviyeye gelmiştir ki bilim adamları önce hayal etmekte daha sonra bunu gerçekleştirmenin yolunu aramaktadırlar.

Cildekî, Anahtarın Arapça harflerle bağlantısı üzerinde durur. Bu da Câbir'den bildiğimiz Mîzânu'l-Hurûf (Harflerin Mizanı) teorisinin Cildekî içinde hala geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Kısaca açıklayacak olursak, Harflerin Mizanı⁷¹ :

1. Belirli bir maddedeki dört doğanın miktarlarını ölçmek için, maddenin adının morfolojik olarak incelenmesidir.
2. Aristotelesçi elementlerin dört niteliği (yani sıcak / soğuk, kuru / nemli) dört dereceye sahiptir.
3. Doğalar
  - Dört yoğunluk derecesine ve her bir derece yedi kısma ayrılır.
4. $4 \times 7 = 28$ pozisyon (Arap alfabesindeki harflerin sayısı)
5. Dört doğa için toplam $4 \times 28 = 112$ pozisyon bulunur.
6. Her pozisyona sıcak, soğuk, kuru ve ıslak arasında ebced düzenine göre dönen Arap alfabesinin bir harfi atanır.
7. Elif sıcak içindir, bâ soğuk içindir, cim kuru için ve dāl yaş içindir.

---

⁷¹ Taşkıran Çankaya, Şule - Mammadov, Sehran, a.g.m

Cildekî'ye göre Anahtarda bulunan her doksan parmak/diş sırasıyla hava, su, toprak ve ateşi simgeler. Anahtarın bir de on iki kola ayrıldığını belirtir. Cildekî'nin cümlelerinden anlaşılan Anahtar, hem bir nevi ölümsüzlük iksiri hem de felsefe taşı gibi her dileği gerçekleştiren bir şeydir. Anahtara ulaşmanın yolu ise Mizan İlmi ve Kıymetli Taş İlmi'dir. Mizan İlmi'ni el-Burhân fî esrârî 'ilmi'l-mîzân kitabında oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklar. "Değerli Taş İlminden" ise bu eserde bahsetmiştir. Mizan İlmi büyük üstat Câbir b. Hayyân'ın en önemli teorilerinden birisidir. Oldukça kapsamlı olan bu ilmi şöyle özetleyebiliriz: Mizan İlmi, her cisimde zâhir ile bâtının ilişkisini açığa çıkarmayı hedefler. Bir nesnenin tabiatını ölçmek, o nesnede tabiat ruhunun nasıl tecelli ettiğini, niceliklerini, diğer bir deyişle bu ruhun o nesneye indiğinde tecelli isteğinin şiddet derecesini ölçmek demektir.⁷² Bu, ruhun unsurlara duyduğu arzunun ifadesidir ve ölçülerin (mevazin, mizanlar) kökenindeki ilke de bundan türemiştir. ⁷³ Ruh bizzat bu dönüşümün evidir. Elkimya geleneğinde dönüşüm en mükemmel şekli ile bir ruhî-manevî işlemdir. ⁷⁴

Cildekî Alt Dünya ve Üst Dünya'ya erişemeyeceğimiz için bizim çalışabileceğimiz tek yerin Orta Dünya olduğunu belirtir. Yani o zamanın imkanları açısından düşündüğümüzde yeraltının derinliklerine inemeyeceğimize ve gökyüzüne kadar çıkmayacağımıza göre eldeki verilerle sadece yaşadığımız yeryüzünde elkimya çalışmaları gerçekleştirmek mümkündür. Bu görüş yeryüzünde gördüğümüz, hissettiğimiz elementlerle varlığı yani bir elkimyacı için maddeyi açıklamamıza neden olur. Pek çok filozof ve alim gibi Cildekî de mevcut olanlarla maddeyi tanımlamaya ve anlamaya çalışmıştır. Su elementinin önemini belirtirken Enbiyâ Suresi otuzuncu ayeti dayanak gösterir. şu andaki modern bilimde biliyoruz ki insan bedeninin yüzde 70'i, yani 80 kg'lık bir kimsenin 56 kg'ı sudan ibarettir. Kanımız da sudan müteşekkildir. Hayvanların, bitkilerin, sebze ve meyvelerin de önemli kısmı sudan meydana gelir.

---

⁷² Doç. Dr. şule Taşkiran, Câbir b. Hayyân, İslâm Düşünce Atlası, <https://İslâmdusunceatlasi.org/cabir-b.-hayyan/4385>

⁷³ Doç. Dr. şule Taşkiran, İslâm Düşünce Atlası, a.g.m

⁷⁴ Doç. Dr. şule Taşkiran, İslâm Düşünce Atlası, a.g.m

Cildekî “Dört Mizah” teorisini Galenos(ö.216) gibi “Dört Mizaç” öğretisi olarak uygulamıştır. Balgam, safra, kan ve sevdanın hayvani bitki ve minerallerden üretilbileceğini belirtir. Bu beden sıvılarından kan, nemli ve sıcak; balgam nemli ve soğuk; safra sıcak ve kuru; sevda(kara safra) soğuk ve kurudur. Bu dört sıvı boyama işleminde kullanılır. Kan kırmızı ile safra sarı ile sevda siyah ve son olarak balgam beyaz renk ile ilişkilendirilir. Hatta Cildekî’nin eserinde bahsettiğine göre bu sıvıların birbirine karıştırılmasıyla yeni renkler elde edilebilir.

Cildekî’ye göre madenlerde bulunan renkleri açığa çıkarabilmek için onları eritmek ve akışkan kıvama gelinceye kadar bu işleme devam etmek gerekir. Böylece mineralde mevcut olan tüm renkler gün yüzüne çıkar. Elbette her madenin kendine has renk tonları vardır. Yakut ve mercan dağ lalesi gibi kırmızı ve tonlarını, akuamarin⁷⁵ ve firuze⁷⁶ ise yeşil ve tonlarını, zümrüt ise hem yeşil hem de sarı tonlarını bünyesinde bulundurur. Değerli taşları (zümrüt, yakut, elmas vb.) elde etmenin en önemli ögesi madenlerdeki pislikleri arındırarak onlardaki kusursuz özellikleri artırmaktır. Yani elkimyanın esas işi kusurlu madenleri daha kıymetli taşlara ve asil metallere dönüştürmektir. Bunun içinde denge ilmini bilmek gerekir. Kusurlu bedenleri(metalleri) düzeltmek için yani altın ve gümüş çevirebilmek için yapılacak iki işlem vardır. Birincisi doğrudan iksir üretmek, ikincisi ise iksirden iksir elde etmektir. Bunun bilgisi İlahî Sanat’ta gizlidir. İslâm Dünyası’nda bu İlahî Sanat’tan ilk bahsedenin Hâlid bin Yezid (ö. 64/683) olduğunu biliyoruz. Cildekî, Câbir b. Hayyân (ö. 200/815)’ın öğretisi ve eserlerinden oldukça etkilenmiştir. Cildekî onu bu sanatın en büyük ustası olarak kabul eder ki aynen günümüzde de Câbir b. Hayyân için “kimyanın babası” ifadesi kullanılır. Cildekî’den edindiğimiz bilgilere göre Câbir çok fazla kitap yazmış ve bu ilimde çalışmak isteyenleri cesaretlendirmiştir. Günümüzde hala Câbir Külliyyatı araştırılan ve incelenen elkimya

---

⁷⁵ Akuamarin, akuamarin veya akuamarin (Lat. aqua marina, "denizin suyu" anlamına gelir). Kıymetli taşlardan olup berilin şeffaf ve silikatlı bir türüdür. Hekzagonal sistemde kristalleşir ve sertliği 7,5-8 arasındadır. Kimyasal formülü: $Be_3Al_2Si_6O_{18}$ şeklindedir. Açık mavi ya da mavimsi yeşil renktedir ve Zümrüt’e çok benzer.

⁷⁶ Turkuaz Taşı İngilizce yazılışı ile Turquoise ve diğer bilinen adıyla Firuze Taşı, eski dönemlerde Türkler tarafından savaş malzemelerinde kullanıldığı için Türk Taşı olarak da bilinir. Turkuaz taşının geçmişi aslında binlerce yıl öncesine, Antik Mısır dönemine kadar uzanır. Ayrıca Antik Yunan kaynaklarında ve Aztekler döneminde de kullanılmıştır. Turkuaz, Fosfat Mineralleri grubundandır. Bünyesinde fosfat, bakır ve alüminyum bulunur. Turkuaz taşı (Firuze) saydam olmayan opak ve mumsu bir yapıdadır. Gök mavisinden turkuaz mavisine, yeşil mavi ve mavi gri renklerde mavinin en güzel renklerinde bulunabilir.

kaynaklarının başında gelir. Ondan en çok istifade etmiş olan Cildekî ise maalesef gereken ilgiyi daha görememiştir.

Cildekî'nin eserlerinden faydalandığı diğer önemli isimleri -İslâm Ansiklopedisi'nde bulunan isimler ile her ne kadar benzese de farklı künyelere de sahip olanlar mevcut olup burada Türkçe çevirisindeki adların yerine İslâm Ansiklopedisi'nde bulunan isimleri yazılmıştır- sayacak olursak; Mesleme b. Ahmed el-Farazî el-Mecrîfî (ö.398/1007), Ebû Bekr Muhammed b. Zekerîyyâ er-Râzî (ö.313/925), Abdürrahim b. el-Hüseyin b. Abdurrahmân el-İrakî (ö.806/1404)- kendisi bunu farklı bir künye ile belirtmiş olup aslen aynı kişiyi belirttiği kanaatindeyiz- Cildekî bu alim için Nihâyâtü't-taleb fî şerhi'l-Mükteseb adlı eserinde şeyh diye anımsar ve hocası olduğunu belirtir. Cildekî'nin isim sıralamasına devam ettiğimizde İmam El-Mu'ayyid Ebu İsmail Al-Tuğrâî (ö.515/1121), Ebû Abdullah el-Hakîm es-Sadık Muhammed b. Ümeyl et-Temîmî (ö.350/961 [?]), Ebû'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Abdillâh b. Abdilcebbâr eş-Şâzelî (ö.656/1258) gelir.

Cildekî doğalar diye tabir ettiği ateş, hava, su, toprak elementlerini kendi içerisinde aktif ve pasif olarak sınıflandırır ve bunların birbirine dönüştüğünü söyler. Câbir b. Hayyân'ın en temel öğretisi olan doğalar yani dört unsur (ateş, hava, su, toprak) birbiri içerisinde dönüşerek maddeleri meydana getirir. Bu temel unsurlar bir etken ve bir edilgen zahiri oluştururken, diğer etken ve edilgen batınını oluşturur.⁷⁷ Madenlerin bir iç yani maddede bulunan kuvvesi bir de dış yapısı yani fiile çıkmış formu bulunmaktadır. Unsurlardan bir etkin ve bir edilgin zahiri oluştururken, diğer etkin ve edilgin batınını oluşturmaktadır. Câbir'in anlatımına göre temel madenlerin iç ve dış özellikleri şöyle bir tablo ile gösterilebilir.⁷⁸

Tablo 5 : Câbir'e göre madenlerin iç ve dış özellikleri

MADENLER	DIŞ ÖZELLİKLER	İÇ ÖZELLİKLER
Altın	Sıcak-Nemli	Soğuk-Kuru
Gümüş	Soğuk-Kuru	Sıcak-Nemli

⁷⁷ Paul Kraus, Câbir b. Hayyân, Kitâbu's-Seb'in, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1354/1935, s.428.

⁷⁸ Paul Kraus, Câbir b. Hayyân, a.g.m

Cıva	Soğuk-Nemli	Sıcak-Kuru
Demir	Sıcak-Kuru	Soğuk-Nemli
Kalay	Soğuk-Nemli	Sıcak-Kuru
Bakır	Sıcak-Kuru	Soğuk-Nemli
Kurşun	Soğuk-Kuru	Sıcak Nemli

Bu tabiri tarihsel olarak incelediğimizde bu bilginin kaynağı olarak antik Yunan felsefesindeki “maddenin en temeli nedir?” sorusu karşımıza çıkar. Thales her şeyin sudan oluştuğunu belirtirken, Anaksimenes’e göre hava, Xenophanes için bu madde toprak, Herakleitos içinse ateştir. Empedokles ise her bir maddeyi evrenin temeli ya da baskın unsuru olarak belirledi.⁷⁹ Empedokles için bu maddelerin dördü de eşit ölçüde önemli ve evrendeki bilindik her şeyin oluşması için birbirine dönüşebilirlerdi. Böylece bu teori antik çağlardan modern kimyanın başladığı 18.yüzyıla kadar varlığını sürdürdü.

Maddesel dönüşüm içinse Cildekî, transmutasyonun (dönüşüm) esas prensibi altının yani kusursuz metalin doğada gerçekleşen oluşum sürecini laboratuvar ortamında hızlandırmak olduğunu savunur. Dönemin simyacılarının; altının ve diğer metallerin çok uzun sürede büyüyen bitkiler misali belli bir periyotta oluştuğunu anlamış olmaları aslında jeolojik zaman kavramına da sahip olduklarını kanıtlamaktadır.⁸⁰ Onlar kendilerini bu işe adanmış ve bunun onlara lütfedildiğini düşünüyorlardı. Günümüzde bilinen modern fiziğin babası, matematikçi, astronom, mucit ve teolog Isaac Newton (ö.1726) bile hayatının büyük bir kısmını simyaya bilhassa da transmutasyona ayırmıştır. Diğer taraftan simya ile iç içe olan Hermetizm üzerine yaptığı çalışmaları da meşhurdur. Yaptığı çalışmalar Cambridge Üniversitesi King’s College Kütüphanesi’nde yer almaktadır.⁸¹

Elkimyacılar, maddeyi dönüştürüp en mükemmel formatına getirirken aynı zamanda kendilerini de dönüştürüp mükemmelleştiriyorlardı. Bu simyanın mistik yönüne tekabül

⁷⁹ Anthony Kenny, Antik Felsefe, Küre Yayınları 2021, s.43

⁸⁰ Sean Martin, Simya ve Simyacılar, Kalkedon Yayınları 2009, s.24

⁸¹ William R. Newman, The Chymistry of Isaac Newton, June 2010

ediyordu. Simyadaki sırların öğrenimi ve öğretilmesindeki metot(lar) ilâhî dinlerde ve sayıları çok az olan özel topluluklarda (Hanifler, Harrânîler, Keldânîler, Sâbiîler, Süryaniler, Tibetli Şaolinler, Bektaşîler vb.) adeta temel bir ilim olarak kabul ediliyor, kişinin erdemli ve ahlaklı olabilmesini sağladığına inanılıyordu.⁸² İslam Dünyası'nda özellikle simyanın öğretileri ve tasavvuf öylesine iç içe geçmiş bir vaziyette bulunur. Tasavvufta bulunan nefis tezkiyesi ve arınması çalışmaları dahi nefis mertebeleri simya ve simya ile uğraşanların uyguladıkları bilgi ve yöntemleri içerir.

4.1.3 Eserin İlk Kitabının Beşinci Bölümü

Simyadaki sembolik anlatım yalnızca farklı alfabe kullanarak ya da mecazi anlatım ile yapılmazdı. Bu işin ustası olan kişiler engin bilgilerini şiirlerindeki kelimelere sadece o işi bilenlerin anlayacağı şekilde gizlerlerdi. El Irakî de kelimeleri ustaca kullanan iyi bir şairdi. Şiirinde Asil Taş olarak adlandırılan “En Büyük Anahtarın” nasıl elde edileceğinin sırrı yatmaktadır. Cildekî bu beyitin sırlarını Kanz-ı İhtisas'ta ve diğer kitaplarında belirtmiştir. Asil Taş ya da modern tabiriyle “Felsefe/Filozof Taşı” pek çok romana ve filme konu olmuştur. Yüzyıllarca simyacılar ve filozoflar peşinden koşmuştur. Aslında Felsefe Taşı'nın en güzel tabiri D.D. Bryant'ın “Peygamberlerin Sırrı, Felsefe Taşı” adlı kitabının ilk sayfasında yer almaktadır: “İnsan bilinci bugüne kadar felsefe taşı diye adlandırılan sırdan daha büyük bir sır yaratmamıştır. Sırların en büyüğü olarak anlaşılması kavranması analiz edilmesi imkânsız gibi görüldüğü halde konuyla karşılaşan ve onu elde etmenin veya keşfetmenin mümkün olduğuna inanan herkesin aklını büyülemiş kendine esir etmiştir. Bu mucizevi taşı bulmak için yola çıkmak masallarda anlatılan gökkuşağının altındaki altın dolu sandığı aramaya benzer. Bu soru çözmeye çalışanları Sfenks'in sorusunu cevaplamaya kalkanlarla aynı son bekler. Bununla birlikte sayısız mistiğin eserlerinde mevcut olan ipuçları ve imaları Mısır'ın birçok kişi tarafından bilip anlaşıldığını tıpkı Sfenks'in meşhur bilmecesi gibi anahtarına sahip olduğunuzda çok kolay açıklayabilen basit bir sır olduğunu akla getiriyor bütün bilgiler ağız birliği etmişçesine herkesin baktığı ancak çok azının gördüğü bir şey olduğunu söylüyor.”⁸³

⁸² M.Hakan Alşan, Hermes Trismegistus'un Tasavvuf Risalesi ve Şerhi, H yayınları, 2022, s.31

⁸³ Delmar Deforest Bryant "Peygamberlerin Sırrı, Felsefe Taşı", Mitra Yayınları, 2. Baskı, Çev. Murat Sağlam, 2020, s.7

Kökeni daha önce simya tarihinde belirttiğimiz gibi antik Mısır'a dayanır. Madde aleminde bu taş ölümsüzlük ve zenginlik sağlar. İnaniş'a göre bu taşı elinde tutan hiç hasta olmaz ve hiç yaşlanmaz. Aynı zamanda maddeleri birbirine dönüştürecek bir güce sahip olur. Manevi boyutta ise kişi bu taşı elde ederken aydınlanma yaşayarak, iç huzura kavuşur ve bilge bir kişi haline dönüşür. İslam alimleri maddiyattan çok manevi boyutuna önem vermişlerdir. Özellikle en sevdiği ve an akıllı öğrencilerini Asil Taş'ı bulma yoluna yönlendirmişlerdir. Öğrencilerinin kibir, haset, aç gözlülük gibi kötü huylarını terk edip ahlak olarak tam olduklarında bunu başarabileceklerini dile getirmişlerdir. Cildekî de aynı görüşleri savunmaktadır. Öğrenci yani elkimya öğrenmeye istekli ve hevesli insanlar için bu taşı elde edebilmelerinin tek yolunun öğrenme, araştırma, sorgulama, hayal etme ve pratik yapmaktan geçtiğini ifade eder.

4.1.4 Eserin İlk Kitabının Altıncı Bölümü

Cildekî'ye göre hocasının kastettiği bu Anahtar karmaşık ve tektir. El-İrakî Anahtarın şifa olduğunu ve madenleri, bedenleri(metalleri) ve ruhları ıslah ettiğini bilerek, ona dayandırmıştır. O, tüm maden ve bedenlerin saflığa ve mükemmellik niteliğine dönmesi için, amel kusurlarına neden olan kir ve pislikleri temizler. Bu özelliklerin bilinmesine rağmen Cildekî bunlardan Anahtar bilgisine ulaşmanın zorlu bir süreç içerdiğini ve ilâhî bir hikmet felsefesi gerektirdiğini bilir. Anahtarın bilgisinin gizli kalmasını gerektiğini bunun için bilgelerin yabancılara açıklamaması gerektiğini savunur.

Cildekî, El-Şazur'un müellifi olan ismi bilinmeyen alimden aldığı bilgilerle Anahtar sırrının tuzlar olduğunu keşfeder. El-Şazur'un beyitlerinden anladığı kadarıyla ve el-İrakî'nin anlattıklarından Cildekî, tuzların dönüşüm için olmazsa olmaz bir madde olduğunu idrak eder. Böylece simyanın üç temel ilkesi olan kükürt, cıva ve tuz üçlemesine ulaşılmış olur. Tuzlar konusuna ilk değinenin kimya tarihi kitaplarında her ne kadar Paracelsus olduğu belirtilse de bu durumun öyle olmadığı bariz bir şekilde bellidir. Muhtemelen el-İrakî ve belki de çok öncesinde tuzların önemi biliyordu. Bu konuyu bir kenara bırakarak tuzların öneminden bahsetmeye devam edelim. Paracelsus'un, “*var*

olan birçok altın türüne göre birçok kükürt, tuz ve cıva vardır. Aynısı diğer metaller, bitkiler, meyveler, hayvanlar ve insanlar için de geçerlidir.” Sözlerinde yine bu üç temel maddenin birlikteliğine ulaşırız ki bu üç ilkenin maddenin oluşumundaki niteliksel ve niceliksel çeşitliliğe sebep olduğuna vurgu yapmaktadır. Elkimyada tuzların kullanılması Paracelsus⁸⁴ (ö.1541) simyasının ve modern kimyanın çekirdeğini oluşturmuştur. Günümüzde tuzlar(oksiasit tuzları, hidrasit tuzları, ikili ve üçlü tuzlar, asit tuzları, bazik tuzlar, hidratlı tuzlar) o kadar önemlidir ki hayatın hemen her yerinde bulunmaktadır. Çoğunluğunun rengi olmamakla birlikte içerdikleri metaller sayesinde renklenirler. Örneğin; bakır katyonları içeren tuzlar yeşil veya mavi, nikel tuzları yeşil renk, demir ise kahverengi ve yeşil renge dönmelerine neden olur. Modern dünyada tuzlar tıpta, kozmetikte, gıda sektöründe, metal sanayisinde, inşaat sektöründe, cam üretiminde, yem ve gübre sanayinde ve dahi patlayıcı yapımında kullanılmaktadır.

4.1.5 Eserin İlk Kitabının Yedinci Bölümü

Cildekî gezegenlerin hepsinin Asil Taş’ın bir parçası olduğu sonucuna varır. Aynı şekilde Jüpiter, Merkür, Satürn, Güneş ve Ay’da Asil Taş’ın parçalarını oluşturur. Cildekî’ye göre bu gezegenlerin isimleri bazen Anahtarın bir kısmına da verilebilmektedir. Bu düşünce yapısı aslında Hermetizm ’den ileri gelir. Hermetik düşüncelere göre “her şey birdir, her şey bir bütündür, göktekiler ile yerdekiler bir harmoni oluşturur.” Bu yüzden insanlar yüzyıllardır insanlar gezegenler ile bitkileri, metalleri ve hayvanları birbiri ile ilişkilendirmişlerdir. Bu bütünlük anlayışının simyada ve Cildekî’nin elkimya tasavvurunda da karşımıza çıkması elbette doğaldır.

Transmutasyon konusuna gelince Cildekî, dönüşümü gerçekleştirebilen boyaların- tüm boyaların Merkür’e ait olduğu kabul edilirse- ayarlanmasını ve kullanılmasını mümkün kılan bilgelerin var olduğunu bize söyler. Bunun için cam bir kap kullanılır. Mesela cam kabın içerisine kırmızı boya koyup içerisine cıvayı daldırırsa ve onu yumuşak ateşle pişirirse, boya ile cıva bütünleşir. Bu işlemi birkaç kez tekrarlırsa ham altına kavuşur.

---

⁸⁴ Rönesans kimyasının en büyük temsilcisidir. İyatrokimyanın öncüdür. Kuramsal olarak “dört elemente” inanıyordu. Ama onların bedende “üç ilke” halinde görüldüğünü düşünüyordu. Bunlar tuz- kükürt-cıva idi. Tuz yanmazlığın ve bağlılığın, cıva erirliğin ve uçuculuğun, kükürt ise yanabilirliğin ilkesiydi.

Diğer taraftan Merkür boyanın yanı sıra ilâhî su anlamına da gelmektedir. Bu ilâhî su tüm boyaların ve metallerin birleşimiyle oluşan Anahtarın dişlerinin yapıldığı malzemedir. Bunun için doğru ateş kullanmak çok önemlidir. Metaller ve boyalar kaynamaya başladıklarında onu acı su ile yıkamak gerekir . Buradaki acı sudan kasıt tuzlu sudur. Böylece tüm pisliklerden arınmış olur. Burada başarının yegâne koşulu tuzları kullanmaktır. Tuzlar hemen her şeyin içinde mevcuttur. Cildekî, altın da bile tuzun var olduğunu belirtir. Gezegenler ile onların tuzlarının ve metallerinin bir uyum içinde bulunurlar. Her gezegene ait olan tuzların ne işe yaradığı ayrı başlıklar altında uzun uzun yazmıştır. Cildekî'nin gezegenlere ve onlara atfedilen tuzlara ilişkin açıklamaları bir tablo şeklinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 6: Cildekî'ye göre metaller ve onlara atfedilen tuzların faydaları

Gezegenler	Temsili Ettiği Metal	Tuzun rengi	Gezegenlere Atfedilen Tuzların Faydaları
Satürn	Kurşun	Yeşil, sarı ve rengarenk olabilir.	Bu tuzlar tılsımlarda, tütsülerde ve suretlerinde kullanılır. Mimari, adalet, siyaseti sürdürmek, krallar ve peygamberlerin saltanat sürelerini uzatmak, mahsulleri iyileştirmek, nehirleri sağlamlaştırmak, Köprüler inşa etmek, ardıc kuşlarını, böcekleri ve zararlı hayvanları önlemek.
Jüpiter	Kalay		İksiri çok fazla malzemeye dönüştürebilir. Ruhu sıkıntıda olan hastalara şifa olur. Engin bir ilim, koşulları yalnızca en güçlüler tarafından yönetilir.
Mars	Demir	Beyaz ve kırmızı	Faydaları arasında denge biliminde hikmet eli olması ve ağırlıkların sırrı ile kusurlu bedenleri onarması da vardır. Tuzlardan oluşan tuz bir esans ile karıştırılırsa, karmaşık işlerde, tütsülerde ve tüm işlerde kullanılan; savaşlarda cesaret ile zafer kazanmak, düşmanı yenmek ve ülkeyi güçlenmek için kullanılan faydalı meşhur bir tılsımdır.

Güneş	Altın	Sarı	Güneş'in manevi olarak itaat ettiği bu tuzlar, zamanın en büyük kapısına yaklaşarak itaat ve kabul fiillerini etkiler. Ziraat ilmi ile alakalıdır.
Venüs	Bakır	Beyaz ve kırmızı	Sevgi, heyecan, kalpleri birleştiren, ruhları ısıtan özelliklerinden dolayı barış ilmine tesir eder. Ayrıca terazi ve tarım ilminde de kullanılır.
Merkür	Cıva	Beyaz ve kırmızı olmayan	Dişi deve sütü ile birleştirerek talk ve camı çözer. Varlık, parfüm ve tılsımların eserlerine girer. Bunlarla bilgelik hazinelerini açarlar, engellerini ortadan kaldırır ve içine girerler. Birçok bileşik ve çeşitli tütsüler vardır. Konusu bir uzmanlık hazinesidir.
Ay	Gümüş		Tüm Ay işlerinde, koşulların değiştirilmesinde, tütsülemeye, Ay maneviyatını ve insan özlerini dizginlemeye ve tarım alanlarına giren işlerde kullanılır.

4.1.6 Eserin İlk Kitabının Sekizinci Bölümü

Eğer yukarıda bahsettiğimiz gezegenlere atfedilen tuzlar birleştirilirse etkileri mükemmel seviyelere gelir. Cildekî örnek olarak Satürn ve Jüpiter tuzlarının uygun koşullarda ve göksel olarak uygun zamanda birleşmesi ile bir cisim elde edilir ki bu cismin özelliklerini şöyle tabir eder: *“Bu tılsımın hediye edileceği kişi eğer bir kraliçe ise, o zaman cinlerin korkularına ve onlara boyun eğdirmelerine onunla hükmedecektir. Sahip olduğunuz krallıklar ve bunlara bağlı manevi varlıklara, güçlü ve üstün olanlara hükmeder ve görülmeyeni size bildirir. Olacaklar pusudadır, hazineler her an önünüze açılacak, konumunuz en üst seviyelere çıkacak, mucizeler ve olağanüstü adetler elinizde belirecek, dilediğiniz gibi hareket edeceksiniz.”*

Bilgelerin elde ettiği mücevherler, yakutlar, tılsımlar ve aletlere gelince onlardaki esas sır tuzdur. Cildekî bilgelerin gerçekleştirdiği aşamaları adım adım şöyle anlatır:

1. Tuzların minerallerden, bitkilerden ve hayvanlardan toplanmış olması gerekir.

2. Bunun için örneğin hayvansal tuzlar, hayvan suyunda çözünerek ayrıştıktan sonra elde edilir. Yani hangi kaynaktan elde ediliyorsa onun suyundan ayrı olarak elde edilir.
3. Birleştireceğin tuzlar için uygun zamanı kollamalısın.
4. Bilge adam isterse cismi hiçbir bedene benzemeyen erimiş çatlamayan veya kırılmayan, çökebilen veya parçalanabilen aletler icat eder.
5. Bir tılsım üzerine içine koymak istediği şeyi kazır.
6. Bilge bir düğüm oluşturur ve onu bir veya iki dudakla sertleştirir ve ona hayvan, bitki ve mineral boyalarından veya bunların hepsinden biraz ekler.
7. Dilediği ölçüde, biçimine, bileşimine, evrenine ve madenin suyuna göre yüce, kıymetli bir öz elde eder.
8. Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla dilediği gibi ışığa güç verir.

Cildekî değerli taşların eldesi ile ilgili bilgilere Mısır'ın birçok kapsamlı kitaplarında rastladığını ifade eder. Zamanla bu hikmetin unutulduğunu bilen ile bilmeyenlerin ortalığı karıştırdığını bu yüzden piramitlerin terkedildiğini bize aktarır.

4.1.7 Eserin İlk Kitabının Dokuzuncu Bölümü

Cildekî'nin bitki ilmi (botanik bilimi) ve ilaç yapımı konusunda oldukça derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu görmekteyiz. Bitki bilimi konusunda üstat Aristoteles'i kaynak gösterir. Aristoteles'in Kral İskender'e yazdığı mektup üzerinden bu ilmin inceliklerini anlatır. Bu mektubun Abbasilerin efsanevi halifelerinden Abdullah el-Me'mun'un (ö.218/833) zamanında Yahyâ b. el-Bıtrık (ö.200/815 [?])⁸⁵ tarafından

---

⁸⁵ İbnü'n-Nedîm'e göre Bıtrık, Halife Mansûr döneminde (754-775) yaşamış ve onun emriyle antik döneme ait eserler tercüme etmiştir. Yuhannâ b. Bıtrık'ı İbnü'n-Nedîm, Me'mûn'un valisi Hasan b. Sehl'in (ö. 236/851) himayesindeki âlimler arasında gösterirken İbn Cülcül onun Me'mûn'un mevlâsı olduğunu söyler (Tabakâtü'l-etıbbâ', s. 68). Bazı antik eserlerin el yazmalarını toplamak üzere Me'mûn tarafından Bizans'a gönderilen heyetin içinde yer aldığı kaydedilen İbnü'l-Bıtrık (İbnü'n-Nedîm, s. 304) rivayete göre bu seyahati sırasında, Aristo'ya atfedilen ve Sırrü'l-esrâr adıyla şöhret bulan Kitâbü's-Siyâse fî tedbiri'r-riyâse adlı apokrif eserin tercümesine yazdığı girişte (s. 69) kitabı nasıl temin ettiğini anlatmaktadır.

derlendiği bilinmektedir. Halife'nin bu eser ile ilgilenmesiyle muazzam bir güce kavuştuğu zikredilir.

Şifalı bitkilere ve otlara duyulan ilginin sebebi Hz. Muhammed(s.a.v)'in şu sözlerine olan inançtan ötürü gelir: “*Allah Teâlâ Hazretleri hastalığı da ilacı da indirmiştir. Ve her hastalığa bir ilaç var etmiştir. Öyleyse tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın.*”⁸⁶ Bu sözlere inan kimse için Allah, âdemoğluna gönderdiği her hastalığın çaresini de beraberinde vermiştir. Böylece hastayı tedavi etmek için kullanılacak bitkilerin ve minerallerin bulunması, toplanması, getirilmesi ve ilaç haline getirilmesi kutsal bir görev haline gelmiştir. Günümüzdeki doktorlardan ziyade o çağın hekimleri bu işlemlerin büyük bir çoğunluğunu yapıyorlardı. Bitki ve minerallerin temin edilmesini ya kendileri bizzat yapıyor-Cildekî'nin yaptığı gibi- ya da Attarlar vasıtasıyla karşılıyorlardı. Bu da botanik ile hekimliğin arasındaki yakın ilişkiyi ve doğrudan simya ve elkimya ile arasındaki ilişkiyi gösterir. Bu yüzden hekimliği ile çok meşhur olan İbn Sînâ(ö. 428/1037), Ebû Bekr er-Râzî (ö. 313/925), Paracelsus gibi isimler simya ile meşgul olmuşlardır.

Aristoteles mektupta Büyük İskender'e doğanın yaratılışını ve işleyişini anlatır. Ancak bunu yazarken bir krala değil de sanki bir öğrencisine hitap edermiş gibi kaleme aldığı için asıl önemli olanın ilim olduğunu ve bilgelere saygı gösterilmesinin gerektiğini-bu bir kral dahi olsa- önemli olduğunu hissettirir. Bunu bir tarafa bırakıp mektubun içeriğine baktığımızda Aristoteles bitkinin beslenmesinde en temel etkenin su olduğunu yazmıştır. Sonra rüzgâr diğer önemli bir etkidir. Böylece kökleriyle toprağa sabitlenmiş bitki hareket yeteneği kazanır. Kökler nokta olarak genişlerse tıpkı kendi gibi bir bitki doğar. Eğer yuvarlak genişlerse küresel bitkiler oluşur. Bitkinin durağanlık derecesi/rütbesi taşın derecesinden sonra gelir. Cildekî bunu anlatmak için bu konu üzerine yedi araştırmayı/çalışmayı sunar.

Cildekî, tıpkı bitkilerde olduğu gibi değerli taşların ve madenlerinde belli bir büyüme ve gelişme evresini geçirdiği belirtir. Ancak metallerde ve taşlarda gerçekleşen bu işlem

---

⁸⁶ Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3874)

bitkilerde gerçekleşenin aksine kısa bir süre yerine çok uzun yıllar alabilmektedir. Günümüzde bilim insanları yakut, elmas ve altın gibi değerli taşların oluşabilmesi için volkanik bazlı oluşumların, ısınma ve soğuma ile bazı kimyasal fiziksel reaksiyonları neticesinde milyonlarca yıl geçmesi gerektiğini söylemektedirler. Cildekî ise bunu 14. yüzyılda eserinde açıkça belirterek o zamanın ilim bilgisinin aslında hiç de küçümsenmeyecek kadar ileri seviyede olduğunu bize kanıtlar.

Cildekî Aristoteles'in mektubunda suya verdiği önemden ötürü suyun döngüsünden bahseder. Güneş'in sıcaklığıyla buharlaşan su havaya karışır. Suyun buharlaşması sonucu minerallerdeki yoğunluk artar ve mineraller kilin üzerine çöker. Her bu bileşim uygun sıcaklıkta pişirilirse altın, orta sıcakla pişirilirse ve tuz katılırsa gümüş meydana gelir. Toprak yani kil ne kadar temiz ve berrak olursa yakut gibi değerli taşların oluşması olarak muhtemel olur. Toprak kalitesi düştükçe demir, bakır gibi metaller oluşur. Her kil çok kalitesiz ise zirkonya ile karıştırılır, ısıtılır. Bu karışıma çinko ilave edilirse arsenik⁸⁷, vitriol⁸⁸ ve buhar halindeki mineraller oluşur. Günümüzde dumanlı kuvars ve onun siyah çeşidi olarak bilinen "Morion'un", Cildekî'nin kastettiği buharlı taşlardan olma ihtimali yüksektir.

Cildekî'ye göre cıva-kükürt ikilisi metallerin temel maddesini oluşturmaktadır. Bu ikilinin uygun oranlarda ve uygun koşullarda bir araya gelmesiyle diğer metallerin oluşabileceğini biliyoruz. Cıva-kükürt teorisi Câbir'in elkimyasında Aristoteles'in buharlı ve dumanlı ekshalasyonları sırasıyla cıva ve kükürt ile özdeşleştirilir ve genel fikir özenle geliştirilerek bir teoriye dönüştürülür.⁸⁹ Yedi metalik cisim kükürt ve cıvadan kaynaklanır ve her biri bu iki özden oluştuğu ölçüde, öz özelliklerini sergiler.⁹⁰ Câbir'in

---

⁸⁷ Arsenik, çoğu mineralde, genellikle kükürt ve metallerle bir arada veya saf bir element kristali olarak bulunur. Arsenik bir metaloiddir. En yaygın üç arsenik allotropu gri, sarı ve siyah arseniktir, gri ise en yaygın olanıdır.

⁸⁸ Vitriol 'ün simyada iki anlamı vardır. İlki vitriol adı verilen bileşikler bazı metal sülfatlar ve sülfürik asittir. Bazı vitriollerin ismi renginden gelir; örneğin mavi renkli bakır(II) sülfata "mavi vitriol", yeşil renkli demir(II) sülfata da "yeşil vitriol" denmiştir. Sülfürik asit sıvı olduğundan "vitriol yağı" ismi verilmiştir. İkincisi Vitriol bir simya terimidir. Latince'de 7 sözcükten oluşan "Visita Interiora (Interiorem) Terræ (Tellus) Rectificando Invenies Occultum (Operae) Lapidem" cümlesindeki sözcüklerin baş harflerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş sembolik bir ifadedir. Bu cümle Türkçeye "Dünyanın derinliklerini (içini) ziyaret et, damıtırken (arıtırken) gizli taşı (felsefe taşı'nı) bulacaksın." biçiminde çevrilir.

⁸⁹ Dr. Şule Taşkıran Çankaya, Aydemir Cildekî ve İslâm Elkimya Tarihindeki Yerin Tespiti Üzerine Bir Çalışma, Asead Cilt 10 Sayı 4 Yıl 2023, S 674-685

⁹⁰ Dr. Şule Taşkıran Çankaya, a.g.m

sisteminde tüm metaller aynı kükürt ve cıvadan oluşur fakat metallerdeki farklılıklar kükürt ve cıvanın içerdiği farklı oranlardaki safsızlıklardan kaynaklanır. Kükürt-cıva ikilisi tamamen saf olduklarında altın oluşur. Ancak saf değillerse diğer metallerin oluşması beklenir. Cildekî'nin bu konu üzerine verdiği örnekler aşağıda sıralanmıştır:

1. Cıva + Kükürt $\xrightarrow[\text{mükemmel olmalı}]{\text{safılık ve ölçü}}$ Altın
2. Cıva + Kükürt $\xrightarrow[\text{pişirilmezse}]{\text{saf olarak}}$ Gümüş
3. Cıva + Kükürt $\xrightarrow[\text{işlem yapılmazsa}]{\text{anlatılanlara göre}}$ Bakır + Demir

4. Sürme taşı, tutya(çinko), Stratus sarısı (orpiment), bakır pası (bakır yeşili/verdigris/patina), lapis lazuli, mıknaatıslar ve diğer taşlar geçmişin ve bilgenin izniyle kükürt- cıva ikilisinden oluşturulur. Altın, gümüş, demir, bakır ve diğerleri yedi gezegene atfedilir.

Bitkilerin oluşumlarına gelince yine metal- gezegen ilişkisine benzer bir oluşum burada da söz konusudur. Su damlası toprakla karışıp çamurlaşır. Kil diye tabir ettiğimiz hale gelince ondan bir tohum oluşur. Gezegenler bu tohumu büyütür ve çoğaltır. Her gezegenin kendi özelliklerini barından bitki/bitkileri mevcuttur. Örneğin, çiçek vermeyen kuru bitkiler için Satürn tabiatlı ifadesi kullanılır. Bunun nedeni Satürn gezegenin Güneş'ten yeteri kadar sıcaklık alamayıp soğuk bir gezegen olmasından ileri gelir. Bol meyve veren ya da çok taneli meyveler Jüpiter ile ilişkilendirilir. Jüpiter büyük bir gezegen olduğu için bolluk ve bereket ile anılır.

Cildeki, kendi öğretilerini tevhit inancıyla uygulayanların başarıya ulaşacağını inanır. Tevhit inancının bir gereği olarak asla gezegenlere ilahî bir anlam vermemiştir. Onun

aksine eski çağlarda pek çok kavim gezegenleri ilahlaştırmıştır. Özellikle eski Mısır ve antik Yunan medeniyetlerinde buna sık rastlamaktayız. Ancak Cildekî, Hipokrat, Platon ve Aristoteles'in inançlarının onlardan farklı olduğunu düşünür. Cildekî'ye göre bu üç bilge gezegenlerin ve yörüngelerin melek olduğuna ve dünyanın kendilerine emanet olduğuna inanıyorlardı. Aristoteles gezegenlerin yaratma gücü olduğunu ve bu gücü onlara bahşedenin Tanrı olduğu açıklamıştır. Yine Cildekî için Aristoteles tek bir Tanrı olduğu konusunda hemfikirdi.

Cildekî, bilgelerin bitkileri tılsım yapmada kullandıklarını ifade eder. Her bilgenin bilgi derecesi farklı olduğu için yaptığı tılsımlarında etkinliği farklıydı. Kimisi hastalık nedenlerini araştırarak bunu yapıyor kimisi de hastalık teşhisi koymakta oldukça zorlanıyordu. Böylece hasta insanda beliren ateşi her biri farklı yöntemlere gidermeye başladılar. Cildekî'ye göre *“Hastaya tedavi için yaklaşan ve hastalığın mizacının gücünü teşhis etmeyen kişi artık doktor değildir.”* Bunun en önemli nedeni olarak Cildekî, hastaya yarar sağlayacağına onu daha beter bir hale getirebileceği düşüncesi yatmaktadır.

Cildekî genel anlamda bitkileri faydalı ve zararlı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Faydalı olan bitkilerin hoş bir kokuya sahip olduğunu ve tat olarak ise tuzlu olabileceğini söylemektedir. Meyvesiz olan bitkilerden de faydalı olanlar mevcuttur. Bunlara ceviz, meşe palamudu ve çam ağaçları örnek verilebilir ki onlarda pek çok faydalar vardır. Cildekî'ye göre bu ağaçlarda var olan cıva – kükürt ikilisi sanatta kullanılmaktadır. Bugün bildiğimiz kadarıyla ceviz içerdiği faydalı yağlar sayesinde, kanserden tutun beyin sağlığına kadar inanılmaz derecede etkili bir besindir.⁹¹ Baş rahatsızlıkların tedavisinden, hafızanın güçlenmesine, duygu, his ve heyecanın kontrol altına alınmasından bazı cilt hastalıklarının tedavisine kadar birçok hastalığın tedavisinde ilaç olarak işlev görmüştür.⁹² Çam ağaçları ise solunum yolu hastalıklarının tedavisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Çam türleri antimikrobiyal etkiye de sahiptir. Çamın bu faydası Turpentin, ya da terebentin denilen yoğun kıvamlı, az akışkan olan bir maddeden ileri

---

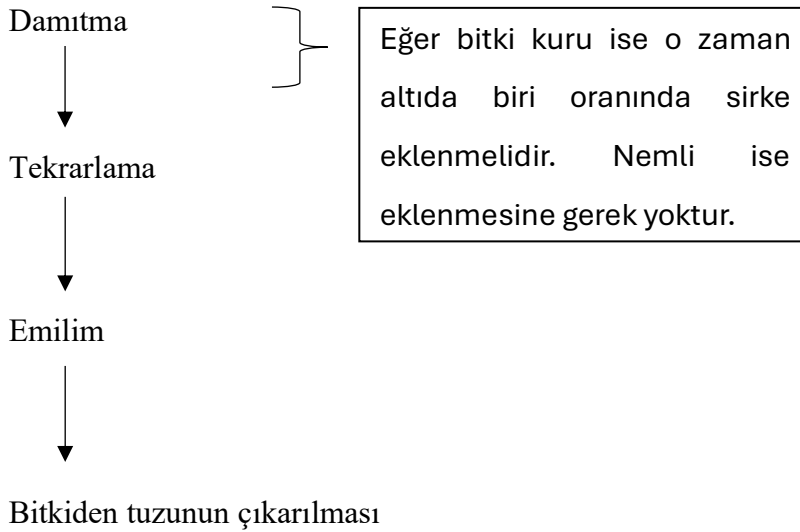
⁹¹ Mikdat Şimşek , Ersin Gülsoy, Ceviz ve İçerdiği Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı Açısından Önemi Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar, Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 6(4): 9-15, 2016

⁹² Mikdat Şimşek , Ersin Gülsoy, a.g.m

gelir. Aromaterapi de kullanılır. Cildekî de bu bitkilerden elde edilen özün bir tür boylarla karıştırılmasıyla güzel kokuların elde edildiğini ve faydalı olduğunu belirtir.

Cildekî bu bitkilerin dışında zeytinden faydalanılma konusunda dikkatli olunması gerektiğini vurgular. Zira zeytin köklerinde zehirli bir tür madde olduğunu bildirir. Doğası itibariyle kötücül olduğuna inanılan Satürn'e ait olduğu düşünülen zeytin ağacının kökü kokusunun kötü olması ile de bilinmektedir. Cildekî zeytin kökünden tarımda, sürüyü iyileştirmede ve safranı yakmada yararlandıklarını ancak zehirli olduğunu anladıklarında kullanmayı bıraktıklarını belirtmiştir. Bu nedenle yalnızca zehirler konusunda bilgisi olanlar onu kullanmalıdır.

İlgın⁹³ bitkisinden kapsamlı bir şekilde bahseden Cildekî, tarımda, deri tabakalamada ve temizleyici olarak yıkama işlemlerinde sık kullanıldığını belirtmektedir. Bitkileri kullanılabilir hale getirmenin temel yöntemini Cildekî şu şekilde sıralar:

⁹³İlgın, ılgıngiller(Tamaricaceae) familyasından *Tamarix* cinsini oluşturan, tuzlu topraklarda görülen bitki türlerinin ortak adı. Avrasya'nın her yanında yetişen 90 kadar türü bulunan ılgın cinsi üyeleri, beyaz ya da pembe çiçek açarlar. Çeşitli türleri çit bitkisi olarak ya da bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Sümerlerde kutsal kabul edilen bitkinin adıdır. Mucizevi özellikleri olduğuna inanılırdı. Aşırı sıcak ve kuraklığa dayanıklı olması sebebiyle dalları ve gövdesi çok sert yapıdadır.

Günümüzde ılgın (tamarix) tüberküloz, cüzzam ve hepatitte gaz giderici ve idrar söktürücü olarak kullanılır. Geleneksel olarak da ılgın bitkisinin tamamı (kabuk, yaprak, meyve gibi) ve kök ekstraktları hipertansiyon, mide rahatsızlığı, saç dökülmesi, öksürük ve astım, apse, yara, romatizma, sarılık, ateş, tüberküloz, diş eti ve diş tedavisinde kullanılmıştır.⁹⁴

Cildekî abanoz⁹⁵ bitkisinin ülkesinde bulunmadığını ve bu bitkiyi Hindistan'dan getirdiğini aktarır. Abanoz bir çeşit orkide türüdür. Özellikle sürme olarak kullanıldığında gözdeki nemi temizler ve daha net görme sağlar. Gözün karanlıklarını açmak, gözyaşlarını kesmek, gözbebeklerini ve ağrıların düzeltmek için en faydalı şeylerden biridir. Hoş bir kokuya sahip, ateşte çabuk yanan bir boya içerir. Çelikten çubuk biçiminde araç ile sürülürse yakut rengindedir. Cildekî'ye göre abanozdan etkili bir sürme yapmak için şu işlem basamakları izlenmelidir:

1. Abanoz ağacının ortasındaki siyah yer çıkarılır.
2. İyice ezilir. Köz üzerine konulur ve akışkan bir madde haline getirilir.
3. Kalan toz parçaları ile bu akan madde karıştırılır.
4. Akan madde tarafından bulanıklaştırıldıktan sonra altıda biri ona girer.
5. Sonra damıtma yapılır ve damıtma tekrarlanır.
6. Ondan su ve yağ çıkarılır ve tezeği yanmış kül haline gelinceye kadar elenir.
7. Akan malzemenin en iyisinin dörtte biri kadar bulanıklaşır.
8. Orta ateşte bir miktar kalana kadar pişirilir.
9. Sonra süzülür, tuzla karıştırılır.
10. Tuzunun bir kısmı elenir.

---

⁹⁴ Alshehri SA, Wahab S, Abullais SS, Das G, Hani U, Ahmad W, Amir M, Ahmad A, Kandasamy G, Vasudevan R. Pharmacological Efficacy of *Tamarix aphylla*: A Comprehensive Review. Plants (Basel). 2021 Dec 31;11(1):118. doi: 10.3390/plants11010118. PMID: 35009121; PMCID: PMC8747234

⁹⁵ Abanoz, tropikal bölgelerde yetişen bazı ağaçlardan elde edilen çok sert bir odundur. Hurma ağacının da dahil olduğu Diospyros cinsindeki çeşitli türlerden gelen, yoğun siyah/kahverengi renginde sert bir ağaçtır. Abanoz eski çağlardan beri çok değerli bir odun sayılmıştır. Pek çok kral abanozdan asalar kullanırdı.

Cildekî abanoz bitkisinin bedenleri iyileştirdiğini, arındırdığını, kükürdü giderdiğini ve vücut yanmalarına çok iyi geldiğini ve tılsım olarak kullanıldığında düğümleri güzel bir ilişkiyle bağladığını ifade eder.

Cildekî'ye göre Aristoteles bitkiler konusunda engin bir bilgi birikime sahiptir. Onun kaleme aldıklarını elinden geldiğince detaylı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Burada, Satürn bitkisinin kötücül yanlarını götürebilen rüzgarlardan biri olan halkında bildiği “mersin”⁹⁶ rüzgarlarından bahseder. Bu rüzgâr kuru ve buruk bir özelliğine sahiptir. Yine aynı ismi taşıyan mersin bitkisinin⁹⁷ üç cinsi olduğunu belirtir. Câbir bin Hayyan bu bitkinin yeşil, mavi ve sarı renklerinin olduğunu yazmıştır. En az bulunan mavi renk olduğunu vurgulamıştır. Cildekî, Câbir'in genel anlamda bu bitkiyi iki kısım olarak ayırdığını ve fesleğen olarak adlandırıldığını bize aktarmaktadır. Reyhan ise onun ince, geniş ve uzun olan çeşidindendir. Reyhan birtakım karışımlarla işleme tabi tutulursa kurşunu gümüşe çevirebilme özelliğine sahiptir.

Cildekî, Câbir'den şu alıntılamaı yapar: “*Kurşunun sarı kısmı güzel bir değişime dönüşür. Ateşe atılırsa, sonra yüz defa su ile karıştırılırsa beyaz gümüş olarak çıkar. Buna hiç şüphe yok.*” Burada aslında kastettiği bitkinin mersin ağacı olduğunu dile getirir. Elkimyada mersin ağacından oluşturulan öz anahtarlardan biridir ve sırlıdır. Bunu elde edebilmek için meyveleri bol sulu olan mersin ağaçları seçilmelidir. Cildekî bu özü

---

⁹⁶ Mersin (Çem yeli) “doğu yeli” olarak tanımlanmıştır. Çam kelimesinin fonetik değişmeye uğramış şekli olan çam “dört mevsim yeşil kalabilen, iğne yapraklı orman ağacı” olarak tanımlanmaktadır (TS, 489). Adlandırmanın bölgedeki bitki örtüsüyle doğrudan ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

“Doğudan esen ılık yel” için renk adı sarıyla oluşturulan sarı yel kelime grubundaki sarı, renk adı olarak, rüzgârın ılık esisi de dikkate alındığında zihnimizde sıcaklığı, sonbaharda ölen tabiatı ve rüzgârla dökülen sarı yaprakları çağrıştırmaktadır.

Kaynak: Dr. Öğr. Üyesi Okan Celal Güngör, Derleme Sözlüğü'ne Göre Türkçede Rüzgâr Adları, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020, s.306, DOI: 10.26650/TUDED2019-0006

⁹⁷ Mersin bitkisi (*Myrtus communis* L.) Myrtaceae familyasına bağlı, çok yıllık, yaz kış yeşil, çalı formunda ve genellikle kısa boylu, ancak bazen 1-3 m kadar boyolanabilen bir bitkidir. Akdeniz bölgesi, Orta Doğu ve Kuzey Amerika'nın ılıman bölgeleri ile Avustralya'da doğal olarak yayılış gösterir. Mersin bitkisinden elde edilen uçucu yağ bileşiminde bulundurduğu bileşenler sebebiyle tıpta ve ilaç sanayinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Mersin yaprak ve meyveleri dahilen; kabız, idrar yolları hastalıkları ve göğüs hastalıklarında antiseptik olarak, haricen ise; yara iyileştiri olarak kullanılmaktadır. Mersin uçucu yağı taşıdığı terpenler nedeni ile gıda ve parfüm sanayinde, antiseptik, kan kesici ve yatıştırıcı etkileri nedeni ile de dahilen bronşit, verem ve şeker hastalığına karşı kullanılmaktadır.

Kaynak: Ayşe Betül Avcı, Emine Bayram, Mersin Bitkisi (*Myrtus communis* L.)'nde Farklı Hasat Zamanlarının Uçucu Yağ Oranlarına Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 12-3 (2008), s. 178

elde edebilmenin yolunu ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Cildekî'nin anlatımından yola çıkılarak bu özü oluşturabilmek için yapılması gereken işlem basamakları aşağı sıralanmıştır:

1. Mersin ağacı öğütölür.
2. Mühürlü bir kap içerisine konulur.
3. Kalsine⁹⁸ oluncaya kadar yüksek ateşte pişirilir.
4. Kül haline gelinceye kadar devam edilir.
5. Küller kilden yapılmış bir kaba alınır.
6. Orta ateşte dörtte birine su eklenerek yeniden pişirilir.
7. Daha sonra süzölür ve bir pıhtı halinde damlatılır.
8. Bu oluşum Güneş'te bekletilir.
9. Yumuşak ateş içerisinde tuz, pişmiş şeker gibi çıkmıştır, onu da işinize dahil edin.
10. Taşı ezin. Mümkünse damıtılmış suda tamamen sert ve saf olana kadar tekrar tekrar karıştırın.
11. Elde edilmiş yukarıdaki karışımla ezilmiş taş karışımı birbirine karıştırılır. Ay ışığında bir gece bekletilir. Böylece iksirlerin efendisi elde edilir.

---

⁹⁸ Genellikle madenlerin nemini ve karbondioksit gibi uçucu maddelerini uzaklaştırmak için o minerali erime noktasının altında ısıtma (kavurma) işlemidir. Diğer bir deyişle, bir bileşiğin ısı tesiri ile parçalanmasıdır. Bu işlem, cevherin öğütölmesinden sonra faydalı hale getirmek için yapılan ilk işlemlerden biridir.

Cildeki'nin beş tılsım diye isimlendirdiği “El-Kabali (Arjuna Terminalia / Hint bademi)⁹⁹”, “Balilaj”¹⁰⁰ -ülkemizde bu ikisi çok yaygın olarak bilinmemektedir- “Safran”¹⁰¹, “Reyhan” ve “Mersin” bitkileri beyni onarmada en büyük ilaçlar arasında

⁹⁹ Arjuna bitkisi olarak da adlandırılan Kabali otu, (İngilizce: Hint Badem) olarak bilinen tropik bir ağaçtan elde edilen şifalı bitkilerden biridir. Genellikle Himalayalar ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde bulunur. Bu ağacın yapraklar antik çağlardan beri yaygın olarak kullanılmaktadır. Çünkü çoğu insan sağlığa bazı faydaları olduğuna inanıyordu. Bu ağaçtan üretilen sakız ayrıca kullanılmaktadır. Tohumları ve meyveleri de ayrı ayrı kullanılır. Meyvesinin asitliği yoğun olup, biraz olgunlaşmamış eriğe benzemektedir. Bu meyveler olgunlaşmamışken yeşil renkli ve çok sert, olgunlaştıklarında ise sarıdan kırmızıya değişen bir renk alırlar. Sarı kabali, kabali'nin en güzel çeşidi olarak kabul edilir.

Faydaları;

- 1.Bazı cilt hastalıklarını ve yaraları hafifletir.
- 2.Bazı göz problemlerini hafifletir.
- 3.Sindirim sorunları olasılığını azaltır; İshal ve kabızlık gibi.
- 4.Karaciğer komplikasyonları olasılığını azaltır.
- 5.Serbest radikallere maruz kalmanın bir sonucu olarak vücuda gelebilecek hasarı azaltan antioksidanlar içerir.
- 6.Solunum yolu hastalıkları olasılığını azaltır; Solunum yolu enfeksiyonu, öksürük ve boğaz ağrısı gibi.
- 7.Ağız temizleyici ve antiseptik maddeler içerdiğinden gargara ve gargara olarak kullanılabilir. 8.Vücuttaki toplam ve zararlı kolesterol düzeylerini azaltabilir.
9. Zayıflamaya yardımcı olabilir.

¹⁰⁰ Baheda , bahera , behada , belerik veya piç myrobalan olarak bilinen Terminalia bellirica (Arapça: beliledj بليلج, [2] Orta Farsça Balilag'dan alınmıştır), Farsça بليله (Balileh), [3] Sanskritçe: Vibhītaka विभीतक, [4] Aksha अक्ष [5]), Combretaceae familyasına ait, yaprak döken büyük bir ağaçtır. Güney ve Güneydoğu Asya'daki ovalarda ve alçak tepelerde yaygındır ve burada cadde ağacı olarak da yetiştirilir. Geleneksel Hint Ayurveda tıbbında Beleric, "Bibhitaki" (Marathi : "Behada veya Bhenda") (Terminia bellirica) olarak bilinir . Meyvesi popüler Hint bitkisel rasayana tedavisi triphala'da kullanılır . Sanskritçe'de buna bibhītaka विभीतक denir . Antik Ayurveda metni Charaka Samhita'da Bibhitaki meyvelerinin hastalıkları hafifletecek, uzun ömür, entelektüel yetenek ve güç kazandıracak niteliklere sahip olduğundan bahsediliyor.

Faydaları: Ateş, öksürük, ishal, dizanteri, cilt hastalıkları ve karaciğer bozukluklarının tedavisinde kullanılır. Meyvenin hepatoprotektif temizleyici, koleretik etkilere sahip olduğu bildirilmektedir. Klinik bir çalışmada Terminalia bellerica'nın antispazmodik, anti-astım ve antitussif etkilere sahip olduğu bulunmuştur. Kaynak: <https://www.pharmatutor.org/articles/phytopharmacological-activities-terminalia-species>, erişim tarihi: 10.05.2024

¹⁰¹ Safran, tıbbi özellikleri ve mutfak kullanımları nedeniyle oldukça aranan safran çiğdem çiçeğinden (Crocus sativus L.) elde edilen bir baharattır. Safranın popüleritesi ve bu baharatın yetiştirilmesi ve toplanmasında harcanan emek nedeniyle çok yüksek bir fiyatı vardır. Safran şu anda dünyanın en pahalı baharatı olarak kabul edilmektedir. Kaynak: Aissa R, Ibourki M, Ait Bouzid H, et al. Phytochemistry, quality control and medicinal uses of Saffron (Crocus sativus L.): an updated review. J Med Life. 2023;16(6):822-836. doi:10.25122/jml-2022-0353.

Safran, safranda bulunan ana biyoaktif bileşikler olan krosin, krosetin ve pikrokrosin gibi karotenoidler ve safranal gibi terpenler dahil olmak üzere anti-inflamatuar ve antioksidan maddeler açısından zengindir. Kaynak: El Midaoui A, Ghzaïel I, Vervandier-Fasseur D, et al. Saffron (Crocus sativus L.): a source of nutrients for health and for the treatment of neuropsychiatric and age-related diseases. Nutrients. 2022;14(3):597. doi:10.3390/nu14030597.

Crocitin, crocin, picrocrocine ve safranal'ın güçlü antioksidan ve antiinflamatuar aktivitelere sahip olduğu gösterilmiştir. Çalışma bulguları, düzenli olarak safran tüketmenin ve safran takviyeleri almanın inflamasyonu azaltmaya ve oksidatif stres belirteçlerini azaltmaya yardımcı olabileceğini düşündürmektedir. Beş araştırmayı ve 379 katılımcıyı içeren yakın tarihli bir inceleme, safran veya krosin

yer alır. Bu beş bitki, beyaz saçların oluşmasını yavaşlatır, gözün daha iyi görmesini sağlayarak gözdeki bulanıklığı giderir.

Cildekî bu bitkilerin ister ayrı ayrı kullanılsın ister bir araya getirilsin şifacı özelliklerini yerine getireceğini aktarmaktadır. Günümüzde safranın yaşa bağlı olarak zihinsel bozukluklara iyi geldiği ve ayrıca hafıza kaybı gibi problemlerde iyileştirici bir özelliği olduğu bilinmektedir.

Cildekî özellikle El-Kabali, Balilaj ve safrandan daha iyi istifade edebilmek için bize güzel bir reçete sunar:

1. Bu bitkilerin ağacının taze bir dalı veya yapraklarından, onu güçlendirecek uygun bir şeyle nemlendirmemiz gerekir. Bu detaya inmemizi sağlar.
2. Ondan öğütülmemiş olanı kırar ve bir kısmından çekirdeklerini çıkarırız.
3. Sonra ezerek elde ettiğimizi öğütür, içine bir miktar mersin suyu katarız.
4. Üzerinde delik bulunan camdan yapılmış bir kaptan, çürüme süresi yedi gün olup, sonra hafif ateşte damıtılır. Suyu tamamen giderilene kadar bu işleme devam edilir.
5. Sudan sonra kalsinasyon (karbondioksit gibi uçucu gazlar giderilir) yapılarak tamamen saflaştırılır. Tuzu elde etmiş oluruz.
6. Bu tuz damıtılmış su ile iyice cilalanır.

Bu tuz özellikle kurşunu onarmada, demiri yumuşatmada ve daha pek çok faydalı sırlara sahiptir.

---

dahil aktif maddelerini içeren tedavilerin uyku kalitesini ve uyku süresini iyileştirmeye yardımcı olduğunu buldu. 19 çalışmanın gözden geçirilmesi sonucu, safran tedavilerinin , kontrol tedavilerine kıyasla açlık kan şekeri ve diyastolik kan basıncının yanı sıra toplam kolesterol ve LDL kolesterol düzeylerini önemli ölçüde azalttığını buldu. Kaynak: Lu C, Ke L, Li J, et al. Saffron (*Crocus sativus* L.) and health outcomes: a meta-research review of meta-analyses and an evidence mapping study. *Phytomedicine*. 2021;91:153699. doi:10.1016/j.phymed.2021.153699.

Bu bölümün son faydalı bitkisi olarak halk arasında çok değişik şekillerde adlandırılan “baldıran otu / bakire saç / barşaşan / kızlık saç / devin kılı”¹⁰² yer alır. Cildekî, bu bitkinin kadim medeniyetlerde ve kendi bulunduğu dönemde açıklanan pek çok faydası olduğunu ifade eder. Bu bitki için özellikle demir, bakır ve kurşun (tavlanır) kap kullanılmalıdır. Bu tuzun eldesi için izlenmesi gerekenler:

1. Baldıran otundaki suyun damıtılması gerekir.
2. Damıtılmış suyun yeni bir bitkide karıştırılıp damıtılması lazımdır.
3. Bu işlem birkaç kez tekrarlanır.
4. Böylece oluşan su bitki özü ile beraber güçlenip onu arındırır, nefesi güçlendirir.
5. Yedi kez tekrardan sonra dörtte biri bu sudan olacak şekilde toplanan topraklarla birleştirilir. Bir kez daha damıtma yapılır.
6. Damıtırken toprak kaplarda kül haline gelene kadar kalsine edilir.
7. Bu işlem üç katı olana kadar yapılır.
8. Oluşan küllerin üzerine dört katı kaynar su dökülür.
9. Geriye dörtte biri kalana hafif ateşte kaynatılır.
10. Böylece çok faydalı bir tuz elde edilir.

Cildekî bu tuzun muhafaza etmek gerektiğini belirtir. Kullanılmak istendiğinde ise bir kısmı damıtılmış suda eritilir ve daha sonra ağda kıvamına getirilerek ondan faydalanır.

4.2 İncelenen Eserde Atıf Yapılan Önemli İsimler

4.2.1 Hâlid Bin Yezîd (ö. 85/704 [?])

---

¹⁰² Baldıran otu (*Conium maculatum* L.) , Sokrates'in ölümüyle olan ilişkisi nedeniyle antik tıpta en tanınmış botaniklerden biridir. Eski toplumlar baldıran otu ve onun zehirli doğasının çok farkındaydı. Baldıran , havuç, yaban havucu ve rezenenin yanı sıra artık soyu tükenmiş olan silphium'u da içeren Umbelliferae takımının bir üyesidir . Bitki iki yıllık ve uzundur, çok dallıdır, mükemmel yaprakları ve beyaz çiçekleri vardır, ancak acı bir tada ve çürük olduğunda hoş olmayan bir kokuya sahiptir. Bir ilaç olarak baldıran otu sakinleştirici ve antispazmodik özelliklere sahiptir ancak Yunan ve Arap doktorlar tarafından eklem ağrısı da dahil olmak üzere çeşitli hastalıklarda kullanılmıştır.

41-48 (661-668) yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir.¹⁰³Fuat Sezgin Stapleton'un Hâlid'in 102 yılında hayatta olduğuna dair ifadesini kabul etmektedir.¹⁰⁴ Ağabeyi II. Muâviye 64 (683) yılında veliaht tayin etmeden ölünce Câbiye'de yapılan toplantıda Hâlid hilâfete aday gösterildiyse de genç ve tecrübesiz olduğu için taraftar bulamadı ve hilâfeti Mervân b. Hakem'e kaptırdı.¹⁰⁵ Böylece siyasetten uzaklaştı. Kendini edebiyata ve ilim öğrenmeye adanmıştı. Kimi rivayetlere göre özellikle İbn Nedim'e göre simya öğrenme isteği aslında zengin olup hilafeti ele geçirme isteği gibi görünse de gerçeğin bu olmadığı yaptığı çalışmamalarla aşıkardır. Hocası Marianos Romenus sayesinde simyanın en önemli bilgilerini öğrenmiştir. Kaynaklar Halid'i Arapça'ya, Yunanca ve Kıptice'den ilk tercümeleri yapan kişi olarak sunarlar. Bu konudaki en eski kayıt Câbir b. Hayyan'ın "Sırrü'l-esrar" adlı eserindedir.¹⁰⁶ Cildekî ise incelenen eserde Hâlid b. Yezîd için şöyle bahsetmektedir: *"İslâm döneminde ilâhî zanaat bilimini ilk yazan, emir ve büyük üstad Hâlid bin Yezîd, Allah ruhunu şad etsin, ortaya çıkarmıştır. Çünkü sanatı, bilgeliği ve felsefeyi şiir ve belagatle birleştirdi, böylece sözleri kafiye incileri gibi geldi. Ve yıldızlar ona Irak'ın en uzak yerlerinden, Yahudilerden ve Romalılarından kitaplar getirdi. o, Cenâb-ı Hakk'ın sözlerinden kendisine nasip ettiği kimse için son derece çalıştı."*

İbn Nedim Halid b. Yezid'e ait birçok eser olduğunu yazmakta ve şiirlerini içeren elli varak olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷ Simya ile ilgili olanlara;

Kitâbü Firdevsi'l-hikme

Risâle fi'l-kimyâ (Risâletü Maryânus er-Râhib li'l-Hakîm el-Emîr Hâlid b. Yezîd)

El-Kasaid fi'l-kimyâ

Manzume fi'l-kimyâ

El-Kavlu'l-müfid fi Sınati'l-ilahiyyeti

---

¹⁰³ Muhammed Abdülkâdir Hureysât, "Hâlid B. Yezîd B. Muâviye", Tdv İslâm Ansiklopedisi, <https://İslâmansiklopedisi.Org.Tr/Halid-B-Yezid-B-Muaviye>

¹⁰⁴ Fuad Sezgin, Tarihü't-Türasi'l-Arabi: es-Simya - ve'l-Kimyâ - en-Nebât - ve'l-Felâha hatta nahve 430 h, (çev. Abdullah b. Abdullah el-Hicazi), Riyad: Câmîatü'l-Melik Suud, 1986, IV, 184.

¹⁰⁵ Hâlid B. Yezîd B. Muâviye, a.g.m, DİA

¹⁰⁶ Fuad Sezgin, a.g.e, s.181

¹⁰⁷ İbnü'n-Nedim, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak, el-Fihrist, (thk. İbrahim Ramazan), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997, s.419

gibi eserleri gösterilebilir.¹⁰⁸

4.2.2 Câbir Bin Hayyân (ö. 200/815)

Kesin doğum tarihi de tartışmalı olmakla birlikte en yaygın kabul, Câbir'in İran'ın Horasan eyaletinin Tûs şehrinde, 721 veya 722 yılında Yemen'in Azd kabilesine mensup bir aktarın oğlu olarak dünyaya geldiğidir.¹⁰⁹ Onun hayat hikâyesine dair bilgilerimiz oldukça kısıtlı ve yarı efsanevidir. Künyesinin Ebû Musa ve Ebû Abdullah olarak zikredilen iki şekli vardır. Bu onun iki çocuğuna ayrı ayrı nispetten kaynaklanmaktadır.¹¹⁰ İbn Nedim (ö.995) ise el-Fihrist adlı eserinde Câbir'in ismini Ebû Abdillâh künyesi ile birlikte kullanmakta ancak Ebû Mûsâ künyesini de kenar notu olarak ilave etmektedir.¹¹¹ İbn Nedim, onun Horasan'ın Tus şehrinden olduğunu söylemektedir. Modern araştırmacılardan E. J. Holmyard da onun Horasan'ın Tus şehrinden olduğunu dile getirmektedir.¹¹² Câbir'in vefatı ile ilgili yine çeşitli söylentiler bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı Emevî valisi tarafından idam ettirildiğidir.

Câbir Halife Harûn Reşîd ile yakın ilişki içerisinde olmuş ve vezarette olan Bermekî ailesinin himayesinde çalışmalar yapmıştır. Hocası Ca'fer es-Sâdık ile burada tanıştığı ve ondan dersler aldığı bilinmektedir. Eserlerinde ondan hocası olarak bahsetmektedir. Ayrıca eserlerinde Hâlid b. Yezid'i minnetle anmaktadır.

Câbir çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Öğretileri arasında;

1. Dört element
2. Dört unsur
3. Cıva-kükürt

---

¹⁰⁸ Sezgin, Türes, IV, 183, Hâlid B. Yezîd B. Muâviye, a.g.m, DİA

¹⁰⁹ Şule Taşkıran, Câbir b. Hayyân, İslâm Düşünce Atlası, <https://İslâmdusunceatlası.org/cabir-b.-hayyan/4385>

¹¹⁰ İsmâîl Mazhar, Târîhu'l-Fikru'l-Arabî. Windsor: Hindawi Foundation C.I.C, 2017, s.67; Zekî Necîb Mahmûd, Câbir bin Hayyân, İskenderiye: Mektebeti'l-Mısr, Tarihsiz, s.12.

¹¹¹ İbn Nedîm, el-Fihrist. Çev. Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, s.889

¹¹² Zekî Necîb Mahmûd, Câbir b. Hayyân. İskenderiye: Mektebeti'l-Mısr. Selâse Resâil Felsefiyye li Câbir b. Hayyân. Paris: Dâru'lBabillion, s.13

4. ‘ilmi’l-mîzân (Denge ilmi)
5. Organik – özellikle hayvansal – maddelerin kullanımı
6. Heba
7. Transmutasyon gibi konular bulunur.

Bu konu başlıklarına Cildekî’nin incelediğimiz eserinde yeri geldikçe açıklamalarda bulunduğumu için burada tekrar değinmeyeceğiz. Cildekî eserlerinde Câbir için bu ilâhî sanatın en büyük üstadı tanımlamasını yapmıştır. Hatta eserlerinde ondan sıkça faydalandığını belirterek şunları kaleme alır: “*Câbir’in Yedi Beden(cisim) hakkındaki kitabını da açıkladık. İçinde Câbir’in kitaplarının çoğunu analiz ettik. Anahtar İlmini de Misbah adını verdiğimiz bu kitabımızın içinde açıkladık.*”

Doğu’nun ve Batı’nın el-kimya anlayışlarının etkili şekilde sentezini yapması, el-kimya adına gerçekleştirilen pek çok çalışmaya kaynaklık etmesi ve bu alanın ilkelerini belirleyen çalışmalardan oluşan büyük bir külliyyatın sahibi olması Câbir’i kimya tarihinde efsanevi bir kişilik haline getirmiştir.¹¹³E. J. Holmyard (ö.1959) onun el-kimyanın deneysel bir bilim olma yolundaki önemli etkisinden bahseder ve ona göre, Câbir yalnız el-kimyacı değil ayrıca tabip, filozof ve astronomi bilginidir.¹¹⁴

Câbir’in eserlerine baktığımızda

1. Kitâbu’l Hudûd:
2. 2. Kitâbu’l-Ahcâr alâ Ra’yi Bâlinâs
3. Kitâbu’l-Hacer:
4. Kitâb Nâru’l-Hacer:
5. Kitâb Ard’ul-Hacer
6. Kitabu’l-Îzâh
7. Kitabu’l-Havâsu’l Kebîr’dan Seçkiler
8. Kitâbu’z-Ze’baku’ş-Şarkî
9. Kitâbu’z-Ze’baku’l-Garbî

---

¹¹³ Şule Taşkiran, Câbir b. Hayyân, İslâm Düşünce Atlası

¹¹⁴ Şule Taşkiran, a.g.m

10. Kitâbu's-Sırru'l-Meknûn'un Birinci Bölümü
11. Kitâbu'l-Mevâzîn es-Sağîr
12. Kitâbu't-Tecmî'
13. Kitâbu't-Tasrîf'ten Seçkiler
14. Kitâb İhrâc ma fi'l-Kuvve ile'l-Fi'l
15. Kitâbu'l-Mâcid
16. Kitâbu'l-Habîb
17. Kitâbu's-Seb'in
18. Kitâbu'l-Hamsîn'den Seçkiler
19. Kitâbu'l-Bahs'ten Seçkiler
20. Kitâbu'r-Râhib
21. Kitâbu'l-Hâsıl'dan Seçkiler
22. Kitâbu'l-İştîmâl'den Seçkiler
23. Kitâbu'l-Kadîm'den Seçkiler
24. Kitâbu'l-Meydâni'l-Akl'den Seçkiler
25. Kitâbu'l-Mülk
26. Kitâb-ı Krâtîs el-Hekîm
27. Risale fi'l-İksîr
28. Kitâb Ustukusu'l-Âs
29. Kitâbu't-Tecrîd ve Kitâbu'l-Menfaa
30. Kitâbu'r-Rahme es-Sağîr
31. Kitâbu'n-Nûr
32. Kitâbu'r-Rahme
33. Kitâbu'l-Beyân
34. Kitâbu'l-Ma'rife
35. Kitâbu'n-Nef
36. Kitâbu'l-Kısme

Câbir'in bu eserlerinin büyük bir çoğunluğu Cihat İzci'nin "Câbir Bin Hayyân Felsefesi" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak listelenmiştir.

4.2.3 Tuğrâî (ö.515/1121)

453 (1061) yılında İsfahan'da doğdu.¹¹⁵ Mesleğinden dolayı, resmî yazışmalarda besmelenin üzerine yazılan ve hükümdarın adıyla lakap ve sıfatlarını içeren tuğraya (turre) nispetle Tuğrâî diye ün yaptı.¹¹⁶ Tuğrâî, kimya alanında ortaya koyduğu çok sayıdaki kitap ve risâlesinden dolayı üstad unvanıyla tanınmıştır. H.S.El Khadem'in A Translation of a Zosimos' Text in an Arabic Alchemy Book¹¹⁷ da yer alan ifadelerine baktığımızda Tuğrâî, Câbir'in oluşturduğu elkimya anlayışının en büyük temsilcisi arasında yer alır. Bu ilme olan inancını ve çalışmalarını Câbir'in oluşturduğu metodoloji ile sürmüştür. Tuğrâî, iyi bir devlet adamı, bir simyacı ve bir şairdi. Kendisinden sonra gelen bilim insanları için bir müfredat programı hazırlamıştır. Selçuklu sultanı Melikşah tarafından hat sanatındaki yeteneğinden ötürü ona yazılanları kopyalama görevi verildi. Daha sonra padişah emriyle kraliyet imzası olan " Tuğra" onun lakabı oldu. Emir Mesud'un veziri olarak atandı. Gıyaseddin Mesud kardeşi Mahmud'a baş kaldırıp hükümdarlığını ilân edince iki kardeş arasında bir savaş çıktı. Kaybeden Mesud'un tarafını tutan Tuğrâî'nin M.S 1121 yılında idam edilmesi bilgin topluluk arasında dehşete neden olmuştur. Bu olaydan sonra H.S.El Khadem'in bahsettiğine göre birçok bilge düşündüklerini yazma konusunda titiz davrandı ve hatta birçoğu yazdıklarını sildi.

Önemli eserleri¹¹⁸ ,

- 1.Dîvânü'l-Makâtî' fî's-San'atî'l-Hikemiyye fî'l-Kîmiyâ.
- 2.Mefâtîhu'r-Rahme ve Mesâbîhu'l-Hikme.
- 3.Câmi'u'l-Esrâr ve Terâkîbü'l-Envâr.
- 4.Sırrü(Esrârü)'l-Hikme fî Şerhi Kitâbi'r-Rahme.
- 5.el-Esrâr fî Sıhhati Sınâ'atî'l-Kîmiyâ.
- 6.el-Cevherü'n-Nadîr fî Sınâ'atî'l-İksîr.

---

¹¹⁵ Rahmi Er, "Tuğrâî", Tdv İslâm Ansiklopedisi

¹¹⁶ Rahmi Er, a.g.m

¹¹⁷ H.S.El Khadem, A Translation of a Zosimos' Text in an Arabic Alchemy Book, Journal of the Washington Academy of Sciences, Volume 84, Number 3, Pages 168-178, Semtember 1996

¹¹⁸ Şule Taşkiran, Tuğrâî, İslâm Düşünce Atlası

7.er-Risâletü'l-Hâtîme.

8.Vasiyyetü't-Tuğrâî min Tedâbîri Câbir.

9.Risâle fî't-Tabîa.

10.el-İrşâd ile'l-Evlâd.

11.Hakâiku'l-İstişhâd.

Cildekî, incelenen bu eserde el- Müeyyidü'd-dîn el-Tuğrâî'nin şiirinde yer alan bir dörtlüğe atıfta bulunmuştur. O dörtlükte şu dizelerden oluşmaktadır:

“İlk olanlar bize örnek verdi

Beyitlerde atasözündeki gerçeği söylediler.

Bunu orta yol haline getirdiler

Başlangıç eserden silindi’’

Bu dizelerde anlatılmak istenenler için Cildekî, hayatında gördüğü en güzel mecazi anlatımlardan biri olduğunu belirtir. Bu dizelerdeki sözcükler zeki bir öğrencinin fark edeceği gibi sadece birer sembollerdir.

4.2.4 el-İrâki (ö.1184-5)

Hayatı hakkında bildiklerimiz oldukça kısıtlıdır. Uzun yıllar ilim öğrenmek için seyahat ettiği ve en son Mısır'a yerleştiği rivayet edilmektedir. Eric John Holmyard (ö. 1959) kitabında, Cildekî'nin Allah'ın lütfuyla müridi olduğu ve ilmindeki eksiklikleri gideren başarılı ve mükemmel bir şeyh ile karşılaştığından bahsettiğini yazmıştır. Cildekî'nin Nihâyatü't-taleb fî şerhi'l-Mükteseb ve el-Misbâh fî esrâri 'ilmi'l-Miftâh eserlerinde şeyh olarak alıntılama yaptığı şahsiyet İslâm dünyasının Câbir b. Hayyân ve Ebû Bekir er-Râzî'den sonra yetiştirdiği en büyük kimyacılarından biri olan Ebül'l- Kasım el-İrâki'dir. Cildekî Nihayat al-Taleb'ta Şeyh'in, onu simyayı yorumlamaktan caydırmaya çalıştığını ve ona doğru yolu gösterdikten sonra onu simya çalışmalarından vazgeçirmeye çalıştığını ifade eder. Cildekî, Şeyhi ile çetin bir tartışmaya girişmiştir. Bunun üzerine Şeyh onun

boynuna sarılır, onu kucaklar ve amacının sadece zekasını ve sağduyusunu sınamak ve onu kandırmak isteyenlere karşı tetikte olmaya hazırlamak olduğunu söyler. Cildekî bu konu hakkında bu kadar bahsetmekle yetinir.

el-İrakî'de öğrencisi Cildekî gibi değersiz madenleri ateşte eriterek altın ve gümüşe dönüştürmenin yani dönüşümün mümkün olduğunu düşünüyordu. Ancak bunun için gerekli aşamaları kaleme almaktan kaçındığı belirtilir. Holmyard'a göre eserlerinin teorik yönü çok güçlü olup sağlam bir mantık dokusuyla işlenmiştir; fakat pratik yönü eksik ve çok defa yetersiz kalmaktadır.¹¹⁹ Cildekî hocasının tuzlara karşı uyardığını bildirir. *“Onlar tuzdur ve buradaki ifadenin hakikati, halkın tuzlarının sıradan insanların tuzları olmadığıdır ve ayrıca bu ifadede bir sembol, şüphe ve mesafe vardır. Onu zihninize yaklaştırın.”*

Cildekî el-Misbâh fî esrâri 'ilmi'l-Miftâh eserinde hocasının ismini birkaç farklı künye vererek belirtmiştir. Genellikle Abdülaziz bin Tammam el-İrâkî, İzzeddin bin Tammam el-İrakî gibi. Ancak İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed künyesine rastlanmamıştır. Buna rağmen hayatı hakkındaki yetersiz bilgilerden ötürü ve tarihlerdeki yakınlıktan dolayı Cildekî'nin hocası olan el- İrakî ile aynı kişi olması da muhtemeldir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Aydemir Cildekî on dördüncü yüzyılda yaşamış, kendisi hakkında oldukça kısıtlı bilgilere sahip olduğumuz üstat diye tabir edebileceğimiz bir elkimya alimidir. Hayatının büyük bir kısmını ilâhî sanat diye tabir ettiği simyayı öğrenmeye çalışmış bir hekimdir. İlimi özellikle de elkimyayı severek öğrenmiş ve bu ilim aşkını yazdığı sayısız eserlerle bize kanıtlamıştır. El-Misbâh fî esrâri 'ilmi'l-Miftâh eserinde ilim öğrenmenin Allah tarafından insanlara bahşedildiğini ve insan olmanın bir gerekliliği olduğundan bahseder. Özellikle elkimya öğrencisinin sabırlı, araştıran, okuyan ve her daim öğrenme aşkı ile dolu olması gerektiğini öğütler. Cildekî, bir ilim öğrencisinin sadece okuduklarına bağlı

---

¹¹⁹ E. J. Holmyard, *Alchemy*, Great Britain, Penguin Books, 1968, s. 84

kalmaması gerektiğini, özellikle de hayal kurmasının çok önemli olması gerektiğini vurgular. Elbette bizden öncekilerin neler bildiğini bilmek ve neler yaptığını öğrenmek bize zaman ve tecrübe kazandırır. Ancak hayal gücü olmadan ve sezgisel davranmadan yapılan çalışmalar olmasaydı acaba şimdiki modern ve teknolojik çağ var olabilir miydi? Günümüz bilimin bile yavaş yavaş pozitivizmden ayrılarak sezgisel düşünmeye önem verdiği bugünlerde Cildekî'nin öğrenme ve öğretme metodolojisi ve bu konudaki düşünceleri ayrı bir öneme sahiptir. Ünlü fizikçi Einstein bu konu üzerine şu sözleri dile getirir. “ Hayal gücü her şeydir. Sizi bekleyen güzelliklerin ön izlemesi gibidir. Hayal gücü bilgiden daha önemlidir.”

Cildekî, Câbir b. Hayyân, Tuğrâî, el-İrakî, Hâlid B. Yezîd, Ebubekir er-Râzî ve diğer simya ve elkimya alimlerinin eserlerindeki paragrafların tamamını birebir alıntılamıştır. Böylece eserlerinde sıklıkla anımsadığı gibi elkimya tarihine hizmet etmiştir. Ayrıca Cildekî'nin yorumlama yapmadan orijinaline bağlı kalarak yaptığı alıntılar günümüz bilim dünyasının kullandığı bir yöntemdir. O zamanın şartlarına baktığımızda çok da tercih edilmeyen bir şeydir. Alıntılama yaparken asla kendi yorumunu katmamıştır. Kendi düşüncelerini yazmadan önce özellikle önceden belirtmiştir. Kendisinin de ifade ettiği gibi Cildekî için orijinaline bağlı kalarak yapılan alıntılar yararlandığı bilgelere bir saygı göstergesidir. Modern bilim dünyasında kullanılan bu yöntemin önemini Cildekî, asırlar öncesinden fark edecek kadar ileri görüşlüdür. Bu bilgi aktarımındaki gerçekliğe olan bağlılığı Cildekî'nin eserlerinin bilim tarihçileri tarafından çok önemli bir külliyat olarak görülmesini sağlar. Bu muazzam Cildekî külliyatı sayesinde simya ve elkimya alanındaki öncüllerin eserleri korunmuş ve içeriklerinin analizleri yapılmış ve böylece bu kadim bilgi birikiminin çoğu korunmuştur. Holmyard Makers of Chemistry adlı kitabında Cildekî için şu sözleri kaleme almıştır:

“Cildekî gerçekten kimya biliminde büyük rolü olan bilim adamlarından biri olarak kabul edilir. O kimya bilimi hakkında yazılanları okumakla çok ilgileniyordu, dolayısıyla okumalarından ve analizlerinden yola çıkarak kimya biliminde bilimsel bir yol inşa etti. Mısır ve İslâm elkimya literatürü olarak adlandırılan Cildekî, kimya alanında deneyler

yapmış ve çalışmalarının çoğu analitik olan bilim adamlarından biridir. Modern bilim insanları kendisine çok şey borçludur.’’

Bilim tarihçilerine göre Cildekî'nin iki önemli eseri vardır. Bunlar el-Burhan fî asrar 'ilm el-mizan ve el-Misbâh fî esrârî 'ilmi'l-Miftâh adlı eserleridir. İncelediğimiz el-Misbâh fî esrârî'ilmi'l-Miftâh eseri ise yaklaşık beş eserinin özeti olup daha önce hiç çalışılmamıştır. Cildekî'nin bu teze konu olan eseri oldukça kapsamlı olduğundan çalışmamız, eserin ilk kitabında yer alan metaller, değerli taşlar ve ilaçlar ile ilgili olan bölümlerle sınırlandırılmıştır. Anahtar kavramını anlayabilmemiz için elzem konular bunlar olduğu için bu konular uygun görülmüştür. Bazı bilim insanları onu normal insanların anlayamayacağı seviyede yazmakla suçlamıştır. Cildekî, anlaşılması zor bir üslupla yazdığını kendisi de belirtmiştir. Bunu yapmasının nedeni bu ilâhî sanatı sadece bu sahada yetkin kişilerin öğrenmesi gerektiğine inanmasıdır. Ayrıca Cildekî geleneksel simya yazımında kullanılan şifreleme yöntemini devam ettiren elkimyacılar arasında biridir. İncelediğimiz nüshalardan anlaşıldığı üzere kimyada sıklıkla bahsedilen sembolik dil gerçekten dönemin elkimyacıları tarafından etkin bir şekilde kullanılmıştır. Bu yaptığımız çalışmada somut olarak gözler önüne serilmiştir. Elbette çok eski çağlardan beri simyada sembolik dilin mevcut olduğu bilinmektedir. Ancak elkimya da yapılan çalışmaların azlığından ötürü kullanılan semboller ve temsili olan harfler oldukça az karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden eserde mevcut olan semboller tablolarda tek tek yazılarak daha kolay çevrilmesi sağlanmıştır. Böylece, bu çalışmamızda kimyanın gizemli anlatımına katkı sağlayan elkimya alanında kullanılan bu semboller hakkında biraz olsun katkı sağlamış bulunmaktayız. Ümit ederim ki bu çalışma ileriki çalışmalara da bir referans olup elkimya çalışmalarına katkı sağlar.

Cildekî'nin eserleri ile ilgili literatürde bulunan tek çalışması Nihâyatü't-taleb fî şerhi'l-Mükteseb adlı eseridir. 1950'lerde Manucher Taslimi tarafından yapılmıştır. Onun doktora tezinden edindiğimiz bilgilerle incelediğimiz eserde yer alan simya ve elkimya teorileri oldukça benzerlik göstermektedir. Aynı o eserde olduğu gibi incelediğimiz eserde de Cildekî önce, kendinden önce var olan simya ve elkimya külliyatını kapsamlı ve sıralı bir şekilde ele almış ve üstatlara hürmet olarak düşündüğü için bu ilme gönül verenlerin isimlerini tek tek kaleme almıştır. Daha sonra eserlerden alıntı yaparak

katıldığı ve karşıt olduğu görüşleri belirtmiştir. Yine Taslimi'nin çalışmasında yer alan gezegenler ve metaller arasındaki ilişkiler, gezegenlere atfedilen tuzlar, bitkilerin özellikleri ve ilaç yapımında uygulanması gereken reçeteler bizim çalışmamızla oldukça benzerlik göstermektedir.

Bu eserin incelenmesiyle elkimyada yer alan altın, gümüş, bakır, demir, kurşun elementlerinin özellikleri ve birbirine dönüşüm reçeteleri ve gezegenlerle olan bağlantıları aydınlatılmıştır. Cildekî, özellikle pratik kimya uygulamalarında işlemi gerçekleştirecek kişinin öneminden bahsetmiştir. Bunun yanı sıra transmutasyonun gerçekleşmesi için zamanın ve mekânında çok önemli olduğunu belirtir. Maddeyi dönüştürürken elkimya ustası aynı zamanda kendisini de mükemmelleştiriyordu. Cildekî eserinde bu dönüşümün Câbir'in de belirttiği gibi bir boyanma işlemi olduğunu yazmaktadır. Hatta dönüşüm için bakırın birtakım işlemlerden geçilerek saflığı dışında tıpkı bir altına benzer bir şekilde boyanmasıdır. Aynı şekilde altına en yakın olan az kusurlu gümüş içinde bu metot geçerlidir. Aslında gümüşün eksik altın olduğunu, kurşunun da eksik gümüş olduğunu, bunların belli özellikte topraklarda belli zamanlarda ekilmesiyle önce tüm kusurlu metallerin gümüşe dönüşüverdiğini ve gümüşteki az miktardaki siyahlık giderilince hepsinin özünde var olan altın meydana geldiğini bahseder.

Değerli taşlar olarak akuamarin, lapis lazuli, yakut, firuze taşlarının fiziksel özellikleri ortaya konmuştur. Bu taşların bebeğin anne rahminde geliştiği gibi toprak altında geliştiğini ve başkalaşıma uğradıklarını ifade etmektedir. Günümüzde bu tür taşların doğada oluşabilmesi için binlerce yıl geçtiğini, basınç ve sıcaklık etkisiyle değişime ve dönüşüme uğradığını yapılan birçok araştırma göstermiştir. Cildekî, madenlerdeki pisliklerin giderilerek, kusurlarının düzeltilerek ve dahi bir boyama işlemiyle yakut, zümrüt gibi değerli taşlar elde edileceğine inanmaktadır. Bunun için reçeteleri mevcuttur. Kendisi teorik bilgisinin yanı sıra bunları aynı zaman da uygulayan yani bildiklerini pratiğe döken bir zanaatkardır.

Cildekî, iyi bir elkimya üstadı olmasının yanı sıra aynı zamanda iyi bir hekimdir. O zamanın pek çok hekimi gibi kendi ilaçlarını ürettiyordu. Bunun için gerekli olan bitkileri

ve mineralleri kendisi tedarik ediyordu. Elde ettiği ilaçların tariflerini tek tek yazarak, önemli olan kısımlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. İlaç yapımında kullandığı şıfalı bitkiler kapsamında ise fesleğen, mersin bitkisi, safran, el-kabali, balilaj gibi bitkiler karşımıza çıkmaktadır. Bu bitkilerin faydaları ve nasıl ilaç haline getirilecekleri tek tek reçetelendirmiştir. Cildekî, bu beş bitkinin her türlü hastalığa iyi geldiğini ayrı ayrı ya da birlikte kullanımının mümkün olduğunu yazmaktadır. Bunların içinde mersin bitkisi üzerinde ayrıca durmuştur. Bu bitkiyi üstad Câbir b. Hayyân'dan öğrendiğini ve üç renk olup (sarı, yeşil, mavi) en nadir olanın mavi renkli olduğunu dile getirir. Câbir'in mersin bitkisi ve benzerlerine fesleğen dediğini belirtir. Safran için beyine iyi geldiğini ve unutkanlık hastalığının tedavisinde kullanıldığında şıfa verici olduğunu bize söyler. Diğer taraftan çam, abanoz ve ılgın bitkisinden da bahseder. Çam ağacında Cildekî'ye göre cıva – kükürt ikilisi mevcuttur. Çam ağacında pek çok fayda bulunduğu ve ağda kıvamında kullanımın olduğunu yazmıştır. Cildekî Abanoz'u ise göz hastalıklarının tedavisinde kullanmaktadır. Ilgın bitkisinden kapsamlı bir şekilde bahseden Cildekî, tarımda, deri tabakalamada ve temizleyici olarak yıkama işlemlerinde sık kullanıldığını belirtmektedir.

Ömer Rida Kakhala “العلوم البحتة في العصور الإسلامية” Pure Sciences in Islamic Ages” adlı kitabında belirttiğı gibi Cildekî, kimya tarihi ve kendisinden önce yazılanlar hakkında bilgi sahibi olan büyük alimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu elkimya üstadının önemli eserlerinden biri olan el-Misbâh fî esrârî'ilmî'l-Miftâh eserinin incelenmesiyle onun elkimya tasavvuru ve alıntılama yaptığı bilgelerin eserleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmiş bulunmaktayız. Dilerim bu elde ettiğimiz bilgiler, Holmyard'ın tabiriyle büyük bir ansiklopedik bilgi birikimi olan Cildekî ve onun kapsamlı eserleri hakkında yeni çalışmaların yapılmasına vesile olur.

6. KAYNAKÇA

A. Kitaplar

Akyol Aygün – Arslan İclal, Câbir b. Hayyân, Tanımlar Kitabı, Elis Yayınları, Ankara 2015

Bernardoni Andrea “Simya ve Kimya”, Orta Çağ-1. Umberto Eco (Ed.), Leyla Tonguç Basmacı (çev.), Alfa Yayınları, 2017

Corbin, Henry İslam Felsefesi Tarihi, Çev. Hüseyin Hatemi, C. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Kâhya Esin, Modern Kimyanın Kurucusu Câbir b. Hayyan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

İhsanoğlu Ekmeleddin, Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi, C.118, vd. I, İstanbul, IRCICA Yayınları, 2006.

Eliade Mircea, Asya Simyası. Lale Arslan (çev.), Kabalcı Yayınları, 2002

Holmyard, E. J. , Alchemy, Great Britain, Penguin Books, 1968

Kenny Anthony, Antik Felsefe, Çev. Serdar Uslu, Küre Yayınları 2021

Kraus Paul, Câbir b. Hayyân, Kitâbu’s-Seb’in, Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1354/1935

Martin Sean, Simya ve Simyacılar, Kalkedon Yayınları, 2009

Sezgin Fuat, İslam’da Bilim ve Teknoloji, C.IV, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008

Taşkıran Çankaya Şule, Kimyanın Kısa Tarihi, Ketebe Yayınları, 2023

Tez Zeki ,Bilim ve Sanayide Kimya Tarihi, Nobel Yayınları, 2010

Yolcu Mehmet, İbn Nedîm, el-Fihrist, Çıra Yayınları

B. Dergiler

Avcı Ayşe Betül, Bayram Emine, Mersin Bitkisi (*Myrtus communis* L.)’nde Farklı Hasat Zamanlarının Uçucu Yağ Oranlarına Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 12-3 (2008), s. 178

El Khadem H.S., A Translation of a Zosimos’ Text in an Arabic Alchemy Book, Journal of the Washington Academy of Sciences, Volume 84, Number 3, Pages 168-178, September 1996

Güngör Okan Celal, Derleme Sözlüğü’ne Göre Türkçede Rüzgâr Adları, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020

Karaman Hüseyin, Bir Biyografi Denemesi: Ebû Bekir Er-Râzî, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2, c. III, sayı: 6, ss. 101-128

Khadem, H. S. E. (1996). A Translation of a Zosimos’ Text in an Arabic Alchemy Book. Journal of the Washington Academy of Sciences, 84(3), 168–178

Holmyard Eric John, Iraq Vol. 4, No. 1 (Spring, 1937), pp. 47-53

Newman William R., Walsh John A., Kowalczyk Stacy, Hooper Wallace E., Lopez Tamara, Proposal for Alchemical Symbols in Unicode, Indiana University, March 6, 2009

Şimşek Mikdat, Gülsoy Ersin, Ceviz ve İçerdiği Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı Açısından Önemi Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar, Iğdır Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 6(4): 9-15, 2016

Taşkıran Çankaya, Şule - Mammadov, Sehran. ''İslâm Düşüncesinin Klasik Döneminde Kimyevi Bilimsel Araştırma Modeli'nin Câbir Bin Hayyân'ın Elkimya Teorileri Üzerinden Tartışılması ', Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -/20 (Aralık 2022), 230-245

Taşkıran Çankaya Şule, Aydemir Cildekî ve İslâm Elkimya Tarihindeki Yerinin Tespiti Üzerine Bir Çalışma, Asead Cilt 10 Sayı 4 Yıl 2023, S 674-685

C. İnternet Kaynakları

Er Rahmi, "Tuğrâi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tugrai>

Gür Merve Nur, "Ali el-İznîkî'nin "Cevahir el-Esrar fî Ma'arif el-Ahcar" Adlı Eserinin Çeviri ve İncelemesi". Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2016, <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/615430>

Hureysât Muhammed Abdülkâdir, "Hâlid B. Yezîd B. Muâviye", TDV İslâm Ansiklopedisi,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/halid-b-yezid-b-muaviye>

İzci Cihat, Câbir Bin Hayyân Felsefesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=m7zcqlEOV2aLpQE16g_lbA&no=VD4e0kyCo8I38WQG6wd73g

Kaya Mahmut, "Câbir b. Hayyân " TDV İslam Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/cabir-b-hayyan>

Kaya M. Cüneyt, "Yuhannâ B. Bitrîk", TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://İslâmansiklopedisi.Org.Tr/Yuhanna-B-Bitrik>

Khadem, H. S. E. (1996). A Translation of a Zosimos' Text in an Arabic Alchemy Book. Journal of the Washington Academy of Sciences, 84(3), 168–178.
<http://www.jstor.org/stable/24536139>

Sadettin Ökten, "Cildekî", TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cildeki>

Taşkıran Şule, Câbir b. Hayyân, İslâm Düşünce Atlası,
<https://İslâmdusunceatlası.org/cabir-b.-hayyan/4385>

Taşkıran Şule , Tuğrâî, İslâm Düşünce Atlası, <https://İslâmdusunceatlası.org/tugrai/7187>

Taşkıran Şule, Câbir b. Hayyân, İslâm Düşünce Atlası,
<https://İslâmdusunceatlası.org/cabir-b.-hayyan/4385>

Taslimi Manucher, "An examination of the Nihayat Al-Talab and the Determination of Its Place and Value in the History of Islamic Chemistry", Londra Üniversitesi, Yayınlanmamış doktora tezi, 1954
<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1350029/1/503503.pdf>

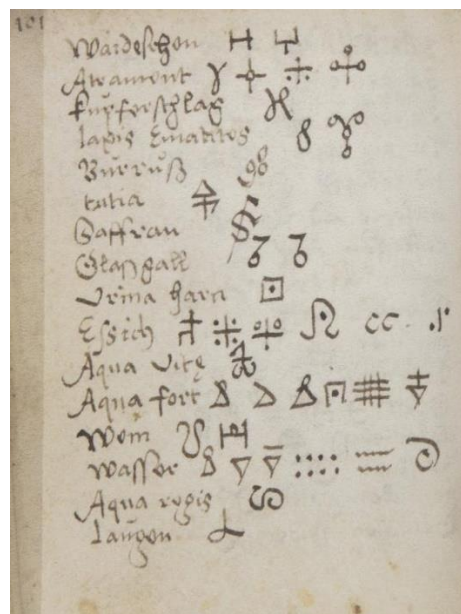
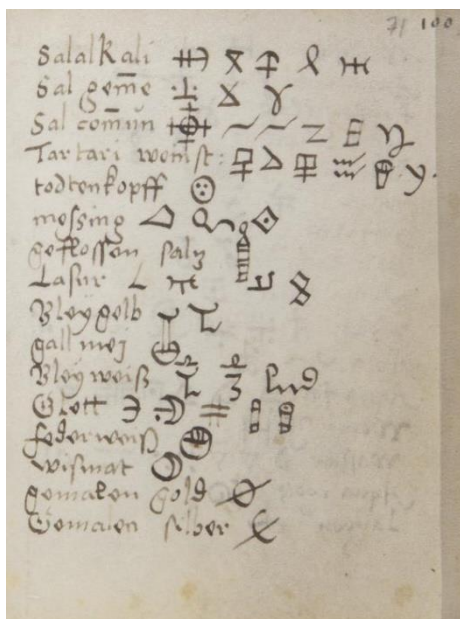
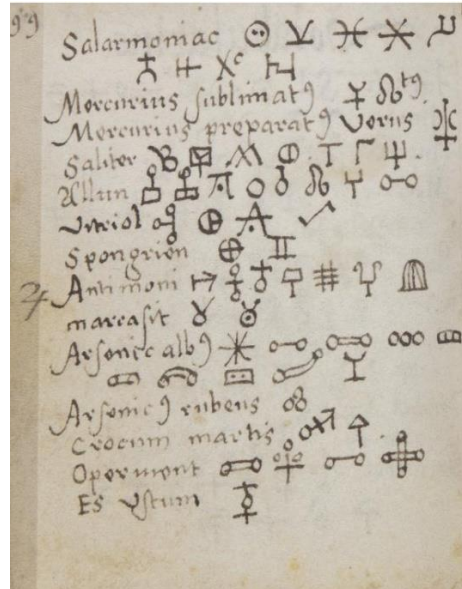
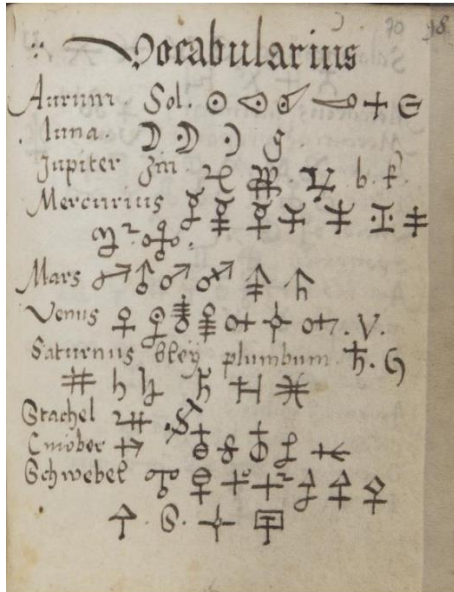
Valentine Basil, Last Will and Testament, London, 1671, Caspar Harttung vom Hoff, Das Vade mecum, 1557
https://www.alchemywebsite.com/val_symb.html

7. EKLER

1.Basil Valentine ‘nin “Last Will and Testament” of Basilius Valentinus da derlediği simya sembolleri

[illegible]

2. Caspar Harttung vom Hoff ‘un Das Vade mecum da yer alan Vocabularius bölümündeki simya sembolleri

8. TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Abanoz: أبانوس; hurma ağacının da dahil olduğu Diospyros cinsindeki çeşitli türlerden gelen, yoğun siyah/kahverengi renginde sert bir ağaçtır.

Alkali: Baz , kalevî قالي، قلي، kül; suda çözündüğünde hidroksil iyonu veren madde

Arsenik: زرنيخي; çoğu mineralde, genellikle kükürt ve metallerle bir arada veya saf bir element kristali olarak bulunur . As ile sembol edilir.

Baldıran otu: شوكران; Conium maculatum L.; / bakire saç / barşaşan / kızlık saç / devin kılı; Sokrates'in ölümüyle olan ilişkisi nedeniyle antik tıpta en tanınmış botaniklerden biridir.

Balilaj: بليلج; Terminalia bellirica; Hint ülkelerinde hasıl olur zeytine benzer bir ağaçtır ki içi fındığa benzer ve tatlı bir meyvedir.

Bakır pası: صدأ النحاس; bakır yeşili; patina; verdigris; bazik bakır asetat ($\text{Cu}(\text{CH}_3\text{COO})_2 \cdot \text{CuO} \cdot 6\text{H}_2\text{O}$)

Bileşik: مركبة; Birden fazla kimyasal elementin atomlarını içeren birçok özdeş molekülden oluşan kimyasal maddedir.

Boraks: بورق; hidratlanmış veya susuz bir sodyum borat olan tuzdur ($\text{Na}_2\text{H}_{20}\text{B}_4\text{O}_{17}$)

Damıtma: تقطير; iki veya daha fazla sıvı bileşenin kaynama noktaları farkından yararlanarak yani buhar basınçları farklı olan maddelerin birbirinden ayırma yöntemidir. Burada amaç kaynama noktası yüksek olanı sıvı fazda tutup, kaynama noktası düşük olanı gaz faza dönüştürmektir.

Dört Mizah: Beyaz rengi olan balgamdan, kırmızı rengi olan kandan, sarı rengi olan safradan, siyah rengi olan sevda dan meydana gelir.

El-kabali: القَبَالِي; Arjuna Terminalia / Hint bademi

Fesleğen / Reyhan: ريحان; Ocimum basilicum; genellikle ılıman bölgelerde yetişen bir bitki türüdür.

Firuze: حَجَرُ الْعَلْبَةِ; Turkuaz taşı , fosfat mineralleri grubundandır. Bünyesinde fosfat, bakır ve alüminyum bulunur. $(\text{CuAl}_6(\text{PO}_4)_4(\text{OH})_8 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ ve Oksitler)

İlgın : اِثْلِي; Tamarix; mucizevi etkileri olduğuna inanılan ve ağaç formuna sahip olan bir bitki türüdür.

Kalsine: المَكْلَس; kalsinasyon; kavurarak oksit haline dönüştürme.

Lapis Lazuli: اللَازُورِد; ultramarin; lazurit ya da lacivert taşı; Lapis lazuli nin ana bileşeni lazurittir $(\text{Na,Ca})_8(\text{AlSiO}_4)_6(\text{S},\text{SO}_4,\text{Cl})_{1-2}$ 'dir. Lapis ayrıca kalsit (beyaz) ve pirit (sarı) de içerir.

Mersin: نَبَاتِ الْأَس; (Myrtus communis L.) Myrtaceae familyasına bağlı, çok yıllık, yaz kış yeşil, çalı formunda ve genellikle kısa boylu, ancak bazen 1-3 m kadar boylanabilen bir bitkidir.

Natron: نَطْرُون; hidratlı soda külü($\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$); Arapça trön kelimesinden türemiştir.

Safran: أَصْفَر; Crocus sativus; tıbbi özellikleri ve mutfak kullanımları nedeniyle oldukça aranan safran çiçeğinden (Crocus sativus L.) elde edilen bir baharattır.

Stratus Sarısı: زَرْنِيخٌ أَصْغَر; altın boyası, sarı zırnık; arsenik tri sülfür (As_2S_3)

Sürme Taşı: أَنْتِيمُونُ أَسْوَد; doğada esas olarak bir kükürt minerali olan stibnit (Sb_2S_3) olarak bulunur.

Talk: مسحوق تالكوم ; Magnezyum Silikat ($Mg_3Si_4O_{10}(OH)_2$)

Tutya : طوتيا ; Çinko karbonat ($ZnCO_3$); yer yer Zinc(زَنْكُ) anlamına gelen çinko elementi içinde kullanılmaktadır.

Vitriol: زاج ; İki anlama gelmektedir. 1.Sülfirik asit ve sülfat tuzlarına verilen genel bir isimdir. Bakır sülfat: mavi vitriol/ roma vitriol, çinko sülfat: beyaz vitriol, demir sülfat: yeşil vitriol/ Mars vitriol, kobalt sülfat: kırmızı vitriol gibi.

2.Anlamı ise visita interiorae terrae rectificando invenies occultum lapidem olan latince kısaltmadır. “Dünyanın merkezini ziyaret et ve (onu) arındır, gizli taşı bulacaksın”

Zirkonya: رمل الزركون; Zirkonyum dioksit (ZrO_2)

